

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA
TÜRKİYE'YE ALMAN AKADEMİSYEN
GÖÇÜ

Handan ÇAM

İstanbul, 2012

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Doktora Tezi

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA
TÜRKİYE'YE ALMAN AKADEMİSYEN
GÖÇÜ

Handan ÇAM

2502960173

Tez Danışmanı

Prof. Dr. H. Birsen ÖRS

İstanbul, 2012

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Handan ÇAM**
Anabilim/Bilim Dalı : **Uluslararası İlişkiler**
Danışman : **Prof. Dr. H. Birsen ÖRS**

Numarası : **2502960173**
Tez Savunma Tarihi : **04.10.2012**
Tez Savunma Saati : **10:00**

Tez Başlığı : **İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye'ye Alman Akademisyen Göçü**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **35. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF. DR. H. BİRSEN ÖRS		Kabul
PROF. DR. ZEHREDDİN ASLAN		KABUL
PROF. DR. FARUK SÖNMEZOĞU		Kabul
DOÇ. DR. SERPİL ÇAKIR		Kabul
DOÇ. DR. NURAY BOZBORA		Kabul

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA TÜRKİYE'YE ALMAN AKADEMİSYEN GÖÇÜ

Handan ÇAM

ÖZ

1933 yılında Darülfünun'un kapatılarak İstanbul Üniversitesinin kurulması Türk bilim tarihinde Atatürk Üniversite reformu olarak anılır. 1933, Almanya da ise Hitler'in iktidara geçtiği ve Yahudi kökenli veya liberal ve sosyal demokrat olan bilim adamlarının yurt dışına kaçma hazırlığında oldukları yıldır. Her iki ülke tarihinde önemli bir yer tutan bu iki olay arasında büyük bir bağlantı vardır. Türkiye'de gerçekleştirilmeye çalışılan reformla birlikte İstanbul'da kurulan yeni üniversite için öğretim elemanı aranıyor olması, dünya çapında ünlü birçok Alman bilim adamının Türkiye'de güvenli bir yaşam ve çalışma olanağı bulmasını sağlamıştır. Böylelikle Almanya 1933-1945 yılları arasında tarihinin en önemli bilim göçlerinden birini yaşamış; öbür yandan bu göçmen bilim adamlarını kabul eden ülke olarak Türkiye, bilimsel çalışma ve araştırma yöntemlerinin uygulandığı çağdaş üniversite modeline geçişi gerçekleştirmiştir. Bu tez bu bilim adamlarının Almanya'daki yaşamlarını, Türkiye'ye geliş süreçlerini, Türkiye'deki yaşamlarını ve Türk akademik yaşamına katkılarını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Alman Akademisyenler, Türk Üniversite Reformu, Beyin Göçü, 1933-1945

MIGRATION OF GERMAN SCIENTISTS BETWEEN TWO WORLD WARS

Handan ÇAM

ABSTRACT

Closure of Darülfunun in 1933 is termed as "Ataturk University Reform" in Turkish science history. In addition 1933 marks the year of Hitler taking power in Germany which leads to the migration of Jewish, liberal, and social democrat scientists to foreign countries. There is a major connection between these two separate events which are significant for the histories of both countries. Search for academics for the newly founded university in Istanbul, as a part of the university reform, has created an opportunity for many world renowned German academics for a safe living and working milieu. Consequently between 1933 and 1945 Germany has witnessed the most significant scientific migration in her history; where on the other hand Turkey, as the host country for migrated academics, has been able to complete the transition to modern university model where scientific work and research methods are applied. This thesis examines the lives of these scientists in Germany, their migration processes, their lives in Turkey and their contributions to the Turkish academics.

Keywords: German Academics, Turkish University Reform, Scientific Migration, 1933-1945

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
I. ALMANYA'DAN YURTDIŞINA BİLGİ GÖÇÜNÜN TEMELLERİ	5
A. Almanya'da Nasyonal Sosyalizm	5
1. Hitler'in İktidara Gelişi	7
2. Alman Nazi İdeolojisi	9
3. Alman Dünya Politikası (Weltpolitik)	10
4. Yahudi Karşıtlığı (Antisemitizm)	12
B. Nazi Dönemi Türk-Alman İlişkileri	14
C. Türkiye'ye Göç Eden Akademisyenler	19
1. Göç Nedenleri	21
2. Alman Bilim Adamları Yardım Birliği	34
a. Kuruluşu	34
b. Faaliyetleri	37
c. Yardım Birliği'nin Türkiye ile Bağlantısı	40
d. Türk Hükümeti ile Yardım Birliği Anlaşması	44
3. Akademisyenlerin Türkiye'ye Gelişi	50
II. GÖÇMEN AKADEMİSYENLERİN TÜRK AKADEMİK YAŞAMINA	
KATKILARI	57
A. Sosyal Bilimler ve Edebiyat Alanına Kurumsal ve Bilimsel Katkıları	59
B. Tıp ve Fen Bilimlerine Kurumsal ve Bilimsel Katkıları	90
1. Fen Fakültesi	90
2. Tıp Fakültesi	109
III. GÖÇMEN AKADEMİSYENLERİN ÖZEL YAŞANTILARI	143
a. Ailevi Durumları ve Sosyal İlişkileri	143

b. Resmi Kurumlarla İlişkileri	153
SONUÇ	161
KAYNAKLAR	165
EKLER.....	175
Ek 1: Gelenlerin Listesi.....	175
Ek 2: İstanbul Üniversitesi'nin 1933 yılındaki Yönetim Yapısı	185
Ek 3: Devlet Memuriyetinin Yeniden Kurulmasına Dair Kanun 7 Nisan 1933	186
Ek 4: Ord. Prof. Dr. Fritz Neumark'ın Yayınları	192
Ek 5: Ord. Prof. Dr. Alexander Rüstow'un Yayınları	195
Ek 6: Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac'ın Yayınları	197
Ek 7: Ord. Prof. Dr. Gerhard Kessler'in Yayınları.....	198
Ek 8: Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch'in Yayınları.....	202
Ek 9: Portreler	212
Ek 10: Kitaplar	217
Ek 11: Fakülte Fotoğrafları	220
Ek 12: Belgeler.....	223
Ek 13: Özel Hayat	234
Ek 14: Kaynak Listesi	238
ÖZGEÇMİŞ	240

GİRİŞ

1930 yılında Almanya'da nasyonal sosyalizm kitle desteğini arttırırken Türkiye'de Mustafa Kemal ve arkadaşları genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumlarını oluşturmaya çalışıyorlardı. Yeni bir toplumun gereksinmelerini karşılayabilecek batı modellerine benzeyen yeni bir eğitim sisteminin oluşturulmasının zorunluluğu görülmüyordu. Bir toplumun ilerleyebilmesinin ve bağımsızlığını koruyabilmesinin en önemli şartlarından biri de o toplumun bilim dünyasında söz sahibi olabilmesiyle mümkündü. Ulusuna, hayattaki en gerçek yol gösterici olarak bilimi işaret eden Atatürk'e göre, kültürel alanda çağdaşlaşma zincirinin en önemli halkasını üniversiteler oluşturmaktaydı. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Eğitim ve Kültür, üzerinde titizlikle durulan konulardan biriydi. Cenevreli pedagoji profesörü ve siyaset bilimcisi Albert Malche, mevcut Türk üniversitelerinde reform gereksinmelerini, olanaklarını araştırmak ve gerekli önerileri yapmak üzere Türk Hükümeti tarafından bir rapor hazırlamakla görevlendirildi.¹ Profesör Malche'nin hazırladığı rapor ayrıntılı bir değerlendirmeyi içeriyordu. Raporunu hazırlamadan önce siyasi yöneticiler, Darülfünun hocaları ve öğrencileri ile görüşmüş, dersleri izlemiş, öğrenciler hakkında yazılı anketler yaptırarak onların sosyal yaşantıları hakkında bilgi sahibi olmuştu. Üç bölümden oluşan raporun birinci bölümünde raporun içeriğinden bahsedilmekteydi. İkinci bölümde Darülfünun'un var olan yapısı incelenmişti. Üçüncü bölüm ise ıslahat önerilerini içeriyordu.² Atatürk raporu tüm ayrıntılarıyla inceledikten sonra yeni bir üniversite kurulmasına ilişkin kararını verdi. Daha sonra 31 Temmuz 1933'te Darülfünun'un lağvedilmesi ve 1 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi'nin kurulması karara bağlandı. Bundan sonra Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in başkanlığında, Avni (Başman), Rüştü (Uzel), Kerim (Erim) ve Osman (Horasanlı) Bey'den oluşan bir "Islahat Komitesi" kuruldu. Üniversite çalışmaları ile ilgili tüm çalışmaları bu komite yürüttü.³

¹ Abdurrahman Çaycı "Atatürk Bilim ve Üniversite", **Atatürkçü Düşünce**, Ankara, 1992, s.789.

² Ernst Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişimi**, İstanbul, 1950, s.229-295.

³ Mustafa Ergun, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara, 1982, s.141.

Yeni kurulacak üniversitenin kadrosunun oluşturulmaya başlandığı sıralarda Almanya'da, bu konuyu etkileyecek gelişmeler yaşanıyordu. 1933 yılı başlarında iktidara gelen Nasyonal - Sosyalist Parti, ülkedeki Yahudi kökenli, liberal, sosyal demokrat insanları sindirmeye yönelik girişimlerde bulunuyordu. Bu kişilerin haklarını kısıtlayan ilk kanun 7 Nisan 1933 tarihli, Yahudiler ve "siyasi olarak güvenilmeyen" kamu memur ve çalışanlarının devlet hizmetinden çıkarılmasını sağlayan 'Devlet Memuriyeti'nin Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun'du. Bu yasanın çok büyük etkileri oldu. Nasyonal sosyalistlerin oluşturduğu kriterlere uymayanlar için bu yasayla birlikte hayat günden güne yaşanılmaz oldu. Nasyonal sosyalizmin toplumun kenarlarından iktidarın odağına taşıdığı 'yeni memurlar', eskiden Alman toplumunda saygın elitin içinde yer alan önemli ve değerli kamu görevlilerini, bunlara alanlarında uluslararası üne sahip bilimadamları da dahil olmak üzere istenmeyen kişiler ilan etti. Önce görevlerinden uzaklaştırıldılar, ardından onur kırıcı davranış itham, Gestapo baskısı ve tutuklanmaya maruz kaldılar. Toplumsal hiyerarşi ters yüz edildi. Bunun üzerine Almanya, tarihindeki en büyük beyin göçü ile karşılaştı.

1933 yılı ile II. Dünya Savaşı'nın başlangıcı arasındaki sürede Almanya'dan 250.000 - 280.000 insanın yurt dışına kaçtığı ve bunlardan 3120 kadarının bilim insanı olduğu tahmin ediliyor.⁴

Almanya dışına kaçan bilim insanlarının bir kısmı Zürih'te "Alman Bilim Adamları Yardım Birliği"ni kurdular.⁵

Schwartz, derneğin kuruluş amacını şöyle tanımlar:⁶

"... Amaç, yalnızca yaşamamızı güven altına alarak bir işyeri bulmak değildi. Bütün amacımız, yeteneklerimizi geliştirmeye ve varoluşumuzu sağlayan düşünce yapısına ve bilime olan

⁴ Helge Pross, **Die Geistige Enthauptung Deutschlands: Verluste durch Emigration, Nationalsozialismus und die deutschen**, Universitaeten, Universitaetstage, Berlin, 1966, s.143-144.

⁵ Philipp Schwartz, **Notgemeinschaft**, ed.: Helge Peukert, Marburg, Metropolis Verlag, 1995, s.42.

⁶ A.e., s.67.

borcumuzu ödeyebileceğimiz bir hizmet verebilecek ortam bulmaktı."

Bu aranılan ortam Prof. Malche ile kurulan ilişki sonucunda sağlandı. Nasyonal sosyalistlerin zulmünden kaçan birçok değerli bilim adamı yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'nde istihdam edildi. Almanya ile Türkiye'deki gelişmelerin çatışması Almanya'nın kaybı, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kazancı ile sonuçlandı.

1933 bilim göçüyle gelen akademisyenlerin çağdaş anlamda bir üniversitenin kurulmasına, Türk bilim insanlarının yetişmesine katkıları yadsınamaz.

Bu çalışmada; tarihsel süreç gözönüne alınarak, Alman göçmen akademisyenlerin her birinin terk ettikleri ve geldikleri ülkelerdeki yaşamları, mesleki durumları, ilişkileri, faaliyetleri, özel yaşantıları ve bilimsel katkıları incelenmektedir. Çalışmanın ağırlık noktasını ise Türk akademik yaşamına kattıkları kurumsal ve bilimsel çalışmaları oluşturmaktadır.

Amacım, belirli bir dönemde yaşanmış olaya ait dökümanları gün ışığına çıkartmak, tasnif etmek ve değerlendirmek olmuştur. Onbeş yıl önce başladığım bu çalışma çeşitli nedenlerden dolayı kesintiye uğramıştır. Çalışmaya başladığım dönemde kaynaklara ulaşmakta epey sıkıntı yaşadım. Günümüzde bilgilere elektronik ortamda ulaşma kolaylığı mevcut, ancak o dönemde böyle bir olanak bulunmamaktaydı. Fakat dezavantaj gibi görünen bu durum sayesinde konuyla ilgili geniş bir literatüre sahip oldum. Bugün, aylarca aradığım tek bir kitabı elektronik ortamda kolayca bulma imkanına sahibim.

Çalışmama ilk önce ilgili fakültelerdeki öğretim kadrosunu araştırarak başladım. Ancak Türkiye'ye gelenler sadece Yahudi asıllı göçmen Alman akademisyenler değildi. Beraberlerinde aileleri, akrabaları, asistanları, sağlık ve teknik personel de bulunuyordu. Bir listenin olması gerektiği düşüncesiyle araştırmalarımı buna yönelttim. Fakat Türkiye'de böyle bir kaynağa ulaşmak mümkün değildi. Bu nedenle, aşağıda metodoloji kısmında belirtildiği gibi, uzun süreli bir arşiv çalışmasına girilmiş ve bu çalışma Türkiye, Almanya ve İtalya'da

gerçekleştirilmiştir. Bu ülkelerde yaptığım araştırmalar ayrıca dönemin koşullarını ele alan akademik literatür, özel anılar ve görüşmelere yönelik olmuştur.

Gerek Milli Eğitim Bakanlığı, gerekse Dışişleri Hukuk Müşavirliği, Göçmen Bürosu ve Başbakanlık Arşivi Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü'nden gelenlerin listesi temin edilemeyince, bu belgelere Almanya'da ulaşılmıştır. Protestan ve katolik kilisesi arşivlerinde kaynak taraması sonucu doğum ve vaftiz verilerinden yola çıkılarak, İstanbul'da birkaç nesilden beri yaşayan Alman ailelerinin üyelerine ve göçmen akademisyenlerin ev adreslerine ulaşılmıştır. Türkler ile evli Almanların kurmuş olduğu "Köprü" derneğine başvurularak konu ile ilgili araştırmalara devam edilmiş ve kapsamlı internet taraması yapılmıştır. Türkiye, İtalya ve Almanya'da üniversite, devlet ve diplomatik temsilciliklerin kütüphane ve arşivlerinden faydalanılmıştır. Ayrıca Alman Kültür ve Avusturya Kültür Dernekleri'nden, Alman Doğu Enstitüsü, Alman Arkeoloji Kütüphanesi, Stuttgart Devlet Kütüphanesi ve Stuttgart Dışilişkiler Enstitüsü'nde önemli kaynaklara ulaşılmıştır.

Bu çalışma üç bölümü kapsamaktadır. Birinci bölümünde Almanya'dan Türkiye'ye beyin göçünün yaşandığı dönemin koşulları ele alınmaktadır. Nasyonal sosyalistlerin iktidarı ile birlikte yaşanan gelişmelerin sonucunda, akademisyenlerin Almanya'dan kaçışları, örgütlenmeleri ve Türkiye'ye geliş süreçleri incelenmektedir.

İkinci bölümde ise, göçmen akademisyenlerin Türk akademik yaşamına katkıları araştırılmıştır. Bu katkılar bilimsel ve kurumsal olmak üzere dört fakülte örneğinde aktarılmaya çalışılmıştır. 1933 yılından itibaren Üniversite eğitiminde yaşanan gelişmeler ile fakültelerde görevli her bir akademisyenin katkısı ayrı ayrı araştırılarak verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bölümde çalışmayı sadece İstanbul Üniversitesi ile sınırlandırmak zorunda kaldım, zira gelenleri isim listesine göre araştırırsaydım, bu çok daha kapsamlı bir çalışmayı gerekli kılacaktı.

Son bölüm, göçmen akademisyenlerin özel yaşamına ayrılmıştır. Onların ailevi durumları, uyum sorunları, maddi güçlükleri, çocuklarının durumu, meslektaşları ile bilimsel ilişki ve geri dönüşleri irdelenmiş, özel yaşantılarındaki gelişmelerin akademik çalışmalarına etkisi üzerinde durulmuştur.

I. ALMANYA'DAN YURTDIŞINA BİLGİ GÖÇÜNÜN TEMELLERİ

A. Almanya'da Nasyonal Sosyalizm

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın 1918 Kasım'ında ateşkes imzalamasının ardından İmparatorluğun yıkılması ve Cumhuriyet rejiminin kurulması kısa bir sürede gerçekleşmiş oldu. Askeri yenilgi ile siyasi yenilgi birbirini takip etti. Böylece Demokratik Weimar Cumhuriyeti'nin 1918 hezimetinden doğduğu söylenebilir.

"Almanya'da 1919 Weimar Anayasası ile ilk defa demokrasi denemesine geçilmiş, bu anayasa ile parlamenter sistemle başkanlık sistemi arasında siyasal bir rejim kurulmuştur. Ancak nispi temsil sistemi, siyasal güçlerin dağılmasını kolaylaştırmış ve mecliste güçlü bir çoğunluk sağlanamamış ancak koalisyon hükümetleri kurulabilmiştir".⁷ "Bu anayasaya uygun olarak kurulan hükümetlere egemen olan sosyal demokratlar, merkez, merkez sol ve liberal partilerle sürekli koalisyonlar kurmuşlardır".⁸

Birinci Dünya Savaşı galibi müttefikler tarafında düzenlenen Paris Barış Konferansı'nda Versailles Barış Antlaşması 28 Haziran 1919'da imzalanmıştır. Bu antlaşma Almanya için çok ağır şartlar getirmiştir. Temmuz 1919'da Weimar Meclisi, Almanya'nın önemli topraklarını, nüfusunu ve doğal kaynaklarını elinden alan, büyük savaş tazminatları ödemeye zorlayan antlaşmayı onaylamıştır.

Versailles Antlaşması; sınır düzenlemelerini, siyasal hükümleri, sömürgeleri, silahsızlanmayı ve tamirat borçlarını kapsıyordu. Almanya'ya tamirat borcu adı altında ödemesi mümkün olmayan savaş tazminatı da eklenmişti. Böylece Almanya'nın itilaf devletlerinin sivil halkına ve mallarına yaptığı zararları karşılaması öngörülüyordu. Almanya 1921 yılından itibaren ödeme yapmak zorunluğundaydı. Almanlar Tazminat Komisyonu'nu kendilerini sefalet içinde tutmakla görevli bir kuruluş olarak görüyorlardı. Versailles'i Almanlar'ın çoğu

⁷ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Yayınları, 1998, s.338.

⁸ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1990**, Ankara, İmge Kitabevi, 2.bs, 1991, s.6.

adaletsiz, galip devletler tarafından –hiçbir zaman toparlanamamaları için- zorla benimsetilmiş bir antlaşma olarak görüyordu. Versailles Antlaşması, bunu 1939'a kadar bir "Diktat" olarak kabul eden ve doğasında çizilen sınırı ve Polonya Dantzig koridorunun kurulmasını onaylamayıp hep reddeden Almanya tarafından hiçbir zaman kabullenilmedi. Alman vatandaşları kendilerini savaşın suçlusu olarak kabul etmeyi reddettiği için, Versailles Antlaşması'nın Alman milliyetçiliğinin uyanmasına katkısı oldu. Doğuda ve Güneydoğuda milyonlarca Alman'ın başka devletlerin yönetiminde kalması, milli gururlarını inciterek, tekrar birleşme arzusunu uyandırmıştı.

Almanya'da parlamenter demokrasiyi yerleştirme çabaları ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldı. Partilerin çokluğu nedeniyle etkili bir yönetim sağlayacak istikrarlı koalisyonlar kurmak zordu. "1919 ile 1933 yılları arasında birbirini izleyen hükümet bunalımları, Reich hükümetinin tam yirmibir kez yeniden kurulmasına ya da elemanlarını [bakanlarını] değiştirmesine yol açmıştır. Bunun nedeni parlamentoda aşırı uç partileri yüzünden bir türlü çoğunluk sağlanamamasıydı".⁹

Militan azınlıklar -aşırı solda, komünistler ve aşırı sağda, monarşi yandaşları ile ırkçılar- cumhuriyeti yıkma girişimindeydiler. Bunların arasında en önemlisi, Adolf Hitler'in önderliğindeki Nasyonal Sosyalist Partinin Bavyera'da iktidarı ele geçirmek için 1923 Münih darbesi girişimi oldu. Hitler başarı kazanamadı, hapse atıldı ve burada nasyonal sosyalizmin temel kaynağı olan kitabı "Kavgam"ı (Mein Kampf) yazdı. Kitap yeni siyasal kuramları ve Almanya'nın gelecekteki hedeflerini kapsıyordu.

Askeri ve siyasi yenilginin ardından hayal kırıklığına uğrayanlar bu partide bir araya geldiler. Siyasi nedenlerin yanında ekonomik sorunlar da partiye katılımı arttırmaktaydı. Böylelikle yokluk ve siyasi istikrarsızlık döneminde NSDAP en büyük üye sayısına ulaştı. Halk bir düzene, güçlü bir lidere gereksinim duyuyordu. Weimar cumhuriyetinden hoşnut olmayanları çatısı altında topladı. Siyasi yaşam akışı içerisinde tüm değişikliklerde NSDAP çekirdek kadrosunu muhafaza etti. Parti; yahudi, komünizm ve parlamento karşıtı idi. Yeni bir güçlü Alman devleti arayışı

⁹ E.Ernst Hirsch, **Anılarım**, çev.Fatma Suphi, Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 1997, s.101.

içinde olanları "ulusal" parola ile bir araya getirmeye çalışıyordu. Weimar Cumhuriyeti'nin çöküşü, 1929 dünya ekonomik buhranı ile başladı. Ekonomik çöküntü koşulları siyaseti radikalleştirmişti ve Reichstag'da (Rayh Meclisi) hükümet kurabilecek bir çoğunluk bulunamıyordu. 1930'dan itibaren yönetim olağanüstü yönergeler çıkartılarak sağlanmaktaydı. 1932 yılındaki seçimlerde Nazi'ler Reichstag'da en büyük parti haline geldiler. Çeşitli gösteriler düzenleyerek ekonomik sorunlara köklü çözümler getirecekmiş gibi görünen bu parti, bir yandan da yurtsever değerleri yüceltmektedir. Seçim sonucunda 230 milletvekili ile NSDAP parlamentoda en büyük fraksiyon oldu.¹⁰

1. Hitler'in İktidara Gelişi

30 Ocak 1933'de Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg, Nazi önderlerinin Almanyada düzeni geri getirebileceğini ve denetimi sağlayabileceğini ileri süren generallerin de etkisiyle, çoğunluğa sahip olmasa da Reichstag'ın en güçlü partisi konumunda olan nasyonal sosyalistlerin lideri Hitler'i şansölyeliğe atadı.

Avusturya'nın Braunau kasabasında doğan Adolf Hitler düzgün bir eğitim görmemiş, mesleği olmayan başarısız bir kişiydi. Önce Viyana'da sonra Münih'te bir meslek hedefi olmadan yaşadı.¹¹ 1914'te I.Dünya Savaşı çıkınca gönüllü olarak Alman ordusuna katıldı ve onbaşı rütbesiyle haberci oldu. Almanyanın 1918'deki yenilgisinde, Hitler tüm suçu, sosyal adalet ve demokrasiden yana olan Sosyal Demokrat Parti ile sendikalara ve aşağı ırk olarak gördüğü Yahudilere yükledi. 1919'da Versailles Antlaşması uyarınca yeniden kurulan sınırlı Alman silahlı kuvvetleri Reichswehr'de karşı devrimci propaganda subayı olarak görev yaptı.

"5 Ocak 1919'da Anton Drexler adlı bir demiryolu tesviyecisi ile gazeteci Karl Harrer'in kurduğu Alman İşçi Partisi'nin (DAP) yedinci üyesi oldu".¹² Parti üyeleri kendisi gibi Almanyanın durumundan hoşnut olmayanlardan oluşuyordu.¹³

¹⁰ Wolfgang Benz, **Geschichte des Dritten Reiches**, München, C.H.Beck Verlag, 2000, s.15.

¹¹ Sebastian Haffner, **Anmerkungen zu Hitler**, München, Kindler Verlag, 1978, s.13.

¹² Hans-Ulrich Thamer, **Verführung und Gewalt**, Berlin, Sieder Verlag, Bd.5, 1986, s.59-60.

¹³ A.e., s. 62

24 Şubat 1920'de bu parti "Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi" adını aldı.¹⁴ Bir yıl sonra da Nazi Partisi olarak bilinen bu partinin başkanı oldu. Ordunun da desteğiyle Nazi Partisi (NSDAP-Nazionalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) 8000 olan üye sayısını 1922-23 yılları arasında 20.000'e çıkardı.¹⁵

Hitler; kitlelere iktidara geldiklerinde iş, ekmek, güçlü ve büyük Almanya vaat ediyordu. 1920'li yıllarda büyük sanayicilerden sadece "Thyssen" tarafından desteklenen Nazi Partisi, 1929-30 Dünya Bunalımını izleyen yıllarda, güçlü ve otoriter bir hükümetin sorunlarını çözeceğine inanan diğer sanayicilerce de desteklendi.

Naziler güçlü olduklarına kitleleri inandırabilmek için bir yandan görkemli törenler düzenlerken, bir yandan da Hücüm Kıtası (Sturmabteilung-SA) olarak adlandırılan silahlı parti çeteleriyle kendilerinden olmayan herkese saldırıyorlardı. Hitler parti üyelerine askeri üniformalar giydirek ve kendi emirlerinin soru sorulmadan yerine getirildiği bir ortam yaratarak Nazi Partisi'ni özel ordusu durumuna getirdi. "Ellibin kişilik Yardımcı Polis Birlikleri oluşturuldu. Bunlardan kırkbini SA ve SS'lerden, (Schutz Staffel; Koruma Birliği) geri kalanı ise çelik miğferlilerden oluşuyordu".¹⁶

İktidara yükselişi sırasında Hitler'i destekleyen Almanlar'ın çoğu, Hitler'le yeni bir "Alman Reich"ının kurulması düşüncesini paylaşıyorlardı. Yenilik talep ediliyor, güçlü bir devlet yönetiminde Alman sosyalizmi arzulanıyordu. Nasyonal sosyalizmin radikal ilkeleri birçok Alman tarafından yeterince ciddiye alınmıyordu. Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte yumuşatılacağını sandıklarından ulusal ve yurtsever hedefler olarak algılanıyordu.

Nasyonal sosyalizmin hedefleri: Ulusal onurun yeniden kazanılması, istikrarlı bir Alman devletinin kurulması, sınır düzenlemeleri ve tamirat borçlarına tepki, yeniden silahlanma, uluslararası çerçevede eşitlik, kültürel yaşamın dış etkenlerden "temizliği", Alman Yahudilerinin kamu yaşantısından men edilmesi, komünizmle

¹⁴ Der Nationalsozialismus: **Information zur Politisches Bildung** (123/126/127), Bonn, Bundeszentrale für Politische Bildung, 1991, s.3.

¹⁵ Wolfgang Benz, **a.g.e.**, s.13.

¹⁶ Wolfgang Niess, **Machtergreifung 33**, Stuttgart, Poller Verlag, 1982, s. 77.

mücadele, nasyonal sosyalizmin kurulması, kapitalizmin sınırlandırılması, güçlü bir Alman ekonomisinin teşvikini ve kurulmasını kapsıyordu.¹⁷

Hitler, Reichstag'ın iktidarı kendisine devretmesini sağladıktan sonra, totaliter bir devlet kurdu. Adı Üçüncü Reich'ti. Bu ad, yeni yönetimin Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun ve Bismarck'ın kurduğu Birleşik Alman İmparatorluğu'nun devamı olduğunu belirtmek için konmuştu.

Hitler iktidara geldikten sonra ilk işi yeni seçimler için Reichstag'ı dağıtmak oldu. Sonraki seçimlerde milletvekili sayısını arttırarak kendi partisi dışında tüm partileri yasakladı.1934 Ağustos'unda Hindenburg'un ölümü üzerine Almanya'nın tek lideri oldu.

2. Alman Nazi İdeolojisi

Nazi ideolojisinin özü Yahudi düşmanlığına ve Alman ırkının üstünlüğüne dayanıyordu. Üstün ırktan Almanlar "Volksgemeinschaft" (ırk topluluğu) içinde birbirine sıkı sıkıya bağlanacaklardı. Bu toplumda parti ve sınıf ayrımları ırksal bir uyum içinde aşılacaktı ve uyumun içinde aşağı ırktan insanlar bulanamazdı. Bu da "Yahudi Sorunu"nun çözülmesini gerekli kılıyordu.

Nasyonal sosyalizm, tutucu ve milliyetçi ideolojiyi radikal bir toplumsal öğretiyle bağdaştırma denemesiydi. Bu çerçevede akılcılığı, hukuk düzenini ve insan haklarını reddederek bunların yerine mutlak bir otoriteyi ve bireyin devlete bağlılığını geçirmeyi amaçlıyordu. İnsanlar ve ırklar arasındaki eşitsizlikten yola çıkarak güçlünün zayıfı yönetme hakkını öne çıkarıyordu. Ari ırka ait olan kişiyi "ideal insan" olarak tanımlayan Hitler ona tüm pozitif özellikleri atfetmekteydi. O'nun için tarih yüksek değerli ırklar ile düşük değerli ırklar arasındaki sonsuz savaştı. Hitler, insanlar arasındaki varolmak için güçsüzün alt edildiği savaşımında, "doğal ayıklanma" prensibine inanıyordu. Bu görüş, doğal olarak güçsüz, düşük değerli, ari

¹⁷ Hans-Herman Hartwich, **Politik im 20 Jahrhundert**, 4. bs., Braunschweig, Westerman Verlag, 1987, s.108-109.

ırka dahil olmayanın alt edildiği ve üstün ırkın hizmetine girmesine dayanıyordu. Irkının bilincine varmış halka ise yönetme yetkisi veriliyordu.¹⁸

İrkçilik saplantısı ile güç ve şiddetin yüceltilmesi nasyonal sosyalizmin temellerini oluşturmaktaydı. Alman "ırkı"nın dinamizmini sağlamak için "üstün" insanların doğumu teşvik edildi. Bu ırkın "saflığını" korumak içinse "ırklar arası" evlilikler yasaklandı, düşük değerli ırka ait olanlara zorunlu kısırlaştırma, özürlülerin yok edilmesi gibi önlemler uygulandı.¹⁹

Yahudilerin temizlenip Ariler'in kanıyla canlanan Reich, Almanlar'ın bağlılık andıyla bağlanacakları liderin (Führer) önderliğinde, "Führerprinzip'e"²⁰ (Führer ilkeleri) uygun olarak Versailles Antlaşması'nın getirdiği düzeni yıkacak gücü bulacaktı.

Alman halkını nasyonal sosyalist ideolojiye çekmek için propaganda ve eğitime başvuruluyordu. Bu amaçla her yaştaki Alman için her türlü etkinliği kapsayan, sistematik bir biçimde doktrin aşılama örgütleri kurulmuş ya da geliştirilmişti.²¹

Nazi rejimi bütün iletişim ve kültür araçlarını kullanarak yoğun propaganda girişiminde bulundu ve düzenli, resmi, üniformalı kadrolarıyla son derece güçlü görüntü vermeyi başardı. Amaca hizmet edecek her araçtan faydalanıldı. Elde edilen kitle desteği ile, devlete sınırsız eylem alanı açılmış oldu.

3. Alman Dünya Politikası (Weltpolitik)

Nasyonal sosyalizm, totaliterliğe ve eşitsizliğe dayalı yeni bir düzeni kurmada kendini yalnızca Almanya ile sınırlamadı. Hareketin dinamizmi ülkenin genişlemesine ve yayılmasına bağlıydı. Doğası gereği kendi iradesini sınırlama yeteneğinden yoksundu. Hareketi ancak daha üstün bir karşı güç durdurabilirdi. Hitler'in hedefleri; Almanya'yı Versailles Barış Antlaşması'nın ağır yükümlülüklerinden kurtarmak, Almanya'nın sınırları dışında yaşayan tüm Almanları

¹⁸ A.e., s.110.

¹⁹ Harold Focke-Uwe Reimer, **Alltag unterm Hakenkreuz**, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1979, s.127.

²⁰ M.Sarıca-R, Aybay, **Faşizm**, 2.b., İstanbul, İzlem Yayınevi, 1965, s.72-73.

²¹ Bilgi için bkz., Arno Klönne, **Jugend im Dritten Reich**, Köln, Diederichs Verlag, 1.Auflage, 1982.

bir araya getirmek ve "ein Volk ein Reich"ı (bir ulus bir devlet) oluşturmak için gerekli "Lebensraum" (yaşam sahası) temini ile bir dünya hegemonyasını gerçekleştirmekti.

Bu yaşam alanı (Ukrayna) doğuda Sovyetler'den kazanılarak, Almanya'nın tahıl ambarı yapılacaktı. Hitler'e göre Alman ırkı Slav halklarından üstün, Bolşevikler de dünya çapında Yahudi komplosunun öncüsüydü. Nasyonal sosyalist bir Avrupa ancak emperyalist girişimle sağlanabilirdi. Fethedilen bölgelerdeki halk ise ırk elemesinden geçirilmeliydi. Polonyalılar ve Ruslar en aşağı sınıfa indirgenmeli ve "iş materyali" olarak Almanlar'ın kullanımına sunulmalıydı.

Nasyonal sosyalist ırk öğretisi, yönetici-üstün halk ve köle halk ayırımına dayanıyordu. Yahudiler ise ilk önce göçe zorlanmalı, daha sonra imha edilmeliydiler. Irk elemesi, Almanlar'ın Doğu Avrupa'daki hedefleriydi.²²

Almanya bu toprakları ele geçirerek Avrupa'da ekonomik ve askeri egemenlik kuracaktı. "Irak" ve "Güç"e dayanan bu politikanın gerçekleşmesi ancak savaş ile mümkündü. Hitler Avrupa'da denetimi ele geçirmek için öncelikle Almanya'nın askeri ve sınai üstünlüğünü sağlamaya ağırlık verdi. 1933'te başlattığı silahlanmayı 1935'ten sonra da sürdürdü. Genel askerlik yükümlülüğünü yeniden getirdi, kara kuvvetlerini arttırdı ve silahlanmaya devam etti.²³ Ekonomiyi bir savaş ekonomisi üzerine kurdu. Askerlik süresi uzatıldı, devlet şantiyeleri kuruldu, ağır sanayide hamleler yapıldı, 1936'da genel seferberlik ilan edildi. Ülke adım adım savaşa hazırlanıyordu. Bu hazırlık çalışmalarının ardından Alman kökenli halkları "kendi kaderini tayin hakkı çerçevesinde tarihsel anayurtlarında" -ein Volk ein Reich- bir araya getirmeye yöneldi. Bu dönemin ardından gelecek olan "Lebensraum" yaratma hedefine ulaşılabilecekti. Almanlar ekonomik olarak kendine yeterli, askeri olarak güçlü hale gelmelerini sağlayacak ölçüde toprak elde etmiş olacaktı. Yönetici Alman ırkı, bu alan içinde aşağı halkları hiyerarşik bir düzen içinde yönetecek ve onları örgütleyecekti.

²² Hans-Herman Hartwich, **a.g.e.**, s.117.

²³ Sebastian Haffner, **a.g.e.**, s.54.

"1935'te o zamana kadar Milletler Cemiyeti'nin yönetiminde bulunan Saar bölgesi yeniden Almanya'ya katıldı ve aynı yıl Rayh'ın askeri alandaki egemenliği de yeniden kuruldu. 1936'da Alman birlikleri, 1919'dan sonra askerden arındırılmış olan Ren bölgesine yürüdüler, 1938'de Avusturya Rayh'a ilhak edildi ve Batılı devletler Hitler'in Südet bölgesini Almanya'ya katmasına izin verdiler".²⁴ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'ya bırakılmış olan zengin maden yatakları, Saar bölgesinin Almanya'ya verilmesiyle tekrar bu ülkeye geçmiş oldu.

Hitler'in hedefi Avrupa'nın tümünü işgal ettikten sonra Asya'nın batısını ve Afrika'yı içine alacak yarı küresel bir düzen olarak genişlemek ve sonunda nasyonal sosyalizmi bütün dünyaya egemen kılmaktı. Ancak 1939 yılı Mart ayında geri kalan Çekoslovakya topraklarının işgalinden sonra "Lebensraum"unu genişletmeye devam ederek, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırınca İkinci Dünya Savaşı'na neden oldu ve yenilgiye uğramasıyla yayılmacılığı sona erdi. Nasyonal Sosyalist Almanya'nın kalıntıları üzerinde, bölünmüş ve işgal edilmiş bir Almanya ortaya çıktı.

4. Yahudi Karşıtlığı (Antisemitizm)

Yahudiler yerleştikleri birçok yerde özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da düşmanlıkla karşılaştılar. İlk hristiyanlara göre Yahudiler Hz. İsa'yı çarmıha geren halktı ve bu sav, yüzyıllar boyu antisemitizmi haklı göstermek için kullanıldı. 19.yüzyılda milliyetçilik Avrupa'yı etkisi altına alınca, antisemitizmin dayanağı din üstünlüğünden ırk üstünlüğüne kaydı ve bu düşmanlık yeni bir ivme kazanarak kitlelerden daha büyük destek gördü. Almanya'da ise örgütlü bir harekete dönüştü. Almanya'nın yenilgisinden Yahudiler sorumlu tutuluyordu. Ayrıca Yahudiler marksizm, bireycilik, liberalizm, kapitalizm gibi zararlı ideolojilerini yaymaya çalışarak bu üstün ırka zarar vermeye çalıştıkları iddia ediliyordu.²⁵ Almanya'da hükümet politikası olarak benimsenen antisemitizm, okullarda okutuldu, bilimsel yayınlarla araştırma kurumlarında geliştirildi ve uluslararası propaganda amacıyla kurulmuş örgütlerce kullanıldı.

²⁴ Arno Klönne, **a.g.e.**, s.24.

²⁵ Hans-Hermann Hartwich, **a.g.e.**, s.111.

Nazizm ırkçı teorilerini uygulamaya koyduktan sonra, baskı ve şiddet karşısında Almanya'da yaşayan beşyüzbin²⁶ Yahudi'nin yarısı 1939'dan önce ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. 1940 yılında ise artık "imha" sözcüğünden bahsedilmeye başlanmıştı ve ertesi yıl Nazi Partisi Avrupa'daki Yahudiler'in yok edilmesini resmi politikası olarak açıkladı.²⁷ Yahudiler'in 1 Ekim 1941'den itibaren ülkeden ayrılmaları yasaklandı.²⁸ Toplama kamplarında beş ila altı milyon arasında Yahudi öldürüldü.

Almanlar arasında Naziler'in görüşlerini benimsemeyenler de şiddete maruz kaldı. Demokratlar, sosyalistler ve Yahudiler devlet dairelerinden ve üniversitelerden temizlendi, bazıları gizli polis örgütü Gestapo (Geheime Staatspolizei) tarafından takibe alındı. Hitler'in görüşlerine ve uygulamalarına karşı çıkan her Alman, Yahudilerle bir tutulup aynı uygulamaya maruz kalıyordu.

1930'larda, Berlin'li Yahudiler'in % 80'i büyük burjuva veya orta sınıfa aittiler ve % 50'nin üzerinde Yahudi, serbest meslek sahibiydi.²⁹ Yahudiler'in hayat standardı, kültür yaşamı, maliye, ticaret ve serbest mesleklerde sahip oldukları konumlar, Alman toplumunda hasetliğe neden oluyordu.

Naziler kuzey aryen ırkının en saf ve temiz kalmış unsurlarının Alman halkı içinde bulunduğunu ileri sürerek, bu ırkın tam zıddı olan Yahudi ırkının imhasını gerekli gördü ve bu amaçla 1933 yılında bir seri yasalarla kamu görevlileri ve serbest meslek sahipleri arasında ayıklama işlemine başladı.³⁰

Amaçlanan ırk birliğine dayalı topluma ulaşmak Alman ırkının arındırılmasını ve nüfusunun artırılmasını gerektiriyordu. Naziler bu çabalarına öjenik denen ve insan soyunun genetik yardımıyla geliştirilmesini amaçlayan yeni bilim dalına da yaslanabildiler. 14 Temmuz 1933'te çıkarılan Kalıtsal Sağlığı Koruma Yasası "değersiz" görülen yaklaşık iki milyon kişinin kısırlaştırılmasına zemin hazırladı. Aynı ay yeni evlilere borç verilmesini ve her doğan çocukla borcun yavaş yavaş

²⁶ Wolfgang Niess, **a.g.e.**, s.111.

²⁷ Hans-Ulrich Thamer, **a.g.e.**, s. 702.

²⁸ W. Niess, **a.g.e.**, s.111.

²⁹ Martin Berndt und Ernst Schulin, **Die Juden als Minderheit in der Geschichte**, München, DTV, 1981, s.249-270

³⁰ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünce Tarihi**, İstanbul, İ.Ü. Yayınları, 1982, s.354.

silinmesini öngören bir yasa çıkartıldı. Analık yüceltilti. 1935'te çıkarılan Nürnberg Yasaları'yla Yahudiler ikinci sınıf vatandaş ilan edildi ve Almanlar'la evlenmeleri yasaklandı.³¹

Naziler Yahudilere karşı gittikçe ağırlaşan bir baskı uyguladılar. SA'ların şiddet eylemleri, önceleri Yahudi meslek sahiplerinin ve işyerlerinin boykot edilmesi,³² Yahudi mallarına el konulması şeklindeydi. Fakat bunların ardından 9-10 Kasım 1938'de Kristallnacht (Kristal gecesı) olarak bilinen, Yahudilere yönelik büyük şiddet gösterisi gerçekleştirildi.³³

Hitler'e göre "Yahudi" herkesin düşmanıydı ve amacı; milletlerin ulusallığını yok ederek onları birbirleriyle melezleştirmek ve böylece üstün ırkın düzeyini düşürerek köklerini kurutmaktı.

Bu amaca karşı bütün insanlık birleşip Yahudileri yok etmeliydi. Hitler kendini Yahudi imhacısı (Judenausrotter) olarak, bu misyonu üstlenmiş bir kişi olarak görüyor, insanlığın kendisine teşekkür etmesi gerektiğini söylüyordu.³⁴

"Antisemitizm uzun süre önce de Almanya'da çeşitli tarihsel ve ekonomik nedenlere bağlı olarak mevcuttu. Bu nasyonal sosyalistlerin bir buluşu değildi. Ancak bunu siyasi bir ideoloji olarak Hitler ve O'nun NSDAP'si oluşturdu. İlk kez onlar Yahudi sorununa nihai çözümü getirdiler".³⁵

B. Nazi Dönemi Türk-Alman İlişkileri

Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkiler Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren içinde bulunulan durumun şartlarına göre farklı ivmeler kaydederek kültürel, siyasal, ekonomik ve askeri alanlarda sürmüştür. Onsekizinci yüzyılın sonlarından itibaren devam eden ilişkilerde ekonomi alanının ağırlığı görülmesine rağmen, askeri ve siyasi ilişkilerin arttığı dönemlerde ekonomik ilişkilerde bir azalma farkedilmektedir. Siyasal ilişkiler ise, bazan sıcak bazan mesafeli olarak sürdürülmüşse de hiçbir

³¹ Harold Focke, Uwe Reimer, **a.g.e.**, s.121-133.

³² Sebastian Haffner, **a.g.e.**, s.35.; Wolfgang Niess, **a.g.e.**, s.108.

³³ **A.e.**, s.142.

³⁴ S.Haffner, **a.g.e.**, s.87.

³⁵ W.Niess, **a.g.e.**, s.111.

zaman çatışma düzeyine ulaşmamıştır. Her iki ülkenin yıkılan imparatorluklarının yerine kurulan cumhuriyet rejimlerinde, diplomatik ilişkileri başlatan Barış Antlaşması 1924 tarihinde Ankara'da imzalandıktan üç yıl sonra bunu Ticaret Antlaşması takip etmiş ve böylece iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin başlangıcı olmuştur.

Türk-Alman ilişkilerinin hassas olduğu dönem 1933 ile 1939 yılları arasındır. Bu dönemde Almanya'nın iç politikasındaki gelişmeler ve izlediği revizyonist dış politika ile Türkiye'nin tarafsızlığını ve kendi güvenliğini koruma çabaları çerçevesinde yürütülen ilişkilerin hassasiyeti öne çıkmaktadır.

1933 yılında Almanya'da iktidara gelen Nasyonal Sosyalizm'in Versailles Antlaşması'nın yarattığı statükoyu değiştirmek ve Almanya'nın sınırlarını yeniden düzenlemek amacıyla giriştiği faaliyetlere Türkiye başlangıçta kaygı duymamış, hatta bir zamanlar kendinin de Sevr Antlaşmasına karşı çıktığı gibi, Almanya'nın da bu antlaşmadan kurtulmak istemesini anlayışla karşılamıştır. Ancak, Almanya hızla silahlanmaya, siyasi ve ekonomik etkiyi arttırmaya, artan ekonomik gücünü siyasi hedeflerini "bir ulus, bir devlet" doğrultusunda kullanmaya kalkmıştır. Almanya'nın eski Çekoslovakya'yı parçalaması ve Münih Antlaşması'na karşı ilhak etmesi, ondan önce de Avusturya'yı kendi topraklarına katması Türkiye'nin tedirginliğine neden olmuştur. 1933-39 yıllarında süren ilişkilerde yoğun bir Alman propaganda faaliyetleri dikkat çekmektedir. Alman Propaganda Bakanlığı'na getirilen Joseph Paul Goebbels tarafından yürütülen bu kampanyalar da eskiden beri süregelen Türk dostluğunu vurgulama girişimleri Türkiye'yi Alman Bloku'na çekmeye yeterli olmamış, bilakis Türkiye'nin Alman yayılcılığına karşı kendi güvenliğini sağlama açısından Balkan Paktı bölgesel güvenlik sistemine katılmasına neden olmuştur. Alman-İtalyan revizyonist politikasına karşı statüko yanlısı olan İngiltere ve Fransa, Türkiye ile aynı ilgi odaklarını paylaştıklarından yakınlaşma politikalarını yoğunlaştırarak Alman etkisini dengelemek için çaba harcamışlardır.

Bu uğraşlar 19 Ekim 1939 yılında Türkiye, İngiltere ve Fransa'yı ittifak imzalamaya götürmüştür.³⁶ Dönemin Türk dış politikasının özelliği rasyonel olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış bir devlet olarak Türkiye ulusal sınırlarıyla yetinip maceracı dış politikalardan kaçınırken, sistemden hoşnut olmayan Avrupa'daki diğer güçler ise revizyonist bir politika izlemeyi tercih etmişlerdir. Savaş yılları süresince savaş dışında kalmayı koruyan Türkiye, ancak savaşın son günlerinde Almanya'ya savaş ilan ederek Birleşmiş Milletler Örgütü'ne üyeliğini garanti altına almıştır.

Almanya ile Türkiye'nin mesafeli olan siyasi ilişkilerine karşın, ekonomik ve ticari ilişkileri Hitler iktidarının kurulduğu 1933 yılından itibaren yoğunlaşmıştır. Türkiye ilk beş yıllık sanayi planını gerçekleştirebilmek için yeni kaynaklara gereksinim duyarken, Almanya da Orta Doğu ve Balkan ülkelerinde üretim malları için yeni Pazar arayışı içine girmiştir. Aynı zamanda bir taraftan dünya hakimiyeti için silahlanırken, diğer taraftan bu amacının gerçekleşmesi için dış ticaret politikasının yenilenme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Böylece bir süre sonra uygulamaya koyduğu yeni politikasını; savaş için gerekli hammadde elde etmeye ve hazır ürünlerin ithalatının kısılmasına dayandırdı. Türkiye ise Almanya için bir hammadde kaynağıydı. Gelişmekte olan Türkiye döviz kıtlığı çektiğinden dış ticaretinin hemen hemen tamamını kliring yoluyla gerçekleştiriyordu. İngiltere ve Fransa hammadde gereksinimlerini kendi sömürgelerinden çok daha ucuza sağlayabildiklerinden Türkiye'ye Almanya ile ticari ilişkilerini sürdürmekten başka alternatif kalmıyordu. Türkiye Alman şirketlerinin verdiği kredileri; makineler, sanayi donatımları, demiryolu materyalleri, çimento, alüminyum, azot gibi malzeme alımına ve tesislerin inşasına harcayacaktı. Almanya ise, İstanbul Boğazı'nda doklar, köprüler ve elektrik santralleri inşa edecekti. 25 Temmuz 1938'de Berlin'de imzalanan Ticaret Antlaşması, Türkiye ile Almanya arasındaki ticari ilişkileri yoğunlaştırıyordu. Bu antlaşma ile Alman makineleri ve sanayi ürünlerine karşılık, Türkiye'nin tütün, pamuk ve diğer ürünleri vermesi öngörülüyordu.³⁷ On yıl süreli yüzelli milyon marklık kredi antlaşması ise bir yıl sonra yine Berlin'de imzalandı.³⁸

³⁶ Kemal Girgin, **T.C Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (1923-1993)**, Ankara, 1993, s.5.

³⁷ Antlaşma metni için bkz.:Düster, üçüncü Tertip, C.20, s.179,

³⁸ A.e., s.556.

Almanya'nın ekonomik ve ticari egemenliği altına girmesiyle Türk dış politikasının hareket olanakları da kısıtlanıyordu. "Yurtta barış, dünya da barış" sloganı ile antirevizyonist bir politika sürdüren Türkiye, Alman ekonomik etkisinin dengelenmesi için, statükocu ülkelerle kurduğu yakın siyasal ilişkilerin yanında, ekonomik ilişkilerin de gerekliliğini görerek Karabük'te kurulacak olan demir-çelik işletmelerinin kurma hakkını bir İngiliz şirketine vermeyi uygun bulmuştu. Dokuma tesisleri için gerekli dış finansman ise eski SSCB'nin verdiği kredilerle sağlanmıştı.³⁹

Almanya'nın ekonomik etkisini kullanarak Türkiye'yi kendi saffına çekme çabası Türk yöneticileri tarafından bilinmesine rağmen, Hitler dönemi Türk Alman ekonomik ilişkileri Türkiye açısından kazançlı görüldüğünden, bu ülke ile ticari ilişkileri dondurmanın Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olacağı kanaati hakim olmuştu. Almanya açısından Türkiye'nin coğrafi konumu daha çok önem taşıyordu. Ticari ilişkiler ise sadece amaca hizmet ediyordu. Almanya izlemekte olduğu revizyonist politikasında Türkiye'yi çıkış noktası yaparak İngiltere ile Fransa'nın Yakındoğu'daki durumunu, Güney ve Kuzey Hindistan ile olan bağlarını tehlikeye sokmak istiyordu. Ayrıca kendi blokuna çekemediği Türkiye'nin İngiliz etki alanına kaymasından kaygı duyuyordu. Diğer taraftan Türkiye ile eski SSCB arasındaki yakın ilişkilerden de tedirgindi. Ancak ekonomik açıdan Türkiye'yi Almanya'ya bağımlı kıldığı takdirde dış politikasını da yönlendirebileceğini düşünüyordu. Ancak tüm müdahalelere rağmen Ankara'nın son derece temkinli politikasıyla "savaş dışı" durumu, savaşın sonuna dek sürmüştür.

Türk-Alman siyasal ve ticari ilişkilerinin yanında kültürel ilişkilerde de yoğun bir Alman etkinliği gözlemleniyordu. Hitler iktidara geldikten sonra, Alman halkı üzerinde siyasal ve psikolojik eylem uygulamak; basın-yayın dünyasını, sinema ve radyoyu denetim altına almak ve diğer ülkelerde de Nazi ideolojisini yaymak amacıyla, Bilgilendirme ve Propaganda (Volksaufklaerung und Propaganda) Bakanı olarak atanan J.P. Goebbels, yurtdışı Nazi örgütlenme faaliyetlerine de önem veriyordu.⁴⁰ Bu bağlamda kurulan Nazi Partisi'nin Yabancı Ülkeler

³⁹ **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-1978**, İstanbul, Akbank Kültür Yayını, 1980, s.185.

⁴⁰ Bu konuda bkz. Hans-Hermann Hartwich, **a.g.e.**, s.122-124.

Organizasyonu'nun (AO-Auslandorganisation) amacı örgütlenmeler ve propagandalardı. Türkiye'de görevlendirilen Alman eğitimci ve uzmanlar bir taraftan kültürel ilişkilere katkıda bulunurken diğer yandan propaganda faaliyetlerini sürdürüyorlardı. O yıllarda Nazi Partisi'nin propaganda yayın organı Türkische Post'du. Gazete, savaş sonrası Türkiye'de bulunan ilk Alman Büyükelçisi Rudolf Nadolny'nin teşvikleriyle kurulmuştu.⁴¹

İstanbul'da bulunan Alman kulüplerinin gerçek amaçları ise Nazi örgütlerinin oluşturulmasıydı. Alman hükümeti tarafından Türkiye'de açılmış bulunan okullardaki görevliler okul dışında istihbarat, örgütlenme ve propaganda çalışmalarını yürütüyorlardı. İstanbul'da iki ve Ankara'da bir olmak üzere toplam üç Alman okulu bulunuyordu. Bu okullar aynı zamanda ülkede bulunan Alman sermaye gruplarınca mali açıdan destekleniyordu.⁴² O yıllarda yurtdışında okuyan Türk öğrencilerinin çoğu da Almanya'da öğrenim görüyorlardı. Berlin'de bulunan Türk öğrenciler elçiliğimiz tarafından desteklenen bir Türk kulübü kurmuşlardı.⁴³

Nazi Almanya'sının kültür propagandası aslında, onun yayılma politikasının bir aracıydı. Ancak ticari ilişkilerde olduğu gibi, kültürel ilişkilerde de Türkiye'yi kendi yanına çekme çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türkiye; Alman emperyalizmine karşı statükocu ülkelerle işbirliğini bir denge unsuru olarak kullanıp Alman etkinliğini ustaca kırabilmiştir.

Dönemin Almanya-Türkiye arasındaki askeri ilişkileri Türk ordusunun modernizasyonu için görevlendirilen Alman subayları ile Almanya'ya eğitime gönderilen Türk subaylarını, Almanya'dan askeri malzeme alımını ve danışmanları kapsıyordu. Diğer konularda olduğu gibi burada da Almanya' askeri açıdan Türkiye'yi etkisi altına aldığı takdirde, Türk dış politikasının belirlenmesinde söz sahibi olmayı umuyordu.

⁴¹ Hans-Adolf Jacobsen, **National-Sozialistische Aussenpolitik 1933-1938**, Berlin, Alfred Metzner Verlag, 1968, s.656.

⁴² Johannes Glasneck, Çev. Arif Gelen, **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası**, 1.bs. Ankara, Onur Yayınları, s.32.

⁴³ Selim Sırrı, **Bugünkü Almanya**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930, s.72-73.

Atatürk ve İnönü'nün liderlikleri altında geçen iki savaş arası dönemde (1923-1939) Türk dış politikasının en önemli özelliği statüko yanlısı, Batı eğilimli fakat tam bağımsızlığı konusunda ödünsüz ve hassas olmasıdır. Türkiye tüm ulusal sorunlarını diplomasiyle çözmede de başarılı olmuştur. Diğer ülkelerle yapıcı dostluklara, çok taraflı paktlara ve ortak işbirliğine önem vermiştir. Dış politikada ulusal çıkarlar açısından ülkenin bütünlüğünü koruyarak maksimum fayda sağlama esas alınmıştır.

C. Türkiye'ye Göç Eden Akademisyenler

Almanya'da Nasyonal Sosyalistler iktidara gelir gelmez 7 Nisan 1933 yılında "Devlet Memuriyetinin Yeniden Kurulmasına Dair Kanun"u çıkardılar. Bu kanunun birinci maddesine göre:⁴⁴

"Milli bir devlet memurları statüsünün yeniden kurulması ve idari hizmetlerin basitleştirilmesi için, aşağıdaki hükümlere uygun olmayan memurlar işten çıkarılırlar. Bu husus mevcut hukuk hükümlerine göre işten çıkarma için yeterli gerekçe olmaması halinde dahi geçerlidir."

Yasanın üçüncü maddesi "Ari ırktan olmayan memurlar emekliye sevk edilirler", dördüncü maddesi "Şimdiye kadar ki siyasi faaliyetleri nedeniyle milli devlet için her an ve her türlü tehlikeyi göze alacağı konusunda kesin kanaat vermeyen memurlar işten çıkarılabilirler"dir.⁴⁵ Bu maddeler NS-yönetiminin, devlet hizmetindeki bütün Yahudi asıllı, ari ırka mensup karşıt siyasi görüş veya siyasi kişilikte* olanlara karşı işlem yapma hakkını veriyordu. Konutun yurtdışına taşınmasına izin vermeme ya da vaktiyle izin verildiyse geri alma, emeklilik maaşına el konması, pasaportun geri

⁴⁴ Klaus - Detlev Grothusen, **Der Scuria Bericht**, 1. Auflage, Frankfurt, Dağyeli Verlag, 1987, s.33.

⁴⁵ A.e., s.34.

* Ernst Rudolf Johannes Reuter (1889-1953) 1933 yılına kadar Magdeburg Belediye Başkanı. Önce Komünist Parti'de çalıştı, daha sonra SPD'ye geçti. Parlamento üyesi. 11 Ağustos 1933 ve 16 Haziran 1934 yıllarında Turgau'daki Lichtenburg Toplama Kampı'nda tutuklu kaldı. Queker mezhebine mensup yakın dostu İngiliz Elsie Howard'ın yardımı ile Hollanda üzerinden İngiltere'ye kaçtı. Parlamento'dan eski meslektaşı Fritz Baade aracılığıyla 4 Haziran 1935'te Ankara'ya geldi. İktisat Bakanlığı'nda ticaret uzmanı olarak daha sonra Ulaştırma Bakanlığı'nda tarife bilirkişisi olarak çalıştı. 1938 Ekiminde Ankara Siyasal Bilgiler Yüksek Okulunda profesör olarak yeni kurulan şehircilik kürsüsüne getirildi. Kasım 1946'da Berlin'e dönüp ölünceye kadar Berlin Belediye Başkanlığı yaptı. Silke Brügel, **Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları**, çev. Süheyla Ababay, İstanbul, Friedrich Ebert vakfı, 1991, s.39-43; Horst Widmann, **Exil und Bildungshilfe**, Liebfeld/Bern, Lang Druck AG., 1973, s.283.

alınması, vatandaşlıktan çıkarma, tutuklama, takibat yapma eldeki hukuki araçlardan sadece bazılarıydı. Üniversitelerden uzaklaştırılacaklar için bu maddeler esas alındı. Nasyonal Sosyalistlerin düşmanca tavır aldığı bu grubun yanında vatanlarından özgür iradeleriyle ayrılan ari ırka mensup Almanlar da bulunuyordu. Her ikisi "Almanca konuşan göçmenler" grubunu oluşturdu. Yahudi asıllılar ve rejim muhalifleri, hayatta kalma amacıyla ülkeyi terk ederken, ırk veya siyasi zorunluluğu olmayanlar idealist ve vicdan sahibi olduklarından, NS-İktidarının yöntemlerine tepki olarak vatanlarından ayrıldılar. Aslında, onlar için sorun yoktu, Hitler rejimiyle uyumlu yaşayabilirlerdi.

Almanya'dan ayrılan Yahudi asıllı öğretim üyeleri için İstanbul Üniversitesi'nin kurulması ve ortaya çıkan öğretim elemanı gereksinimi büyük bir fırsat oldu. Bu durum her iki tarafın da yararınaydı. Onlar, yaşamlarını ve mesleklerini sürdürebilecekleri güvenli bir sığınak, Türkiye ise yeni nesilleri yetiştirecek, alanlarında dünyaca üne sahip bilim adamlarını buldu.

Frankfurt/Main Üniversitesi'nde genel patoloji ve patolojik anatomi profesörü olarak görev yapan Yahudi asıllı Philipp Schwartz, uğradığı haksızlıklar ve iftira sonucunda Almanya'dan ayrıldı. Ülkede gelecekte yaşanacakların o an yaşananlardan daha tehlikeli olacağını sezmişti. İsviçre'ye, eşinin ailesinin yanına sığındı. Schwartz'ın önderliğinde, daha önce İsviçre'ye kaçmış bir grup bilim adamı "Alman Bilim Adamları Yardım Birliği"ni kurdu. Bu dernek, bilim adamlarıyla, onları görevlendirmek isteyenler arasında köprü görevi üstlenerek etkin bir rol oynadı.

Türkiye'ye gelen bilim adamlarından bazıları Hitler iktidarının çok uzun sürmeyeceği kanaatini taşıyordu. Ancak durum gittikçe vahimleşti. Birkaç yıl sonra gelenlerden bazıları başka ülkelere gitti. Fakat bunun yanında yıllarca Türkiye'de kalan ve hatta Türk vatandaşlığına geçenler bile oldu.

1933 yılında başlayan bilgi göçü, azalarak 1941 yılına kadar sürdü. 1933 yılında iki ay içinde yüzelli kişi geldi. Bunlardan sekseniki kişi profesördü. Otuzlu ve kırklı yıllar arasında İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde ders verdiler. Akademisyenler dışında da gelenler vardı. Bunlar; "ilmi yardımcılar", çevirmenler okutmanlar,

öğretmenler, uzmanlar, laborantlar ve serbest meslek sahipleriydi. Farklı gruplara dahil olmak üzere gelen Almanların toplam sayısı listeye göre 481'di.⁴⁶

1. Göç Nedenleri

Nasyonal sosyalistler iktidara geldikten sonra tüm kurumlardan "ari" ırktan olmayanları elimine etmeye başladılar. Yahudilerin dışında kendileriyle aynı fikirde olmayan sosyal demokratlar, sosyalistler, komünist ve liberaller de toplumdan soyutlanıyordu. 1933 yılının başlarında görevlerine son verilmeye başlandı. Uygulanan yöntem baskı ve şiddet dozunu arttırarak 1938 Kasım ayı kıyımına kadar sürdü.

Hristiyan ve Yahudiler arasında karma evlilikler bulunuyordu. Yahudilerin toplumdan izole edilmesi için çıkarılan boşanma emirlerine uymayıp eşlerine sadık kalanlar toplumsal baskıya ve Gestapo sorgulamasına maruz kalıyordu. Bu sorgulamalar sonucu bir kısmı eşlerinden ayrılmasına rağmen çoğunluk evli kalarak her türlü şiddeti göğüslemeye razı olmuştu. Almanya'daki Yahudi cemaatine üye olarak kayıtlı olmayanlar eğer Almanlarla evliyse bu durum onları toplama kamplarına gönderilmekten kurtarıyordu. Profesör Victor Klemperer 1933-1945 yılları arasında tuttuğu günlüğünde karma evlilikte Almanya'daki hayatta kalma mücadelesini detaylı bir şekilde anlatmaktadır.

1 Nisan 1933 günü başlayan Yahudi işyerlerine boykot hareketi, yağmacılık ve şiddete neden olmuştu. Alman-Hristiyan işletmeleri zarar görmemeleri için girişlerine kırmızı kağıt yapıştırılarak Yahudi işletmelerinden ayrılmıştı.⁴⁷ Bu saldırıyı NSDP'nın SA (Fırtına Birlikler-Sturmabteilung) örgütü organize ediyordu. 1 Nisan; Nazilerin baskı, şiddet, ayrımcılık ve dışlama yöntemiyle Yahudileri yıldırıp ülkeyi terk etmeye zorlamak için uygulamaya koydukları kampanyanın başlangıç tarihidir. Bunu 7 Nisan 1933 tarihli yeni bir yasa izledi.⁴⁸ Devlet Memurluğunun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun adı verilen bu yasanın çok büyük etkileri

⁴⁶ Jan Cremer, Horst Pryzutulla, **Exil Türkiye**, München, Verlag Karl M. Lipp, t.y., s.54-61.

⁴⁷ Victor Klemperer, **Das Tagebuch 1933-1945**, 3.bs., Berlin, Aufbau Taschenbuch Verlag GmbH, 1997, s.15.

⁴⁸ Frank Bajohr - Dieter Pohl, **Der Holocaust als offener Geheimnis**, München, Verlag, C. H. Beck, 2006, s.2.

oldu. Yasanın üçüncü paragrafı: "Ari ırktan olmayan devlet memurları emekli edilecektir" demektedir. Bu da Yahudilerin üniversite, yüksekokul, tiyatro, yayınevleri, orkestra ve tıp enstitülerinden uzaklaştırılmalarına neden olacak diğer bir dizi ek yasanın unsuru olmuştur. Tüm kamu görevlilerinin soy geçmişleri araştırılıyor, bunu takibat soruşturmaları izliyordu. Ari ırktan olmayanların görevlerine son veriliyor, mesleklerini yapmaları engelleniyordu.

Devletin uyguladığı politika Yahudilerin Alman toplumundan izolasyonunu sağladı. Baskı o kadar büyüdü ki 1. ve 2. dereceden Yahudi akrabası bulunanlar bile tehdit altına girdi. Başlarda ülkeyi terk edenlere göz yumulurken zaman geçtikçe zorlaştırıldı, pasaportları toplandı ve bir müddet sonra da Alman topraklarını terk etmeleri yasaklanınca ülkeden ancak kaçak olarak ayrılmaktan başka alternatifleri kalmadı. Yakalandıkları takdirde ölüm cezasına çarptırılıyorlardı.

Baskılarla yıldırılıp ülkeyi terk etmeye zorlanan Yahudilere yapılan bu zulüm Alman toplumunun çoğu tarafından onaylanıyordu. Bunun nedeni de boşalan kadroların kendilerine kalacak olmasıydı, ayrıca onların işyerlerine ve mallarına el koyabileceklerdi. Görevlerine son verilen Yahudiler için hayat günden güne zorlaşmaktaydı. Sosyal çevredeki değişiklik hemen fark ediliyordu. Ari ırktan olan en yakın arkadaş, meslekdaş, komşu dahi ilişkilerini donduruyordu. Yahudi dostu olarak damgalanmak toplumdan dışlanmak demektir. Nasyonal sosyalistlerle aynı görüşte olmasalar bile bunu kimse göze alamıyordu. Yahudiler temel gereksinimleri için bile alışveriş yapamıyordu, çünkü satış sadece ari ırktan olanlara serbestti. Bir süre sonra yeni bir emirle ari ırkın Yahudilerle en ufak bir teması bile suç sayıldı.

Büyük kentlerde Yahudilerin toplumdan izole edilmesi küçük kentler ve kırsal bölgeye göre daha yavaş seyretti. Örneğin, 1938 yılının başlarına kadar 1. milyon nüfuslu Hamburg'da Yahudi işyerlerinin %20'si kapatılıp arileştirilirken (Almanlar tarafından el konulmuştu), 80,000 nüfuslu Herdelberg'de bu oran %47, 50.000 nüfuslu Göttingen %56 ve 30.000 nüfuslu Margburg'da toplam %69, kırsal bölgede ise hemen uygulamaya geçildiğinden tüm Yahudi işyerleri yok olmuştu.⁴⁹

⁴⁹ A.e., s.29.

Dresden Teknik Yüksekokulunda öğretim üyesi olan Prof. Victor Klemperer 1933 yılından itibaren tuttuğu günlüğünde yaşadığı şiddet, acı, korku ve belirsizliği detaylı anlatmaktadır. Yine aynı Yüksekokulda görevli Prof. Walter Blumenfeld ve Prof. Harry Dember ve eşleri sıkça biraraya gelip yaşanan olaylar üzerine durum değerlendirmesi yaptıklarını bu günlükten öğrenmekteyiz. Yahudiler dışlanınca kendi içlerine çekilip birbirleriyle dayanışmaya girdiler, çoğu ağır depresyondaydı. Birlikteyken tüm sohbetler günden güne kötüleşen ortam, ülkeden kaçma olanakları, yeni ülke arayışları ve vizelerin alınması üzerineydi. Herkesin birbirini ihbar ettiği bir ortamda her kapı çalındığında Gestapo korkusu yaşıyorlardı.

Bir taraftan 31 Mart ayında Dresden öğrenci Birliği'nin yayınladığı bildiride; öğrenci yurdunun Yahudi öğrencilere kapatıldığı ve Alman öğrencilerin Yahudi öğrencilerle ilişkisinin Alman ırkına hakaret sayılacağı yer alırken diğer taraftan Münich'te Yahudi doçentlerin üniversiteye girmeleri engelleniyordu.⁵⁰ Ari Alman öğrenciler Yahudi asıllı öğretim üyelerinin derslerine girmiyorlardı. Bunların ardından ari ırktan olmayan tüm öğretim üyelerine Milli Eğitim Bakanlığı'ndan emekli edildiklerine dair yazılar gönderildi. Olaysız bir gün geçmiyordu. Prof. Dembers'in Berlin'de doktor olan kuzeni hasta muayene ederken dövülmüş ve 45 yaşında Humbold hastanesinde ölmüştü.⁵¹ Dresden Teknik Yüksekokulu Fizik Enstitüsü Müdürü Prof. Harry Dember 1933 yılında evini satıp eşi Agnes ile satıştan elde ettiği gelirin %25'ini ülkeyi terk etmek için varlık vergisi olarak devlete bıraktılar. Ardından İstanbul'a göç ettiler.⁵²

Pedagog Profesör Walter Blumenfeld ise Lima'dan (Peru) çağrı alınca Prof. Victor Klemperer'e de yardım merkezlerinin adreslerini verdi. Bu Yardım Merkezleri: Zürih'teki Alman Bilim Adamları Yardım Derneği, Londra'daki Academic Assistance Council, New York'taki Emergency Committee in aid of German Scholars'dı.⁵³

⁵⁰ Victor Klemperer, **a.g.e.**, s.15.

⁵¹ **A.e.**, s.16.

⁵² **A.e.**, s.21-22.

⁵³ **A.e.**, s.39.

1935 yılında Nürnberg kanunlarının yürürlüğe girmesiyle, Yahudi toplumu yasal olarak Alman toplumundan ayrıldı. "Alman ırkının ve şerefine korunması" yasası uyarınca Yahudiler ayrı bir ırk olarak kabul edildiler. Yahudiler sistematik olarak vatandaşlıklarını, siyasi ve ekonomik haklarını kaybetti. Bunun ardından toplum ve devlet terörüne maruz kaldılar. 1936 yılında Germisch - Patenkirchen ve Berlin'de yapılan Olimpiyat oyunlarında Almanya dışı karşı olumlu bir izlenim vermek için tüm Yahudilerden toplanan pasaportları iade etti ve gerekli izinleri alarak olanlara seyahat hakkı tanıdı. Maddi olanakları iyi olanlar bu süre zarfında ülkeyi terk edip daha sonra olacıklardan kurtulmuş oldular. Nasyonal Sosyalistler bu olimpiyat oyunları süresince tüm Yahudi karşıtı söylem ve eylemlerden kaçınmış, uluslararası bir eleştiriye neden olmamak için kentteki Yahudi düşmanlığını çağrıştıran ilan ve afişleri kaldırmışlardı. Böylelikle Almanların Yahudi nefreti dolayısıyla antisemitik uygulamaları bir süreliğine dondurulmuş oluyordu.

Olimpiyatların ardından Yahudilerin yaşantıları tüm zorluklarla devam etti. Yahudi ismi almak zorunda bırakıldılar. Prof. Victor Klemperer'in adı Victor Israel olarak değiştirilmiş ve kimliğinin üzerine "J" (Jude) harfi basılmıştı.⁵⁴

Yahudilerle ilgili çıkan düzenlemelere her gün bir yenisi ekleniyordu. Gestapo sık sık ev baskınları düzenleyip ev halkına şiddet uyguluyordu. Ev aramalarında çeşitli bahaneler bulup insanları hırpalıyorlardı. Bu aramalarda en basitinden Yahudilere satışı yasaklanmış olan tıraş köpüğü veya tütünün bulunması bile toplama kamplarına gönderilmeleri için bir neden oluşturuyordu. Profesör Klemperer'in arkadaşı Profesör Julius Ferdinand Wolf, Gestapo'nun evini bir kaç kez basmasından sonra eşiyile birlikte intihar etti.⁵⁵ Diğer bir tanıdıkları Ernst Kreidl, Gestapo'nun merkezine çağrıldıktan sonra bir daha geri dönmedi. Eşi Elsa Kreidl haber alamayınca Almanya'daki Yahudilerin güvendiği bir kişi olan avukat Dr. Ernst Neumark'ı aradı, ve olayı araştırmasını rica etti. Kendisine; Kreidl'in önemsiz bir konudan dolayı merkeze alındığı, en kısa sürede serbest bırakılacağı söylenmesine rağmen, daha sonra telgrafla öldüğü bildirildi. Neden ve nasıl öldüğü öğrenilemedi.⁵⁶

⁵⁴ A.e., s.89.

⁵⁵ A.e., s.135.

⁵⁶ A.e., s.142-143.

Sosyal Demokrat partinin bir üyesi olan ari ırktan Eduard Birschof'un eşi Yahudi'ydi. Bunlar kendisine zorlayıcı tedbirler uygulanması için yeterli nedenlerdi. Aile için şartlar zorlaşınca Eduard Bischof, Türkiye'de bir miras konusunu bahane ederek resmi yollardan Türkiye'ye gitmek için pasaport ve vize alabilirdi. Eşi ve çocukları Paris'te yaşayan büyükanneyi ziyaret etmeyi bahane ederek vize için başvurmuşlardı. Amaçları Paris üzerinden İstanbul'a kaçmaktı. Fakat vize başvuruları reddedilince vizesiz yola çıktılar. O zaman onbir yaşında olan Cornelius Bischof, Almanya-Fransa sınırındaki kontrolü şöyle anlatmaktadır;⁵⁷

"Üç kişi hatırlıyorum, iki tanesi herhalde polis veya Gestapo görevlisi idi, üçüncüsü Reich Demiryollarının bir memuru idi. Yaşlı bir adam. Pasaportu ilk olarak o aldı. Annemin ve bizim korkumuzu farketmiş olmalı. Hatırlıyorum pasaportu açıp baktı. Beni de nedenini anlayamadığım bir korku sarmıştı. Biz çocuklara kaçma planından bahsedilmemişti. Gerçekten büyükannemizi ziyaret edeceğimizi düşünüyorduk. Demiryolları memuru geriye bakıp diğerlerine herşeyin tamam olduğunu söyleyerek pasaportu anneme geri verdi, ve üçü birden bir sonraki kompartımana yöndiler. Fransa tarafına geçmiştik. Türkiye'ye gittiğimizi orada öğrendim."

Türkiye'ye göç edenlerin büyük bölümü karma evliliklerden oluşuyordu. Bunlar tüm Yahudi ordinaryüs profesörlerin yaklaşık yüzde ellisini oluşturuyordu.⁵⁸ **Fritz Neumark** da bu durumda olanlardan biriydi. Eşi Erica "ari" idi ve iki çocuğu vardı. 1927-1931 yılları arasında doçent, 1932-1933 yıllarında da memur statüsünde olmayan ordinaryüs profesör olarak Frankfurt Üniversitesi'nde ders veriyordu.⁵⁹ Geliri, öğrencilerin girdikleri dersler için ödedikleri ücretlerden oluşuyordu ki, bu da Yahudi asıllı öğretim üyelerine ders boykotunu beraberinde getiriyordu. Hitler'in iktidarında zor günler yaşanıyor. Frankfurt Üniversitesi'ne son olarak bir kutlama törenine katıldığında, okuduğu ilanı şöyle anlatır:⁶⁰

⁵⁷ Jan Cremer - Horst Przytulla, **a.g.e.**, s.67-68.

⁵⁸ Fritz Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar**, Çev. Şefik alp Bahadır, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, 1989, s.19.

⁵⁹ **A.e.**, s.52.

⁶⁰ **A.g.**, s.33.

"O gün NS - Öğrenci Birliği'nin kara tahtadaki bir ilanını derin üzüntü içinde okudum. Bu yazıda, diğer bazı şeylerin yanında, bundan böyle Yahudi profesörlerin yayınlarının "İbranice'den çeviri" olarak nitelendirilmesi isteniyordu (bana tamamıyla yabancı bir dil). Yaşamları boyu Almanca'yı ana dilleri olarak görmüş ve sevmiş insanlara bu şekilde çamur atılması, artık benim için sadece dış görünüşüyle "Johann Wolfgang Goethe [Goethe] - Üniversitesi" adını taşımaya devam eden bu kuruluştaki çalışmamın imkansızlaştığını ortaya koyuyordu."

Üniversiteden uzaklaştırılınca gelirsiz kaldı ve kendisinin eski bir doktora öğrencisi yeni bir iş için aracı oldu. Yeni işi, bir tuz toptancısının yanında seyyar satıcılık yapmaktı. İçinde bulundukları şartlar göç kararını zorunlu kılıyordu.⁶¹

Böylece eşi, kayınvalidesi ve kızı ile birlikte 1938 yılında önce İsviçre'ye oradan da Eylül ayında İstanbul'a ulaştılar. Karma evliliklerin dışında politik nedenlerden dolayı da göç edenler mevcuttu. İktisatçılardan; Röpke, Kessler ve Rüstow Yahudi asıllı olmamalarına rağmen siyasi görüşleri nedeniyle ülkelerinden ayrılmak zorunda kaldılar. Sosyal-demokratlar ise ayrı bir gruptu. Almanya'da istenmeyenlerden biri de "ari" ırktan olan eski Magdeburg Belediye Başkanı ve milletvekili Ernst Reuter'di.

Türkiye'ye göç eden Akademisyenlerden **Gerhard Kessler** 1921 yılında Jena Üniversitesinde Fritz Neumark'ın doktora sözlü sınavını yapan öğretim üyesiydi. Neumark öğrenimini tamamladıktan sonra da Kessler ile ilişkisini sürdürdü.⁶²

1924 yılında Kessler, Leipzig Üniversitesi'ne profesör olarak çağrıldı. Orada bilimsel görevlerinin yanında politika ve yazarlıkla da ilgileniyordu. Sonraki yıllardaki çabaları nasyonal sosyalistleri engellemeye yönelikti. Kaleme aldığı yazılar Nazilere karşı uyarı niteliği taşıyordu. Bu yazılar üzerine NS Öğrenci Birliği Kessler'in derslerini sabote ve boykot etti.⁶³ 28 Ekim 1932'de Yeni Leipzig Gazetesi'ndeki "Uyan, Almanya" başlıklı yazısı Adolf Hitler ve NSDAP'ye karşı ağır ithamlar içeriyordu. Nasyonal sosyalistlerin 1933'te iktidara gelmesinden sonra ilk üniversite

⁶¹ A.e., s.29.

⁶² A.e., s.55-56.

⁶³ http://campus.lvz-online.de/lvzs.site, postext, uni-jubilaem.artikel_id, 6315.html? 16.01.2010.

ile ilişiği kesilenlerden biri Gerhard Kessler oldu. Mart 1933'te Saksonya Eyaleti Milli Eğitim Bakanlığı'nın talimatıyla Kessler kamu güvenliği nedeniyle üniversitedeki görevlerinden alındı. Üç ay sonra da Gestapo tarafından tutuklandı. Ancak Cumhurbaşkanı Paul Von Hindenburg'un girişimiyle serbest bırakıldı. 29 Ağustos 1933'te "Devlet Memurluğunun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanunu"nın dördüncü paragrafına göre kendisine duyulan "Siyasi güvensizlik" nedeniyle emekliye sevk edilip ders verme yetkisi elinden alındı.⁶⁴ Bu arada sürpriz bir şekilde Türkiye'den yardım geldi. İstanbul Üniversitesi Kessler'e bir teklif sunuyordu. Türk Dışışleri Bakanlığı'nın himayesinde ailesiyle birlikte resmi olarak Almanya'dan çıkabilecekti.⁶⁵

1924 yılında Jena niversitesi'nde Almanya'nın en genç profesörü olarak nlenen **Wilhelm Röpke** klasik bir liberaldi. Fritz Neumark ile Röpke Almanya'dan tanışıyorlardı. Neumark 1927-31 yılları arasında doçent olarak Frankfurt niversitesi'nde ders verirken, Röpke Marburg'da profesördü.⁶⁶ Wilhelm Röpke 1928'de Graz'da bir yıl kaldıktan sonra Marburg niversitesi'ne döndü. 1930'daki Reichs seçimlerinden önce de nasnoyal sosyalistlere karşı tavrını koymuştu. Bir bildiride şu cmleri yer aldı; "Nasyonal sosyalistlere oy veren ileride bunun nelere mal olacağını bilemezdim diyemez. Bilmelidir ki düzen yerine kaosu, yapıcılık yerine yıkıcılığı seçmiştir."⁶⁷ Röpke; niversitede ders vermenin yanısıra Brauns komisyonunda da iktisadi politika danışmanlığı yapıyordu.⁶⁸ Uzun yıllar Reich alışma Bakanlığı yapmış olan Heinrich Brauns'un adıyla anılan komisyon, Reichs hükümetinin işsizlik sorunu için kurulan uzmanlardan oluşan bir komisyondur. Prof. Wilhelm Röpke 1931 yılında bu komisyona davet üzerine katıldı. 1933'te NSDPA iktidara geldikten sonra Röpke Nazilere karşı olduğunu açıklamaktan ve yazılarında bunu belirtmekten vazgeçmedi. Nasyonal sosyalizmi reddediyordu. Hitler ve O'nun öğretisine karşı olduğunu her fırsatta çekinmeden dile getiriyordu.

⁶⁴ Ronald Lambrecht und Ulf Morgenstern, "Deutschland Erwache", **Journal niversitt Leipzig**, Heft 7, Dezember 2003, s.34.

⁶⁵ http://campus.lvz-online.de/lvzs.site,postext,-uni-jubilaeum.artikel_id,6315.html?03.02.2010.

⁶⁶ Fritz Neumark, **a.g.e.**, s.52.

⁶⁷ http://roepke-institut.hwwinet/fileadmin/roepke/roepke-dokumente/zweite_wilhelm_roepke_Vorlesung_Rede_Bernhard_Vogel.pdf 03.02.2010.

⁶⁸ http://www.ordnungspolitisches-rotla-com/04_07_Roepke_hm 03.02.2010.

Marburg kaymakamı Hans Krawielitzki Sanat, Bilim ve Halk Eğitim bakanlığı Komiseri Bernhard Rust'a gönderdiği mektupta Wilhelm Röpke'nin hükümeti eleştiren açıklamalarından şikayetçiydi.⁶⁹ Prof. Röpke'yi Alman Üniversitelerinde ders vermek için gerekli Alman ruhuna sahip olmadığını, Alman akademi gençliği için tehlike oluşturduğunu ve bu gençliğin kendisi ile ortak hiçbir şey istemediği ileri sürülerek Marburg'da huzur ve düzenin sağlanması için görevden alınması talep edildi. Bunun üzerine zorunlu izine sevk edilen Prof. Dr. Wilhelm Röpke, Kültür Bakanı'na yazdığı 20 Ağustos 1933 tarihli mektubunda; şeklen görevden alınma yerine İstanbul Üniversitesi'ne onurlu bir geçişin mümkün kılınmasını rica ediyordu. İstanbul Üniversitesi'nde ordinaryüs niteliğini korumanın yanında ayrıca yeniden yapılandıracağı Ulusal İktisat Enstitüsü başkanlığını da yürütecekti. Bu konu ile ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı 4 Eylül 1933 tarihinde Kültür Bakanlığı'na gönderdiği yazıda Prof. Dr. Wilhelm Röpke'nin görevden alınması bir bilim adamı olarak adına zarar verebileceğinden, İstanbul'da kaldığı süre içerisinde izinli sayılmasını talep ediyordu. 9 Kasım 1933'te Kültür bakanlığından Prof. Wilhem Röpke'nin "Devlet Memurluğu'nun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun"a göre emekliye sevk edildiği bildirildi.⁷⁰

Yahudi asıllı **Alfred Isaac** 1926 yılında doçent olduktan sonra Nürnberg'deki Yüksek Ticaret Okulunda ordinaryüs profesör olarak işletme dersleri veriyordu. 1933 yılında üniversitede ders verilmesine izin verilmeyince zorunlu izine çıkartıldı. Ertesi yıl ise emeklilik hakkı elinden alındı. Eşi ari ırktandı. Almanya'dan kaçmayı hep ertelediyse de 1937 yılında İstanbul Üniversitesi'nden gelen teklifi kabul ederek ülkesinden ayrıldı. Fritz Neumark kitabında Alfred Isaac ile tanışmalarını şöyle anlatmıştır. "Alfred Isaac ile ilk defa ünlü işletme ekonomisti Fritz Schmidt'in öğrencisi ve asistanı olarak bulunduğu Frankfurt'ta daha Nürnberg'deki Yüksek Ticaret Okulu'na profesör olarak çağırılmasından önce tanışmıştım. Bir Yahudi olarak Almanya'da artık kalamayacağını anlaması uzun sürmemişti. Sanat Tarihçisi Rehn'in kızı olan karısı Gertrud gibi onun da Alman kültürünün tapımcılarından birisi olması, yurdundan ayrılmasını oldukça zorlaştırmıştı."

⁶⁹ Anne Christine Nagel, **Ulrich Sieg, Die Philipps - Universität Marburg im Nationalsozialismus**, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2000, s.120-124.

⁷⁰ **A.e.**, s.121-124.

Avusturyalı bir hukukçu, ekonomist ve politikacı olan **Josef Dobretsberger**, Hristiyan - Sosyal Partisi'nin sol kanat temsilcisi olarak bir süre Schussnigg kabinesinde Sosyal İşler Bakanı olarak görev yaptıktan sonra Graz Üniversitesi'ne öğretim üyeliği görevine geri döndü.⁷¹ 1938 yılında Avusturya'nın Nazi Almanyası'na iltihak edilmesinden sonra, basında eski Schuschnigg hükümetinin bütün üyelerinin Nazi'ler tarafından tutuklandıkları yer aldı. Dobretsberger bu sırada Graz Üniversitesi'nde rektör konumundaydı. Rektörlükten alınıp tutuklandı. Dobretsberger'i tanıyan Fritz Neumark ona mektup yazarak İstanbul Üniversitesi'ndeki boş bir profesörlük kadrosundan bahsedince, eşi Carla Dobretsberger aracılığıyla kendisinin o kadroya talip olduğunu belirtti. Tutukluluğu devam ederken, daha önceden tanıdığı bir memurun kendisini birkaç günlüğüne serbest bırakmasını fırsat bilerek tehlikeli bir şekilde Avusturya'dan İsviçre'ye kaçtı.⁷² Daha sonra eşi, kayınvalidesi ve kızıyla birlikte eski Yugoslavya üzerinden Türkiye'ye 1938 yılının Eylül ayında geldi. Tanınmış bir sosyal filozof, kültür sosyoloğu ve iktisat bilimcisi olan **Alexander Rüstow** ari ırktandı. Evli ve altı çocuk babasıydı.⁷³ Almanyada Ekonomi Bakanlığı'nda yasa uzmanı olarak çalışmıştı ve ilk Alman Kartel taslağını hazırlayan kişiydi. Berlin Yüksek Ticaret Okulu'nda da doçent olarak ders veriyordu.⁷⁴ Almanyayı terk etmeden önce Berlin'de Alman Makine Yapım Kurumu'nda Ekonomi Bölümü'nü yönetiyordu. Ancak ilticasından önce üniversitede değildi.⁷⁵ Alexander Rüstow da Wilhelm Röpke gibi neoliberal okulun önemli bir temsilcisiydi.⁷⁶ Her ikisi Walter Eucken'in öğrencisi olmuştu. Rüstow; Hitler iktidara geldikten sonra tamamen kendi arzusuyla özgür bir şekilde ülkesinden ayrılıp "Yardım Birliği" aracılığıyla ailesiyle birlikte Türkiye'ye geldi.

⁷¹ Peter Autengruber, Univ. Prof. Dr. Josef Dobretsberger - Vom Bundesminister für soziale Verwaltung zum Obmann der Demokratischen Union, in : **DÖW** Jahrbuch 1996, s.172-203.

⁷² **A.e.**, s.60.

⁷³ Klaus - Detlev Grothusen, **a.g.e.**, s.133.

⁷⁴ Fritz Neumark, **a.g.e.**, s.54.

⁷⁵ Horst Widmann, **Exil and Bildungshilfe**, Liebefeld/Bern, Lang Druck AG, 1973, s.124.

⁷⁶ "Tanınmış bir iktisat bilimcisi ve kültür sosyoloğu Alexander Rüstow'un Marksist olarak tanındığı" yönündeki Herbert Scuria'nın iddiası tamamen gerçek dışıdır. Eski bir general ailesinden gelen bu olağanüstü insanı (ataları arasında 1848'de İsviçre'ye iltica etmiş bir generalde bulunmaktadır) ve eserlerini tanıyan herkes yüzde yüz bir liberal olduğunu bilir. Bir liberal olarak bütün Marksist çabaların karşıdaydı. Hatta bugün bu görüşü temsil ettiğini söyleyen çoğu kişiden daha tutarlı bir piyasa ekonomisi savunucusu olduğunu iddia edebilirim", Fritz Neumark, İA: Klaus-Detlev Grothusen, **a.g.e.**, s.49.

1886 Budapeşte doğumlu **Andreas Berthalan Schwarz** ileri görüşlü entelektüel bir Yahudi ailesinden geliyordu. Babası da doktor olan Schwarz'ın ailesinde hukukçular, doktorlar ve bilginler bulunuyordu. Hukuk ve devlet bilimleri eğitimini doğduğu kentte tamamladı ve 1908 yılında Roma hukuku üzerine yaptığı çalışma ile doktor unvanını aldı. Daha sonra Leipzig Üniversitesi'ne geçip, burada Ernst Zitelman ve Ludwig Mitteis'in öğrencisi oldu.⁷⁷ Kendini Papirüs bilimine adanmıştı. Schwarz az sayıdaki Roma ve Medeni Hukuk uzmanlarından biriydi. Leipzig Üniversite'sinde 1912 yılında doçent, 1920 yılında da profesör unvanını aldı. Tanınmış bir Medeni Hukuk profesörü olan Andreas von Thur'un ölümünden sonra 1926'da onun yerine Zürich Üniversitesi'nde bölüm başkanı oldu.⁷⁸ 1929-1933 yılları arasında Freiburg Üniversite'sinde Roma ve Alman Medeni Hukuk profesörü olarak bölüm başkanlığı görevini yürütüyordu.⁷⁹ 7 Nisan 1933'te yürürlüğe giren kanun nedeniyle üniversitedeki görevine son verildi. Schwarz diğer meslekdaşları gibi "Yardım Birliği" aracılığıyla ülkesinden kaçıp Türkiye'ye gelmedi. Türkiye'nin İsviçre hükümetinden Medeni Hukuk ve Roma Hukuku dersleri için bir profesör talebi üzerine Andreas Berthalan Schwarz önerildi.⁸⁰

İ.Ü. Hukuk Fakültesi'ne gelen öğretim üyelerinden olan **Richard Martin Honig**'de Yahudi asıllıydı. 3 Ocak 1890'da Gnesen'de (Polonya) doğdu. 1909 yılında aynı kentte liseyi bitirdikten sonra Breslau ve München Üniversite'lerinde hukuk eğitimi aldı. 1914'de Erlangen Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı ve aynı yıl dinini değiştirerek Protestan mezhebine geçti. Hukuk stajını 1916 yılında Fraustadt, Posen ve Berlin olmak üzere üç ayrı kentte yaptı. 10 Aralık 1919 yılında doçent oldu. 2 Kasım 1925'te Göttingen Üniversitesi'nde önce memur statüsünde olmayan profesör olarak görev yaptıktan altı yıl sonra 1 Temmuz 1931'de memur statüsüne atanarak kriminoloji ve hukuk felsefesi profesörü olarak derslere girdi.⁸¹ Honig, 1917 yılında evlendiği eşi "ari ırktan" Kaethe ve oğulları; Richard, Jürgen ve Werner ile

⁷⁷ Franz Wieacker, **Gründer und Bewahrer, Rechtler der neueren deutschen Privatrechtsgeschichte**, Göttingen, Vandenhoeck-Ruprecht Verlag, 1959, s.220-223.

⁷⁸ <http://www.koeblergerhard.de/Rechtsfaecher/Hypothek123.htm>. 03.02.2010.

⁷⁹ Bknz. Alexander Hollerbach, **Jurisprudenz in Freiburg Tübingen**, Mohr Siebeck Verlag, 2007, s.18.

⁸⁰ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.116.

⁸¹ Aniko Szabó, **Vertreibung-Rückkehr-Wiedergutmachung, Göttinger Hochschullehrer im Schatten des Nationalsozialismus**, Göttingen, Wallstein Verlag, 2000, s.372-373.

Göttingen'de 1917 yılından itibaren dört farklı adreste bulundu. Oturduğu yerler sırasıyla, Friedlaender Weg 29 (1917), Schildweg 12 (1917), Hainholzweg 24 (1918) ve Goldgraben 11 (1931-1933) di.⁸²

1933 yılında Göttingen Üniversitesi'nde ceza hukuku, hukuk felsefesi ve kilise hukuku derslerini verdi.⁸³ Girdiği derslerden birinde nasyonel sosyalistler üzerine alaylı bir konuşma yapınca hemen bakanlık telgrafıyla 25 Nisan 1933'te zorunlu izne çıkartıldı. Bu eylem fakülteden uzaklaştırılacağının belirtisiydi ki çok geçmeden emekliye sevk edildiği bilgisi kendisine ulaştırıldı. Henüz on yıllık hizmet süresini doldurmadığından Honig'e hiçbir ödeme yapılmadı.⁸⁴ Göttingen Üniversitesi'nde Yahudi asıllı olduklarından dolayı görevlerine son verilen beş öğretim üyesi daha bulunuyordu. Honig'in ırk faktörü nedeniyle zaten üniversiteyle ilişkisi kesilecekti, ancak yapmış olduğu konuşma sadece bu süreci hızlandırmış oldu. Böylece Göttingen Üniversitesi "ırk" nedeniyle ilk altı öğretim üyesinin işine son verdi.⁸⁵

Ari ırktan olan diğer öğretim üyelerinin tüm yaşananlara kayıtsız kalmalarının nedeni; kendilerini tehlikeli gördükleri eylemlerden sakınmak ve öğretim üyelerinden boşalan kadroları kendi avantajları için kullanmaktı. Bu nedenle Göttingen Hukuk Fakültesi'nde NS rejimine karşı kaydadeğer bir direniş gösterilmedi.⁸⁶ Honig, din değiştirmesine rağmen yine de Yahudi asıllı olduğu kabul edilerek işine son verilince gelirsiz kaldı. Beş kişilik aile çok zor koşullarda yaşamını sürdürmeye çalıştı. Acilen gelir getirecek bir işe gereksinimleri vardı. Tam bu sırada "Yardım Birliği" yeni bir görev için aracı oldu. Ekim 1933 yılında Türk hükümeti ile Anayasa ve Ceza Hukuku derslerini vermek üzere on yıllık iş akdi imzalandı. Ancak bu dersler bir Türk öğretim görevlisi tarafından verilince, hukuk felsefesi ve hukuk tarihi derslerine girdi.⁸⁷

⁸² Uta Schaefer-Richter, Jörg Klein, **die Jüdischen Bürger im Kreis Göttingen 1933-1945**, Göttingen, Wallstein Verlag, 1992, s.98.

⁸³ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.119.

⁸⁴ Aniko Szabó, **a.g.e.**, s.373

⁸⁵ Uta Schaefer-Richter, Jörg Klern, **a.g.e.**, s.98.

⁸⁶ <http://www.uni-goettingen.de/de/52148.html>, 18.3.2010.

⁸⁷ Aniko Szabó, **a.g.e.**, s.373-374.

Yahudi bir banker ailesinden gelen **Karl Strupp** 30 mart 1886'da Gotha Thüringen'de doğdu. Heidelberg ve Marburg Üniversite'lerinde hukuk ve tarih eğitimi aldı. Heidelberg Üniversitesi'nde 1910 yılında doktorasını tamamladı. 1923'te Frankfurt am Main Üniversitesi'nde önce doçent, sonra 1926'da profesör oldu.⁸⁸ Hukuk Fakültesi'nde devletlerarası hukuk ve kamu hukuku derslerini veren öğretim üyelerinden biriydi.⁸⁹ Nasyonal Sosyalist iktidarının ırk ve siyasi zulümleri Frankfurt/Main Üniversitesi'nde şiddetini her geçen gün biraz daha arttırdı. 1933 yılının ilk aylarından itibaren oldukça çalkantılı günler yaşandı. Öğrencilerin çoğu radikal sağ görüşteydi. Bir çok kurum gibi üniversite de ekonomik krizden payını aldı. Nasyonel Sosyalist Öğrenci Örgütleri o kadar güçlendi ki üniversiteyi kendileri yönetmeye başladı. Tek tek öğretim üyelerini, dekan ve rektörü baskı altına aldılar.⁹⁰ 6 Nisan 1933'te Alman Öğrenci Birliği Basın ve Propaganda Merkez Bürosu ülkede "Alman Olmayan Ruha Karşı Eylem" başlattı. Saldırının hedefi Yahudi entelektüalizmiydi. Yahudi yazarlara ait yirmibeşbin kitap toplanıp yakıldı. Frankfurt Üniversitesi öğrencileri de bu eylemde yer aldılar. "Ari" kültürünün teşvik edilmesi ve sanatın diğer dallarının da baskı altına alınması nasyonal sosyalistlerin Almanya'yı "arındırmak" adına gösterdikleri çabanın bir parçasıydı. Frankfurt Üniversitesi'nde birçok Yahudi kökenli ve farklı siyasi görüşte olan öğretim üyesi ve öğrenciler uzaklaştırıldıktan sonra hukuk fakültesinde ders verebilecek kimse kalmadığından fakülte kapanmayla karşı karşıya kaldı.⁹¹ Kamu hukukunda sadece Friedrich Giese görevinde kaldı. Yeni bir öğretim kadrosuna gereksinim duyulunca Darmstadt ve Göttingen Üniversite'leri hukuk fakültelerinden öğretim üyeleri Frankfurt Üniversitesi'nde görevlendirildi. 7 Nisan 1933'te yürürlüğe giren "Devlet Memurluğunun Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun" üniversiteden hukuk alanında 210 öğretim üyesinin kaybına yol açtı. Bunlardan en tanınanları, Hans Kelsen, Moritz Julius Bonn, Hermann Heller, Karl Strupp, W. Schücking, Walter Jellinek, Hans Nawiasky, Karl Löwenstein, Willibalt Apelt, Erwin Jacobi, Ernst

⁸⁸ <http://www.koeblergerhard.de/rechtsfakultaeten/Main670.htm>, 12.04.2010.

http://bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei-/1919-1933/0021/adr/adrsz/kap_1/para2_524.html/ 12.04.2010.

⁸⁹ Michael Stolleis, **Geschichte des Öffentlichen Rechts in Deutschland**, München, Verlag C. H. Beck, 1999, s.265.

⁹⁰ **A.e.**, s.250.

⁹¹ **A.e.**, s.265.

Hirsch, Hermann Kantorowicz'di.⁹² Karl Strupp üniversiteden ayrıldıktan sonra aynı yıl İstanbul Üniversitesi'nden davet aldı ve Türkiye'ye geldi.⁹³

Hukukçu olan **Ernst Eduard Hirsch** 1902 yılında tüccar bir Yahudi ailenin oğlu olarak Frankfurt'ta doğdu. Münih ve Frankfurt/Main Üniversite'lerinde iktisat ve hukuk eğitimi aldı. Eşi "ari" ırka mensuptu. Frankfurt/Main Üniversitesi'nde doçent olarak ders verirken bir yandan da hakimlik mesleğini sürdürüyordu. 1932 yılında Frankfurt/Main Yüksek Eyalet Mahkemesi'nde Hukuk Araştırma Dairesi üyeliğine atandı. 30 Mart 1933'te (1 Nisan'daki "Yahudi Boykot'u Günü'nden önce) Eyalet Mahkemesi Başkanı Hirsch'ten bundan böyle hakimlik görevini yapmaması konusunda ricada bulundu. Hirsch, bu ricaya tepki verince, zorunlu izne çıkartıldı. 7 Nisan 1933 günü "devlet memurları" ile ilgili çıkan yasa sonucunda Hirsch bu sözlü emiri yazılı olarak aldı. Hirsch, bir hukukçu olarak tüm yaşananları anlamakta zorlanıyordu. Uygulamalar hem her türlü yasal ve hukuki temelden yoksun, hem de güçlerin ayrımı ilkesine, hakimlerin bağımsızlığı ilkesine ve Kamu Personeli Hukuku'na aykırıydı. Yine de kendisini seven ve saygı duyan meslekdaşları Hirsch'i uyarmak zorunda kaldılar;⁹⁴

"Mahkeme merdivenlerinde kendinizi öldürtürseniz, kimseye bir yararınız dokunmaz. Bugün artık bir dava uğruna ölen kahraman filan olmuyor, çünkü terör karşısında herkes susmak zorunda."

Kısa süre sonra üniversitede sorunlar yaşanmaya başlayınca, tanıdığı bir öğretim üyesinin yardımıyla Amsterdam Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ders vermek üzere Hollanda'ya gitti. Hirsch, hızlı hareket ettiği için, Almanya'dan sadece canlarını kurtarmak zorunda kalan diğer meslekdaşlarının durumuna düşmedi. Olaylar henüz o kadar şiddetlenmemişti. Daha sonraları ülkeden ayrılırken NS-yönetimi Fluchtsteuer (Kaçış Vergisi) talep edecekti. Amsterdam da henüz ders vermeye başlamışken "Yardım Birliği" aracılığıyla İstanbul Üniversitesi'nden çağrı alınca; "Hitler'den ne kadar uzak o kadar iyi" düşüncesiyle önce İsviçre'ye geçti. Ardından İstanbul'a geldi. Hirsch, evliliğinde de sorunlar yaşadığından, Amsterdam'a tek başına giderken eşi de

⁹² http://www.lexeakt.de/glassor/gesetzzu_wiederherstellungbb.phpb, 15.054.2010.

⁹³ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.119.

⁹⁴ Ernst E. Hirsch, **a.g.e.**, s.179.

iki yaşındaki kızlarıyla İtalya'ya gitti. Hirsch, 1933 yılının Ekim sonu İstanbul'a geldi. Hirsch'in Almanya'da kalan annesi Caecilia, 1938 yılındaki Kasım Pogromu'nun tüm şiddetiyle yaşayınca İstanbul'a Hirsch'in yanına kaçtı, fakat Rayh'ta kalan tüm mallarına el konuldu. Hirsch'in Almanya'da kalan ve kaçma olanağı olmayan kızkardeşi, eniştesi ve 8 yaşındaki yeğeni Auschwitz toplama kampında katledildiler.⁹⁵

Daha ilerki yıllarda Dobretsberger 1938 yılının Eylül ayında, İstanbul'a geldikten yaklaşık üç yıl sonra Türkiye'den ayrıldı. Ondan boşalan İktisat Fakültesi'ndeki profesörlük kadrosuna Mussolini'den kaçan Roma Üniversitesi'nde İktisat teorisi profesörü olan Umberto Ricci geldi. Kooperatif devlet anlayışına karşı, klasik liberal bir iktisatçı olan Ricci, basın aracılığıyla Mussolini ile tartışınca profesörlüğünü kaybetmişti. Fritz Neumark, Ricci'yi Cenevre'de gittiği bir konferanstan tanıyordu.* Çağrı üzerine daveti hemen kabul edip 1942 yılında, savaş tüm hızıyla sürerken İstanbul'a ulaştı. Umberto Ricci, bir teorisyendi.

İstanbul Üniversitesi'ne 1933 yılı ve sonrasında gelen yüzlerce akademik personel hakkında tek tek bilgi vermek çok kapsamlı olacağından, bu bölümü sadece İktisat ve Hukuk Fakültelerindeki bilim adamları ile sınırlandırdım. Ancak, bundan sonraki bölümlerde alanlarında en çok iz bırakan diğer bilim adamlarını da incelemeyi sürdüreceğim.

2. Alman Bilim Adamları Yardım Birliği

a. Kuruluşu

Nasyonal Sosyalistler Almanya'da Yahudi asıllılara hayatı çok zorlaştırıyordu. İnsani değerler ayaklar altına alınıyordu. Üretkenlik olanakları ellerinden alınan Yahudi asıllı akademisyenler ilk önce işyerlerinden atıldılar, ardından onur kırıcı davranış, itham, Gestapo baskısı ve tutuklanmaya maruz kaldılar. Tek kurtuluşları Almanya'yı

⁹⁵ A.e., s.328-329.

* Fritz Neumark, "Institut de Hautes Etudes Internationales" de 1933 yılında William Rappard'ın daveti üzerine konferans vermeye gittiğinde, Umberto Ricci'de orada misafir profesör olarak görev yapıyordu. Fritz Neumark, **a.g.e.**, s.62.

mümkün olan en kısa sürede terk etmekte. Almanya'ya yakın oluşu ve aynı dil konuşulduğu için bir kısmı hemen İsviçre'ye kaçtı. Zürih'te küçük bir akademik mülteci kolonisi oluştu.⁹⁶ 1933 yılının Mart ayında bunlara Philipp Schwartz da katıldı. Evi, makinalı tüfek sakladığı iddiası ile aranınca hemen o gece küçük oğluyla gece trenine binip Zürih'e kaçtı.⁹⁷ Bu kentte gelirsiz ve yurtsuz kalmış bir durumda bulunan Alman akademisyenler, Philipp Schwartz önderliğinde örgütlendiler. Amaçları yeni iş olanakları bulmaktı. 1933 yılının nisan başında "Alman Bilim Adamları Danışma Merkezi"ni kurdular. Sadece küçük bir odadan ibaret olan bu "Danışma Merkezi"ne ilk yardımı Dr. E. Katzenstein'in önerisiyle A. Schmidt yeni tamamlanmış işyerinden iki büyük büroyu kullanımlarına açarak yaptı. Bir mobilyacı ise gerekli masa, sandalye, dolap ve daktiloları ödünç verdi. Bunların ardından yardımlar artmaya başladı. İsviçreli akademisyenlerle diğer çevreler maddi yardımlar yaptı. Prof. İ. Meyer ve Prof. R. Baer'in verdiği 1000 İsviçre Frank'ı ile Prof. Schwartz'ın Frankfurt'tan gönderilen maaşı, "Danışma Merkezi" çalışmalarının üç ayını garantilemiş oluyordu.⁹⁸ Schwartz, derneğin kuruluş amacını şöyle tanımlıyordu:⁹⁹

"Büyük sıkıntılar bu beraberliği kurmamızı gerektirdi. Bu sadece yaşamımızı güvence altına alacak bir işyeri bulmakla ilgili değildi. Bütün arzumuz, yeteneklerimizi geliştirmeyi ve varoluşumuzu sağlayan düşünce yapısına ve bilime olan borcumuzu ödeyebileceğimiz bir hizmeti verebilecek ortam bulmaktı. Bugün, henüz zalim senaryolarla kovulmamızdan altı ay geçmesine rağmen, artık yalnız değiliz. Huzur ve gururla geleceğe bakabiliriz. Kendini profesör ve araştırmacı olarak bilime adayan herkes, bu işteki yeterliliğini belki bir kez daha veya on kez yeniden kanıtlamak zorunda kalsa bile işini devam ettirebilecekti."

Nisan ayının ortasında Neue Züricher Zeitung (Yeni Zürih Gazetesi)'da bu büro ile ilgili bir haber yayımlandı. Gazetede çıkan bu üç satırlık haber büyük ümitlerin

⁹⁶ A.e., s.53.

⁹⁷ Philipp Schwartz, **Notgemeinschaft**, ed., Helge Peukert, Marburg, Metropolis Verlag, 1995, s.40.

⁹⁸ A.e., s.42.

⁹⁹ A.e., s.67.

doğmasına neden oldu.¹⁰⁰ Birkaç gün içinde Almanya'daki bütün üniversite ve yüksekokullardan başvurular geldi. Bu arada da "Danışma Merkezi"nin adı "Alman Bilim Adamları Yardım Birliği" olarak değiştirildi.

1933 yılının Haziran ayında siyasi nedenlerle takip edilen akademisyenlere yardım görevi üstlenen Academic Assistance Council'ı temsilen Walter Adams ve Prof. Charles S. Gibson, İngiltere'den Zürich'e geldiler. Getirdikleri öneri "Yardım Birliği"nin Londra'ya taşınması yönündeydi. Birarada bulunduğu takdirde, daha sıkı bir çalışma hedeflenebilirdi. O tarihte bu, Schwartz tarafından uygun bulunmadıysa da, daha sonra 1936 yılında birleşme ve taşınma gerçekleşti.¹⁰¹ Bu birleşmeden sonra "Yardım Birliği"nin New York, Zürich, İstanbul ve Paris olmak üzere dört bürosu daha açıldı.

Değişik ülkelere kaçan ve güç durumda kalan bilim adamlarına yeni bir yaşam kurmada ve sorunlarının çözümlenmesinde yardımcı olan bu "Yardım Birliği" 1937 yılına kadar 1702 bilim adamına yardım elini uzattı.¹⁰²

Schwartz'ın, derneğin kuruluş amacına ilişkin arzu duyulan ortamın sağlanmasını Türkiye gerçekleştirdi. İstanbul'da kurulması öngörülen yeni üniversite için 1932 yılında Türk hükümeti tarafından bir "Üniversite Raporu" hazırlamakla görevlendirilen Prof. Malche'nin çalışmasından haberdar olan Prof. Philipp Schwartz'ın bağlantıya geçmesi neticesinde "Yardım Birliği" yeni iş olanakları için aracı oldu. Ayrıca akademisyenlerin dışında Schwartz'dan, Türk ekonomisinin modernleştirilmesi ve planlanması konusunda uzmanların bulunması için yardım talep edildi. İktisat Vekili Celal Bayar 1934 yılının Mart ortalarında Philipp Schwartz ile görüştü, üniversite reformu üzerine oluşan muhalefet konusunda:¹⁰³

"Gazetelerde abartılardan ve kıskanç meslekdaşların dedikodularından etkilenerek sakın yanılgıya düşmeyiniz. Gençlerimiz, kamuoyu ve yönetim sizin yanınızda. Biz (ki bunu

¹⁰⁰ A.e., s.41.

¹⁰¹ A.e., s.64.

¹⁰² Jan Cremer, Horst Przytulla, a.g.e., s.21.

¹⁰³ Philipp Schwartz, a.g.e., s.90-91.

Cumhurbaşkanı adına söylüyorum) çalışmalarınızı takdir ediyoruz ve ilerleyerek devam etmenizi bekliyoruz" demiştir.

Bunun ardından Türkiye'nin uzmanlara gereksinim olduğundan bahsederek uygun elemanların bulunması için aracı olmasını rica etmiştir.

Schwartz araştırmaları sonucunda bulduğu isimleri Celal Bayar'a sunduktan sonra, İktisat Vekaletinden Hakkı Veral ile birlikte 1934 yılının Eylül ayında Zürich'e giderek bu kişilerle "Yardım Birliği"nin bürosunda görüştü. Bir hafta içinde bu görevler için Dr. Von der Portens (işletmeci olarak), Dr. Baades (Tarım Ürünleri Satış Müdürü olarak) ve Dr. Wegerts (sosyal güvenlik uzmanı olarak) bakana önerildi. Schwartz konuyla ilgili şöyle demektedir: "Bundan sonra uzmanlar kuruluna yeni üyelerin araştırılıp bulunması görevini Von der Portens'in üstleneceğini düşünerek benden isteneni yerine getirmekle görevimi tamamlamış oldum. Herr Von der Portens 7 Aralık 1934'te görevine başladı."¹⁰⁴

b. Faaliyetleri

"Alman Bilim Adamları Yardım Birliği"nin faaliyetleri, genellikle diğer Avrupa ülkelerindeki yardım organizasyonlarıyla da bağlantıya geçerek yaşam tehdidi altında olan tüm bilim adamlarına güvenli bir yer ve mesleklerini sürdürebilecekleri ortam sağlamaya yönelikti. Akademisyenlerin sayısını tespit edip isimler, mesleki alan çalışmaları, şu andaki pozisyonları, yaş ve medeni duruma göre listelerin hazırlanması gerekliydi. Böylece gelen taleplere uygun kişiler bulunabilecekti. Bu amaçla başvuru formları hazırlanıp kendileriyle irtibata geçenlere dağıtıldı.¹⁰⁵ 1936 yılının sonbaharında "Yardım Birliği" işsiz kalan Alman bilim adamlarının listesini açıkladı. Bu liste Rockefeller Vakfı'nın desteğiyle yayımlandı. Liste, yüz sayfanın üzerindeydi ve binbeşyüz akademisyenin adı vardı. "Yardım Birliği"nin ilk başarısı, İsviçre'li pedagoji profesörü Malche'nin yardımlarıyla Alman bilim adamlarının Türkiye'ye yönlendirilmesiydi. Önce Almanlar, ardından az sayıda olmakla beraber Avusturyalılar geldi. İstanbul Üniversitesi ve daha sonra Ankara Üniversitesi'ne

¹⁰⁴ A.e., s.94.

¹⁰⁵ Ernst C. Stiefel, Frank Mecklenburg, **Deutsche Juristen im amerikanischen Exil** (1933-1950), Tübingen, J. C. Mohr (Paul Siebeck), 1991, s.34.

yerleştirildiler. Philipp Schwartz da Milli Eğitim Bakanı ve Prof. Malche'nin ısrarlarıyla Türkiye'de görev aldı. Böylece kendisinin Yardım Birliği'ndeki başkanlık görevini kuruluşundan beş ay sonra başka biri üstlenecekti. Başkanlığa, bu görevi 1946 yılında "Yardım Birliği"'nin dağılmasına kadar sürdüren kişi, Dr. Fritz Demuth getirildi. Berlin Ticaret Yüksekokul'nda hukukçuydu. "Yardım Birliği" aracılığıyla Türkiye'ye gönderilen her akademisyen dernek kasasına bir aylık maaş tutarını ödemek zorundaydı. Ancak bu bir seferde alınmıyor, taksitlere bölünüyordu. Böylece herkesten toplanan paralarla 20.000 İsviçre Frank'ı bundan sonra yapılacak yardımlar için kullanılacaktı.¹⁰⁶ Özellikle de, maddi olanağı olmayan akademisyenlerin diğer ülkelere giderken yol masraflarının karşılanması önemliydi. Türkiye'ye gelenler İstanbul'da "Yardım Birliği"'nin faaliyetlerini sürdürdüler. Ernst Reuter ve Friedrich Breusch yardım organizasyonlarının kurulmasına katkıda bulunan isimlerdi. Alexander Rüstow'un oğlu Dankwart, babasını Türkiye'deki Alman göçmen kolonisinin beyni olarak tanımlar, onun arkadaşları vardı der ve ekler:¹⁰⁷

"Rockerfeller Vakfında ve New School'da, Harvard'da Carl J. Friedrich Yale'de Arnol Walfers. Onu Amerika'ya getirmeyi denediler. Fakat bunun yerine bütün savaş boyunca İstanbul'da sürgünde kaldı ve tüm gücüyle çalışma odasında çalıştı. Office of Strategie Services ve International Rescue and Relief Committee gibi Amerikan organizasyonlarıyla bağlantısını sürdürdü ve Temmuz 1944'te Hitler'i direkt yakından vurma şansını kaçırdığına inandığı Staffenberg'e çaresiz bir öfkeyle söylendi."

Rüstow, bağlantıları sayesinde göçmen bilim adamlarına yardım ediyordu. Philipp Schwartz da yardım konusunda etkindi. Alman Rayh'ı yurttaşlık yasasıyla ilgili 25.11.1941 tarihli 11. tüzük gereği yurtdışında yaşayan tüm Yahudiler ve onlara eşit kişiler için Alman vatandaşlığından çıkarılmayı uygulamaya koyunca, Türkiye'deki bilim adamları pasaportsuz kaldı. Philipp Schwarz hemen devreye girerek çok zor olmasına rağmen bu konuya çözüm getirdi. Londra'da bulunan ve başında 1940'dan

¹⁰⁶ A.e., s.35.

¹⁰⁷ Anne Dietrich, **Deutschsein Istanbul**, Opladen, Leske und Budrich, 1998, s.303

beri Eduard Bennesch'in olduğu Çek sürgün hükümetinden, vatandaşlıktan çıkarılanlar için Çek pasaportu temin etti.¹⁰⁸

İstanbul'da yardım kasası oluşturma geleneği devam etti. 1935 yılında Amerika'ya göç eden hukukçu Richard Honig'in yol masrafları da bu kasadan karşılandı.¹⁰⁹

Uzun yıllar Dr. Fritz Demuth'un mükemmel yönetimi altında çalışan bu "Yardım Birliği", uygun öğretim elemanı olarak sadece profesör değil, aynı zamanda asistanların da bulunmasında yararlı ve yardımcı oldu. Görevlendirilecek profesörlerin önerilmesinde, iş sözleşmelerinin düzenlenmesi, öğretim üyelerinin haklarının gözetilmesi, sözleşmelerin imzalanmasının sağlanması ve akademisyenlerin yakınlarının da getirtilmesinde önemli rol oynadı.

"Yardım Birliği"nin çalışmaları genişleyince, dünya çapında bağlantıları oldu. Latin Amerika ve Asya'yla da ilişkiye geçtiler. Gerçi bu bölgedeki pozisyonlar askeri akademiler ve meslek okulları ile ilgiliydi. Yalnız onlar tarafından Sovyetler Birliği'nde görevlendirilenlerden bir daha haber alınamayınca bu "Yardım Birliği"nin tepkisine neden oldu.¹¹⁰ Toplam 2600 Alman göçmenden 1200'ü Amerika'ya gönderildi. Fritz Demuth'un "Yardım Birliği" ile birlikte yaptıkları bir tespate göre; başlangıçta göçmen bilim adamlarının Türkiye'ye transferlerinde olumlu gelişmeler yaşanmasaydı, daha sonra atılacak adımlarda büyük başarılar sağlanamazdı. Türkiye onlar için büyük bir deneyim oldu.

1941 yılından itibaren "Alman Bilim Adamları Yardım Birliği"nin adı "Association of Immigrant Scholars" olarak değiştii. Yardım kuruluşu artık sadece zorunlu göç edenleri değil, savaş sonrasında dahi bir daha ülkelerine geri dönmeyip başka bir ülkede yaşayacakları da kapsıyordu.¹¹¹

¹⁰⁸ Ernst E. Hirsch, **Anılarım**, s.306.

¹⁰⁹ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.180.

¹¹⁰ Ernst C. Stiefel, Frank Mecklenburg, **a.g.e.**, s.35.

¹¹¹ **A.e.**, s. 37.

c. Yardım Birliği'nin Türkiye ile Bağlantısı

1931 yılında Darülfünun'da reform gereksinimlerini ve olanaklarını araştırmak, gerekli önerileri yapmak üzere hazırlanacak detaylı raporun Avrupalı bir uzman tarafından yapılması kararlaştırıldı. Bu görev Cenevre Üniversitesi eski rektörlerinden tanınmış bir pedagoji profesörü olan Prof. Dr. Albert Malche'ye verildi. Ancak Prof. Malche'nin Türkiye'ye gelmesi 1932 yılını buldu. 16 Ocak 1932'de İstanbul'a geldi ve iki gün sonra Ankara'da İsmet İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay* ile görüştüktan sonra 21 Ocak 1932'de tekrar İstanbul'a döndü.¹¹² Kendisine İstanbul Darülfünun'u binasında çalışmalarını yürütebilmesi için yer tahsis edildi. Prof. Malche; fakülteleri, klinikleri, laboratuvarları, kütüphaneleri gezdi; seminerleri izledi, politikacılarla, öğretim üyeleriyle ve öğrencilerle görüştü. Elde ettiği verileri değerlendirip raporunu tamamladı.¹¹³ 29 Mayıs 1932'de raporu Esat Sagay'a sunmak üzere Ankara'ya gitti ve 1 Haziran'da raporu teslim etti. Ankara'da kaldığı süre içinde hükümetin diğer bakanlarıyla da görüştüktan sonra İstanbul'a dönüp, İsviçre'ye gitmek üzere 9 Haziran 1932 'de kentten ayrıldı.¹¹⁴ Sunulan rapor üç bölümden oluşuyordu. Birinci bölüm araştırmalarının amaç ve metodlarını, ikinci bölüm Darülfünun üzerine eleştirel incelemeyi ve son bölüm detaylı reform önerilerini kapsıyordu. Reform önerileri; çalışma araç ve gereçleri, çalışma organizasyonu ve üniversitenin dışa açılması olarak üç ana başlık altında toplanmıştı.¹¹⁵ Üniversite raporu titizlikle incelenip, tartışıldı ve uygun bulunarak onaylandı. Atatürk, Üniversite Reformuna büyük değer veriyordu. Ülkenin ancak eğitim sisteminin değişmesiyle çağdaş, modern bir ülke konumuna gelebileceğine inanıyordu. Yapılacak reformların sağlayacağı ilerlemeyle Türkiye bilim alanında batıya yönelecekti. Prof. Malche hükümetin daveti üzerine tekrar 2 Mayıs 1933'te Türkiye'ye gelerek "Darülfünun Islahat Komitesi"nde müşavir olarak görev aldı. 31 Mayıs 1933'te 2252 sayılı yasa çıkarıldı. İstanbul Darülfünun'un kapatılmasını

* Esat Sagay, Milli Eğitim Bakanı olarak 27.09.1930-18.09.1932 tarihleri arasında görev yaptı. Daha sonra yerine Aydan Milletvekili Reşit Galip atandı (19.09.1932-13.08.1933). <http://www.meb.gov.tr/meb/index.htm>, 28 Nisan 2010.

¹¹² Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt I, Sayı 1, Ankara, 1984, s.3-4.

¹¹³ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.46.

¹¹⁴ Utkan Kocatürk, **a.g.e.**, s.3-4.

¹¹⁵ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.46.

öngörüyordu. İki ay sonra 31 Temmuz 1933'te kapatıldı (1 Ağustos 1933'te yeni adıyla İstanbul Üniversitesi olarak açıldı) ve Milli Eğitim Bakanlığı İstanbul'da "İstanbul Üniversitesi" adıyla yeni bir kurumun kurulması ile görevlendirildi.¹¹⁶

Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'e bu görev için geniş idari ve mali yetkiler tanındı. O'da büyük bir özenle yapılacak reformları yönetti. Yeni İstanbul Üniversitesi öğretim kadrosunu oluşturmak üzere, Prof. Malche'nin başkanlığında Mühendis Mektebi'nden Kerim Erim, Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Avni Başman, müfettiş Osman Horasan ve Talim Terbiye Kurulu üyesi Rüştü Uzel'den oluşan bir komisyon kuruldu.¹¹⁷

Bu komisyon üyelerinden Kerim Erim, Almanya'nın Berlin ve Erlangen Üniversite'lerinde matematik öğrenimi görmüş ve doktor unvanını Erlangen Üniversitesi'nden almış, Avrupa'daki akademik yaşamı tanıyan biriydi.¹¹⁸ Komisyonun görevi İstanbul Üniversite'sinin kuruluşunu gerçekleştirmek ve akademik kadroyu oluşturmaktı. Reşit Galip'e göre akademik kadro; Darülfunun'dan kadroya alınacak öğretim üyeleri üyelerinden, Avrupa üniversitelerine gönderilen, öğrenim ve uzmanlıklarını başarıyla tamamladıktan sonra geri dönen genç öğrencilerden ve yabancı profesörlerden oluşmalıydı.¹¹⁹

1927-1928 ders yılından 1932-1933 ders yılına kadar yurtdışına öğrenci gönderildi. 1929-1930 ders yılında yurtdışında bulunan öğrenci sayısı 288'dir. Bunların 48'i temel bilimler, 36'sı sosyal bilimler, 42'si mühendislik ve 162'si diğer alanlarda öğrenim görüyorlardı.¹²⁰

Prof. Malche belirli kültürel ve politik etkileri yeni üniversiteden uzak tutmak için Avrupa'nın çeşitli üniversitelerinden küçük profesör gruplarını görevlendirmeyi düşünüyordu. Fakat bunun oldukça zor olduğunun da farkındaydı. Darülfunun yerine

¹¹⁶ Düstur (3. tertip), Cilt 14, Ankara 1933, s.1229-1231; **Resmi Gazete**, Sayı 2420 (6 Haziran 1933).

¹¹⁷ Ali Rıza Berkem, **İstanbul Üniversitesi 64 Yaşında: Darülfunun'dan Bugüne Üniversiteler**, İstanbul, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, 1997, s.9.

¹¹⁸ Sevtap Ishakoğlu - Kadioğlu, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi Yayınları, 1998, s.227-229.

¹¹⁹ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.51.

¹²⁰ Osman Bahadır, "Cumhuriyetin İlk On Yılında Yurtdışında Eğitim", **Bilim Cumhuriyetinden Manzaralar**, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2000, s.53-56.

kurulacak üniversite, kadro açısından çok daha genişti ve dolayısıyla eskiye oranla daha fazla profesöre gereksinim vardı. Bu durumda profesörlerin bulunması ciddi sorun oldu. Tam bu güç süreçte "Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler" (Alman bilim Adamları Yardım Birliği) bu soruna çözüm getirdi. Prof. Philipp Schwartz derneğe gelen bir karttan İstanbul Üniversitesi Reformu'ndan haberdar olunca, kayınpederi Prof. Tschulok'un arkadaşı Prof. Malche ile bağlantıya geçti. Schwartz, çok sayıda alanlarında tanınmış nitelikli Alman profesörün mülteci olarak gelmesine aracı olmayı teklif etti.¹²¹ Prof. Philipp Schwartz anılarında o günleri anlatır;¹²²

"Mayıs sonu imzası okunaksız bir kart aldık. Cenevreli pedagoji profesörü A. Malche yönetiminde bir üniversite reformu hazırlandığından bahsediyordu. Hemen başvuruma Malche'den cevap geldi. Hazırlıkların sürdüğünü ve grubumuzdan bir kaç öğretim üyesinin belki yerleştirebileceklerini söylüyordu. Yardım Birliği'nin bir temsilcisini Türkiye'ye göndermenin bir faydası olabilir mi diye sordum. Telgrafla gelen cevap şöyleydi: Göndereceklerinizi bekliyoruz"

İstanbul Üniversitesi'nin kurulması ile Nasyonal Sosyalist iktidarı tarafından, Yahudi asıllı olmaları ve siyasi görüşleri nedeniyle görevlerine son verilen çok sayıda öğretim üyesinin Almanya'yı terke zorlanması aynı zamana denk geldi. Bu durum Türkiye için tarihi bir şans oldu. Bu duruma katkı sağlayan bazı durumlar da tamamen tesadüftü. Malche'nin Türk hükümeti tarafından davet edilmesi, göçmen Alman bilim adamlarının Türkiye'ye gelmesinde önemli rol oynayan Prof. Dr. Schwartz'ın kayınpederi Prof. Dr. Tschulok'un, Prof. Dr. Albert Malche'nin yakın dostu olması gibi. Türkiye'ye göçmen Alman bilim adamı olarak İstanbul Üniversitesine gelen iktisatçı Fritz Neumark ilginç bir tespitte bulunur;¹²³

"Biraz sivrice ifade edersek; 1933'deki Alman-Türk "mucizesini" yaratabilmek için üç devrim gerekliydi diyebiliriz. Bu devrimlerin

¹²¹ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.50.

¹²² Philipp Schwartz, **a.g.e.**, s.43.

¹²³ Fritz Neumark, **a.g.e.**, s.11-12.

ilki, 1905 Rus devrimi idi; ikincisi 1922/23 Türk devrimiydi ve üçüncüsü, devrimci karakteri sık sık haksız yere inkar edilen -ki,bu karakteri, hiç de inandırıcı olmayan nedenlerle sadece "sol"dan gelen ihtilal hareketlerine mal edilir- 1933 Alman nasyonal -sosyalist devrimi.

1905 Rus devriminin konumuzla ilgili oynadığı role gelince; Alman bilim adamlarının Türkiye'ye gelmesinde çok dolaylı da olsa büyük önem taşıyacak olan bir tabii bilimler profesörü, bu devrimi takiben diğer birçoklarıyla birlikte İsviçre'ye iltica etmişti. Sözü edilen kişi, Zürih'e gelişinden 20 yıl sonra Frankfurt'lu patalog Philipp Schwartz'ın kayınbabası olan Profesör Tschulok'tur.

İkinci devrim, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa veya sonradan anıldığı gibi, Kemal Atatürk tarafından başlatıldı. Bu devrim Alman dili konuşan profesör ve sanatçıların Türkiye'ye çağrılmalarında büyük önem taşımıştır. Çünkü Atatürk eski Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine cumhuriyeti getirdikten sonra bilinçli bir şekilde, çoğunlukla ihmallerden ibaret olan geçmişin günahlarını düzeltmeye yönelik bir politika güdüyordu. Bu politika halifeliğin kaldırılmasıyla ve laiklik ilkesinin, yani İslam diniyle devletin ayrılmasının anayasal olarak temellendirilmesiyle, kendisini önyargısız, bağımsız bir bilime adamıştı. Gerçekten de Atatürk, sadece ateşli, duygusal bir vatan ve bağımsızlık sevgisindeki değişmezlik dışında, her alanda ilerici-rasyonal (rasyonel) düşünen bir insan olarak kendini ispat etmiştir; her şeyden önce ekonomiyi ve adaleti temelinden yenilemedikçe diğer ilerici amaçlarını gerçekleştiremeyeceğinin bilincindeydi.

Ve üçüncü devrim olan nasyonal-sosyalizm veya Hitlerizm (devrimci olmayan, hatta gerici yönleri hiçbir şekilde inkar edilemez ise de, ben onu önceden değindiğim gibi bir devrim olarak görüyorum) 1933'ün başlarında iktidarı ele geçirişinden daha birkaç hafta sonra korkunç bir istihza ile "Devlet Memuriyetinin Meslek Olarak İfasına Yeniden Dönüş Kanunu" adı

verilen, gerçekte bu müesseseyi temelinden sarsan bir yasa çıkararak, amaçlarının bir bölümüne ulaşmaya çalışıyordu."

"Yardım Birliği"nin temsilcisi olarak 5 Temmuz 1933 yılında İstanbul'a gelen Prof. Philipp Schwartz, komisyon üyesi matematikçi Kerim Erim tarafından karşılandı. Bu karşılaşma ileride ömür boyu sürecek bir dostluğa vesile oldu.¹²⁴ Çok iyi derecede Almanca ve Fransızca konuşan Prof. Erim, Schwartz'a Ankara'nın kendisinden mucize beklediğini ve otuz ila kırk kürsüye hemen profesör atanabileceğini söyledi. Prof. Schwartz'ın uygun kişileri önerdiği takdirde, o zaman sayı da artabilirdi. Prof. Schwartz Türkiye'deki yaşam koşulları ve ücretler konusunda bilgi aldı fikir sahibi olmak için de boş daireleri gezdi. Aynı gün Ankara'ya hareket etti.

d. Türk Hükümeti ile Yardım Birliği Anlaşması

6 Temmuz 1933 günü Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip ile yapılacak toplantıya katıldı. Schwartz'ın toplantı ile ilgili sözleri:¹²⁵

"Biz tam zamanında geldik. Bakan ve yirmi kadar iş arkadaşı orada idiler... Dr. Reşid Galip beni sevgi ile karşılayıp hemen oturumu açtı. Onun sol yanına Prof. Malche oturdu, ben de onu takip ettim; sağ tarafında ise Salih Zeki ve Rüştü Beyler oturdu. Uzun masa reform komisyonu üyeleri ve Bakanlık görevlileri ile çepeçevre sarılmıştı ve hızlı her sözü not ediyorlardı. Konuşmalar Fransızca yapılıyordu. 'Bize için bir profesör önerir misiniz?' Yardım cemiyetinin kartoteksini bir cep defterine not etmiştim ve hiç duraksamadan üç isim söyledim. Kısa özgeçmişlerini okudum, şimdiye kadar olan faaliyetlerine değindim ve daha önce Zürih'te karşılaştığım ikisi hakkında kişisel yargılarımı belirttim. Üçünü de listeye alıp sonradan asıl seçimi yapmayı önerdim. 'Bize... için bir profesör önerir misiniz?' bu sorular bir öğle sonrası boyunca otuz kez soruldu. Ve artan bir eğilimle bunları cevaplandırıdım. Ben ve bütün oradakiler zamanı unutmuştuk. Biliyordum ki, bu saatlerin Almanya'dan rezilce ve alçakça kovulmuş kişiler için yaradılış

¹²⁴ A.e., s.18.

¹²⁵ Philipp Schwartz, s.45-47.

kadar anlamı vardı. Harika ve batının pisliğinin bulaşmadığı bir ülke keşfediyordum! Yardım Cemiyeti'nin varlığı resmen kabul ediliyor; bunu yapanlar, bir gereksinme olarak görüyorlardı.

Konuşmamız iki düzenli organizmanın arasındaki madde alışverişine dönüşüyordu. Sonunda ücretler ve bazı temel koşulların belirlenmesinde anlaştık. Konuşmamıza ara verildiği bir anda konuşmanın sonucunun resmen kaydedileceği açıklandı. Tekrardan toplanıp, yerlerimizi aldık. Evraklar satır satır okunmuş tasdik edildi. Bakan ayağa kalktı; 'Bugün alışılmışın da dışında örneği gösterilmeyecek bir iş yapabildiğimiz bir gün oldu. 500 yıl kadar önce İstanbul'u kuşattığımız zaman Bizanslı bilginler İtalya'ya göç etmişler ve buna engel olamamıştık.' Bu bilginlerin büyük çoğunluğu İtalya'ya gittiler. Bunun sonucu Rönesans gerçekleşti. Bugün Avrupa'dan bunun karşılığını alıyoruz. Ulusumuzun yenileştirilmesini umut ediyoruz. Bilim ve yöntemlerinizi getirin, gençlerimize bilginin yollarını gösterin. Size teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Antlaşmayı imzaladı, arkasından da ben imza ettim. Saat 9 olmuştu 7 unutulmaz saat çalışmıştık. Dışarısı henüz aydınlıktı. Vedalaştık. Zürich'e telgraf çektim '3 değil 30'."

Bu toplantıda Prof. Phlipp Schwartz'ın beklentisinin çok üzerideki sayıda göçmen Alman bilimadamı Türkiye'de görevlendiriliyordu. Bu Prof. Malche için de sevindirici bir olaydı. Öğretim kadrosu oluşturulduğu takdirde hükümetin de öngördüğü tarihte derslere başlanılabilirdi. Reşit Galip ile Prof. Philipp Schwartz arasında imzalanan protokol iki bölümden oluşuyordu. Birinci bölüm Schwartz'ın önerdiği profesörlerin listesini ikinci bölüm ise profesörlerin çalışma koşullarını ve ücretler konusunu kapsıyordu. Sözleşmelerin üç yıllık olması, istenildiğinde daha uzun süreli olarak yenilenebilmesi, profesörlerin ailevi durumlarına, yaşlarına ve bilimsel açıdan sahip oldukları üne göre ücret ödenmesi, geliş ve dönüş yol masraflarının karşılanması Milli Eğitim Bakanı tarafından taahhüt edildi. Toplantının ertesi günü öğleden sonra Schwartz tekrar Reşit Galip ile görüştü ve anlaşmanın Atatürk'e sunulduğu bilgisini aldı. Schwartz'a iki hafta sonra son profesörler listesi ve görevlendirilenlerin kabul cevapları ile gelip gelemeyeceği soruldu. Schwartz en geç

üç hafta sonra gelebileceğini belirttikten sonra "Türkiye Cumhuriyeti'ne çağrılan ve görev verilen kişilerin resmen korunacağı" sözünü de aldı. Reşit Galip, görevlendirilen kişilerin serbest, hapiste veya toplama kampında olsalar dahi Türkiye Cumhuriyeti'nin bir memuru olarak Türk Devleti koruması altında olacağını söyledi. Ayrıca gelecekteki büyük planlardan söz edildi. Orta öğretimin de yenileme programına gereksinimi vardı, yüzelli ila ikiyüz yabancı öğretmen gerekliydi, güzel sanatlar ve müzik yüksekokulları kurulmalıydı. Schwartz bu konuda da hazırlıklara başlamalıydı.¹²⁶

Aynı gün Sağlık Bakanı Refik Saydam ile görüşen Schwartz, yapımı sürdürülmekte olan Ankara Numune Hastanesi ve yapımı bitmiş olan Hıfzıssıhha Enstitüsü için, açık olan kadrolara Alman profesörlerin alınabileceğini öğrendi.

Görüşmeleri bittikten sonra, Orient Express'te yer ayırttı. İstanbul'a uçtu ve oradan İsviçre'ye geçti. Kırksekiz saat yolculuktan sonra ülkesine ulaşan Schwartz hemen İstanbul Üniversitesi'nde görev verilen profesör adaylarıyla bağlantıya geçti. İsviçre dışında bulunan adı geçen tüm profesörleri "Yardım Cemiyeti"ne acilen Zürih'e çağırdı. Tutuklu bulunan üç profesöre bir şekilde ulaşılarak görevi kabul ettikleri cevabı gelince, Türkiye Cumhuriyeti memurları olarak serbest bırakıldılar.¹²⁷ Bunlar Prof. F. Dessauer, Prof. G. Kessler ve Prof. A. Kantorowicz'di. Serbest bırakıldıktan sonra sınırdışı edildiler. Ernst E. Hirsch anılarında 1933 yılında Amsterdam'da bulunduğu sırada kendisine gelen görev teklifini şöyle anlatır:¹²⁸

"Bir gün öğleden sonra geç saatlerde, bahçede bir aşağı bir yukarı gezinerek kelime ezberlerken, telefona çağırdılar. Çok şaşırmıştım. Arayan, Zürih'ten Profesör Schwartz'dı ve benden o tarihlerde reform çalışmaları yapılan İstanbul Üniversitesi'nde Ticaret Hukuku Kürsüsü'nü kabul edip etmeyeceğimi, bir komite adına soruyordu.

... Ayrıca, Amsterdam'ın Alman sınırına çok yakın olduğunu, oysa "pek uzaktaki Türkiye'de" Hitler'den de, onun yayılmacı

¹²⁶ A.e., s.49.

¹²⁷ A.e., s.50.

¹²⁸ Ernst E. Hirsch, a.g.e., s.189-191.

siyasetinin muhtemel sonuçlarından da daha iyi korunacağımı hesaba katmak zorundaydım.

... Yardım cemiyetine telefon ettim, ayrıca bir de mektup yazarak kürsü çağrısını kabul ettiğimi bildirdim...

25 Temmuz 1933 günü Schwartz tekrar Türkiye'ye geldi. Schwartz'ın yanında İstanbul Cerrahi Kürsüsü için önerilen Prof. Nissen de bulunuyordu. Reşit Galip ile yine biraraya geldiler. Ve Schwartz tarafından önerilen yeni isimler kabul edildi. Aynı zamanda Malche, Schwartz ve Nissen tarafından hazırlanan sözleşme örneği de onaylandı. Sözleşme süresi beş yıla çıkarılıyordu, dersler ilk üç yıl Almanca, İngilizce veya Fransızca daha sonra ise Türkçe verilecekti, ders kitapları Türk dilinde üç yıl içinde yazılacaktı ve yabancı profesörler yanlarında yabancı asistan çalıştırabileceklerdi. Reşit Galip, Schwartz ve Nissen'den İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşuna ilişkin teknik sorunlara öneri getirmelerini talep etti. Yorucu geçen beş günün sonunda taslaklar hazırlandı ve Schwartz'ın önerisiyle Fen Fakültesi'nin organizasyonu konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere Göttingen Üniversitesi'nden üç öğretim üyesi davet edildi. Matematikçi R. Courant, Fizikçi Max Born ve James Franck İstanbul'da bir kaç hafta kaldılar.¹²⁹

Bu sırada Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip bir kaza geçirip sağlık nedeniyle 13 Ağustos 1933 günü görevinden ayrılınca, sağlık Bakanı Refik Saydam vekaleten onun görevini yürüttü. Bir süre Schwartz ve Nissen'in çalışmaları durduruldu. Bu süre onbeş gün sürdü. Bu belirsizlik üzerine Schwartz Refik Saydam'dan resmi bir yazı talep etti. Ertesi gün verilen cevapta, yapılan anlaşmanın geçerliliğini koruduğu bildirildi. Schwartz İsviçre'ye döndü. Prof. Malche ve Prof. Nissen Türkiye'de kaldılar. Bir süre sonra Türkiye'den sevindirici haberler geldi. Malche ve Nissen resmi gelir çizelgesini, kontrat sürelerini ve şartları gönderdiler. İstanbul Üniversitesi'nde görev kabul eden profesörlerle Türkiye'nin İsviçre Büyükelçisi Cemal Hüsnü arasında sözleşmeler Cenevre'de imzalandı. Ernst Hirsch analarında o günü şöyle anlatır:¹³⁰

¹²⁹ A.e., s.54.

¹³⁰ A.e., s.192.

"... resmi sözleşmeyi ise, Türkiye'nin İsviçre Büyükelçisi, Ekselans Cemal Hüsnü ve ben 4 Ekim 1933'te Cenevre'de imzaladık. Prof. Malche de hazır bulunuyordu. Cenevre'ye Philipp Schwartz ile birlikte gelmiştim. Yanımızda öteki arkadaşlarımızın önceden imzalamış oldukları sözleşme metinleri vardı. Bunları Büyükelçiye imzalatıp sahiplerine iletmek üzere geri aldık. "

Bazı profesörler anlaşma paraf edilmeden İstanbul'a gidip çalışma yapacakları yerleri gezdiler.¹³¹ Sözleşmeler beş yıllık. Sürenin bitiminden beş ay önce feshi bildirildiği takdirde, sözleşme bitecekti, ancak bu bildirilmemişse bir beş yıl daha kendiliğinden uzatılmış olacaktı. Maaşlar beşyüzelli ile yediyüzelli Türk Lirası arasındaydı, medeni hal ve çocuk sayısına göre biraz farklılıklar olacaktı. Maaşlar vergi kesintisinden muaftı. Türk Lirası ile ve her ay başında ödenecekti.

Türk Lirası ile Rayh Mark arasındaki oran 1'e 2 idi. Her profesör Türk dilini en kısa zaman içerisinde öğrenmek ve kendi bölümünde ders kitapları yazmakla yükümlüydü. Sözleşmelerin başlangıç süresi 15 Ekim 1933'ten itibaren sayılacaktı. Hükümetin isteği üzerine gerektiğinde bilirkişi raporu hazırlamak zorundaydılar. Bunun için ayrıca ücret ödenmeyecekti. Gelişme ve halkın aydınlatılması için yapılacak organizasyonlarda aktif olarak görev almakla yükümlüydüler. Profesörler kendilerini üniversite çalışmalarına odaklandırarak, ayrıca bir yan uğraşı kabul etmeyeceklerdi. Kendilerine, yabancı çalışma arkadaşları getirtip görevlendirme yetkisi verildi. Bu kişiler "ilmi yardımcı" olarak adlandırıldı. Sözleşmeli olarak çalışacaklardı. Böylece göçmen profesörlerden başka bir çok göçmen asistanlar, okutmanlar ve yardımcı bilimsel elemanlar görev aldılar. Ayrıca sözleşme, taşınma ve yolculuk masraflarının karşılanmasını ve bir hastalık sigortasını kapsıyordu.¹³² Ancak bu konuda sorun çıktı;¹³³

"... özellikle aramızdaki yaşlı meslekdaşların mobilyaları ve Türk profesörleri için henüz yabancı olan boyutlardaki özel kütüphaneleri, Türk makamları ile bazı profesörler arasında

¹³¹ A.e., s.63.

¹³² Horst Widmann, a.ge., s.74; Ernst E. Hirsch, a.g.e., s.142; Philip Schwartz, a.g.e., s.59.

¹³³ Fritz Neumark, a.g.e, s.16.

maalesef bazı anlaşmazlıklara yol açtı. Profesörler böylece taşınma masraflarının karşılanması konusunda ödün verme zorunluluğu ile karşı karşıya kaldılar."

Göçmen profesörler sözleşmeden memnun kaldılar çünkü alacakları ücret Türk yaşam standartları ve satın alma gücü dikkate alındığında onlara rahat bir yaşamı sürdürebilecek olanakları sağlıyordu. Gerçi Almanya'da aldıkları ücretin yarısını alacaklardı. Fakat yaşam Türkiye'de Almanya'ya göre daha ucuzdu. Türk profesörler, yabancılara ödenen maaşın ancak dörtte birini alıyorlardı. Bu durum başlangıçta kıskançlığa neden olmuş ve bazı Türk meslekdaşlarda anti-reformcu eğilimlere yol açmıştı.¹³⁴

Bu sorunun ileriki yıllarda da devam ettiği Rektör Cemil Bilsel'in konuşmasından anlaşılmaktadır.¹³⁵

"Yeni yapılan mukavelelerin hepsinde yeni bir yol takip ediyoruz. Bu da garpli profesörlerle Türk profesörlerin maaşı arasındaki bariz farkı gittikçe kaldırmaktadır. Bu sebeple, yeni mukaveleler hep 450-500 üzerine yapılmaktadır. Rektörlük prensip olarak tasvip edildiği bildirilen teşkilat kadrosu tatbik olundukça Türk profesörlerin maaşlarını da yavaş yavaş arttıracaktır."

Sözleşmeyi imzalayan bütün öğretim üyeleri 15 Ekim 1933 gününden önce İstanbul'da olmalıydı. Böylece Alman öğretim üyeleri ve yanlarındaki "ilmi yardımcıları" 1933-1934 ders yılı başında İstanbul'a geldiler. Prof. Philipp Schwartz "Yardım Birliği"nin yöneticisi olduğundan dolayı İstanbul Üniversitesi'nde görev almayı düşünmemişti. Fakat Milli Eğitim Bakanı ve Prof. Malche'nin kendisi içinde bir sözleşme imzalaması yönündeki ısrarları sonucunda ikna olup görevlendirilmeyi kabul etti.

¹³⁴ A.e., s.16.

¹³⁵ Cemil Bilsel, "Dördüncü Yıl Açış Nuktu", **Üniversite Konferansları: 1936-1937**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937, s.13.

3. Akademisyenlerin Türkiye'ye Gelişi

Ekim 1933'te, ayın ilk günlerinden itibaren göçmen profesörler aileleri ve "ilmi yardımcıları" ile birlikte kara ve deniz yoluyla gelmeye başladılar. Kara yoluyla gelenler eşyalarını Cenova'dan gemiye yüklemişlerdi. Bu da İstanbul'a vardıktan sonra bir süre eşyalarını beklemlerine neden oldu. Çoğunun geliş tarihi Cumhuriyet'in onuncu kuruluş yılı törenlerine rastladı. Ayrıca gelen tüm yabancı profesörler, dışişleri bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras tarafından hükümetin, savaş komiseri Mareşal Kliment Woroschilow yönetimindeki Rus delegasyonu şerefine Dolmabahçe Sarayı'nda verdiği bir resmi davete çağırılmışlardı.¹³⁶

27 Ekim 1933 günü İstanbul'a gelen Prof. Dr. Philipp Schwartz kaldığı otelde, 28 Ekim akşamı Dolmabahçe Sarayı'nda verilecek resmi bir davet için adına bırakılan davetiyeyi buldu. Ekim başında gelen Prof. Ernst E. Hirsch önce bir arkadaşını görmek için Viyana'ya oradan da trenle İstanbul'a geldi. Kendisini o tarihte tek peronu olan Sirkeci Gar'ında Halle Üniversitesi'nde ceza hukukçusu olan bir meslekdaşının oğlu, aynı zamanda da Frankfurt Üniversitesi'nden öğrencisi olan Hans Kitzinger karşıladı. Kitzinger hem Yahudi asıllı hem de sol görüşte olduğu için Hitler Şansölye olunca Almanya'yı terkedip İstanbul'a gelmiş ve Hollantse Bank'ta gönüllü olarak çalışıyordu. Bir ev bulana kadar onun Beyoğlu'nda İstiklal Caddesi'ne açılan bir yan sokakta tuttuğu oda da birlikte kaldılar. Hirsch, ertesi gün İstanbul Üniversitesi'ne gidip kendini tanıttı. Fakülte tatil olduğundan Dekan yerinde değildi. Fakülte sekreteri Fadıl Hakkı* kendisini diğer Türk profesörlerle tanıştırdı. Almanca bilen olmadığından sohbet Fransızca yapılıyordu. 25 Ekim 1933 günü dekana vekalet eden maliye profesörü Fazıl Pekin ile tanıştı. Dekanlık sekreteri, Hirsch'e Türkçe ve Fransızca hazırlanmış Dolmabahçe Sarayı'nda verilecek resmi davet için bir davetiye verdi. Hirsch 28 Ekim akşamını şöyle anlatır:¹³⁷

"Davetiyemi göstererek kapıdan içeri girdim ... Davet muazzam büyüklükteki taht salonundaydı. Salonun yüksek pencereleri,

¹³⁶ Fritz Neumark, **a.g.e.**, s.42.

* Soyadı kanunundan sonra "Sur" soyadını aldı ve Maliye profesörü oldu. Sonraki yıllarda Avrupa Konseyinde Şube Müdürü sıfatıyla Strassburg'a gitti.

¹³⁷ Ernst E. Hirsch, **a.g.e.**, s.208.

binayla Boğaz arasında yer alan 600 m uzunluğundaki rıhtıma bakıyordu. Mermer rıhtım, ısıllı bezenmişti.

Ve işte ben, kendi Alman vatanında Yahudi olduğu için hor görülen, "aşğılık" ırka mensup olduğu için işgal ettiği mevkilerden kovulan, evini yurdunu terk edip, yabancı ülkelere kaçmak zorunda bırakılan ben "mülteci" ben, "dünyanın bir ucundaki Türkiye'de", nice billurlarla, mermerler, somaki taşı, su mermeri, paha biçilmez kakma işlerinin ihtişamıyla pırıldayan [parıldayan], nice değerli mobilyayla, halıyla, resimle süslü, bir zamanların taht salonu olan bu mekanda, ülkenin ilk bin seçkininden sayılan, saygıdeğer bir Alman profesör sıfatıyla hazır bulunmaktayım"

Talihin yüzüme güldüğü bu olağanüstü anı yaşamak, daha Türkiye'deki yıllarımın hemen başındayken nasip olmuştu bana."

İstanbul'a gelen diğer öğretim üyeleri Philipp Schwartz'ın ifadesiyle; Alman Profesörlerin "Merkez Karargahları" olan bugünkü Alman Başkonsolosluğu'nun hemen yanında bulunan Park Otel'de, diğerleri de bir Alman'ın işlettiğı Ehrenstein pansiyonunda kalıyorlardı. Kaldıkları otelin Alman Başkonsolosluğu yanında olması tamamen rastlantıydı, yoksa kendilerinin özellikle böyle bir tercihi yoktu. Gelen bilim adamlarının en büyük sorunu kiralayabilecekleri bir evin bulunmasıydı. Bu konuda, daha önceki yıllarda Türkiye'ye gelmiş serbest meslek sahibi Almanlar yardımcı oldu. Tercih edilen semtler; Taksim, Boğaz'da Bebek ve Anadolu Yakasında Kadıköy'dü. Onlara göre; "bir Avrupa'lı ancak ve ancak başka Avrupa'lının da yerleştikleri semtlerde oturabilirdi. Buraları da, genellikle kozmopolit zihniyetli Türk üst tabaka mensuplarıyla azınlıkların oturdukları yerlerdi"¹³⁸ buralarda oturanlar çoğunlukla Fransızca konuşuyorlardı ki, bu da iletişim sorununu ortadan kaldırıyordu.

Prof. Ernst E. Hirsch, 1933 yılının Kasım ayında Kadıköy'ün Mühürdar Caddesi'ndeki "Ü" apartmanının en üst katında bir daireyi kiraladı. Ev sahibi

¹³⁸ A.e., s.204.

Fransızca konuşan bir mimardı. Aynı apartmanın ikinci katında Tıp Fakültesi'nden Dr. Kemal Cenap Berksoy oturuyordu. Prof. Hirsch'in dikkatini "Ü" harfi çekmişti. Ev sahibine apartmanın adının neden sadece bir harften ibaret olduğunu sorduğunda, kızının adının Ümit olduğunu ve bu nedenle isminin ilk harfinin apartmana verildiğini öğrendi.

Hirsch, iki yıl sonra başka bir eve taşındı. Sahibi İngiliz Başkonsoloslugu'ndan emekli bir memur olan, Moda koyunun en doğu ucunda, Fenerbahçe fenerinin yanındaki ahşap, müstakil bir evdi. Fakat evin aşırı rutubetli olması yine taşınmasını zorunlu kıldı. Kendisinin hem yakın dostu, hem doktoru olan Dr. Sami Günzberg aracılığıyla 1937 yılının sonbaharında Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker'in evini kiraladı. Sultanahmet Camii'nin yanında bulunan Hipodrom Meydanı'nın yanındaki bahçe içinde bir evdi.¹³⁹ Daha sonra 1941'de tekrar Kadıköy semtine, Moda'ya taşındılar.

Cenova'dan gemiye binip İstanbul'a gelen Prof. Fritz Neumark ile Berlin Üniversitesi'nden felsefeci Hans Reichenbach da Kadıköy'de oturmayı tercih edenlerdendi.

Prof. Hirsch ile aynı binada daire kiraladılar. Alexander Rüstow'un evi ise kendilerinden sadece elli metre uzaklıktaydı. Prof. Neumark'ın yakın komşusu ünlü piyanist İdil Biret'in anne ve babasıydı.¹⁴⁰ Wilhelm Röpke ile Neumark ve Reichenbach'ın evlerinin arasında sadece bir ev vardı.¹⁴¹ Andreas Bertholan Schwartz Boğaz'da Bebek semtinde bir ev kiraladı. Neumark, Rüstow, daha sonraki yıllarda aralarına katılan Alfred Isaac ve Josef Dobretsberger Kadıköy'de aynı sokakta oturdular.¹⁴² Hukukçu Richard Honig de Avrupa yakasında oturanlardandı. O da Bebek Aslanlı Konak, 5 numaradaki adresteydi.¹⁴³ Tıp Fakültesi'nden Erich Frank ve Siegfried Oberndorfer, Taksim meydanına yakın bir ev seçmişlerdi. Giessen Üniversitesi'nde felsefe dersleri veren Ernst von Aster, Sosyal Demokrat

¹³⁹ A.e., s.205-290.

¹⁴⁰ Fritz Neumark, a.g.e., s.64-133.

¹⁴¹ Anne Dietrich, a.g.e., s.288; Fritz Neumark, a.g.e., s.53.

¹⁴² A.e.

¹⁴³ Faruk Şen, a.g.e., s.176.

Parti'nin bir üyesi olduğundan 1933 yılında profesörlüğü elinden alınmıştı. Önce İsveç'e oradan bir süre sonra İstanbul Üniversitesi'ne felsefe profesörü olarak geldi. Eşiyle birlikte Aksaray'da oturmayı tercih etmişti. Üniversiteye yakın yeni açılan caddelerden birinde oturdular.¹⁴⁴

Philipp Schwartz'ın 1933 yılı Ekim ayına ilişkin gözlemleri;

"Ekim ayı boyunca bütün arkadaşlarım, kızkardeşleri, anneleri, kayınvalideleri ve asistanları ile birlikte sükun ettiler. 150 kadar insan her yerde, özellikle Taksim, İstiklal Cad., camiler, müzeler, gemiler ve plajlarda rastlamak mümkündü.

Çoğu doğrudan doğruya her an izlendikleri ve evlerini terk etmek zorunda kaldıkları Almanya'dan gelmişti. İngiltere'nin saygın kentlerinden veya çaresiz mülteciler gibi yaşadıkları Paris'in ucuz pansiyonlarından gelenler de vardı. Şimdi rahat ve huzur içinde, konuksever bir halkın, sevilen, sayılan konukları olarak yaşıyorlardı."

1933-34 ders yılı açılmadan Ekim ayının başından itibaren İstanbul'a gelen göçmen akademisyenler ile, İstiklal Caddesi üzerinde bulunan Tokatlıyan Otel'nde bir toplantı yapıldı. Amaç, gelen akademisyenleri nerede ve nasıl ders verecekleri konusunda bilgilendirmek ve diğer meslekdaşlarıyla tanıştırmaktı. Prof. Neumark ve Prof. Röpke'ye tercümanlık yapmak üzere Ömer Celal Sarç ve Muhlis Ete görevlendirildi. Her ikisi de Almanya'da doktora yapmışlar ve kusursuz Almanca konuşuyorlardı. Toplantıya Prof. Şükrü Baban'da katıldı.¹⁴⁵

10 Kasım 1933'te Milli Eğitim Bakanlığı'na getirilen Hikmet Bayur,* 18 Kasım 1933 günü İstanbul Üniversitesi'nin ilk öğretim yılı açılış konuşmasını yaptı.¹⁴⁶ Yeni öğretim kadrosunu öğrencilere tanıttı. Tören Merkez Bina'da yapıldı. Philipp Schwartz girdiği ilk dersi anlatır;¹⁴⁷

¹⁴⁴ Ernst E. Hirsch, **a.g.e.**, s.283-285.

¹⁴⁵ **A.e.**, s.10.

* 1933-1934 yılları arasında Milli Eğitim bakanlığı görevinde bulundu.

¹⁴⁶ Ernst E. Hirsch, **a.g.e.**, s.208-209.

¹⁴⁷ Philipp Schwartz, **a.g.e.**, s.70.

"... ve sonra kalabalık öğrenim kurumlarına dağıldı. Yapım ve onarım çalışmaları hertarafta hararetli bir şekilde sürüyordu. Tamamlanmamış dersliklerle, masaların, sandıkların üzerine oturarak veya ayakta durarak derslere başladık. Bir Türk meslekdaş cümle cümle dersimi çeviriyordu. Hem de fevkalade bir şekilde. Çünkü birdenbire öğrencilerin ciddi, çekingen, dikkatli yüzlerini aydınlık ve neşeli bir canlılık sardı. Büyük bir bilim adamı ünü olan bu yabancı adam, şakacı bir üslup kullanıyor ve doğru algılanıyordu. Bizi anlıyorlar! Arkadaş oluyoruz."

İlk Üniversite Yönetim Kurulu; Rektör Neş'et Ömer İrdelp, Edebiyat Fakültesi Dekanı Mehmet Fuat Köprülü, Fen Fakültesi Dekanı Kerim Erim, Hukuk Fakültesi Dekanı Tahir Taner ve Tıp Fakültesi Dekanı Tefkik Sağlam'dan oluşuyordu. Eczacılık Okulu Müdürlüğü'ne Muallim Akif, Diş Hekimliği Okulu Müdürlüğü'ne Muallim Kasım ve İslam Dinleri Müdürlüğü'ne de Prof. İzmirli İsmail Hakkı atanmıştı.¹⁴⁸

Üniversitenin açılışı sırasında hukukçu olmayan bilim adamlarının görevlendirilmesi konusunda sıkıntılar yaşandı;¹⁴⁹

"Sonunda hukukçu olmayan profesörleri, Hukuk Fakültesi çerçevesi içinde oluşturulacak bir İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü bünyesinde toplamaya ve bu Enstitü, bir fakülte mertebesine yükseltilene kadar, bu hocaların derslerini hukuk müfredatına katmaya karar verildi."

Bu Enstitü 1937 yılında fakülte oldu. Prof. Röpke ve Prof. Neumark genel ve özel iktisat bilimi, Prof. Kessler sosyoloji, Prof. Rüstow İktisadi Coğrafya kürsülerini aldılar. Hukuk Fakültesi'nde ise Prof. Karl Strupp devletler hukuku kürsüsüne, Prof. Hirsch ticaret hukukuna getirtildi. Prof. Honig, yeni kurulan hukuk felsefesi ve genel hukuk tarihi kürsüsünde görevlendirilmek üzere gelmişti. Sözleşmesinde de bu belirtilmişti. Ancak aynı kürsüyü eşi Alman olan Dr. Ferid Ayiter de istiyordu. Fakat Honig sözleşmenin uygulanmasında ısrar edince, Ankara'da Bakanlık tarafından

¹⁴⁸ Ali Rıza Berkem, **a.g.e.**, s.9.

¹⁴⁹ Ernst E. Hirsch, **a.g.e.**, s.229.

Ayiter'e aynı kürsü için söz verilmesine rağmen, kürsü Honig'de kaldı. Hukuk felsefesi ve hukuk bilimine giriş derslerini verdi.¹⁵⁰

Gelen Alman profesörlerin hepsi "Yardım Birliği" aracılığıyla gelmişlerdi. Fakat daha sonra otuzlu yılların ortasından kırklı yıllara kadar gelenler oldu. Bunlar 1933 yılında gelenler kadar büyük bir sayıya hiçbir zaman ulaşmadılar. Gelen Alman profesörlerin büyük çoğunluğu İstanbul Üniversite'sinde görevlendirildi. Göçmen Alman bilim adamlarının gittikleri ülkelerin başında birinci sırada Amerika Birleşik devletleri, ikinci sırada ise Türkiye geliyordu.

İstanbul Üniversitesi'ne çağrılmış göçmen bilim adamlarının dışında 1933 yılı öncesi veya 1933'te gelen başka profesörler de bulunuyordu. Bunlar Fransız kökenliydi ve sayıları çok azdı. İsviçreli Andre Naville (Zooloji, 1937'de öldü), Fransız P. Duquéniois (Eczacılık), Charles Crozat (Devletler Hukuku), Marcel Fouché (Umumi Fizik), Darülfünun'dan geçen ve 1934'te Fransa'ya dönen Ord. Prof. Gabriel Valensi (Fizikokimya)'nin yerine Fransız P. Savard (Fizikokimya) geldi. François Duscio (Eloktromekanik). Enstitüsü daha sonra Mühendis Mektebine nakledilince üniversiteden ayrıldı. Fransız E. Chapius (Jeoloji) 1946 yılında ayrıldı. Yerine Cenevre Üniversitesi'nden Prof. E. D. Prajes getirildi.¹⁵¹

1939 yılından önce diğer Avrupa ülkelerine göç eden birkaç bilim adamını dikkate almazsak; Türkiye'ye sığınmış olan bilim adamlarının çoğu sözleşmelerine sadık kalarak görev bitimine kadar Türkiye'de kaldı hatta sözleşmenin uzatılmasına dair öneriyi de kabul ettiler. 1940'lı yılların sonuna veya 1950'li yılların başına kadar Türkiye'de kaldılar. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Türkiye'den ayrılıp Amerika'ya göç edenlerin sayısı bir hayli yüksektir.

Alman toplumunun uçlarındaki sağ görüşlü radikallerin oluşturduğu Nasyonal Sosyalist Parti Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik krizden büyük güç kazandı. Alt ve orta sınıfın ekonomik istemlerine ümit vaat ederek, liberal demokrasiyi eleştirmek için anti-komünizm ve anti-semitizmi özellikle vurguluyordu. Avrupa'nın baskısı, sol hareketlerin ivme kazanması, ve artan işsizlik,

¹⁵⁰ A.e.

¹⁵¹ Ali Rıza Berkem, a.g.e., s.16.

Almanya'da özel sektörün de desteğini alan nasyonal sosyalistleri iktidara taşıdı. 1933'ün başlarında ilk saldırıya uğrayan grup komünistler oldu. Ardından 'Yahudi Boykotu' gerçekleştirildi. 7 Nisan 1933 tarihli bir yasa Yahudileri ve farklı siyasi görüşte olanları devlet memurluğundan atmayı kolaylaştırdı. Bu yasa sadece federal devlet memurluğunda geçerli olmakla kalmıyor, köy seviyesine kadar iniyor her çeşit memuru, hakimi, polisi, üniversite profesörlerini, okul öğretmenlerini ve bekçileri vs. kapsıyordu. Böylece resmi anti-semitizm bir hükümet politikası olarak uygulandı. Yahudi asıllılar toplumsal yabancılara dönüştürüldüler. "Ari" Almanlar, toplumun dışına itilen Yahudileri ülkeyi terke zorladılar. Öngörüsü güçlü olan Yahudi asıllı Almanlar bu sürede ülkeden ayrıldı ve yaşamlarını kurtardı. Daha sonra Yahudilerin giderek fakirleşmesi ülkeden ayrılmalarını zorlaştırdı.

Alman akademisyenlerin çoğu en başta çabuk hareket ederek ülkeden ayrıldılar ve ilk aşamada Avusturya ve İsviçre'ye sığındılar. Avusturya'nın ilhakı ve İsviçre'ye uygulanan baskı politikası, onları yeni alternatif arayışlara yöneltti. Bu aşamada kurulan "Alman bilim Adamları Yardım Birliği" tarihi bir rol üstlendi.

Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkilerinde büyük bir değişiklik olmamıştır. Ancak 1933-1939 yılları arasında İngiliz-Alman rekabeti Türkiye üzerinde etkili oldu. Bu dönemde Türkiye'nin tarafsızlığını ve kendi güvenliğini koruma çabaları öne çıkmaktadır. Bu yıllardaki yoğun Alman propagandası ve eskiden beri süregelen Türk dostluğunu vurgulama girişimleri Türkiye'yi Alman Blok'una çekememiş, aksine Türkiye Almanya'nın revizyonist dış politikasına karşı, kendi güvenliğini sağlamak açısından Balkan Paketi bölgesel güvenlik sistemine dahil olmuştur. Alman-İtalyan revizyonist politikasına karşı statüko yanlısı olan İngiltere ve Fransa, Türkiye ile yakınlaşma, politikalarını yoğunlaştırarak Almanya'ya karşı denge politikasını uygulamıştır.

Hitler'den kaçıp Türkiye'ye sığınan Yahudi asıllı Alman göçmen akademisyenlerin bundan sonra, tezin ana konusu olan Türk akademik yaşama katkıları ele alınacaktır.

II. GÖÇMEN AKADEMİSYENLERİN TÜRK AKADEMİK YAŞAMINA KATKILARI

Türkiye'ye gelen Alman göçmen akademisyenler, İstanbul ve Ankara olmak üzere iki kente dağıldılar. Çalışmaları; mevcut kurumlarda yeniden yapılandırmayı ve reformu kapsıyordu. Birçok iktisat, hukuk, tıp profesörünün yanısıra müzik, tarih, mimar ve dilbilimciler üniversitedeki çalışmalarının dışında, Türk hükümeti tarafından farklı bakanlık, devlet kurumlarında danışmanlık ile hükümet komisyonlarında görevlendirildiler. Her iki kente de büyük hizmetleri oldu. Gelen akademisyenler eşit bir sayı oluşturacak şekilde fakülte ve enstitülere dağılmadılar. Büyük bir çoğunluğu İstanbul'da kaldı. 1933 yılı öncesinde de Türkiye'nin daveti üzerine resmi olarak o dönemdeki Alman hükümeti tarafından görevlendirilen bilim adamları İstanbul ve Ankara'da bulunuyordu. Bunların arasında Avusturyalılar da vardı. Onlar da önemli görevler üstlenmişlerdi. Ankara Üniversitesi, Ankara Devlet Konservatuvarı ve Tıp Fakültesi'nin kuruluşunda çok sayıda Alman ve Avusturyalı akademisyenlerin katkısı oldu. Yüksek Ziraat Enstitü'sünün kuruluşu, ilk başlarda tüm enstitü ve bölümlerin başkanlığını yürüten Alman bilim adamlarının desteğiyle gerçekleşti. Ancak bu bilim adamları göçmen değildi. 1933 yılından itibaren gelenler ise vatanlarını terk etmek zorunda bırakılanlardı. Yardım Birliği'nin desteğiyle geldiler. Aynı dönem Türkiye'ye gelip Ankara'da görev alanların arasında ırk faktörü nedeniyle gelen çok azdı, daha çok Alman ve Avusturya temsilcilikleri aracılığıyla davet edilenlerdi.

Bilim göçüyle gelenler, kendi vatanlarında bir bilim adamı ve öğretim üyesi olarak hangi faaliyet içinde yer aldılarsa, Türkiye'de bıraktıkları yerden devam edebilme ve yapmak istediklerini gerçekleştirme olanağına sahip oldular. Geldikleri ülkenin kültürüne yabancı olan bu bilim adamları yeni ortama adapte olmaya çalışırken, Türkiye Cumhuriyeti öğrencilerine bir şeyler öğretebilmeleri, her alanda yapılmakta olan yeniliklere katkıda bulunabilmeleri ve tüm çabaların takdir ve övgüyle karşılanması onlarda büyük bir heves yarattı. Çağdaş bir üniversitenin kurulmasına, genç nesil bilim adamlarının yetişmesindeki katkılarının yanısıra günümüzde de Tıp, Fen, Hukuk, İktisat ve Edebiyat fakültelerinin geçmişinde üstlendikleri etkin rol yadsınamaz. Onların başkanlığında felsefe, filoloji, oryantalistik, pedagoji, batı

dilleri ve edebiyatları, eski diller gibi bölümler kuruldu. Yine astronomi, biyoloji ve zooloji enstitülerinin kuruluşunda ve yönetiminde Alman bilim adamları ağırlıktaydı. Biyokimya, patoloji, fizyoloji, mikrobiyoloji, radyoloji, histoloji ve embriyolojideki çalışma ve gelişmeler 1933 yılından itibaren İstanbul'da Tıp Fakültesi'nin enstitülerinde yöneticilik yapan Alman öğretim üyelerinin katkısıyla günümüzdeki durumuna geldi. Aynı dönemde yine O'nların katkılarıyla altı Üniversite Kliniği açıldı. Bunlar; jinekoloji, cerrahi, radyoloji, kulak-burun-boğaz, iç hastalıkları ve göz klinikleriydi. İktisat Fakültesi'nin kurulmasında yine ünlü göçmen iktisatçı akademisyenler etkindi. İktisat ve maliye alanlarında da önemli görevler üstlendiler. Birçok eser Türk bilim yaşamına kazandırıldı. İktisat profesörlerinden Fritz Neumark, Türk vergi reformunda önemli rol oynadı. Bunun yanında Türk Ticaret Kanunu'nun, Türk Telif Hakları Kanunu'nun ve Üniversite Kanunu'nun çıkarılmasında hukuk profesörlerinden Ernst Hirsch'in katkısı büyüktür.¹⁵² 1926 yılında İsviçre Medeni Yasası ile İtalyan Ceza Yasası'ndan alınarak kabul edilen Medeni Kanun ve Ceza Kanunu'nun topluma ve üniversite çevresine anlatılması görevi Prof. Hirsch ve kendi gibi hukukçu olan Prof. Andreas Bertolan Schwarz'a verildi. Bunun yanında yeni kanun tasarılarını, yorumlarını Türk toplum yapısına uyarlamakla yükümlendirildiler.

1935-36 yılından itibaren yapılan "Üniversite Konferansları" ve 1940'ta başlatılarak her yıl ayrı bir Anadolu kentinde düzenlenen "Üniversite Haftası" akademik çevrenin yanında halkı da aydınlatıyordu. Bu, Türkiye için bir yenilikti. Konferanslarda çeşitli üniversite çalışmalarının ve profesörlerin tanınması olanağı sağlanırken, "Üniversite Haftası" sosyal açıdan da önem taşıyordu. Farklı bilim dallarından öğretim üyeleri; toplu olarak bir kente gidip, biri bilimsel, diğeri halk için iki konferans veriyordu.¹⁵³ Tıp alanındaki akademisyenler ise kentteki hastanede ameliyat yapıyor ve konsültasyonlara katılıyorlardı. "Üniversite Haftaları" büyük yankı getiriyordu.

Bu çalışmada Türkiye'de her iki kente de önemli katkılar sağlayan bu bilim adamlarını sadece İstanbul Üniversitesi ile sınırlandırmak zorunda kaldım, zira her

¹⁵² Horst Widmann, **a.g.e.**, s.103.

¹⁵³ Fritz Neumark, **a.g.e.**, s.166.

iki kente gelenleri isim listesine sadık kalarak araştırsaydım, bu çok daha kapsamlı bir çalışmayı gerekli kılacaktı. Bu nedenle bu bölümde, İstanbul Üniversitesi'ndeki Alman akademisyenler ile alanlarında en çok iz bırakanları inceleyeceğim.

A. Sosyal Bilimler ve Edebiyat Alanına Kurumsal ve Bilimsel Katkıları

31 Mayıs 1933 yılında yayımlanan Üniversite Kuruluş Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1 Nisan 1934 yılına kadar üniversitenin teşkilat kanunu taslağını T.B.M.M.'ye sunmasını öngörüyordu. Bu taslak 29 Mayıs 1934'te "Üniversite Teşkilat Kanunu" şeklini aldı. Kanun; üniversitenin Tıp, Hukuk, Edebiyat ve Fen olarak dört fakülteye bölünmesini belirliyordu. Fakülteler içinde kürsü ve enstitü sistemi kuruldu. 11 Ekim 1934 yılında kabul edilen İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi'yle Üniversite 1946 yılına kadar yönetildi. Üniversitenin yönetimi merkezden yönetim şeklindeydi. Rektör, dekanlar ve üniversite genel sekreteri Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atanıyordu. Rektör, Milli Eğitim Bakanı'nın temsilcisi, genel sekreter rektörün yardımcısı konumundaydı. Üniversite kurulu; rektör, üniversite genel sekreteri ve fakülte dekanlarından oluşuyordu. Alınan kararların bakanlık onayından geçme zorunluluğu bulunuyordu.¹⁵⁴ Ancak devlet genelde öğretim ve bilimsel araştırma konularına müdahalede bulunmuyordu. Fakat yine de rektör ve dekanların seçimle göreve geldiği yüksek okul statüsüne benzeyen özgür bir üniversiteye özlem büyüktü. Bu nedenle 1943-1945 yılları arasında çalışmalara başlandı. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü tarafından ön taslaklar hazırlandı. Bunlar organizasyon ve üniversite özerkliği konusunu kapsıyordu. 1945 yılında Milli Eğitim Bakanı başkanlığında üst düzey memurlar, dekanlar, Türk ve yabancı profesörlerden oluşan bir komisyon kuruldu. Bu komisyon, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in önerisiyle, "Üniversite Özerkliği" üzerine bir rapor oluşturma görevini Alman göçmen akademisyenlerden hukuk profesörü Ernst E. Hirsch'e verdi.¹⁵⁵ Bu rapor*

¹⁵⁴ E. Hirsch, **a.g.e.**, s.360.

¹⁵⁵ **A.e.**, s.361.

* bkz. E. Hirsch "Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi" Cilt I, İstanbul, 1950, s.175-198.

hükümet tarafından bir tasarı haline getirildikten sonra 13 Haziran 1946'da T.B.M.M.'ce onaylanarak kabul edildi. 18 Haziran da yürürlüğe giren "4936 sayılı Üniversiteler Kanunu" ile üniversiteler idari ve bilimsel özerklik kazandı. İstanbul Üniversitesi, 1944 yılında kurulmuş olan İstanbul Teknik Üniversitesi* ve bu kanunun kabulünden sonra kurulan Ankara Üniversitesi, yeni düzene kısa sürede uyum sağladı. Yeni kurulan Ankara Üniversitesi'ne Hukuk, Dil ve Tarih-Coğrafya,* Fen Bilimleri ile Tıp Fakülteleri bağlandı. Prof. Hirsch, 1943 yılında Ankara Hukuk Mektebi'nde görevlendirildikten sonra, yeni kurulan üniversite içerisinde Hukuk Mektebi'nin bir fakülte haline gelmesinde büyük katkısı oldu. Yine O'nun katkısıyla 1944'te bir fakülte dergisi yayınlandı. Kısa sürede İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi kitaplığıyla yarışabilecek düzeyde bir kitaplığı yine Prof. Hirsch A.Ü. Hukuk Fakültesi'ne kazandırdı.¹⁵⁶ Derslerin yanında pratik alıştırmalara ağırlık verdi, seminerler düzenledi, İstanbul örneği temelinde doktora sınıfı açtı, ders ve sınav yönetmeliklerinde bu konularla ilgili gerekli düzenlemeleri yaptı. Bağımsız olan iki kürsü birleştirilerek Kara ve Deniz Ticaret Hukuk Kürsüsü adını aldı. Ayrıca Hukuk Felsefesi Kürsüsü kuruldu, buna daha sonra Hukuk Sosyolojisi de eklendi. Kara ve Deniz Ticaret Hukuku son sınıfın, Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi ise üçüncü sınıfın zorunlu dersleriydi. Seçmeli dersler olan, birinci sınıfta metod bilgisi ve ikinci sınıfta fikri haklar dersleri yine Prof. Hirsch tarafından veriliyordu. Bunların dışında, çok sayıda yayınladığı kitap ve makalelerin yanında Türk hükümeti için birçok bilirkişi raporu hazırladı.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından 1936 yılında kurulan İktisat Fakültesi'nin öğretim kadrosu, alanlarında ün yapmış göçmen akademisyenlerden oluşuyordu. Hukuk Fakültesi'nden ayrılmadan önce İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü'nü 1934 yılında kurmuşlardı. Enstitü'nün ilk müdürü Ord. Prof. W. Röpke'ydi. Enstitü, iktisat konusunda kapsamlı bilgiye sahip olmak isteyen hukuk öğrencileri için eğitimi bir yıl sürecek olan ders ve seminerler şeklinde düzenlemişti. Bu ders ve seminerlerin konularını; Konjonktür ve Buhranlar, İktisat Tarihi, İşletme, Dış Ticaret

* 1928'de tüzel kişilik kazanarak Yüksek Mühendis Mektebi'ne dönüşen bu kurum 1944'te üniversite statüsünü aldı.

* 14 Haziran 1935'te kuruldu. 9 Ocak 1936'da Ankara'da Evkaf'ın bir apartmanında öğretime başladı. 4 Kasım 1940'ta Atatürk Bulvarı'ndaki yeni binasına taşındı.

¹⁵⁶ E. Hirsch, **a.g.e.**, s.331.

ve Sosyal Siyaset oluşturuyordu. Başarılı olan öğrenciler enstitü sertifikası alıyordu.¹⁵⁷

İktisadi ve sosyal bilgileri, halk ile öğrencilere yaymak amacıyla enstitü tarafından halka açık konferanslar düzenleniyordu. Bu konferanslardan ilki 1934 yılında "Ekonominin Bugünkü Meseleleri" konu başlığı altında yayımlandı.¹⁵⁸ Prof. Rüstow ve Prof. Röpke'nin yazılarını da içeriyordu. İkinci enstitü yayını 1936 yılında "Komün Bilgisinin Esas Meseleleri" adıyla yayımlandı. Prof. Kessler, Prof. Röpke, Prof. Neumark ve Prof. Hisch'in yazılarını da kapsıyordu.¹⁵⁹

Enstitü'nün diğeri bir çalışması; onbeş günde bir öğretim üyeleri, asistanlar ve üniversite dışından katılan iktisatçılarla yapılan toplantılardı. Bu toplantılarda Türkiye ve Uluslararası İktisadi konular ele alınıp tartışılıyordu. Prof. Neumark'ın "Mukayeseli Hukukun Maliye İminde Önemi" adlı çalışması 1937 yılında beşinci enstitü yayınında yayınlandı.¹⁶⁰

1937-38 yılında İktisat Vekaleti tarafından Aile Bütçesi Anket Planı düzenlendi. Bu planın İstanbul'a ait bölümü, enstitü tarafından fakülte öğrencilerine yaptırıldı. Ayrıca enstitü, İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin ikamet ve geçinme şartları konusunda anket hazırlayıp sonuçlarını üniversite rektörlüğüne sundu.¹⁶¹

1937 yılının Şubat ayında İktisat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin bağımsızlık kazanması üzerine Hukuk Fakültesi'yle çalışma alanları sınırlandırıldı. Kuruluşunda fakültede 8 kürsü bulunuyordu;

1. Umumi İktisat ve Maliye Teorisi
2. Umumi İktisat ve İktisadi Doktrinler Tarihi
3. Umumi İktisat ve İktisat Teorisi
4. Maliye ve Mali Kanunlar
5. İstatistik ve Tatbiki İktisat

¹⁵⁷ Dr. Fındıkoğlu, Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi ve İktisadiyat Enstitüsü Yayını, 1946, s.78.

¹⁵⁸ İ.Ü. İktisat Fakültesi 1936, "İktisat Fakültesi'nin Kuruluşu", İstanbul, t.y., s.21.

¹⁵⁹ Dr. Fındıkoğlu, **a.g.e.**, s.79.

¹⁶⁰ **A.e.**

¹⁶¹ **A.e.**, s.80.

6. Sosyoloji ve Sosyal Siyaset ve Komün Bilgisi
7. İktisat Tarihi ve İktisadi Coğrafya
8. İşletme İktisadı

Bu kürsülerin çoğunun başkanlığını göçmen akademisyenler yürütüyordu.

Aşağıda İktisat Fakültesi'nin kuruluşundan itibaren ilk altı yılda Alman bilim adamlarının bölüm başkanlığındaki kürsülerde; öğretim kadrosu, bölüm dersleri ve bölüm başkanlarının yayınları sırasıyla açıklanmaktadır.¹⁶²

Umumi İktisat ve İktisat Teorisi Kürsüsü

Öğretim kadrosu; bölüm başkanı **Umberto Ricci**, Doç. Sabri Ülgener ve asistan Halit İlteber'den oluşuyordu.

Bölüm dersleri; (1. ve 2. sınıf) İktisat
(3. Sınıf) Mufassal İktisat Teorisi
(3. Sınıf) Doktrin

Bölüm öğretim üyelerinin altı yıl içinde verdikleri dersler, uzmanlık kurları ve seminerler:

Prof. Josef Dobretsberger: Devletçilik (ders)
Prof. Josef Dobretsberger: Harp İktisadiyatı (ders)
Prof. Josef Dobretsberger: Emperyalizm (seminer)
Prof. Josef Dobretsberger: 20. Asır İktisadi Doktrinleri (doktora dersi)
Prof. Umberto Ricci: İstihzal Nazariyesi (doktora dersi)
Prof. Umberto Ricci: İstatistik Semineri

¹⁶² A.e., s.80-83, 85-88, 90-93, 98-100, 104-108.

Fakülte kurulduğunda ilk bölüm başkanı Ord. Prof. W. Röpke idi, ardından Dobretsberger görevi devraldı ve daha sonra Prof. Umberto Ricci getirildi.*

Yayınları:

Ord. Prof. Röpke

- İktisat İlmi, nazari kısım (Çev.: Prof. Ömer Celâl Sarç) İstanbul 1934
- Cemiyet Ekonomisi (Çev.: Doç. Muhlis* Ete) İstanbul 1937
- Ekonomi İlminin Tekamül Tarihi (Çev.: Muhlis Ete) İstanbul 1940

Ord. Prof. Dobretsberger

- Ekonomi Siyaseti, Cilt I (Çev.: As. Halit İlteber) İstanbul 1940
- Ekonomi Siyaseti, Cilt II (Çev.: As. Halit İlteber) İstanbul 1943

Ord. Prof. Ricci

- La vraie nature de la production, "İstihsalin hakiki mahiyeti" İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt IV, Sayı I, 1943 (As. Rüştü Adak tarafından Türkçeye çevrildi)
- Einige strittige Fragen über die Kurve des Geldnutzens, Weltwirt-Schaftliches Archiv, Jena, Yanvar 1943
- Acora la cassazion del risparmio, Rivista di studi corporativi economici finanziari, Napoli 1943
- Il primo volume di ura raccolta di saggi, Giornale degli economisti e annali di economia, Milano 1943*

* 1937 yılında Cenevredeki "Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales"a davet edilince İstanbul'dan ayrıldı. Bunun üzerine göçmen akademisyenler Avusturya'nın Nazi Almanya'sına iltihak edildiğinde Graz Üniversitesi rektörü olan Josef Dobretsberger'in görevden alındığını biliyorlardı. Prof. Neumark kendisine mektup yazarak Prof. Röpke'den boşalan kadrodan bahsedince; "İstanbul'daki kadroya kendisi talip oldu ve 1938'de Türkiye'ye geldi. O'nun ayrılmasından sonra Roma Üniversitesi'nde iktisat teorisi profesörü olan Umberto Ricci Mussolini'den kaçarak 1942 yılında İstanbul'a gelerek Prof Dobretsberger'in yerini aldı. (Fe. Neumark, **a.g.e.**, s.60)

* Prof. W. Röpke'nin öğrencisi ve tercümanı Muhlis Ete elli ve altmışlı yıllarda önemli bir iktisatçı oldu ve bir süre Maliye Bakanlığı yaptı. Türkiye Ekonomi Kurumu'nun kurucularındandır.

* İstanbul Üniversitesi'nde göreve başladıktan sonra yayınladığı eserler.

Umumi İktisat ve Maliye Teorisi Kürsüsü

Öğretim kadrosunda; bölüm başkanı **Ord. Prof. Dr. F. Neumark**, Prof. Refii Şükrü Suvla, Asistanlar Feridun Ergin ve Mihri Belli bulunuyordu.

Ord. Prof. F. Neumark'ın bölüm dersleri:

- Ekonomi Bakımından mali Meseleler (4. Sınıf)
- Nüfus Meseleleri (ders)
- Dış Ticaret (ders)
- Ulaştırma (ders)
- Genel Gelir Vergisi (doktora dersi)
- İktisadi ve Mali Meseleler (seminer)

Ord. Prof. Dr. Fritz Neumark'ın yayınları Ek 4'te verilmiştir.

İktisat Tarihi ve İktisadi Coğrafya Kürsüsü

Öğretim kadrosunda; **Ord. Prof. Dr. Alexander Rüstow** bölüm başkanı, Prof. Ö. Lütü Barkan ve boş bir asistanlık kadrosu bulunuyordu.

Ord. Prof. Dr. Alexander Rüstow'un verdiği ders ve seminerler:

- Genel İktisadi Coğrafya (1. sınıf)
- İktisat Tarihi (1. sınıf)
- Yeni Zamanlar İktisadi Doktrinleri (ders)
- Yeni Zamanlar İktisadi Doktrinleri (seminer)
- Cihan Ekonomisinde İstihsal Mevkii Meselesi (seminer)
- İktisadi Coğrafya Meseleleri (seminer)
- Anadolu'nun Kadim İktisadi Anane ve Adetleri (kollekyum)
- İçtimaiyat (ders)

Ord. Prof. Dr. Alexander Rüstow'un yayınları Ek 5'de verilmiştir.

İşletme İktisadı Bölümü

Bu bölümün kadrosu; bölüm başkanı **Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac**, doçent Ahmet Ali Özeke, asistan Nevzat Güneş ve mütercim İsmet Alkan'dan oluşuyordu. Ayrıca boş bir mütercim kadrosu daha bulunuyordu.

Fakültenin kuruluşundan itibaren bölüm başkanı aşağıdaki doktora ders ve seminerlerini verdi:

- Umumi İşletme İktisadı (seminer)
- İşletme ve Konjonktür (ihtisas kuru)
- Maliye masraflarının hesaplama metodları (ihtisas kuru)
- İşletmeler arasındaki mukayese (seminer)
- Maliyet masrafları nazariyesi (seminer)

Birinci sınıfta işletme İktisadına Giriş dersinde; muhasebe, ticari hesap ve bilanço ile ilgili temel bilgiler veriliyordu.

Prof. Isaac, İşletme İktisadı ders programlarının genişletilerek Ziraat İşletme İktisadı ve Sigortacılık ile ilgili konulara ağırlık verilmesinin ülke için önemli olacağını vurgulamış ve sigortacılığın ayrıca ele alınarak fakülte mezunları ile bu konuda çalışan meslek sahibi kişiler için de uzmanlık dersleri verilen bir kurs açılmasını önermişti.

Prof. Dr. Alfred Isaac'ın yayınları Ek 6'da verilmiştir.

Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Bölümü

Öğretim kadrosu; bölüm başkanı **Ord. Prof. Dr. Gerhard Kessler**, Prof. Z. Fahri Fındıklıoğlu, Doç. Dr. Orhan Tuna'dan oluşuyordu. Açık bir mütercimlik kadrosu vardı.

Bölüm dersleri;

- Sosyoloji
- Sosyalizm
- Sosyal Siyaset
- Sosyal Sigorta
- Komün Bilgisi
- Kooperatifçilik
- Felsefe
- İlmi Metodoloji

Ord. Prof. Dr. Gerhard Kessler'in verdiği ders ve seminerler:

- Komün Bilgisi (ders)
- İçtimai Sigortalar (ders)
- Sosyal Siyaset (ders)
- Cemiyet ve Devlet Nazariyesi (seminer)
- Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Meseleleri (seminer)

Ord. Prof. Dr. Gerhard Kessler'in yayınları Ek 8'de verilmiştir.

Alman göçmen akademisyenlerin yayınlarından ders kitabı niteliğinde olanlar Fakülte tarafından bastırılmıştır. Bunlar aşağıdakilerdir:¹⁶³

– Fritz Neumark	– Dış Ticaret Siyaseti (1938)
– Ferhard Kessler	– İçtimaiyata Başlangıç (1938)
– Fritz Neumark	– Umumi İktisat Teorisi (1939)
– Alexander Rüstow	– Ekonomi Coğrafya, Cilt I (1939)
– Josef Dobretsberger	– Ekonomi Siyaseti, Cilt II (1940)
– Alfred Isaac	– Ticari Hesap ve Mali Cebir, (1940)
– Alfred Isaac	– İşletme İktisadı, Cilt I, (1940)
– Fritz Neumark	– Maliye İlmine Dair Ekonomik ve Sosyolojik Tetkikler (1940)
– Fritz Neumark	– Umumi İktisat Teorisi, Cilt II, (Birinci Fasikül) (1940)
– Gerhard Kessler	– Kooperatifçilik (1940)
– Alfred Isaac	– Muhasebe Nazariyesi, (1941)
– Alfred Isaac	– İşletme İktisadı, Cilt II, (1942)

¹⁶³ A.e., s.114.

- Fritz Neumark – İktisat Teorisi, Cilt II, Fas 2
- Josef Dobretsberger – Ekonomi Siyaseti, Cilt II, (1943)
- Fritz Neumark – İktisadi Düşünce Tarihi, Cilt I, (1943)

İktisat Fakültesi kurulduktan iki yıl sonra İktisat Fakültesi Mecmuası yayımlandı. 1939/40 yılından 1948/49'a kadar yazı işleri müdürlüğünü Prof. Fritz Neumark'ın üstlendiği dergide yapılan çalışmaların birkaç dilde yayımlanması, yurtdışında da ilgi uyandırdı.¹⁶⁴ Dergi Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderiliyordu. Bu ülkelerdeki bilim adamları ve kurumlardan alınan yazılar ise dergide yayınlanıyordu. Dergi; yapılan bilimsel çalışmaları, teorik ve tarihi olayları, dünya ekonomisi sorunlarının incelenmesini ve Türkiye'de ekonomik yaşamı kapsıyordu. Bunların yanında bibliyografya başlığı altında; yeni eserlerin incelenmesi ve eleştiriler de yer alıyordu.¹⁶⁵

Prof. Fritz Neumark'ın bu dergi ile ilgili ifadesi;¹⁶⁶

"... Geriye doğru baktığımda bana öyle geliyor ki, savaşın izin verdiği ölçüde dış ülkelerle bağımın sürmesini ve uzun mültecilik yılları boyunca, en azından Almanya dışındaki yabancı ülkelerde adımın tamamen unutulmamasını sağlayan şey, özellikle resmi adı "İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası" ya da "Revue de la Faculté des Sciences Economiques de l'Université d'Istanbul" olan bu dergidir.* Orijinal yazılarını yayımladığımız Fransız iktisatçılarına örnek olarak, Victor Rouquet la Garrigue, Henry Laufenburger ve François Perroux'u sayıyorum. Son adı gecenin yazıları arasında "La gèneralisation de la 'General Theory' (Keynes)" adlı çok ilgi çeken ve İstanbul'da verilmiş bir konferanstan kaynaklanan makale de vardır. 1948 Temmuz sayısında da, ilk kez olmak üzere Almanya'daki bir Alman'ın, o sıralar Bank Deutscher Laender mensubu ve daha sonra uzun süre

¹⁶⁴ Fritz Neumark, **a.g.e.**, s.167.

¹⁶⁵ Dr. Fındıkoğlu, **a.g.e.**, s.115.

¹⁶⁶ Fritz Neumark, **a.g.e.**, s.167.

* Bu derginin ikinci adının niçin Almanca değil de Fransızca olduğunu Neumark şöyle açıklıyordu: "Türkiye'de Alman Devleti'nin resmi temsilciliğine ve onun mensuplarına karşı bir reaksiyon ve provokasyon olsun diye dergiye Fransızca başlık vermeyi uygun gördük."

Federal Banka yönetim üyesi olan Heinrich Irmeler'in kaleminden çıkma "Almanya'daki merkez bankacılığının yeniden düzenlenmesi" başlıklı bir makale yayınlandı. Yine aynı sayıda Tilburg'lu maliyeci, M. J. H. Smeets'in kaleminden çıkan ve Hollanda'daki yeni gelir vergilendirmesini tanıtan bir yazı da yer aldı."

1993 yılından itibaren kütüphanelerin geliştirilmesi için büyük çaba harcandı. Sonuçta bilimsel çalışmaların yapılmasına ve en yeni araştırmaların öğrenciye aktarılabilmesi kitaplıklara sahip olundu. Bu çalışmalarda iki Alman bilim adamının katkısı çok büyüktür. Bunlardan Prof. E. Hirsch, 1934 yılında Profesörler Kurulu tarafından kitaplık konusunda ilgili kişi olarak görevlendirildikten sonra Hukuk Fakültesi kütüphanesi kuruldu ve geliştirildi.¹⁶⁷ Prof. Gerhard Kessler ise İktisat Fakültesi kurulduktan sonra aynı katkıyı kendi fakültesi için yaptı. Fakülte kitaplığında derlenmemiş kitapları görünce, kütüphaneye yerleştirdi ve yıllarca tek başına fişleri yazdı. Birçok dilde yazılmış kitap ve makalelerden oluşan 50.000 kartotek fişini kendi elyazısıyla doldurdu. Birkaç yıl içinde raflardaki kitap sayısı 20.000'e ulaştı.¹⁶⁸ Önceleri boş vakitlerini değerlendirmek için başladığı bu çalışmanın sonunda İktisat Fakültesi bir kütüphane kazandı.* Kessler, aynı zamanda 1946 yılında ilk Türk İşçi Sendikası'nı kuranlardan biridir.

Hukuk Fakültesinde görev alan Alman bilim adamları; *Andreas B. Schwarz, Ernst E. Hirsch, Karl Strupp ve Richard Honig*'di. Aşağıdaki kürsülerin başında bulunuyorlardı:¹⁶⁹

Prof. Schwarz	Roma Hukuku
Prof. Schwarz	Medeni Hukuk
Prof. Strupp	Devletler Umumi Hukuku
Prof. Hirsch	Ticaret Hukuku

¹⁶⁷ E. Hirsch, **a.g.e.**, s.240.

¹⁶⁸ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.123.

* Kessler'in sosyal politika dışında özelliği alanları vardı. Bunlardan biri kitapları, muazzam büyük bir kitaplığa sahipti. Diğer ilgi duyduğu konu; Yahudi soy isimlerinin iktisat tarihi, sosyal ve dini açıdan incelenmesiydi. Mezheplere göre ayrılmış "Soyadı" serileri içeren kart kutuları vardı. (F. Neumark, **a.g.e.**, s.56)

¹⁶⁹ E. Hirsch, **a.g.e.**, s.229.

Prof. Honig

Hukuk Felsefesi

Hukuk Tarihi

Prof. Honig; Hukuk Felsefesi, Hukuk Tarihi dışında Hukuk Başlangıcı dersini de verdi. Ticaret Hukuku; Kara Ticaret Hukuku'nun tüm yan dallarını, özellikle de Kıymetli Evrak Hukuku, Deniz Ticaret Hukuku ve Özel Sigorta Hukuku alanlarıyla tümünü kapsıyordu.¹⁷⁰ Prof. Hirsch İstanbul Üniversitesi'nde 1933-43 yılları arasında Kara ve Deniz ticareti, Ticaret Hukuku, Fikri ve Sınai Haklar alanlarında dersler verdi. 1943-44 öğretim yılında geçtiği Ankara Üniversitesi'nde 1951 yılına kadar; Ticaret Hukuku, Fikri ve Sınai Haklar, Hukukta Metod, Hukuk Felsefesi, Hukuk Sosyolojisi derslerini verdi. Akademik çalışmalarının yanında birçok Türk kanununa katkısı oldu. Alınacak kararların ön çalışmalarına katıldı ve hükümet tarafından oluşturulan komisyonlarda görev aldı. Ticaret Kanunu, Türk Telif Hakları Kanunu'nun hazırlanmasında büyük rol oynadı. Türk dilini kendi ifadesiyle "Su gibi" öğrendi. Dil konusunda şöyle demiştir:¹⁷¹

"... Osmanlıca'dan kaynaklanan hukuk dilini hem derslerimi doğrudan doğruya (yani serbestçe) verebilecek, hem de öğrencilerimle Türkçe tartışabilecek kadar öğrenmişim. Bunun da ötesinde, bana uzmanlık terimlerine hakimiyeti gerektiren dille ilgili görevler verilmeye başlanmıştı: Örneğin, son derece kapsamlı Türkçe kanun metinlerinin hazırlanması ve Türkçe hukuk sözlüğünün nihai redaksiyonu gibi."

Ord. Prof. A. Schwarz kendi dersinde Avrupa hukukunun Roma hukukuna dayanan kavramlarını Türkiye'ye getirdi ve anlam bakımından yeni Türk Hukuku için basitleştirdi.¹⁷²

Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch'in yayınları Ek 8'de verilmiştir.

Ord. Prof. R. Honig'in; "İstanbul'un Roma Hukuku ve Hukuk İlminin Tarihçesi" adlı eseri Doç. Dr. Halil Arslanlı tarafından 1934 yılında Türkçeye çevrildi.

¹⁷⁰ A.e.

¹⁷¹ A.e., s.219.

¹⁷² Horst Widmann, a.g.e., s.117.

1927 yılında Prof. K. Strupp'un; "Eléments du droit international public universel, europeen et americian" eseri Türkçe yayımlandı.

1933 yılında az sayıda enstitü bulunuyordu. On yıl içinde farklı fakültelerde birçok yeni enstitü kuruldu ve geliştirildi. Bu enstitülerin başında yine Alman akademisyenler bulunuyordu.¹⁷³

1943-1944 ders yılı açılış konuşmasında İstanbul Üniversitesi rektörü Ord. Prof. Dr. Tevfik Sağlam geçen on yılı değerlendirip, her bir fakültenin yayınlarını, yazılan doktora ve doçentlik tezlerini sayılarıyla ifade etmişti.¹⁷⁴

"Üniversitemiz, büyük bir kısmı ders kitabı olmak üzere 215 kitap bastırmıştır. Bunlardan 64'ü tıbbı, 40'ı hukuka, 45'i edebiyata, 26'sı fenne [fene], 27'si iktisada aittir; 13 de umum sayısı yayın yapmıştır. Bunlardan başka Vekillikçe bastırılmış 32 kitap tercüme edilmiştir.

Bununla beraber Üniversitemizin öğretim kitabı ihtiyacı henüz tamamlanmış sayılamaz. Üniversite zati çalışmalara büyük bir önem vermiş ve birçok travay neşretmiştir. Tıp Fakültesinde 1089, Diştababeti Okulunda 49, Hukuk Fakültesinde 251, Edebiyat Fakültesince 128, İktisat Fakültesinde 181 olmak üzere bu yazıların sayısı 1860 a varmaktadır.

Bundan başka 7'si Hukuk, 3'ü iktisat, 37'si Fen, 3'ü Edebiyat Fakültesine ait olmak üzere 50 doktora tezi, 3'ü Tıp Fakültesine, 6'sı Diştababeti Okuluna, 11'i Hukuka, 15'i Fenne, 20'si Edebiyata ve 6'sı İktisat Fakültesine ait olmak üzere 61 doçentlik tezi yazılmıştır.

Üniversitemiz bilginleri, kendi özel ödevlerinden başka, Üniversite içinde Halkevlerinde ve Üniversite Haftalarında Halka Mahsus Konferanslar vermek suretiyle halkın bilgi seviyesini yükseltmeye

¹⁷³ A.e., s.66.

¹⁷⁴ Tevfik Sağlam "Üniversite Rektörü Ord. Porf. Tevfik Sağlam'ın 11 inci yıl açış söylevi", **Üniversite Konferansları: 1943-1944**, İstanbul, s.23-24.

çalışmıştır. 10 sene içinde Üniversitemizin verdiği Haftalık Serbest Konferansların sayısı 192, Halkevlerinde 2652 ve Üniversite Haftalarında 49 olmak üzere 503 ü bulmuştur."

Aşağıda dört ayrı fakültenin yeni kurulan enstitüleri verilmiştir.¹⁷⁵

İstanbul Üniversitesi'nde 1933-1943 yılları arasında kurulan enstitüler şunlardır;

Tıp Fakültesi

- Anatomi Enstitüsü
- Histoloji Enstitüsü
- Embriyoloji Enstitüsü
- Fizyoloji Enstitüsü
- Hijyen Enstitüsü
- Mikrobiyoloji Enstitüsü
- Farmakodinami Enstitüsü
- Kanser Araştırma Enstitüsü
- Biokimya Enstitüsü
- Patolojik Anatomi Enstitüsü
- Tıp Tarihi Enstitüsü
- Fizik Tedavi Enstitüsü
- Genel Patoloji Enstitüsü
- Adli Tıp Enstitüsü

Edebiyat Fakültesi

- Felsefe
- Tarih
- Coğrafya
- Arkeoloji
- Türkoloji
- İngiliz Filolojisi
- Alman Filolojisi
- Roman Dilleri
- Şark Dilleri
- Klasik Filoloji
- Pedagoji ve Psikoloji
- Asya Dilleri

Fen Fakültesi

- Matematik
- Genel Fizik
- Denel Fizik
- Genel Kimya
- Uygulamalı Kimya
- Mikrokimya
- Galenik Kimya
- Fiziki Kimya
- Jeoloji
- Zooloji
- Genel Botanik
- Genetik (Botanik)
- Astronomi
- II. Kimya Enstitüsü (yan dallar öğrencileri için)

Hukuk Fakültesi

- Medeni Hukuk Enstitüsü
- Kriminoloji Enstitüsü
- Amme Hukuku Enstitüsü
- Devletler Hukuku Enstitüsü
- İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü

¹⁷⁵ A.e., s.66.

Tıp Fakültesi'nde 14, Fen Fakültesi'nde 14, Edebiyat Fakültesi'nde 12, Hukuk Fakültesi'nde 5 enstitü ile toplam sayı 45'e ulaştı.

İktisat Fakültesi açıldığında 118 öğrencisi bulunuyordu. Bunlar Hukuk Fakültesi ve Yüksek Ticaret Mektebi'nin ilk sınıflarından yatay geçişle alınan öğrencilerdi. 1937-38 ders yılında, ikinci sınıf ve daha sonra diğer sınıflar açıldı. İlk mezunlarını 1939-40 ders yılı sonunda verdi. 1940-41 ders yılında doktora sınıfı da eğitime başladı. Aşağıda 1936-37 ile 1942-43 yılları arasında lisans ve doktora'daki öğrenciler ile mezun sayısı gösterilmektedir.¹⁷⁶

Öğrenci Sayısı

Ders Yılı	Lisans		Doktora		Toplam	Mezunlar		
	Erkek	Kız	Erkek	Kız		Erkek	Kız	Toplam
1936-37	104	104	—	—	208	—	—	—
1937-38	229	85	—	—	314	—	—	—
1938-39	408	116	—	—	524	—	—	—
1939-40	529	119	—	—	648	22	6	28
1940-41	471	119	24	4	618	45	22	67
1941-42	509	81	37	3	630	45	15	60
1942-43	685	138	36	2	861	47	8	55

1933 yılında İstanbul Üniversitesi'nde 42 Alman akademisyen bulunuyordu. Türk öğretim üyeleriyle birlikte toplam sayı 180'di. Daha sonra bu sayıya 143 asistan ve bilimsel yardımcılar da eklendi. Böylece 1933-34 ders yılında 323 kişi görevliydi. Bunlardan 85 kişi yabancıydı.¹⁷⁷ 1933 sonrası göçmen akademisyenlerin İstanbul Üniversitesi'ne gelmeleri bir süre daha devam etti.

	<u>Türk</u>	<u>Yabancı</u>	<u>Toplam</u>
Ordinaryüsler	27	38	—
Profesörler	18	4	-
Doçentler	93	—	—
	138	42	180
Asistan ve Bilimsel Yardımcılar	100	43	143
			323

¹⁷⁶ Dr. Fındıkoğlu, a.g.e., s.113.

¹⁷⁷ E. Hirsch, "Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi", Cilt I, Ankara, 1950, s.458-474.

İstanbul Üniversitesi ilk olarak 1937-1938 ders yılı Haziran döneminde Hukuk Fakültesi birincisi ile diğer sınıf birincilerinin fotoğraflarını, özgeçmişlerini ve bu öğrencilerin sınav soruları ile bu sorulara verdikleri yanıtları kapsayan adı "Hukuk Birincileri" olan bir kitapçık çıkardı.¹⁷⁸ Fakülte birinciliği için; fakültenin her sınıfını "pekiyi" derece ile geçmek ve bu derece ile geçenler arasında en yüksek notu almış olma zorunluluğu vardı. 1937-1938 öğretim yılı birincisi Osman Sulhi Dönmezer idi. Öğrenci iki dersten eleme mahiyetinde yazılı sınava girmeliydi. İki yazılı sınavdan biri talimatname ile tayin edilmişti ki bu Haziran döneminde her sınıftın girmesi gereken Medeni Hukuk sınavıydı. İkinci sınav bu ders dışındaki dersler arasından otuz gün önce kura ile çekilerek belirlenirdi.

Bu kitapçıklar her yıl yaz döneminde basılmaya devam etti. Bu kitapçıkların basılmasındaki amaç şöyle ifade ediliyordu:¹⁷⁹

"Hukuk birincileri" talebe için bir rehber olacaktır. Talebe bu broşürlerde yazılarını okuduğu arkadaşlarının çalışma, yetiştirme, muhakeme ve izah tarzı ile imtihan mevzuunu kaleme almada takip ettikleri metodu ve aynı zamanda profesörlerinin mütalaa ve tenkidlerini görecektir. "Hukuk Birincileri" talebeyi yükselmeye ve temayüz etmeye teşvik edecektir. Temayüz edenlere de gayret ve istidadın manevi zevkini duyuracaktır. Nihayet "Hukuk Birincileri" ders yıllarının randımanları arasında keyfiyetçe iyi bir mukayese imkanını temin edecektir."

1942-1943 Haziran dönemi Hukuk Fakültesi birincisi Mehlika Şarmandı.

Üçüncü sınıf birinci - Atıf Yonsel,

İkinci sınıf birincisi - Turhan Feyzioğlu

Birinci sınıf birincisi - Muammer Yaşar Olgun'du.¹⁸⁰

¹⁷⁸ İstanbul Üniversitesi, Hukuk Birincileri, Arkadaş Basımevi, İstanbul, 1938.

¹⁷⁹ İstanbul Üniversitesi, Hukuk Birincileri, VI.b., İstanbul, 1944.

¹⁸⁰ A.e. bknz. Ek 9

*Edebiyat Fakültesi'ndeki Alman Göçmen Akademisyenler*¹⁸¹

Bölümler	Alman Akademisyenler*
1. Felsefe	H. Reichenbach (G) E. v. Aster (G) W. Kranz
2. Tarih	—
3. Coğrafya	—
4. Arkeoloji	K. Bittel H. Th. Bossert
5. Türkoloji	—
6. Romanoloji	L. Spitzer (G) E. Auerbach (G)
7. İngiliz Filolojisi	—
8. Germanistik (1942'den itibaren)	H. Brinkmann W. Kranz
9. Şarkiyat	H. Ritter Cl. Bosch (G) K. Süsseim (G)
10. Klasik Filoloji	W. Kranz Cl. Bosch
11. Psikoloji ve Pedagoji	W. Peters (G)
12. Asya Dilleri	H. Ritter H. Bossert

Alman akademisyenlerin İktisat ve Hukuk Fakültelerine yaptıkları katkıların yanında *Edebiyat Fakültesine* de önemli hizmetleri oldu. Felsefe, filoloji, oryantalistik ve pedagoji bölümlerini kurdular. Almanya'da tanınmış bir fizik profesörü olan **Hans Reichenbach** aynı zamanda pozitivist bir felsefe uzmanıydı. Uluslararası üne sahipti. Berlin, Erlangen, Göttingen ve Münih Üniversite'lerinde fizik, matematik ve felsefe

¹⁸¹ Horst Widmann, s.101-102.

* Göçmen akademisyenler (G) ile gösterilmiştir.

öğrenimi gördü. Nobel ödüllü fizikçiler Max Planck, Max Born ve Albert Einstein'la birlikte çalıştı.¹⁸²

Babası Yahudi asıllıydı. 1933 yılında Berlin Üniversitesi'nde dersleri Nazi öğrenci grupları tarafından sabote edildi. Üniversite yönetimine yarı Yahudi ve Marksist olduğu ileri sürülerek suç duyurusu yapıldı. Reichenbach, üniversiteden atılmayı beklemeden Zürich'e gidip Yardım Birliği'ne başvurdu. İstanbul Üniversitesi'nden çağrı alınca Türkiye'ye geldi. Edebiyat Fakültesi'nde felsefe bölümünü kurdu. Felsefeci Nusret Hızır ve Vehbi Eralp, derslerini Türkçe'ye çevirip, yayımlamış ve onun yanında yetişmiş iki Türk felsefecidir.¹⁸³ Reichenbach 1938'de Los Angeles'da University of California'dan gelen çağrıyı kabul edip İstanbul'dan ayrıldı.

Ernst von Aster, 1933 yılında Giessen Üniversitesi'nden SPD üyesi olduğu için politik nedenlerden dolayı çıkartıldı. 1936'da İstanbul'a geldi. Uzun yıllar Felsefe Bölümünde felsefe tarihi dersleri verdi. Hukuk Fakültesi'nden Richard Honig'in ayrılması üzerine onun yerine hukuk felsefesi derslerine girdi. Üniversitede ve Üniversite dışında sayısız konferans verdi. 1948'deki ölümüne kadar İstanbul'da kaldı. "Felsefe Arşivi" dergisinin kuruluşunda da çok emeği geçti.¹⁸⁴

Ernst v. Aster'in 1941-45 yılları arasında sistematik felsefe dalında verdiği ders notları; öğrencisi Macit Gökberk'in çevirisiyle Edebiyat Fakültesi tarafından "Bilgi Teorisi ve Mantık" adıyla 1945 yılında yayımlandı.

1943'te yayımlanmış olan bir diğer kitabı ise İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi'dir. Yine aynı yıl Orhan Münir Çağıl tarafından çevrilen Hukuk Felsefesi Dersleri yayımlandı.

¹⁸² Andreas Kamlah - Maria Reichenbach, Der Aufstieg der Wissenschaftlichen Philosophie, Braunschweig, Vieweg Vrlg., 1977, s.8-9.

¹⁸³ Hans Reichenbach, Lojistik, çev. Doç. Dr. H. Vehbi Eralp, İstanbul, Türk Basımevi, 1938. Hans Reichenbach, İhtimaliyet Teorisi, Çev. Nusret Hızır, İstanbul, 1936. Hans Reichenbach, Bilimsel Felsefenin Doğuşu, çev. Cemal Yıldırım, 1.b. Remzi Yayınevi, 1982.

¹⁸⁴ Felsefe Arşivi, yayımlayanlar E. v. Aster, v.d. Cilt II, No.3, İstanbul, 1949; w. Kranz'ın Almanca ve Türkçe olarak (Ernst von Aster's Persönlichkeit - E.v. Aster'in Kişiliği, s.4-6), Macit Gökberk'in (Ernst v. Aster'in Felsefedeki yeri, s.10-18), Bedia Akarsu'nun (öğrenci gözü ile Ernst v. Aster, s.19-31), W. Peters'in (Erinnerungen an Ernst von Aster, s.22-36) ve H. Z. Ülken'in (Ernst v. Aster ve Bilgi Teorisi, s.50-62) yazılarıyla birlikte, s.104-109'da E.v.Aster'in çalışmalarının bibliografisi bulunmaktadır.

Bugünkü Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü; romanolog **Leo Spitzer** ve onun ardından gelen Erich Auerbach tarafından kuruldu. Spitzer, 1930-33 yılları arasında Köln Üniversite'sinde roman filolojisi ve karşılaştırmalı filoloji derslerini veriyordu. Yahudi asıllı olmasından dolayı görevine son verildi.¹⁸⁵ İstanbul'da üç yıl kaldı. Bu süre zarfında Türkiye'de yeni kurulan Yabancı Diller Okulu'nun yöneticiliğini yaptı.¹⁸⁶ Yardımcı bilimsel araç ve gereçlerin yetersizliği, araştırmaları için donanımlı kütüphanelerin bulunmaması bilimsel çalışmalarına engel oldu. Bu nedenle Türkiye'de kaldığı süre içerisinde kapsamlı çalışmalar yapamadı. 1937 yılında sadece bir kere yayımlanmış olan "Romanoloji Semineri Dergisi"ni çıkarttı.¹⁸⁷

Spitzer değerli bir bilim adamı olmasının yanısıra mükemmel bir eğitimciydi. Fritz Neumark'ın ifadesiyle "Etrafına Spitzer'in havarileri diyebileceğimiz yetenekli ve geniş görüşlü bir çok bilim adamı toplamıştı ki bunların büyük bir kısmı onun arkasından Türkiye'ye geldiler."¹⁸⁸ Bunlar okutman olarak Yabancı Diller Okulu'nda göreve başladılar. Bu kişiler; Heinz Anstock, Eva Buck, Traugott Fuchs, Herbert Lieselotte Dieckmann, Hans Marchand ve Rosamaria Burkart'tı. Yabancı Diller Okulu'nun kadrosu ari ırktan olmayan Alman göçmen akademisyenlerden oluşuyordu.¹⁸⁹ Bu gelenlerden sadece Herbert Dieckmann öğretim üyesi olarak görevlendirildi. (1934-37 yılları arasında, İstanbul Üniversitesi'nde çalıştı ve daha sonra ABD'ye gitti.)

Dr. Anstock Yabancı Diller Okulu okutmanlarından biriydi. Almanya'da aktif bir Komünist Parti üyesi olarak tanınıyordu.¹⁹⁰ Kısa bir tutukluluk süresinden sonra Bonn Üniversitesi'nden ihraç edildi. Önce Basel'e oradan da Spitzer'in çağrısı üzerine İstanbul'a geldi. Yabancı Diller'deki görevinin yanında Türk liselerinde Almanca öğretmen olarak ders verebilmek için gerekli devlet sınavını verdi. 1929 yılından itibaren İstanbul Alman Lisesi'nde öğretmenlik yapan ve Yahudi olduğu gerekçesiyle

¹⁸⁵ http://www.kas.de/wf/doc/kas_1556-544-1-30.pdf2. 28.05.2011.

¹⁸⁶ Klaus-Detlev Grothusen, s.130.

¹⁸⁷ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.105.

¹⁸⁸ Fritz Neumark, **a.g.e.**, s.64.

¹⁸⁹ Klaus-Detlev Grothusen, **a.g.e.**, s.130-131.

¹⁹⁰ **A.e.**

daha sonra okulla ilişiği kesilen Julius Stern ile birlikte 1938 yılında "Deutsch für Türken" (Türkler için Almanca) başlıklı bir ders kitabı çıkarttılar.¹⁹¹ 1942 yılında İstanbul'da Almanca Bölümü'nün kurucularından biri oldu. 1961-1974 yılları arasında da İstanbul Alman Lisesi'nin müdürlüğünü yaptı.

Eva Buck, Profesör Spitzer'in öğrencisiydi. Yabancı Diller Okulu'nda okutman olarak görev yaptı. Batı Edebiyatı ve Fransızca dil dersleri verdi. Traugott Fuchs da 1933 yılında Köln Üniversitesi'nde Spitzer'in asistanıydı. Spitzer'in görevine son verilince, kendisine destek olmak için dayanışma toplantısı düzenlemesi, Romanoloji Semineri'ndeki asistanlık görevini kaybetmesine neden oldu. 1934 yılında hocasının ardından İstanbul'a geldi ve okutman olarak çalışmaya başladı. Bir süre sonra öğretim üyesi kadrosunda görevlendirildi. 1933'te romanolojinin içinde bir yan dal olarak kurulmuş olan Alman Dili ve Edebiyatı; 1942 yılında ayrılarak Alman Filolojisi adıyla bağımsız bir bölüm oldu. Fuchs; 1978 yılına kadar bu bölümde ders verdi.¹⁹² Fuchs'un binlerce taslak ve çizimleri, 200 kadar tabloları vardı. Bunlar "Özlemin Resimleri" başlığı altında sergilenmektedir.¹⁹³

Herbert ve Lieselotte Dieckmann 1934 yılında İstanbul'a geldiler. Okutman ve öğretim görevlisi olarak çalıştılar. 1937 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmek üzere ayrıldılar.¹⁹⁴

Hans Marchand, İngiliz Dili ve Edebiyatı uzmanıydı. Nasyonal Sosyalistlere göre yarı ari sayılıyordu. 1934'te göçmen olarak İstanbul'a geldi. Nişanlısı Eva Buck, Leo Spitzer'in öğrencisiydi ve 1933 yılında Spitzer ile birlikte İstanbul'a gelmişlerdi. Marchand onları izledi İstanbul'da evlendiler. Önce okutman kadrosunda daha sonra öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1953 yılına kadar profesör olarak Romanistik ve Anglistik dersleri verdikten sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti.¹⁹⁵

¹⁹¹ <http://www.esf.uni-osnabrueck.de/biographien-icherung/a/27-anstock-heinz>, 30.05.2011.

¹⁹² <http://www.istanbul.edu.tr/edebiyat/anabilim-dallari/almandiliedebiyatidersler/tarihce.htm>. 1.06.2011

¹⁹³ http://ataves-museum.de/fileadmin/user_upload/Extern/Dokumente/Rundbrief_61pdf. 1.06.2011.

¹⁹⁴ Fritz Neumark, **a.g.e.**, s.64.

¹⁹⁵ <http://www.reference-global.com/doi/abs/10.1515/ang.1479.1979.97.287>. 1.06.2011.

Rosamarie Burkart, 1933'te Köln Üniversitesi'nde Spitzer'in asistanıydı. Ari ırktan olmasına rağmen işine son verilince Spitzer'i izledi ve Spitzer ailesi ile birlikte 1933 yılının Ekim ayında Venedik'ten kalkan bir gemi ile İstanbul'a geldi.¹⁹⁶

Burkart o günleri şöyle anlatır:¹⁹⁷

"Aradan fazla zaman geçmeden Türklerle tanıştık, öğrenci çevremiz de çok hoş insanlardan oluşuyordu. Öğrencilerin çoğu Fransız okullarından geliyordu ve Fransızcaları bizimkinden daha iyiydi. Sahiden iyi dost olduk. Ben onlardan on yaş kadar büyüttüm, hepsi de bir şekilde bana hayrandı."

Spitzer'in öğrencileri olan Süheyla Baylav, Nesteren Dirvana Güzin Dino, Mina Urgan ve Halet Çambel; Rosamarie Burkart'ın arkadaşlarıydı. Mina Urgan yaptığı bir söyleşide aşağıdakileri söylemiştir:¹⁹⁸

"Ben üniversiteye 1935 yılında girdim. 1939'da mezun oldum. O yıllarda Almanya'dan İstanbul Üniversitesi'ne gelen anti-Nazi profesörlerin hemen hemen hepsi uluslararası otoriterlerdi. Bunları maalesef sonradan Amerika kapdı... Ben Prof. Spitzer'den bir tek yıl yararlanabildim, anılarımda da söylüyorum zaten, beni üniversite hocalığına o yöneltti. O devirde asistan vekili diye bir şey vardı: öğrenci, daha öğrenciyken hoca olmak üzere eğitime başlıyor, böylece bu mesleğe yöneliyordu. Spitzer beni asistan vekili yaptı."

Yabancı Diller Okulu'nda İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Rusça seçmeli dillerdi. Her üniversite öğrencisinin bir dil kursunu başarıyla tamamlama zorunluluğu vardı. Bilimsel disiplinlere göre özelleştirilmiş olan üst seviye kursları sonunda bitirme sınavları yapıldı.

¹⁹⁶ Klaus-Detlev Grothusen, **a.g.e.**, s.130.

¹⁹⁷ Haymatloz, Exil in der Türkei 1933-1945 Sergisi, Berlin, Aktives Museum 2000, s.169.

¹⁹⁸ Derya Özkan, Bünyamin Çelebi'nin Mina Urgan ile Söyleşisi, "İstanbul Üniversitesi'nin Altın Çağı". İstanbul, Sayı: 33, 2000, s.110.

Erich Auerbach, 1935 yılında Marburg Üniversitesi'nde romanoloji profesörü olarak görev yapıyordu. Yahudi asıllı olduğundan dolayı görevinden alındı. 1936 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Profesör Leo Spitzer'in Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmesiyle kadro boşaldı. Böylece Roman Dilleri ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı'nı yürütmesi için Auerbach çağrıldı. Ülkeden çıkabilmesi için Rayh Kaçış Vergisi olarak 30.000 Reich Mark'ı ödemekle yükümlendirildi.¹⁹⁹ Ailesi ile birlikte İstanbul'a gelen Auerbach bölüm başkanlığı göreviyle birlikte Yabancı Diller Okulu'nun yöneticiliğini de yaptı. Böylece Spitzer'in ardından bu okuldaki çalışmalar kaldığı yerden devam etti. O da hocası gibi genç göçmen akademisyenlere İstanbul Üniversitesi'nde çalışma olanağı yarattı. Türk öğrencileri için yazdığı Roman Filolojisine Giriş adlı ders kitabı, asistanı Süheyla Bayrav tarafından Türkçe'ye çevrildi.²⁰⁰ Dante üzerine yeni araştırmalar; göçmen akademisyenler tarafından yönetilen "*Istanbul Schriften*" (İstanbul Yazıları) serisi içinde 1944'te yayımlandı. *Garp Filolojileri Dergisi* (1947)'nin kuruluşunda etkili oldu.

Auerbach'ın editörlüğünü yaptığı *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* (Publicatons de la faculté des lettres de l'Université d'Istanbul)'nde kendi yazılarıyla birlikte öğrencilerinininki de farklı dillerde yayımlanır:²⁰¹

- Azra Erhat, "Üslup ilminde yeni bir usul"
- Eva Buck, "Die Fabel in Pointed Roofs' von Dorothy Richardson"
- Rosamarie Burkart, "Truchement"
- Herbert Dieckmann, "Diderots Naturempfinden und Lebensgefühl"
- Traugott Fuchs, "La Première Poésie de Rimbaud"
- Hans Marchand, "Indefinite Pronoun One"
- Sabahattin Eyüboğlu, "Türk Halk Bilmeceleri"
- Leo Spitzer, "Bemerkungen zu Dantes 'Vita Nuova'"
- Süheyla Sabri, "Un Passage de Barlaam Josaiat"
- Erich Auerbach, "Über die ernste Nachahmung des Alltäglichen"

¹⁹⁹ Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi (PAAA); İstanbul, Emigranten, Band I.

²⁰⁰ Erich Auerbach, Roman Filolojisine Giriş, çev. Süheyla Bayrav, İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1944.

²⁰¹ <http://egitim.erciyes.edu.tr/~arak/O.ArakMakale2011.4.06.2011>.

Çokdilli ve çokkültürlü ortamı yansıtan bu yayınlar karşılaştırmalı edebiyatın da bir örneğini verir. Profesör Auerbach ve Profesör Spitzer, İstanbul Üniversitesi'nde uzun süre kalmamalarına rağmen bıraktıkları etkinin önemi büyüktür. Hem edebiyat tarihine hem de karşılaştırmalı edebiyatın disiplin olarak gelişmesine katkıda bulundular. Onların döneminde yetişenler Türkiye'nin sanat ve edebiyat yaşamına yön verdiler.

Auerbach, İstanbul'da kaldığı süre içinde dünya çapında ünlü filoloji eseri *Mimesis** : *Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur* (*Mimesis: Batı Edebiyatında Gerçekliğin Temsili*)'u yazdı. 1947 yılında ABD'ye gitmek üzere Türkiye'den ayrıldı.

Profesör Victor Klemperer* Auerbach ile ilgili yazdığı bir yazıda, onun yaşadığı şartların bu eserin ortaya çıkmasına yol açtığını söyler.²⁰²

"... eser, ortaya çıkışını bu sürgün ülkesine borçludur... esere şeklini veren doğrudan doğruya sürgünün kendisiydi; sürülmenin nedenleri ve o günlerin bütün o korkunç yaşantısıydı. Bilgin, bu durumda her zamankinden daha az bilgin değildir, hatta daha fazla bilgindir bile denebilir; çünkü o ruhunun özgürlüğünü korumak için eserine sınırsız sarılır..."

Auerbach, sürgün yılları boyunca, aralarında dünyaca ünlü isimlerin de bulunduğu çok sayıda arkadaşıyla mektuplaşmış ve ardında 450 mektupluk bir külliyat bırakmıştır.²⁰³

1937 yılının başında Paris'te yaşayan dünyaca ünlü düşünür Walter Benjamin'e; Türkiye'de yaşanan modernleşme sürecine yönelik açmazlardan, yetersiz bilimsel

* *Mimesis*, Batı Edebiyatı'nda gündelik hayatın temsili üzerine oldukça kapsamlı bir eserdir. Eski Yunan'dan ortaçağa, rönesanstan aydınlanmaya ve yirminci yüzyıla uzanan çok geniş bir yelpazede yazarların metinlerini yorumbilimsel metodla ve bu metinleri olası kılan tarihsel koşulları göz önünde tutarak inceler. Kendini yazarın yerine koyarak metinleri yorumlamaya çalışır.

* Bilgi için bkz. dipnot 41.

²⁰² Victor Klemperer "Vor 33 und nach 45" *Gesammelte Aufsätze*, Berlin, 1956, s.224-229.

²⁰³ Yrd. Doç. Dr. Martin Vialon'un İstanbul Goethe Enstitüsü tarafından Alman Dili ve Edebiyatı Akademisi işbirliğiyle düzenlenen ve "Sürgün-Edebiyat-Kültürün Bugünü" başlıklı konferansta sunduğu "Erich Auerbach'ın Türkiye Sürgünün'den Mektuplar"

olanaklardan, bilimsel açıdan ilkel ama siyasi ve insani açıdan ilginç oluşundan, bu şartlarda Romanolojinin burada lüks sayılabileceğinden söz etmiştir.

Ayrıca Atatürk'ü dönemin diğer liderlerinden farklı bulduğundan, onun neşeli, nüktedan ve zeki bir insan olduğundan bahsetmiştir.²⁰⁴

Horst Widmann; Spitzer ve Auerbach'ın etkisiyle yeni oluşturulan filoloji içerisinde Romanolojinin öneminin büyük olduğunu söyler. Yıllar içerisinde her bir filoloji dalının ayrılmasıyla 1942 yılında kurulan Germanistik kürsüsü ile bağımsız bir Almanca bölümünün ilk adımı atılmış oldu. Bu yeni bölüm için bir bölüm başkanı arayışı başladı. Felsefe bölümü başkanı Ernst von Aster kendi bölümüne alınacak bir öğretim üyesinin, fakültenin diğer bölümlerine de faydalı biri olmasının gerekliliğini ileri sürerek Almanya dışında da üne sahip **Ord. Prof. Dr. Walter Kranz**'ı önerdi.

Germanistik kürsüsünün başkanlığını yürütürken, diğer bölümleri de üstlenebilirdi.

Kranz, eşinin Yahudi asıllı olmasından dolayı önce Halle Üniversitesi'ndeki görevinden alınıp ilköğretime atanmış, daha sonra da 1937 yılında ders verme yetkisi elinden alınarak emekliliğe sevk edilmişti. 1943 yılında İstanbul'dan gelen çağrıyı kabul etti. Ancak görüşmeler uzayınca İstanbul Üniversitesi'ne gelmesi bir yıla yakın bir zaman sürdü. 1 Nisan 1944'de geldi.²⁰⁵ Germanistik kürsüsünün boş kalmaması amacıyla bu süre için Yena Üniversitesi'nden bir yıllığına germanist Prof. Dr. Hennig Brinkmann çağrıldı. 1943 yılında Edebiyat Fakültesi'nde derslere başlayan Brinkmann ertesi yıl Zagreb'e gitti.²⁰⁶

Kranz; Antik Felsefe Tarihi, Edebiyat Tarihi ve Kültür Tarihi üzerine çalışmalar yapmış değerli bir öğretim üyesiydi. Edebiyat Fakültesi'nde Germanistik (Alman Dili ve Edebiyatı) Bölümü'nün yanında, Klasik Filoloji ve Felsefe Bölümü'nü de üstlendi. İstanbul'da "Sokrates Öncesi Düşünürlerin Parçaları"* üzerine yazdığı kitabı

²⁰⁴ Gregor Wedeking, "Europa Exil. Erich Auerbachs sekuläre Weltbürgerschaft", in **Streit um den Humanismus**, Hrsg. Richard Faber, Würzburg, Vrlg. Königshausen & Neuman, s.24-264.

²⁰⁵ <http://www.naumburg-geschichte.de/geschichte/berufsverbote.html> 16.05.2011.

²⁰⁶ <http://www.esf.uni-osnabrueck.de/biographien-sicherug/b/63-brinkmann-hennig-> 16.05.2011.

* Günümüz batı uygarlığının temelini oluşturan antik Yunan Felsefesi üzerine geniş çaplı bir başvuru kaynağıdır. Suat Yakup Baydur'un Türkçeye çevirisi bu çalışmanın kısaltılmış bir biçimidir.

Suat Y. Baydar tarafından Türkçe'ye çevrildi.²⁰⁷ İstanbul'a geldikten sonra kütüphanesini de buraya getirtti.²⁰⁸ 1950 yılına kadar İstanbul Üniversitesi'nde kaldı.

Edebiyat Fakültesi'nde Romanoloji'den sonra Arkeoloji ve Asya Dilleri de Alman profesörlerin etkisindeydi. Her iki daldaki çalışmalar ve yayınlar uluslararası bilim dünyasına katkı sağlıyordu. Bu bölümlerdeki öğretim üyeleri antisemitik nedenlerle gelen göçmenler olmasına rağmen az sayıda da olsa aralarında göçmen olmayanlar bulunuyordu. Profesör Neumark bunları "zorunlu mülteciler" ve "gönüllü mülteciler" olarak adlandırıyordu.²⁰⁹

Orientalist ve Türkolog olan **Karl Süssheim** ile yine orientalist ve tarihçi **Clemens Bosch** değerli iki göçmen bilim adamıydı. Süssheim* Münih Üniversitesi'nden Yahudi asıllı olduğu gerekçesiyle uzaklaştırıldı. Türkiye'deki meslekdaşlarının aracılığıyla 1939 yılında İstanbul Üniversitesi'nden iki yıllık bir iş teklifi üzerine ailesiyle birlikte İstanbul'a geldi.²¹⁰ Clemens Bosch* Halle Üniversitesi'nde öğretim üyesiyken eşi Johanna Bosch**'un Yahudi asıllı olduğu gerekçesiyle üniversite ile ilişkisi kesildi.

²⁰⁷ **Antik Felsefe Metinler ve Açıklamalar**, Çev.: Suat Y. Baydar, İstanbul, Pulhan Matbaası, s.148.

²⁰⁸ <http://www.felsefe.istanbul.edu.tr/nade/88> 22.05.2011.

²⁰⁹ Neumark, **a.g.e.**, s.67.

* Karl Süssheim 1902 yılında orientalistik üzerine çalışmalar yapmak üzere dört yıllığına İstanbul'a geldi. Bu süre içerisinde Almanya'da öğrendiği Türkçe ve Arapça'sını ilerletme olanağı buldu. Aynı zamanda Pers Tarihi ve Farsça üzerine çalışmalara başladı. İstanbul'dan sonra Mısır ve Orta Asya'da kaldı 1908'de Almanya'ya döndükten sonra Türk meslekdaşları ve İstanbul'daki aydın çevre ile bağlantısını sürdürdü. İslam Ansiklopedisinin çıkarılmasında da emeği geçti. Nasyonal Sosyalist'lerin iktidara gelmesiyle yaşamını verdiği özel derslerle sürdürebilirdi. Yahudiler için yaşam tehlikesi ortaya çıkınca Türk meslekdaşlarından ülkeyi terk etmesi için yardım teklifi aldı. Kasım 1939 yılında İstanbul'dan aldığı iş teklifi üzerine seyahat hazırlıkları yaparken "döviz suçu" nedeniyle önce Stadelheim hapisanesine ardından Dachau toplama kampına sevk edildi. Tuttuğu günlüğüne buradaki içtima alanı ve numaralandırılmış barakaları da gösteren bir krokiyi gizlice çizdi. Kampı ilgili bilgileri Osmanlı Türkçesi ve Arapça yazdı. Dachau'dan ancak Türk arkadaşlarının yardımıyla kurtulup ailesiyle birlikte Nazi Almanyası'ndan kaçabildi. Ölene kadar İstanbul'da kaldı. Ulus Eskinazi Mezarlığında yatmaktadır. Jutta Fleckenstein: Orte des Exils: Münih ve İstanbul, Katalog zur Ausstellung im jüdischen Museum. München von 3.12.2008 bis 8.03.2009, s.14-15. Karl Süssheim'in güncesi, Kasım 1938, cilt 20, s.87b-88a.

²¹⁰ http://www.rjo.homepage.t-online.de/.../DE_M4. 1.06.2011.

Stadtarchio Müinberg C21/X Nr.q. Richard Baver: Zu Gast im alten München, München, 1982.

* İslamiyeti kabul ederek Emin adını aldı. 1955 yılındaki ölümüne kadar İstanbul Üniversitesi'nde ders verdi.

** Johanna Bosch çocuklarıyla birlikte 1945'te ABD'ye gitti. 1949'da boşandılar.

Almanya'da akademik ilerleme olanağı kalmayınca 1935 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a geldi ve dört yıl boyunca İstanbul Devlet Arkeoloji Müzesi'nde Numizmatik uzmanı olarak görev aldı. Burada teşhir edilen "Yunan, Roma, Bizantin ve Avrupa Sikkeleri" başlığını taşıyan bir rehber kitap hazırladı. 1933 Üniversite Reformu'ndan 1943 yılına kadar kurulan oniki enstitüden biri de Klasik Filoloji Enstitüsü oldu. 1938 yılında enstitünün yerini Klasik Filoloji Kürsüsü aldı ve ilk kürsü başkanı Profesör Clemens Bosch oldu. 1939 yılında Profesörler Heyeti tarafından Eski Çağ Tarihi profesörlüğüne seçildi. Epigrafya alanlarında bilimsel araştırma ve yayınlar yapıp, ders kitapları hazırlayarak Türk öğrenci ve asistanların yetişmesinde katkıda bulundu. Anadolu'da kazı çalışmalarında bulundu. Antalya Müzesi'nde bulunan ve Side (Pamphylia) kazılarında ele geçen yazıtlar üzerinde çalıştı ve bu konuda yayınlar yaptı.²¹¹ 1945 yılında üzerinde çalışmaya başladığı "Eskiçağ Ankara'sının Tarihi Hakkında Kaynaklar "Quellen Zur Geshichte der Stadt Ankara im Altertum" çalışması Türk Tarih Kurumu tarafından Almanca olarak 1967'de yayımlandı.

Arkeoloji ve Asya Dilleri'nde; Hellmut Ritter, Kurt Bittel ve Helmuth Theodor Bossert çalışmalarıyla adlarından söz ettiren göçmen olmayan profesörlerdi. Alman arkeolojisinin en önde gelen isimlerinden biri olan Prof. Bittel* yıllarca Arkeoloji bölümünde ders verdi. 1938 yılından itibaren de Alman Arkeoloji Enstitüsü'nü yönetti. Hititolog ve Arkeolog H. T. Bossert** ise Eski Önasya Dilleri ile Yakın-Doğu Arkeolojisi bölümlerini kuran önemli bir bilim adamıydı. 1925 yılında Hamburg Üniversitesi'nden İstanbul'a gelen Profesör Ritter*** fakültede Arap ve Fars

²¹¹ Sevtap Kadioğlu - Gaye Şahinbaş Erginöz, "Clemens Emin Bosch (1899-1955): Eskiçağ ve Numizmatik çalışmalarına katkıda bulunan bir bilim adamı. İ.T.Ü.'nde 24-29 Nisan 2007 tarihlerinde düzenlenen XI. Uluslararası Akdeniz Arkeolojisi Sempozyumu'na sunulan bildiri.

* Bittel İ.Ü.'den ayrıldıktan sonra Arif Müfid Mansel Enstitü'nün yönetimini Bittel'in öğrencisi Halet Çambel ile birlikte üstlendi.

** 1934 yılında fakültede profesör olarak görevlendirildi ve daha sonra bir kürsü haline gelecek olan Türk Arkeolojisi Enstitüsü Müdürlüğüne getirildi. 1942 yılında Eski Önasya Dilleri ve Kùltürleri ile Yakın-Doğu Arkeoloji bölümleri kuruldu. Bossert 1959 yılına kadar kürsü başkanlığını yürüttü. Emekli olduktan sonra da aynı bölümde ders vermeyi sürdürdü. 1961 yılında İstanbul'da öldü.

*** Hamburg Üniversitesi'nden Rayh Ceza Kanunu'nun 175'inci Maddesi uyarınca, görevden uzaklaştırıldı. Şarkiyat araştırmaları için İstanbul'a yerleşti. 1927 yılında İstanbul'da Deutsche Margenlaendische Gesellschaft'ın (Alman Şarkiyat Cemiyeti) bir şubesini kurup yönetti. 1935'te İstanbul'a Üniversitesi'ne profesör olarak çağrıldı. Klaus-Detlev Grothusen. *a.g.e.*, s.130-131. Bkz. Thomas Lier, Helmut Ritter in Istanbul; *Die Welt des Islams* 38, Nr.3, 1998, s.334.

bölümünün başkanlığını yürüttü. O'da uluslararası alanda tanınan bir bilim adamıydı. Üniversite Reformu'ndan sonra yine fakülte'deki görevine devam etti.

Tez konum her ne kadar İktisat ve Hukuk Fakülteleri ağırlıklı olmak üzere sadece İstanbul Üniversitesi'ndeki göçmen Alman akademisyenleri kapsasa da, Ankara Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi'nde görev alan bilim dünyasında uluslararası üne sahip Türkiye'de iz bırakmış olan göçmen Alman profesörlerinden de bahsetmek gereğini duydum. Bunlar; *Landsberger*, *Güterbock*, *Rohde* ve *Ruben* adlı profesörlerdi. Vatanlarını antisemitik nedenlerle terketmek zorunda bırakıldıkları için "göçmen bilim adamları" grubuna dahil olarak bu nitelikleriyle fakülte'deki diğer Alman akademisyenlerden ayrılmaktaydılar, çünkü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Coğrafya, Arkeoloji ve Alman Filolojisi bölümlerinde de birçok ari irtkan resmi görevli Alman profesör bulunuyordu.

Asurolog **Benno Landsberger**²¹² 1933'te Leipzig Üniversitesi'nde Ordinaryüs Profesör olarak 1935 yılına kadar görev yaptı.²¹³ Nasyonal Sosyalistler iktidara geldikten sonra da görevde kalmasının nedeni orduda eskiden cephe'de savaşmış olmasıydı.²¹⁴ Savaşta gösterdiği hizmetlerden dolayı Altın Üstün Hizmet Haçı madalyasıyla ödüllendirilmişti. Bu durumda görevine son verilemiyordu. Ancak bu istisna hükmü 1935'te kaldırılınca O'da Ankara'ya geldi. Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi'nde ve daha sonra kurulan Ankara Üniversitesi'nde dersler verdi. Sümeroloji kütüphanesi ile enstitüsünü kurdu. Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde sayısız yayınları oldu. Önasya Tarihi dersleri verdi ve bu alanda kolokyumlar düzenledi. 1948 yılında Chicago Üniversitesi Oriental Institute'a gitti ve ölene kadar ABD'de kaldı.²¹⁵

Landsberger'in DTCF'nde öğrencilerine katkısı büyüktü. O'nun için öğrencilerinin önceliği herşeyden önce gelirdi.²¹⁶

²¹² W. Widmann, **a.g.e.**, s.146.

²¹³ Lambrecht, Ronald, Politische Entlassungen in der NS-Zeit, Leipzig 2006, s.125-127.

²¹⁴ Stephan Wendehorst, Bausteine einer jüdischen Geschichte der Universität Leipzig, Simon Dubnow Institut, Band IV, Leipziger Universitätsverlag, 2006, s.277.

²¹⁵ <http://www.uni-leipzig.de/unigeschichte/professorenkatalog/epochen.html>. 28.07.2011.

²¹⁶ H. G. Güterbock, Nachruf auf Benno Landsberger in: Archiv für Orientforschung Nr. 22, 1969, s.203-206.

"... ender rastlanan bir bilgindi, kendi dalının en önde gelen temsilcisiydi. ... bütün enerjisini öğrencilerine ayırırdı; onlar da minnet dolu bağlılıklarını her zaman korudular."

Hans Gustav Güterbock Arkeoloji ve Yakın Doğu konusunda çalışmaları olan diğer bir göçmen akademisyendi.²¹⁷ 1933-1935 yılları arasında Berlin Devlet Müzesi'nin Önasya bölümünde bilimsel görevli olarak bulunurken, *Kurt Bittel* yönetimindeki Boğazköy kazılarına Alman Doğu Enstitüsü adına epigrafist olarak katıldı. 1935'te antisemitik nedenlerle O da görevinden alınınca 1936 yılında Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin yeni kurulan Hititoloji kürsüsüne profesör olarak geldi. Güterbock hiyeroglif yazısının okunmasına öncülük eden bilim adamlarından biriydi. Boğazköy tabletleri ve mühür baskıları üzerine çalışmalarını sürdürdü.²¹⁸

Hitit dini, mitolojisi ve edebiyatı ile ilgili sayısız yayın yaptı. 1952'de yeniden başlatılan Boğazköy kazılarını Kurt Bittel ile birlikte yürüttü. Ankara'daki Eti Müzesi'nin düzenlenmesinde ve Müze kataloğunun hazırlanmasında emeği geçti. 1948 yılında önce İsveç'teki Uppsala Üniversitesi'nde bir yıl kaldıktan sonra O da hocası Landsberger gibi Chicago Üniversitesi Oriental Institute'a gitti ve ölünceye kadar çalışmalarını ABD'de sürdürdü. Türkiye'de kaldığı süre içerisinde yeni nesil Türk Hititologlarını yetiştirdi. Öğrencilerinden bazıları; Muazzez İlmiye Çığ, Hatice Kızılay (aynı zamanda çivi yazısı uzmanı), Ankara Müzesi'nde kil tablet koleksiyonunun kuratörü olan Selçuk Ar, Kemal Balkan, Tahsin ve Nimet Özgüç, Raci Temizer ve Emin Bilgiç'ti.²¹⁹ 1935 yılında Landsberger ve Güterbock'un öğrencisi olan ve oniki yıl Ankara Üniversite'sinde rektörlük yapmış olan Prof. Dr. Tahsin Özgüç eski hocalarını şu ifadelerle anlatır:²²⁰

"Güterbock ve Landsberger (...), Türkiye'de birçok genç sümerolog, asurolog, arkeolog ve hititolog yetiştirdiler. Ayrıca, bizlere sistemli ve metodlu çalışmayı öğrettiler ki bir bilim adamı için bu çok önemlidir. Anadolu tarihi ve dilleri üzerine, aynı şekilde Önasya kültürü üzerine kitaplar, makaleler yazdılar. Bir

²¹⁷ Klaus-Detlev Grothusen, **a.g.e.**, s.103-104.

²¹⁸ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.264.

²¹⁹ **A.e.**, s.149.

²²⁰ Haymatloz, Exil in der Türkei 1933-1945, Berlin, s.48.

üniversite hocasından daha başka ne beleklersiniz ki? Genç bilimadamı yetiştirirler, eğitim metodları geliştirirler ve geride önemli eserler bırakırlar. Her ikisi de bunların hepsini yapmıştır."

Aryen ırkından olan profesör **Georg Rohde**, Marburg / Lahn Üniversitesi'nde Klasik Filoloji doçenti iken Yahudi asıllı eşi, arkeolog Irmgard Kalischer ile evli olması nedeniyle Nasyonal Sosyalistler'den baskı gördü. Eşinden boşanması talep edildi. Aksi takdirde mesleğinde ilerlemesi mümkün olamayacağı gibi bilim yaşamı da sonlandırılabilirdi.²²¹ Kendisine dayatılan talebi kabul etmeyince fakülteden ayrılmak zorunda kaldı. Bu sırada Berlin'de öğrencisi olduğu filolog Eduard Norden kendisini Türk hükümetine önerdi. Türkiye'den onay gelmesi üzerine Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde profesör olarak göreve başladı. Önce Klasik Filoloji Kürsüsü'nü kurdu, ardından bölüme bir Filoloji kütüphanesi kazandırdı. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in teşviği ile Rohde'nin yönetiminde klasik eserlerin çeviri faaliyetine başlandı. Profesör Rohde, öğrencileri ve çalışma arkadaşları ile birlikte dünya edebiyatının, özellikle de Yunan ve Latin yazarların klasik eserlerini Türkçe'ye çevirdi. Böylece bir klasikler kitaplığı oluştu. Profesör Hirsch anılarında Rohde'nin Milli Eğitim Bakanı ile diyalogunun iyi olması sonucunda Türk liselerine Latince derslerinin konduğunu, bu ders önerisinin de Rohde'den çıktığını ifade eder.²²² Liselerdeki Latince dersleri Rohde'nin öğrencileri tarafından verildi. Aynı zamanda Rohde; öğrencisi Samim Sinanoğlu ile birlikte bir Latince ders kitabı yazdı.²²³ Ardından Eflatun'un Devleti'nin ilk dört kitabı tercüme edildi.* Türkiye'de kaldığı sürece sayısız yayın ve makaleleri oldu. Horst Widmann, Rohde'nin bir Türk-Alman hümanistler grubu kurduğundan ve bu grubun Yunan yazarları okumak üzere önceleri düzenli olarak toplandıklarından daha sonra ise grubun dağıldığından bahseder ve nedenini açıklar.²²⁴

²²¹ Paul Moraux, Gedenkrede in: Studien und Interpretation, Freie Universitaet Berlin, Berlin, 1963, s.4.

²²² Hirsch, **a.g.e.**, s.347.

²²³ Lingua Latina, Latince Ders Kitabı, I.B., Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1948.

* Platon, Devlet (Politeia), I-IV. Çev.: Ankara DTCF'nin Klasik Filoloji Enstitüsü doktora öğrencileri (I-II kitap), Georg Rohde ve Azra Erhat (II. Kitap), Georg Rohde ve Türkan Uzel (IV. Kitap), İstanbul-Ankara, 1942-1946.

²²⁴ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.147.

"..., Hasan Ali Yücel'in ayrılmasıyla kültürel alanda da kendini hissettiren Türkiye'deki iç politik değişikliklere bağlı olarak, grup yavaş yavaş dağıldı."

Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde hindoloji bölümünü kuran profesör **Walter Ruben****'in babası Yahudi asıllı olması nedeniyle "melez" sayılıyordu. Bu gerekçe ile Frankfurt/Main Üniversitesi'ndeki görevi sonlandırıldı. Kasım 1935'te Türkiye'den gelen davet üzerine, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde göreve başladı. Hindoloji alanında dünyada sayılı bilim adamlarından biriydi. Eski Hint Tarihi ve Budizm Tarihi üzerine kitaplar ve birçok makale yayınladı. Hint klasiklerinin çevrilme aşamasında emeği geçti. "Buddhizm Tarihi" adlı eseri öğrencisi Abidin İtil tarafından 1947 yılında Türkçe'ye çevrildi. Yine aynı yıl "Marcchatikam", Hint dramı dilimize kazandırıldı.²²⁵ 1940-1941 yılları arasındaki Hindoloji araştırmaları yayımlandı.²²⁶ 1948'de Şili'ye gitmek üzere Türkiye'den ayrıldı. Santiago de Chile Üniversitesi'nde Antropoloji Kürsüsü'nde görev aldı. Ardından 1950 yılında Almanya'ya döndü Humbolt Üniversitesi'nde Hint dilleri ve Edebiyatı Enstitüsü başkanlığını yürüttü. Daha sonra Orientforschung (Doğu Araştırma) Enstitüsü direktörlüğüne getirildi.

1940 yılı başlarında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kürsülerinde ders verenler uyruk ve bölümlerine göre şöyledir:²²⁷

Ad Soyadı	Uyruk	Bölüm
Rohde	Alman	Klasik Diller
Landsberger	Alman	Asuroloji
Güterbock	Alman	Hititoloji
Ruben	Alman	Hindoloji
Menges	Alman	Slav Diller
Everhard	Alman	Sinoloji
Louis	Alman	Coğrafya
Rasonyi	Macar	Hungaroloji

** Haymatloz, Exil in der Türkei: 1933-1945, Berlin, 2000, s.82-83; Klaus Detlev Grothusen, **a.g.e.**, s.103.

²²⁵ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.287.

²²⁶ Indoloji Araştırmaları, 1940-1941, DTCF. Indoloji Enstitüsü Yayınları No: 1, İstanbul, 1941.

²²⁷ Nilgün Çelebi; A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, No: 43,1, 2003., S.264

Cambored	Fransız	Fransız Dili
Steuerwald	Alman	Alman Dili
Huille	Fransız	Fransız Dili
Melzig	Alman	Alman Dili
Baker	İngiliz	İngiliz dili
Möller	Alman	Alman Dili
Lacombe	Fransız	Felsefe
Von der Osten	Alman	Arkeoloji
Kristinus	Avusturya	Alman Dili

Göçmen Alman profesörler akademik çalışmalarının yanısıra kürsü başkanlığı, senatörlük gibi bazı idari görevler de üstlendiler. Landsberger Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Ankara Üniversitesi nezdindeki ilk iki senatörden biri oldu.²²⁸

1937 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı bir Pedagoji Enstitüsü kuruldu. Bir yıl önce açılan Deneysel Psikoloji Kürsüsü için öğretim üyesi bulunamamıştı. Bölümü bir yıllığına doktorasını Almanya'da yapmış olan Mümtaz Turhan yönetti. İstanbul Üniversitesi, zeka ve yetenek araştırmalarıyla tanınan ünlü psikolog **Wilhelm Peters**'i Edebiyat Fakültesi'nde görevlendirmek üzere davet etti.

Viyanalı Yahudi bir aileden gelen Peters, Jena Üniversitesi'nde Fen Fakültesi dekanıydı. Aynı zamanda psikoloji derslerine giriyordu. 28 Nisan 1933'te görevine son verildi. Öğrencileri ve asistanları da fakülteden uzaklaştırıldı.²²⁹

Bu gelişmeler üzerine Peters ülkesini terk ederek İngiltere'ye gitti. Londra College Üniversitesi'nde ve diğer İngiliz yüksek okullarında profesör olarak ders verdi.²³⁰ Türkiye'den gelen daveti İngiltere'deyken aldı. Kasım 1937'de İstanbul'a geldi.²³¹ Pedagoji Enstitüsü'nün direktörlüğünü üstlendi. Aynı zamanda Deneysel Psikoloji Kürsüsünün Başkanlığını da yürüttü. İlk psikoloji laboratuvarının kurulmasında, deneysel psikolojinin gelişmesinde büyük katkıları oldu. Hedefi; araştırma ve öğretimin modernize edilmesi idi ki bunu da başardığı söylenebilir. Binlerce çocuğa

²²⁸ Hirsch, s.366.

²²⁹ Volkmar Weiss, die IQ-Falle: Intelligenz, Sozialstruktur und Politik, Graz, Leopold Stoker Verlag, 2000, s.25-28.

²³⁰ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.280.

²³¹ Klaus-Detlev Grothusen, **a.g.e.**, s.130.

zeka testi uyguladı. Bir dizi çeviriler yaptı. "Gençlik Psikolojisi" adlı kitabı öğrencisi tarafından Türkçe'ye çevrildi.²³² Deneysel Psikoloji Kürsüsü'nü Pedagoji Enstitüsü'nden ayırmak için çalışmalar yaptı. O'nun döneminde psikoloji kütüphanesi ve laboratuvarı kuruldu. Peters İ.Ü. "Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji çalışmaları" adlı iki ciltlik bir yayın yaptı.²³³

Beğlan Birand* hocası Peters'i şu cümlelerle anlatır:²³⁴

"(...), psikoloji eğitimi için önemli olan deneysel uygulamalar başlamıştır. Pratik kurslar düzenlenerek öğrencilerin deneysel yöntemleri öğrenmeleri; bilimsel gözlem alışkanlığı edinmeleri ve teknik yeteneklerini geliştirmeleri sağlanmıştır. Böylece deneysel araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Yaklaşık sekiz küçük araştırma ve altı doktora tezi bu şekilde gerçekleşmiştir. İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü, yöneticiliği ve yardımları dolayısıyla profesör Wilhelm Peters'e çok şey borçludur."

Peters, 1952 yılında Almanya'ya geri döndü ve Würzburg Üniversitesi'nde görev aldı. 29 Mart 1963'de Würzburg'da öldü.²³⁵

Deneysel Psikoloji Kürsüsü, Peters'den sonra Pedagoji Enstitüsü'nden ayrıldı.

1933-1945 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde görevli Alman akademisyenler:²³⁶

²³² Ergenlik ve Delikanlılık Çağı, Çev.: Prof. Dr. Mümtaz Turhan, İstanbul, Rıza Koşkan Matbaası, 1994.

²³³ İ.Ü. Pedagoji Enstitüsü ve Pedagoji Çalışmaları, Cilt I, Çıkaran.: Dr. W. Peters, İstanbul, Pulhan Matbaası, 1952; Beğlan Birand, Psychologie in Turkey, Tecrübi Psikoloji Çalışmaları, No: 1, 1956, s.4.

* 1954 yılında İ.Ü. Deneysel Psikoloji Kürsüsü'nde Ord. Prof. Dr. Wilhelm Peters ve Prof. Dr. Mümtaz Turhan yönetiminde doktrasını tamamladı. 1957 yılında aynı kürsüde doçent 1965'te profesör oldu. 1969-1977 yıllarında kürsü başkanı, 1982-1994 yıllarında Psikoloji Bölüm Başkanlığını yürüttü.

²³⁴ Beğlan Birand, Psychology in Turkey, Tecrübi Psikoloji Çalışmaları, no: 1, 1956, s.4.

²³⁵ http://www.awz.uni_wuerzburg.de, 20.07.2011.

²³⁶ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.115.

	Göçmenler	Göçmen olmayanlar
Ordinaryüsler	5	5
Profesörler	3	
Doçentler	1	
Öğretim görevlileri	11	
Toplam	20	5

İstanbul Üniversitesi'nde fakültelere göre göçmen akademisyenlerin sayı ile dağılımları.²³⁷

	Göçmen Profesör ve Doçentler	Öğretim Görevlileri	Asistanlar	Toplam
Tıp Fakültesi	19	20	7	46
Fen Fakültesi	17	4	–	21
Edebiyat Fakültesi	9	11	–	20
Hukuk ve İktisat Fakülteleri	10	–	–	10
Toplam	55	35	7	97

B. Tıp ve Fen Bilimlerine Kurumsal ve Bilimsel Katkıları

1. Fen Fakültesi

Fen Fakültesi^{*}'ne bağlı enstitülerde yönetim çoğunlukla göçmen Alman akademisyenlerdeydi. Tıp ve Fen Fakülteleri'nde de Edebiyat Fakültesi'nde olduğu gibi bu bilim adamlarının eğitim ve bilimsel araştırmalara büyük katkıları oldu. Enstitü ve Kürsülerin başında bulunan bu Alman akademisyenlerin hepsi alanlarında tanınan, bilimsel araştırmalarıyla ün yapmış kişilerdi. Onların öncülüğünde Türkiye'de bilimsel araştırma kökleşti ve daha sonra kendi yerlerini devredecekleri yeni nesil Türk bilim adamlarının yetişmesine katkıları oldu. Fen Fakültesi 1933

²³⁷ A.e., s.131.

* Öğretime Zeynep Hanım Konağında başlandı. 1935 yılında Rasathane, 1936 yılında botanik Enstitüsü fakülteye dahil oldu. 1 Mart 1942'de Zeynep Hanım Konağı çıkan yangında fakültenin tüm değerli alet ve kitaplarıyla birlikte yandı. Yeni bina 1952 yılında tamamlandı.

yılından sonra; jeoloji, biyoloji, astronomi, kimya, fizik ve matematik olmak üzere altı bölüme ayrıldı²³⁸:

Bölümler	Bölüm Başkanı	Asistanları
1. - Matematik	Richard Edler von Mises Kerim Erim Wilhelm Prager	Hilda Geiringer
2. - Astronomi	Erwin Finlay - Freundlich Hans Rosenberg (1939'dan itibaren)	Wolfgang Gleisberg
3. - Fizik	Harry Dember	
- Genel Fizik	Marcel Fouché	
- Uygulamalı Fizik (Daha sonra kuruldu)	Kurt Zuber	
- Elektrofizik)	Arthur von Hippel	
4. - Kimya		
- Genel	Fritz Arndt	Lotte Loewe
- PCN - Bölümü	Hans Kroeplin Richard Weiss Friedrich Ludwig Breusch	
- Teknik Kimya	Reginald Oliver Herzog Philipp Gross	Bruno Rabinowitch Hersch
- Fiziko - Kimya	Gabriel Valensie (Fransa) Savard (Belçikalı) F. Hurn Constable (İngiliz)	
5. - Biyoloji	André Naville (İsviçreli)	
- Zooloji	Curt Kosswig	
- Farmakobotanik ve Genetik	Alfred Heilbronn	Schnee
- Sistematiği ve Fizyolojik Botanik	Leo Brauner	Ernst Schneider Kurt Aulich (İsviçreli)
6. - Jeoloji	H. Nafiz Pamir	

1943 yılına kadar bu bölümler içinde onbeş kürsünün bulunduğu enstitüler kuruldu.²³⁹

²³⁸ A.e., s.93.

²³⁹ İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, 1941-1942 Kış Sömestri Tedrisat Programı, İstanbul, 1941.

Enstitüler

Matematik

Anstronomi

Umumi Fizik

Tecrübi Fizik

Umumi Kimya

Sınai Kimya

Fiziki Kimya

II. Kimya

Umumi Botanik

Farmakobotanik

Zooloji

Jeoloji

Kürsüler

Cebir

Geometri

Analiz

Sayılar Teorisi

Astronomi

Umumi Fizik

Tecrübi Fizik

Umumi Kimya

Sınai Kimya

Fiziki Kimya

II. Kimya

Umumi Botanik

Farmakobotanik ve Genetik

Zooloji

Jeoloji ve Paleontoloji

Fen Fakültesi'nde 1933-1945 yılları arasında Fen Fakültesi'ndeki göçmen Alman akademisyenler sayı ile.²⁴⁰

	Göçmenler	Diğer Yabancılar
Ordinaryüsler Profesörler	13	9
Doçentler		
Asistanlar	8	1
Toplam	21*	10

²⁴⁰ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.100.

* Widmann'da bu sayı toplama hatasından dolayı 19 olarak verilmektedir.

Fen Fakültesi'nde 1933-1946 yılları arasında yapılan Doktoraların bilim dallarına göre dağılımı.²⁴¹

Bilim Dalı	Yıl	Adet
Matematik	1939	8
Astronomi	1937	2
Fizik	1941	2
Kimya	1943	5
Botanik	1938	7
Zooloji	1939	7
Radyobiyojoloji	—	-
Jeoloji	1941	6
Jeofizik	—	—
Toplam		37

Üniversite Reformu'nu hazırlayan kurulda yer alan Kerim Erim*'ın çabaları sonucu Berlin Üniversitesi'nden ünlü matematikçi Richard E. von Mises ve ardından Göttingen Üniversitesi'nden Willy Prager İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirilmek üzere davet edildiler.

Richard E. von Mises, Yahudi bir aileden geliyordu. 1933 yılında Berlin Üniversitesi'nde profesör olarak görevliydi. Kendi kurmuş olduğu Uygulamalı Matematik Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlenmişti. Yöneticilik ve hocalığı birlikte yürütüyordu.²⁴² 1930'lu yıllarda olasılıklar hesabı alanında ve uygulamalı

²⁴¹ Feza Günergun ve Kaan Ata, "İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde 1933-1963 yılları arasında yapılan doktoralar", Türkiye'de Üniversite Anlayışının Gelişimi (1861-1961). Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2007, s.501-517.

* Erlangen-Nürnberg, Friedrich-Alexanders Üniversitesi'nde 1919 yılında doktorasını tamamlayan Erim, Türkiye'de yüksek matematik öğretiminin yaygınlaşmasında ve modern matematiğin yerleşmesinde etkin rol oynadı. Fen Fakültesi kurulduğunda Fakülte dekanı olarak görevlendirildikten kısa bir süre sonra kendi isteğiyle bu görevden ayrıldı. Ancak analiz profesörü olarak fakültede ders vermeye devam etti. 1940 yılında R. v. Mises ayrılınca İ. Ü. Matematik Enstitüsü başkanlığına getirildi. 1948'de tekrar dekanlığa seçildi.
<http://www.istanbul.edu.tr/fen/mat/tarihce.phb>. 6.08.2011.
<http://genealogy.math.ndsu.nodak.edu/id.phb2.id=7413>. 6.08.2011.
Osman Bahadır, "Tarihten Bir Yaprak: Matematikçi Kerim Bey ve Einstein", **Matematik Dünyası Dergisi**, 2004, Kış, s.60.

²⁴² Prof. Dr. Thomas Huckle, Judische Mathematiker im "Dritten Reich"
www5.in.tum.de/~huckle/evenari.pdf. 21.08.2011.

matematiğin hemen hemen bütün dallarında dünya çapında bir otorite kabul ediliyordu. Kurmuş olduğu enstitü; diferansiyel denklemlerin sayısal çözümleri, olasılık, istatistik, elastisite, plastisite ve aerodinamik konularında bir araştırma merkezi olmuştu. Aynı zamanda matematik ve mekanik dergisi "Zamm" onun tarafından çıkartılıyordu.²⁴³ 1933 yılında henüz görevine son verilmemişti. I. Dünya Savaşında cephede savaştığından dolayı 7 Nisan 1933 tarihinde yürürlüğe giren Kanun'un üçüncü maddesine göre* işten çıkarılması sözkonusu değildi. Ancak, enstitü ile ilişkisi kesilen iş arkadaşlarının yokluğunu kaldıramadığından Aralık ayında, yirmidört yıllık memuriyeti nedeniyle emeklilik haklarının korunmasına izin verilmesi isteğiyle istifasını verdi. İşten çıkartıldı, emeklilik haklarının korunması isteği reddedildi. Böylece 1934 yılında İstanbul'dan gelen teklifi kabul etti.²⁴⁴ Göçmen akademisyen olarak İstanbul'a gitmeye karar verdi. Türkiye'de pozitivist felsefenin yorumcusu ve matematikçi olarak büyük ün yaptı. "Kleines Lehrbuch des Postivismus" adlı eserini İstanbul'da yazdı.²⁴⁵ Fritz Neumark, Richard E. von Mises ile ilgili şunları yazar:²⁴⁶

"Tanınmış iktisatçılardan Ludwig von Mises'in kardeşiydi, (...) Berlin Üniversitesi'nde Ordinaryus profesörlük yapmış, (...) kendisini kendi dalında dünyaca tanınan çalışmalarla ispat etmiş, (...) olağanüstü geniş kültürlü insanlardan biriydi."

Fen Fakültesi'nde Matematik Enstitüsü'nü yönetti. Prof. Dr. Rudolf Nissen anılarında; O, Alman göçmen bilim adamları arasında "en deneyimli olanı ve en çok saygı duyulanıdır" der ve ekler "Türk hükümetinin de değer verilen bir danışmanı olmuştur."²⁴⁷ Richard E. von Mises Türkiye'ye geldikten sonra Berlin Üniversitesi'nde asistanı Hilda Geiringer de onun ardından İstanbul'a geldi. 1939 yılında Harvard Üniversitesi'nden ve Massachusetts Institute for Technology'den aldığı çağrışı değerlendirip ABD'ye gitti, çünkü İstanbul Üniversitesi yönetimi

²⁴³ A.e.

* Bkz. Ek.

²⁴⁴ A.e.

²⁴⁵ Wilhelm Frank, "Richard von Mises und Hilda Geiringer - Mises, Anmerkungen zu deren Lebenslauf" in Vertriebene Vernunft II: Emigration und Exil Österreichischer Wissenschaft (1930-1940) ed.: Friedrich Stadter, LIT Verlag, Münster, 2004, s.1020.

²⁴⁶ F. Neumark, a.g.e., s.68.

²⁴⁷ Rudolf Nissen, Helle Blätter-dunkle Blätter, deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1969, s.212.

kendisine iş sözleşmesinin uzatılmayacağını bildirmişti. Bunun nedeni Enstitüdeki Türk meslekdaşlarının Hilda Geiringer ile olan ilişkisinden rahatsız olup bunu yönetime bildirmiş olmalarıydı.²⁴⁸ Geiringer'de onu takip ederek ABD'ye gitti. 1943 yılında ABD'de evlendiler. Von Mises ayıldıktan sonra Matematik Enstitüsü'nün başına Kerim Erim geçti.

Hilda Geiringer^{*}'de Yahudi asıllıydı. 1921'de Berlin Üniversitesi'nde Richard E. von Mises'in asistanıydı. 1933 yılında Üniversitede ordinaryus profesör adayı statüsünde görev yapması teklif edildi. Katı cisimlerin uçak plastikleri deformasyonları için temel Geiringer denklemleri olarak bilinen çalışması ses getirmişti. 1933'te Almanya'da tanınan bir isimdi. Ancak Nisan 1933'de devlet memurları ile ilgili yasa çıkınca^{**} teklif iptal oldu. Almanya'yı terk edip ilk evliliğinden olan kızı Magda ile Brüksel'e gitti. Matematik Enstitüsü'nde göreve başladı. Burada Vibrasyon kuramına matematiği uyguladı.²⁴⁹ 1934 yılında von Mises'in ardından İstanbul'a geldi. Matematik Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. Derslerini önce Fransızca, ardından Türkçe verdi. İstanbul'da matematik, istatistik ve olasılık teorisi araştırmalarını sürdürdü. Genetiğin temel ilkeleriyle ilgilendi. Yeni gelişmekte olan genobilim, biyoenformatik, moleküler ve genetik mühendisliğinin öncülerinden biri oldu.

William Prager, Matematik Enstitüsü'nü bir diğer Alman profesörüydü. 1929 yılında Göttingen Üniversitesi'nde uygulamalı matematik ve mekanik dersleri verdikten sonra 1933'te teknik mekanik profesörü olarak Karlsruhe Uygulamalı Mekanik Enstitüsü başkanlığına getirildi.²⁵⁰ Uluslararası bilim dünyasında çalışmalarıyla tanınan, Almanya'nın genç profesörlerinden biriydi. Sayısız yayınları vardı. Bunlardan en bilineni "Uygulamalı Matematik" kitabıydı. Nasyonal Sosyalistlerin iktidarı ile birlikte, Yahudi asıllı olduğundan dolayı, görevine son verildi. Bunun üzerine bir ilk olarak, anti-semitik nedenlerle görevden alınmasına karşı dava açıp

²⁴⁸ Cem Dalaman, s.135.

^{*} Bkz. Reinhard Siegmund-Schultze, Mathematiker auf der Flucht vor Hitler, Vieweg Verlag, 1998, Braunschweig / Wiesbaden, s.95-98. Wilhelm Frank, **a.g.e.**, s.753-755.

^{**} Bkz. Ek.3.

²⁴⁹ http://www5.in.tum.de/lehre/math_nszeit/Geiringer.html.12.09.2011.

²⁵⁰ Herbert Scuria, **a.g.e.**, s.128.

kazandı.²⁵¹ Mesleğini yaptığı takdirde alacağı maaşları kendisine dava sonunda toptan ödendi. Ayrıca Almanya'da profesör unvanı ile tekrar çalışma hakkını elde etmesine rağmen görevine bir daha geri dönmeyip Almanya'yı terk etti. 1934 yılında İstanbul Üniversitesi'nden gelen teklifi kabul edip Türkiye'ye geldi. Matematik Enstitüsü'nde Uygulamalı Matematik ve Mekanik Profesörü olarak ders verdi.²⁵² Çalışmaları; malzemelerin elastisite ve plastisitesi, vibrasyonlar, yapılar ve yapısal analiz kuramı alanlarını kapsıyordu. İstanbul'da Mekanîğe Giriş ve iki ciltlik "Tersimi Hendese" ders kitaplarını yazdı.²⁵³ İki yılda Türkçeyi öğrendi ve kitaplarını da Türkçe yazdı. 1940 yılında, Göttingen Üniversitesi'nden meslekdaşlarının da görevli olduğu Brown Üniversitesi'ne ABD'ye gitti.

Fizik Enstitüsünün başında 1933 yılından itibaren Fransız **Marcel Fouché** bulunuyordu. 1934'te Alman profesör **Harry Dember** geldi. Ülkesinde Dresden Teknik Üniversitesi'ne bağlı Fizik Enstitüsü'nü yönetiyordu. Aynı Üniversitede 1923'ten itibaren profesör olarak görev yapıyordu. Görevine son verildi.²⁵⁴ Öğrencileri Yahudi olduğu gerekçesiyle derslerini boykot ettiler. İstanbul Üniversitesi'nde Uygulamalı Fizik dersleri verildi. 1937 yılından itibaren Fizik Enstitüsü müdürü olarak görev yaptı.²⁵⁵ İstanbul'da kaldığı süre içerisinde bir kitap derlemesi vardır. Onun dışında oldukça az çalışma yayınladı.²⁵⁶ Bunlar İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuasında yer aldı. 1940 yılında ABD'ye gitti ve sekiz yıl sonra orada hayatını kaybetti.

Profesör Harry Dember'in asistanı Thomas Mendelssohn ile birlikte İstanbul'a gelmişti. Dember Türkiye'den ayrıldıktan sonra o burada kaldı ve 1942'de öldü.²⁵⁷

²⁵¹ Prager'in biyografilerinde bu davadan bahsedilmekte ancak mahkeme kararlarıyla ilgili detaylar bulunmamaktadır.

²⁵² Horst Widmann, **a.g.e.**, s.281.

²⁵³ DNB Katalog der Deutschen Nationalbibliothek. (Mekanîğe Giriş, Doç. Dr. Feyyaz Gürsan ile birlikte yazıldı, İstanbul, 1941); Tersimi Hendese (Tasarı Geometri), Cilt I, Nahibe Topuz ve Yavuz Kansu ile, Arkadaş basımevi, İstanbul, 1937; Cilt II, Feyyaz Gürsan ve Nahibe Topuz ile, İstanbul 1940; Widmann, **a.g.e.**, s.281.

²⁵⁴ Herbert Scuria, **a.g.e.**, s.128.

²⁵⁵ Victor Klemperer, Ich will Zeugnis ablegen bis zum letzten-Tagebücher 1933-1941, Berlin 1995, s.25.

²⁵⁶ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.96.

²⁵⁷ **A.e.**

Dember'in yerini İsviçre'den gelen **Kurt Zuber** aldı ve uzun yıllar yöneticiliği sürdürdü.

1933 yılında İstanbul Üniversitesi'ne davet edilenlerden biri de **Arthur von Hippel**'di. Jena Üniversitesi'nde görevliydi. Eşi Dagmar Franck (Nobelli fizikçi James Franck'ın kızı) Yahudi olduğundan ve kendisi de Nazi karşıtı olduğunu ifade etmekten çekinmediği için üniversiteden uzaklaştırıldı.²⁵⁸ 1933'teki siyasi ortam onu ürküttüğünden Almanya'dan ayrılmaya karar verdi. Bu sırada İstanbul Üniversitesi'nden gelen teklifi hemen kabul edip 1934'te Türkiye'ye geldi. İstanbul'da sadece bir yıl gibi kısa bir süre kalmasına rağmen enstitüye bir çok katkısı oldu. Gelirken yanında modern bir fizik laboratuvarı kurmak için gerekli malzemeleri beraberinde getirmişti. Fen Fakültesi'nde modern deneyler için öğrencilerin kullanımına sunulan laboratuvarlardan ilk hazırlanan Hippel'inki oldu. Hippel; yalıtkanlar, yarı iletkenler, ferromanyetik, ferroelektrik araştırmalarda yoğunlaşmıştı. Malzeme bilimi onunla gelişti.²⁵⁹

Malzemelerin stres altındaki davranışlarını moleküler bir açıdan araştırıyordu. Çalışmaları 1935 yılında diğer göçmen Alman bilim adamlarıyla birlikte "Açılış Dersleri" adlı kitapta yayınlandı.²⁶⁰ Hippel Türkiye'de bir yıl kaldıktan sonra Kopenhag'e, oradan da 1936 yılında ABD'ye Massachusetts Institute of Technology'e gitti. Malzeme biliminde araştırma ödülleri onun adına verilmektedir. 31 Aralık 2003'te 105 yaşında öldü. Stern dergisinde ölümüyle ilgili çıkan yazıda von Hippel'in Radar tekniğinin öncülerinden biri olduğu yazmaktadır.²⁶¹

Üniversite Reformundan önce de Darülfünun'da iyileştirme çalışmaları çerçevesinde Almanya'dan 1915-1918 yılları arasında akademisyenler getirtilmişti. Gelen yirmi kişiden biri **Fritz Arndt**'ti.²⁶² 1917 yılında Genel Kimya Enstitüsü'nü kurdu.* Kimya öğretimi Alman anlayışına göre şekillendi ve bağımsız bir kimya öğretimi Arndt ile

²⁵⁸ Prof. Dr. Maurizio Vallauri, Menschen: Nachruf auf Arthur Robert von Hippel Physik Journal 3, Nr.4, Wiley-VCH Verlag, 2004, Weinheim, s.52.

²⁵⁹ http://nanoatlas.ifs.hr/arthur_von_hippel/html. 16.04.2012.

²⁶⁰ Açılış Dersleri, İhsan Matbaası, İstanbul 1935. (DNB; Katalog der Deutschen Nationalbibliothek)

²⁶¹ http://www.spiegel.de/spiegel/print/a_29665645.html. 18.04.2012.

²⁶² Horst Widmann, **a.g.e.**, s.96.

* "Yerabatan Kimya Enstitüsü" olarak kuruldu.

başlamış oldu. Ancak bir yıl sonra Almanya'ya dönmek zorunda kaldı. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi hükümlerince Alman vatandaşı olduğu gerekçesiyle müttefikler tarafından sınır dışı edildi. Breslau Üniversitesi'ndeki görevine dönen Arndt, burada 1933 yılına kadar görev yaptı. Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmesiyle birlikte Yahudi kökenli olduğundan dolayı ülkesini terk etti. İlk önce İngiltere'de Oxford Üniversitesi'ne oradan da 1934 yılında "Yardım Birliği" aracılığıyla Türkiye'ye İstanbul Üniversitesi'ne geldi.²⁶³ Kendisi gibi Yahudi asıllı asistanı Lotte Loewe'yi de beraberinde getirdi. Fen Fakültesi Genel Kimya başkanlığına atanan ordinaryüs profesör Fritz Arndt, bu görevi yirmibir yıl sürdürdü. Kısa sürede Türkçe öğrendi. Türkiye'de kaldığı süre içerisinde dört tane Türkçe kitap, ellidört makale yayınladı.²⁶⁴ Yazdığı kitapların ikisi laboratuvar, diğer ikisi ise ders kitaplarıydı.²⁶⁵ Daha sonraki yıllar, bu kitapların genişletilmiş çeşitli baskıları çıktı.

Arndt'ın tüm akademik çalışmaları organik kimya üzerineydi. Bu konuda uzmandı. Enstitüdeki organik kimya öğretimi de onun sayesinde ivme kazandı. Ancak aynı zamanda inorganik kimya dersleri de veriyordu. Kendi adıyla anılan Arndt-Eistert tepkimesi, karbonsilik asitlerin sentezlenmesini içeriyordu. Fiziksel organik kimyada bir öncüyüdü. Rezanons kavramının gelişmesinde de katkıları bulunuyordu.²⁶⁶ Önce öğrencisi olan, daha sonra Arndt Türkiye'den ayrıldıktan sonra onun görevini devralan Prof. Muvaffak Seyhan; Türkiye'deki 1933-1939 yıllarını kimyanın "altın çağı" olarak yorumlar.

Arndt; üniversitedeki görevinin dışında Türk diline hakim olduğundan Türk dili ile de ilgileniyordu. Öz Türkçe bilim dili üzerine çalışmalar yapıyordu. Türkçe'de belli başlı kavramlar ve terimler sisteminin oluşturulmasına özen gösterdi. Türkçe'nin

²⁶³ <http://www.chemie.uni-hamburg.de/publikationen/Arndt.html>. 12.06.2011.

²⁶⁴ Chemische Berichte, 108(1), XL-XLIV, (1975).

²⁶⁵ - Kısa Kimya Tatbikatı, İstanbul, Arkadaş Matbaası, 1934.

- Gayri Uzvi Kimyadan İlk Tatbikat, İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1935.

- Genel Kimya Dersleri I: Gayriuzvi Kısım, İstanbul, Kimya Talebe Yurdu Neşriyatı, 1938.

- Genel Kimya Dersleri II: Uzvi Kısım, İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1938.

<http://www.chemie.uni-hamburg.de>. 21.09.2011; DNB - Katalog der Deutschen Nationalbibliothek.

²⁶⁶ Lale Aka Burk, http://www.scs.illinois.edu/~mainzv/HIST/bulletin_open_access/v28-1/v28-1%20p42-53.pdf. 12.06.2011.

sadeleştirilmesi konusunda bilimsel çalışmalarıyla katkı sağladı.²⁶⁷ Terim Komisyonu'nda görev aldı. Eski bir öğrencisi olan Prof. Dr. İsmet Gürgey, Arndt'ın Türkiye'ye çağdaş kimyanın temel ve ilkelerini getirdiğini söyler.²⁶⁸ Arndt kitaplarının sonuna, kimya terim ve kavramlarının Türkçe, Osmanlı Türkçesi, İngilizce ve Almanca olmak üzere dört dilde karşılaştırmalı bir sözlük ekledi. Arndt, Genel Kimya Enstitüsü başkanlığı sırasında; Tıp, Diş Hekimliği ve Eczacılık öğrencilerinin de yan dal olarak kimya derslerini aldıklarından bu dersleri önceleri kendi verdi. Ancak idari görevine bir de kimya bölümü öğrencilerinin dersleri ve FKB kimyasının ders yükü de eklenince ona yardımcı olmak üzere Türkiye'ye gelen profesör *Hans Kroepelin* bu yan dal öğrencilerinin eğitimini üstlendi. Fakat Türkiye'de kısa bir süre kaldı. Onun ardından 1938 yılında profesör *Richard Weiss* geldi ve bu yan dal öğrencileri onunla bir yıl ders gördüler.²⁶⁹ Weiss, Manila'ya gitmek için Türkiye'den ayrıldı.²⁷⁰ Bu her iki akademisyenin Türkiye'de kalış süreleri kısa olduğundan diğer göçmen Alman bilim adamları gibi kalıcı çalışmaları pek olmadı.

Friedrich Ludwig Breusch 1939 yılında Weiss'dan boşalan göreve getirildi. Breusch, Freiburg Üniversitesi'nin Patoloji Enstitüsü'nün Kimya bölüm başkanıydı. 1936'da ülkesini terk etti. Önce İsviçre, ardından Macaristan'a gitti. İstanbul Üniversitesi'nin daveti üzerine önce Hijyen Enstitüsü'nde çalıştı. Sonra Kimya Enstitüsü'ne geçti. Burada II. Kimya Enstitüsünü kurdu ve uzun süre yöneticiliğini sürdürdü.²⁷¹ Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde kitapları birkaç baskı yaptı. Birçok makale ve bildirileri yayınlandı.²⁷² Alman, Türk ve Amerikan dergilerinde 110 yazısı çıktı. Bu yazıların çoğu kimya ve biokimya üzerineydi.* Breusch, verdiği kimya

²⁶⁷ İsmet Gürgey, "Türkçe Aşığı Bir Bilim Adamı Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt", **Çağdaş Türk Dili Dergisi**, Sayı: 206, 2005, s.87-88.

²⁶⁸ Meriç Velidedeoğlu, "Türkçemiz ve Ord. Prof. Dr. Fritz Arndt", **Cumhuriyet Bilim Teknik**, Sayı: 840, (26 Nisan 2003), s.7-14.

²⁶⁹ Bkz. Sevtap İshakoğlu - Kadioğlu, İ.Ü. Fen Fakültesi Tarihçesi 1900-1946, s.122-123.

²⁷⁰ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.97.

²⁷¹ **A.e.**, s.97.

²⁷² F. L. Breusch, *Organik Kimya*, Çev.: Dr. Kasım Tulus, İstanbul, 1941; F. L. Breusch, *Genel ve Anorganik Kimya*, Çev.: Doç. Dr. Rasim Tulus, İstanbul, 1942; F. L. Breusch, *Lehrbuch der gesamten Chemie*, Basel, 1948. (DNB, Katalog der Deutschen Nationalbibliothek)

* Über die deutschen Chemiker an der Universitaet İstanbul, in: *Nachrichten aus Chemie und Technik*, Weinheim, 1965, Nr.22, s.454.; F. L. Breusch, *Homologe und Isomere reihen*. *Fortschritte der Chemischen Forschung*, Band. 13, Springer Verlag, 1969, Heidelberg, s.119-184.

derslerinin yanısıra organik kimya alanında homolog dizilerin sentezi üzerine bir araştırma ortamı yarattı. 1971 yılında Türkiye'den ayrıldı.²⁷³

1933 yılında Berlin-Dahlem'deki Kaiser Wilhelm Enstitü başkanı olan profesör Reginald Oliver Herzog görevinden uzaklaştırılınca, İstanbul Üniversitesi'nden aldığı iş teklifi üzerine Türkiye'ye geldi. Teknik Kimya Enstitüsü Müdürlüğüne atandı.

Herzog'un Almanya'da kalan asistanı Dr. Bruno Rabinowitsch'in Kaiser-Wilhelm Enstitüsü'ndeki görevine son verilince, O'da bir yıl sonra İstanbul'a geldi. Dr. Bruno Rabinowitsch dört yıl kaldıktan sonra ABD'ye gitti. Herzog Teknik Kimya Enstitüsü'nde kısa bir süre kaldı. Herzog 1935 yılında İsviçre'nin Zürih kentinde intihar edince, yerine bir öğretim üyesi gereksinimi doğdu.

Avusturyalı göçmen akademisyen **Philipp Gross** 1936'da Türkiye'ye çağrıldı. Gross'un asistanı Hersch de 1938'de geldi. Gross ve eşi Yahudi kökenliydi.²⁷⁴ Viyana Üniversitesi'nde Fizik-Kimya Bölümü başkanıydı. Avusturya'nın Alman Rayh'ına ilhakından önce Hitler'den ne kadar uzak o kadar iyi düşüncesiyle Viyana'yı terkedip, Türkiye'ye geldi. 1936-1939 yılları arasında, İstanbul Üniversitesi'nde kalan Gross, Türk asistanları Rıza Alpar ve Jülide Deymer'in Türkçe'ye çevirdikleri "Kimya Mühendisleri Dersleri" adlı kitabı yayımladı.²⁷⁵ 1939 yılında Türkiye'den ayrılıp İngiltere'ye yerleşti. Hersch'in Jülide Deymer ile "Hydrogenlenme kinetiğine ait basit bir yarı mikro tertibat" adlı bir ortak yayını vardır.²⁷⁶ Hersch de daha sonra 1943'de ABD'ye gitmek üzere Türkiye'den ayrıldı.

Fizik-Kimya Enstitüsü; Fransız ve Belçikalı akademisyenler tarafından kuruldu. Daha sonra İngiliz öğretim üyesi tarafından yönetildi. Bu enstitüde Alman bilim adamlarından hiçbiri görev almadı.

Astronomi Enstitüsü 1933 yılında astronom **Erwin Finlay Freundlich** (1885-1964) tarafından kuruldu. Berlin Üniversitesi Astrofizik Rasathanesi profesörlerindendi. Aynı zamanda Postdam Einstein Enstitüsü direktörüydü. Yahudi asıllı olduğundan

²⁷³ bkz. <http://www.dgfett.de/awards/index.php>. 22.09.2011.

²⁷⁴ Grothusen, **a.g.e.**, s.128.

²⁷⁵ Sevtap Ishakoğlu - Kadioğlu, s.247-248.

²⁷⁶ İ.ü. Fen Fakültesi Mecmuası, Seri A, Sayı 7, 1942, s.89-97.

onun da görevine son verildi. Göçmen akademisyen olarak Türkiye'ye geldi. Finlay-Freundlich 1936/1937 kış sömestresinde Prag'daki Karl Üniversitesi'nden gelen davet üzerine oraya gitti.²⁷⁷ Ancak 1939'da Çekoslovakya'nın (Çek Cumhuriyeti), Alman Rayh'ı tarafından işgal edilmesi üzerine ailesi ile birlikte İngiltere'ye kaçtı. Türkiye'de kaldığı kısa süre içinde birçok katkısı olan bilim adamlarından biridir. Göreve başladığı tarihte astronomi eğitimi için gerekli alet, malzeme ve bir astronomi literatürü mevcut değildi.²⁷⁸ Ord. Prof. Dr. Freundlich yurtdışındaki rasathane ve kütüphanelerinden tanıdıkları sayesinde çift yayınlardan isteyerek bir kütüphane kurmayı başardı. Yine onun sayesinde İngiltere'den bir ayaklı dürbün ve bir pasaj aleti gönderildi. Onun öncülüğünde merkez binanın bahçesinde Astronomi Enstitüsü ve Rasathane binası inşa edildi. Astronomi Enstitüsü 1936-1937 ders yılından itibaren öğrencilerinin kayıtlarını yeni binasında yapmaya başladı. Astronomi adlı bir ders kitabını Gleisberg ile birlikte yazdı.²⁷⁹ İstanbul'da kaldığı süre içerisinde iki kişiye doktora yaptırdı. Bu ilk iki doktora Nüzhet Gökdoğan* ve Paris Pişmiş'e aittir.²⁸⁰ Freundlich; gittiği yerlerde kurumlar inşa eden, astronomi bölümleri kuran çalışkan ve seçkin bir bilim adamıydı.

Ekim 1939'da bölümden 3 öğrenci mezun oldu. Bunlar; 725 numaralı Mihman Sertoğlu, 752 numaralı Hüseyin Ayaz, 798 numaralı Mahmut Fehmi Tanrıku'dur. Bölüm, kuruluşundan itibaren 1109 mezun verdi. Bunlardan 631'i erkek, 478'i kız öğrencidir. 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu ile Astronomi kürsüsü 1982 yılında "Astronomi ve Uzay Bölümü" adını aldı. 1933-1958 yılları arasında bölümde yapılan araştırmalara 12 değişik ülkeden astronomlar katıldı ve bu tür ortak çalışmalar halen sürmektedir. Bölüm 1933'ten itibaren toplam 740'ın üzerinde yayını literatüre kazandırdı. Yine kuruluşundan itibaren 41 doktora çalışması gerçekleşti.²⁸¹

²⁷⁷ Grothusen, **a.g.e.**, s.127.

²⁷⁸ <http://www.uni-frankfurt.de/pdf209.html>. 16.06.2011.

²⁷⁹ Erwin Finlay - Freundlich, **Astronomi**, Çev.: Fahir Yeniçay, Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1937.

* 23 Haziran 1954 Fen Fakültesi Dekanlığına seçildi. İlk kadın dekan olarak 2 yıl bu görevi sürdürdü. Türk Astronomi Derneği kurucu üyesidir. 1948'de Cahit Arf, Mustafa İnan ve Nazım Terzioğlu ile birlikte Matematik Derneğini kurdu. 20 yıl başkanlık görevini sürdürdü. www.astronomoy.org/gokdogan.pdf. 05.05.2012.

²⁸⁰ <http://astronomi.istanbul.edu.tr/Docs/yillik2009.pdf>.

²⁸¹ <http://www.istanbul.edu.tr/fen/astronomy/tanitim/tarihce/kurgunastro.pdf>. 05.05.2012.

Astronomi Enstitüsü 1938-1958 yılları arasında Nasyonal Sosyalistlerden kaçarak Türkiye'ye sığınan Erwin Finlay Freundlich, Wolfgang Gleisberg ve Hans Rosenberg tarafından yönetildi. Görev süreleri aşağıdadır:

- Finlay – Freundlich: 1933-1937
- Hans Rosenberg :1938-1940
- Gleisberg: 1941 vekaleten ve (1948-58)
- Thomas Royds (İngiliz): 1942-47.

1933'te Finlay - Freundlich Türkiye'ye geldikten sonra, aynı yılın sonunda daha önce Breslau Üniversitesi Rasathanesinde birlikte çalıştığı asistanı Wolfgang (1903-1986) Gleisberg de (1903-1986) İstanbul'a geldi. 1933 yılının sonunda, birkaç nesil önce ailesinde büyük dedelerden birinin Yahudi olduğu nedeni ile görevinden alındı.²⁸² Gleisberg'in astronomi terimlerinin Türkçeleştirilmesinde büyük katkısı oldu. Çünkü o tarihe kadar bunların karşılığı bulunmuyordu. Gleisberg enstitüdeki Türk meslekdaşları ile birlikte uygun sözcükleri tespit ediyordu. Arapça terimlerin yerine konacak Türkçe terim bulma çalışmaları için bir dil komisyonu kuruldu. Bu komisyona yabancı olarak sadece Gleisberg dahil oldu.²⁸³ 1948 yılında profesörlük unvanını aldı ve 1958'de İstanbul Üniversitesi'nden emekli oldu. Gleisberg, 1967'de çıkan "Astronomi in der Türkei" (Türkiye'de Astronomi) yazısında; Alman göçmen astronomlarının çalışmalarını detaylı anlatmaktadır. Türk hükümetinin desteğiyle oldukça kısa sürede eksikliklerin giderildiğinden bahseder.²⁸⁴

"... Ocak 1935'te Beyazıt'taki (kentin en yüksek noktalarından birinde) üniversitenin bahçesinde bir yıldız gözlem binasının temeli atıldı ve inşaat öyle hızlı ilerledi ki, aynı yılın sonbaharında çalışma odalarını düzenleyebildik. Bunu takip eden yıl içinde binaya 6,5 m çapında bir Zeiss-Kubbesi eklendi ve bunun altında bir zeiss-astrograf (dört mercekli, d:30cm, f:150 cm) monte edildi. Literatürün temini için üniversite yeterli imkanı hazırladı ve dış

²⁸² Wolfgang Gleissberg, <http://www.uni-frankfurt.de/html>. 08.05.2012.

²⁸³ Wilhelm H. Kegel, Wolfgang Gleisberg, www.physik-unifrankfurt.de. 08.05.2012.

²⁸⁴ Wolfgang Gleisberg, *Astronomie in der Türkei, Sterne und Weltraum*, Jg.6, Nr.12, Dezember 1967, s.277.

lkelerden birçok meslekdaşımız çeşitli mecmua ve yayınları ücretsiz olarak bize göndermek suretiyle yardımcı oldular. ... kısa bir süre sonra bir enstitü kütüphanemiz kullanıma sunuldu."

Gleissberg 1933-1958 yılları arasında kırkaltı bilimsel çalışma yayınladı.²⁸⁵

Finlay - Freundlich'den sonra Enstitüsünün direktörlüğüne 1938 yılında fotometri konusunda dünyaca ünlü profesör **Hans Oswald Rosenberg** (1874-1940) getirildi.²⁸⁶ Kiel niversitesi'nde ğretim yesi idi ve aynı zamanda niversiteye bağlı rasathanenin müdürüydü.

Yahudi asıllı olduğu gerekçesiyle SS görevlileri tarafından evi basıldı ve kendisine üniversiteden atıldığı söylendi. Ancak I. Dünya Savaşı'nda cephede savaştığından bu karar geri çekilerek 1935 yılına kadar çalışmasına izin verildi. Fakat niversite ğrencisi çocukları KPD (Almanya Komünist Partisi) yesi olduklarından, aile tehlike altındaydı. Rosenberg Almanya'yı terketti. nce ABD'ye gittiler. Orada Chicago niversitesi'nde iş sözleşmesi bitince Türkiye'ye geldiler. Türkiye'deki yayınları Fen Fakültesi Mecmuasında ve niversite Konferanslarında bulunmaktadır.²⁸⁷ Rosenberg; 1940 yılında İstanbul'da vefat ettiğinden, İstanbul niversitesi'nde çok az görev yapabildi. Onun ardından bir süre İngiltere'den gelen astronom profesör *Thomas Royds* enstitüyü yönetti. 1948 yılından itibaren de, bu arada profesörlük unvanı almış olan, *Wolfgang Gleisberg*. On yıl bu görevde kaldıktan sonra Türkiye'den ayrıldı. Gleisberg Güneş Fiziği alanında altı doktora çalışması yaptırtmıştır. 1948 öncesinde kuramsal alışmalar Uzay Absorbsiyonu ve Yıldızların İç Yapısı konularında yapılıyordu. 1948 sonrası küçük gezegen gözlemlerine başlandı ve Güneş evrimi üzerine çalışmalar ivme kazandı.²⁸⁸

1933 ncesi Darülfünun'da astronomi ğretimi teori ile sınırlıydı. Alman göçmen astronomlar ile birlikte gözlem ve veri toplama ile modern bir astronomi ğretimi yerleşti. Freundlich'in kurduğu gözlemevi günümüzde halen kullanılmaktadır.

²⁸⁵ Smithsonian/NASA Anstrophysics Data System (ADS)

²⁸⁶ Grothusen, **a.g.e.**, s.127.

²⁸⁷ Toplu bibliyografya, İ.. Fen Fakültesi Mecmuası, Cild 5, No: 112, 1940, İstanbul, s.39 ve devamı Kuyruklu Yıldızlar, Kayan Yıldızlar ve Meteoritler, niversite Konferansları, 1938/1939, İstanbul.

²⁸⁸ <http://www.istanbul.edu.tr/fen/astronomy/pages.php=4>. 09.05.2012.

Bioloji Enstitüleri; Zooloji, Farmakobotanik ve Genetik ile Sistemik ve Fizyolojik olmak üzere üç enstitüden oluşuyordu. 1937 yılında Süleymaniye Camii yakınında, zooloji ve botanik ile ilgili birimlerin içinde bulunduğu bir biyoloji binasına geçildi. Bu binaya ayrıca bir botanik bahçesi eklendi. Enstitü 4 Haziran 1937'de Rektör Cemil Bilsel ile Ord. Prof. Dr. Alfred Heilbronn'un yaptıkları konuşmayla açıldı.²⁸⁹ Yine aynı yıl "Biyoloji Derneği" biyoloji araştırmalarını desteklemek üzere kuruldu. Kurucular arasında Türkler dışında Brauner, Heilbronn, Kosswig ve Winterstein bulunuyordu.²⁹⁰

Sistemik ve Fizyolojik Botanik Enstitüsü'nün başında profesör **Leo Brauner** (1898-1974) bulunuyordu. 1933 yılında Münih Üniversitesi Botanik Enstitüsü direktörüydü. Yahudi olduğu gerekçesiyle işten çıkartıldı. Ülkesinden ayrıldı. Önce kısa süreliğine Oxford Üniversitesi'nde misafir profesör olarak ders verdikten sonra aynı yıl İstanbul Üniversitesi'nden gelen çağrıyla kabul ederek Ekim 1933'te eşi, anne ve babasıyla birlikte Türkiye'ye geldi. Eşi ari ırktandı.²⁹¹ 1955 yılına kadar öğretim üyesi olarak derslere girdi. Eşi Marianne de botanikçi olmasına rağmen çalışma izni verilmediğinden, sadece gönüllü olarak eşinin çalışmalarında yer aldı. Leo Brauner'in anne ve babası İstanbul'da öldüler. 1955 yılında Brauner Münih Üniversitesi Botanik Kürsüsüne çağrılınca, Almanya'ya geri döndüler. 1966 yılına kadar Brauner orada ders verdi.

Türkiye'de bulunduğu süre zarfında ders kitapları yazdı.²⁹² Diğer yazıları İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuasının B serisinde bulunmaktadır. Asistanı Dr. Ernst Schneider, biokimya ve botanik uzmanıydı. Eşi Yahudi olduğundan dolayı o da İstanbul Üniversitesi'ne geldi. Ancak iki yıl kaldı ve sonra ABD'ye gitti. Profesör

²⁸⁹ Cemil Bilsel, "Rektör Cemil Bilsel'in Biyoloji Enstitüsünü açış nutku", **Üniversite Konferansları: 1936-1937**, İstanbul, 1937, s.356.

²⁹⁰ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.97-98.

²⁹¹ Grothusen, **a.g.e.**, s.128.

²⁹² - Nebatların Metabolizma Fizyolojisi, Çev.: Dr. Lütfiye Irmak, İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1939.
- Nebatların Büyüme ve Hareket Fizyolojisi; Çev.: Dr. Lütfiye R. Irmak, İstanbul, Kenan Basımevi, 1940.
- Tohumla Bitkilerin Sistematiği, Dr. M. Hasman ile, İstanbul, Kenan Matbaası, 1945.
- Kriptogramların Sistematiği ve Evrimi, Çev.: Dr. Lütfiye R. Irmak, Kenan Matbaası, İstanbul, 1946. (DNB - Katalog der Deutschen Nationalbibliothek)

Brauner'in öğrencilerinden Mürüvvet Hasman* yabancı dil bildiğinden önce asistanı oldu ilerki yıllarda Botanik Bölüm Başkanlığına getirildi. Diğer öğrencileri; Yusuf Vardar, Necmi Zeybek ve Nimet Arslan'dır.

Farmakobotanik ve Genetik Enstitüsü direktörü **Alfred Heilbronn** (1885-1961)'dir. Münster Üniversitesi'nde Botanik Enstitüsü Müdürü'ydü. 1933 yılında üniversite öğrencilerinin Yahudi öğretim üyelerine karşı başlattıkları ders boykotu sonucu görevinden alındı. Bu arada İstanbul Üniversitesi'nden gelen çağrı üzerine önce İsviçre'ye gitti, Philipp Schwartz aracılığıyla Türkiye'ye geldi. 1937 yılında ayrıldı. Asistanı Schnee de onunla birlikte geldi. Ancak 1937 yılında İstanbul'dan ayrıldı. Heilbronn İstanbul'da Farmakobotanik ve Genetik Enstitüsü'nü kurdu.²⁹³ Bir botanik bahçesi yapımı için görevlendirildi. Bu konuda Leo Brauner ve Alman bahçe uzmanı Walter Stephan kendisine yardımcı oldular. Yine üçü birlikte, içinde bahçenin amaçlarının da anlatıldığı ilk Botanik Bahçesine ait tohum katalogunu yayınladılar.²⁹⁴ Bahçe yapımında Heilbronn'un gerek bahçe planı çizimlerinde, gerekse sera projelerinde, bahçe düzenlemesinde çok katkısı oldu. Günümüzde de bahçe düzeni halen aynı şekilde korunmaktadır. Isıtma ve soğutma sistemleri için o yıllardaki en iyi Alman şirketleriyle yazışıp, en iyi ve en kaliteli olanların seçimini bizzat kendisi yaptı.

Heilbronn kısa sürede Türkçe öğrenip çeşitli botanik ve farmakoloji ders kitapları yazdı.²⁹⁵ Heilbronn ve Kurt Kosswig birlikte genetik alanda çalışmalar yapıp bu konuda doktora tezleri yönettiler. Birlikte yazdıkları "Principia Genetica" Türkiye'de yazılmış ilk genetik kitabıdır.²⁹⁶

* 2 Mayıs 1959'da bölüm başkanı olmuştur.

²⁹³ Grothusen, **a.g.e.**, s.128.

²⁹⁴ İstanbul Üniversitesi, Nebatat Bahçesinin Tohum Katalogu, İstanbul, Bozkurt Basımevi, 1936 (Index Seminum Hartus Botanicus)

²⁹⁵ - Açılış Dersleri, İstanbul, İhsan Matbaası, 1935.

- İspençiyari Nebatat (Pharmakobotanik) Angrospermilerin, bilhassa tıbbi nebatların sistematiği, Çev.: Doç. Dr. Sara Akdik, İstanbul, 1940.

- Nebat Biolojisi, 2 cild, çev.: Doç. Dr. Sara Akdik, İstanbul, Kenan Basımevi, 1940. (2. Baskı, 1943)

- Botanik ve Genetik'e Giriş, İstanbul, Adnan Kitabevi, 1943.

- Botanik ve Genetik'e Giriş, İstanbul, Yalçın Matbaası, 2. B. 1946.

DNB; Katalog der Deutschen Nationalbibliothek; Horst Widmann, s.265.

²⁹⁶ A. Heilbronn, K. Kosswig, Principia Genetica, Katılım Biliminin Temel Anlamları ve Temel Vakıaları, Çev.: Dr. Sara Akdik, İstanbul, Kenan Matbaası, 1947.

Heilbronn'un öğrencileri; Sara Akdik, Nebahat Yakar - Olgun, Fatma Mehpare Başarman'dı. Sara Akdik; 1934 yılında Fen Fakültesi Farmakobotanik ve Genetik Enstitüsü'nde asistan olan ilk kadın botanikçiydi. Heilbronn'nun danışmanlığında yazdığı "Bir crispa mutantın anatomisi ve morfolojisi" adlı tez ile doktora derecesini aldı. 8 Mayıs 1955 yılında Farmakobotanik ve Genetik Kürsü Başkanı oldu.²⁹⁷

Heilbronn, 1945'ten itibaren asistan ve öğrencilerinin de katıldığı geziler düzenledi. Uludağ, Güneybatı Anadolu ve Trakya'ya yapılan gezilerden toplanan bitki örnekleri enstitü içinde yeni kurulan İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Herbaryumu'na yerleştirildi. Bu geziler; floristik katkıların yanında ayrıca bitkilerin yerel adlarının ve tıbbi bitkilerin belirlenmesi çalışmalarını da içeriyordu.²⁹⁸

Heilbronn, 1946 yılında Türk vatandaşlığına geçti ve 1948 yılında asistanı Fatma Mehpare Başarman ile evlendi. Oğulları Kurt Heilbronn; bir "ecnebi" ile üniversite mensubu evlenemeyeceğinden babam Türk vatandaşlığına geçti, der.²⁹⁹

Leo Brauner ve Ord. Prof. Dr. Alfred Heilbronn, öğrencilerini morfolojik, anatomik, genetik, fizyolojik ve floristik alanlarda inceleme ve araştırmaya yöneltti. Onlara bilime katkı hevesini aşıladı. Bu bilim adamlarının yanında yetişenler, onların izini takip ederek, kurdukları bölümleri yönettiler ve geliştirdiler. Heilbronn'un kurduğu Farmakobotanik Enstitüsü günümüzde, Eczacılık Fakültesi içindeki Farmasötik Botanik Anabilim Dalı, onun öğrencisi olmuş bir öğretim üyesi tarafından geliştirildi.³⁰⁰

Alfred Heilbronn 1955'te emekli oldu ve 1960'da Almanya'ya geri döndü. Naziler tarafından el konulan malvarlığı kendisine iade edildi.

²⁹⁷ Sevtap İshakoğlu - Kadioğlu, İ.Ü. Fen Fakültesi Tarihçesi, www.istanbul.edu.tr/fen/mol/tarhice.php. 7.06.2012.

12 Kasım 2010 <http://www.cumhuriyet.com.tr>. 7.06.2012.

²⁹⁸ www.indergi.com.tr/index.php. 10.06.2012.

²⁹⁹ Kurt Heilbronn, "75. Yılında 1933 Üniversite Reformu Görüşler ve Anılar Sempozyumu" 18 Aralık 2008, Bilgi Üniversitesi.

³⁰⁰ Asuman Baytop; Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları, Ed.: F. Günergün, Tübitak Yayınları, Akademik Dizi, Ankara, 2004, s.391 vd.

12 Aralık 2003 yılında Botanik Bahçesinin adı "İ.Ü. Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi" olarak değiştirildi. İ.Ü. Fen Fakültesi Botanik Bahçesi'nin web sayfasında, bahçenin günümüzdeki durumu şöyle verilmektedir.³⁰¹

"... 160 familyadan 400 adet ağaç ve çalı ile yaklaşık 3500 adet otsu bitki parsellere yerleşmiştir. ... Çeşitli cinslerden 2500 adet bitki ile Hamburg Üniversitesi Botanik Bahçesi'nden bağış yoluyla gelen çoğu tropik ve subtropik ülkelerin bitkisi olmak üzere, eğrelti, açık ve kapalı tohumlu bitki cinslerinden 390 adet egzotik bitki ile beraber botanik bahçesinin toplam bitki varlığı 5000 adede yaklaşmaktadır. ... Türkiye'de en eski botanik bahçesi unvanı ile gerek yurtiçi gerekse yurt dışında (400 botanik bahçesi ile tohum alış verişi yapılmaktadır) tanınan, saygın bir konuma sahiptir."

Zoooloji Enstitüsü'nü önce 1933'te Cenova'dan İstanbul'a gelen İsviçreli André Naville yöneltti. 1935 yılında Naville, Heilbronn ve Brauner birlikte ilk Zoooloji Müzesi'ni kurdu. Müze Fen Fakültesi binasının içinde zoooloji bölümüyle aynı kattaydı.³⁰² Bazı kuş kafesleri ve kuşlar Yıldız Sarayı'ndan, diğerleri Fransa ve Almanya'dan geldi. Profesör Naville 1937 yılında tifodan İstanbul'da vefat edince,³⁰³ boşalan kadroya Alfred Heilbronn aile dostu olan Kurt Kosswig önerildi.

Curt Kosswig (1903-1982), Braunshweig Teknik Üniversitesi'nde Genel Biyoloji ve Zoooloji Profesörü idi. Aynı zamanda Doğa Bilim Müzesi Müdürlüğü görevini yürütüyordu.³⁰⁴ Nasyonal Sosyalist Parti, biyoloji ve genetik konularına önem verdiğinden, kendisinden konferanslar ve dersler vermesini talep etti. Kosswig'i Bölge SS Eğitim sorumlusu olarak atadı. Görevi; Irk ve İskan Şubesi'ndeki öğretmenleri eğitmektir. Ayrıca ırk bilimi ve toplum biyolojisi konularında parti üyelerine, üniversite öğrencilerine, ilgili vatandaşlara da bu konularda ders vermekle yükümlü idi.³⁰⁵ Ancak bir bilim adamı olarak Nasyonal Sosyalistlerin görüşlerini eleştiriyordu. Bu nedenle hakkında soruşturma başlatıldı. Ayrıca Yahudi dostlarıyla

³⁰¹ <http://www.istanbul.edu.tr/fen/botanik-bahcesi.php>. 16.05.2012.

³⁰² <http://www.istanbul.edu.tr/fen/zoooloji-muzesi.php>. 10.05.2012.

³⁰³ Horst Widmann, **a.g.e.**, s.99; Alfred Heilbronn, "Prof. Naville için 1895-1937", Türk Fiziki ve Tabii Bilimler Sosyetesı Yıllık Bildirileri ve Arşivi, No: 5/6, 1938, s.127.

³⁰⁴ http://dictionary.sensagent.com/Curt_Kosswig/de-de/10.05.2012.

³⁰⁵ http://www.tu_braunschweig.de/presse/medien/presseinformationen2.year=2008. 19.04.2011.

ilişkisi sürüyordu. Politik nedenlerle dostlarından vazgeçemeyeceğini beyan edince, Eğitim Bakanlığı tarafından ağır bir ihtar verildi. Derslerine "Heil, Hitler" demeden başlaması da ayrı bir suç oluşturunuyordu.³⁰⁶ Kosswig, Yahudi meslekdaşlarının gördüğü zulüm ve Nazi ırkçılığının bilimi çarpıtma çabalarına tepki verdi. Almanya'da bu gelişmeler yaşanırken İstanbul'da bulunan A. Heilbronn'dan bir çağrı aldı. Tereddütsüz bu çağrıya uydu. Ancak sadece kendisi gelebildi. Eşi'nin pasaportuna el konulmuştu, iadesine kadar aradan dört yıl geçti. Eşi ve çocukları ancak 1937'de yanına gelebildi.

Kosswig, İstanbul Üniversitesi'nde Zooloji Enstitüsü'nü yönetti ve öğretim üyesi olarak ders verdi. 1950 yılında Baltalimanı'nda Hidrobiyoloji Enstitüsü (Deniz Araştırma Enstitüsü)'nü kurdu. Manyas Gölü'ndeki Kuş Cenneti'nin Milli Park olmasını sağladı. Zooloji Müzesi koleksiyonlarını büyük ölçüde genişletti. Anadolu faunasını yakından tanımak, belirlemek ve verileri sistemleştirmek amacı ile saha çalışmalarına ağırlık verdi.

Bu çalışma çerçevesinde 1940 yılından itibaren onbeş yıl ülkeyi baştan sona gezdi. Ülkemizdeki Kelaynak kuşlarının tanıtımında ulusal bir değer olmaları yönünde çalışmalar başlattı. Bu kuşların Birecik-Urfa'da incelenmeleri ve korunmaları yönünde çok emek verdi. Bu türün yok olmaması için konuyu uluslararası platforma taşıdı. Türkiye'deki göllerin balıklandırılması konusunda öncülük yaptı. Göl ve akarsularda balık türleri saptama çalışmalarını yürüttü. Eğitimlerini yurtdışında tamamlayan genç Türk bilim insanlarını bölümündeki kadrolara katarak zoolojinin gelişmesi için planlı bir çalışma başlattı. Türkiye'de kaldığı onyediyedi yıl boyunca öğrenci yetiştirme ve zooloji bölümünün gelişmesinde büyük rol oynadı. Türk öğrencilerinden bazıları; Fahire Battalgil, Saadet Bayramoğlu, Bedia Bozkurt, Melahat Çağlar, Fazıla Şevket Giz, Neriman Konuralp, Saime Özarslan ve Nezihe Öztan'dır.³⁰⁷

³⁰⁶ Exile on the Bosphorus, Yönetmen ve Senaryo, Merlyn Solakhan, Manfred Blank, 2002, 93 dakika (İzleme: Stadtsbibliothek Esslingen, 23 Eylül 2011).

³⁰⁷ Horst Widman, **a.g.e.**, s.273.

Türkçeyi çok iyi derecede konuşan Kosswig'in, zooloji ders kitapları ile birçok yayınları vardır.³⁰⁸

Yayınlarının bir kısmı da; "Bioloji", "Balık ve Balıkçılık", "Hidrobioloji" dergilerinde çıktı. 1955'te Hamburg Üniversitesi'nden gelen çağrışı kabul etti. Almanya'ya döndükten sonra Türkiye ile ilişkileri sürdürdü. Hamburg'da ölen Kosswig vasiyeti üzerine Aşiyen Mezarlığı'na defnedildi.

2. Tıp Fakültesi

1908 yılında; sivil ve askeri tıp okulları İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan Haydarpaşa'da* inşa edilen yeni bir binada birleştirilerek "Tıp Fakültesi" adını aldı. 1933 yılına kadar tıp eğitimi burada sürdürüldü. Ancak Üniversite Reformu ile birlikte Tıp Fakültesi yeni yapılanan üniversitede yeniden organize olmak üzere Haydarpaşa'dan ayrılarak Avrupa yakasına taşındı. Haydarpaşa'daki bina Milli Eğitim Bakanlığı'na bırakılarak Haydarpaşa Lisesi olarak faaliyetini sürdürdü.

Tıp Fakültesi idari merkezi ve temel bilimler o zamanki adıyla Harbiye Nezareti Binası'na (günümüzde İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü olarak kullanılan tarihi bina), klinikler İstanbul'un beş farklı hastanesine (Şişli, Çocuk, Haseki, Cerrahpaşa, Gureba ve Bakırköy'de bulunan hastanelere) taşındılar. FKB sınıfı ise, Fen Fakültesi içinde Zeynep Hanım Konağı'nda eğitimini sürdürdü.

Merkez Bina'nın Haliç'e bakan kısmındaki Bekir Ağa Bölüğü denen kışla restore edildi. Buraya; Anatomi, Histoloji ve Embriyoloji, Patolojik Anatomi, Genel Patoloji

³⁰⁸ - Hayvanat notları, (Zooloji Ders Notları), İstanbul, 1937/38.

- Hayvanat Hülasesi, İstanbul, 1938.

- Umumi Zooloji, Çev.: Melahat Çağlar ve Dr. Saadet Ergene, İstanbul Hüsniyat Basımevi, 1941; Genişletilmiş 2. Baskı: 1944-45.

- Genel Zooloji 'Umumi Zoolojinin' 3. Baskısı, İstanbul, Adnan Kitabevi, 1947; 4. ve 5. Baskılar Prof. Dr. Atıf Şengün ile birlikte yayınlandı (İstanbul, 1955 ve 1960).

- Hidrobioloji, İ.Ü. Hidrobiol. Araş. Enst.'nün yayın organı (1951'den itibaren)

- Zooloji repertoriumu, İstanbul, Koşkan Matbaası, 1949.

DNB, Katalog der Deutschen Nationalbibliothek; Horst Widmann, a.g.e., s.273.

* Tıp eğitiminin düzenlenmesi ve geliştirilmesi amacıyla 1898 yılında İstanbul'a Almanya'dan iki profesör getirildi. Bunlar Robert Rieder ve Georg Deycke idi. Askeri tıp okulunun reorganizasyonu için öncelikle Gülhane Tatbikat Hastanesi'ni kurdular ve kısa sürede yeni genç doktorlar yetiştirdiler. Yeni bir tıp okulu gereksinimi üzerine Haydarpaşa'da, çizimlerini İtalyan mimarların yaptığı profesör Rieder'in gözetiminde yeni bir bina inşa edildi. <http://www.istanbul.edu.tr/itf/index.php?option=com> 12.05.2012 Rudolf Nissen, a.g.e., s.196.

ve Deneysel Patoloji sonradan Kanser Enstitüsü eklenerek Morfoloji Binası adını aldı.

1933 yılında Tıp öğrenimi üç bölüme ayrılmıştı. Fen Fakültesi'nde bir yıl süren bir temel eğitim birinci bölümü oluşturuyordu (FKB sınıfı). İkinci bölüm; Anatomi, Histoloji, Embriyoloji, Biyokimya ve Fizyoloji öğretimini kapsıyordu ve üç yarıyıl sürüyordu. Yedi yarıyılık bir klinik eğitimi ise üçüncü bölümü oluşturuyordu. Böylece tıp eğitimi toplamda altı yıl sürüyordu.

1933 ile 1945 yılları arasında göçmen Alman akademisyenler klinik ve enstitü direktörleri olarak görev aldılar. Bunlara Hulusi Behçet, Akıl Muhtar Özden ve Mazhar Osman gibi değerli Türk öğretim üyeleri de eklenince İstanbul Tıp Fakültesi 1933'ten sonra Avrupa'nın en önemli Tıp Fakültelerinden biri haline geldi.³⁰⁹ Bunun dışında, daha birçok tıp profesörü Ankara'da Refik Saydam Hijyen Enstitüsü ile Numune Hastanesi'nde görev aldılar. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1945 yılında çıkarılan 4761 sayılı kanunla Ankara Tıp Fakültesi kurulana kadar Türkiye'nin tek tıp fakültesiydi.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi; göçmen Alman akademisyenlerin en önemli çalışma alanıydı. Sayıca en fazla olarak da Tıp ve Fen Fakülte'lerinde görev aldılar. Tıp Fakültesi'nin yabancı kadrosu genel olarak Yahudi asıllı Alman akademisyenlerden oluşuyordu. 1933-1934 ders yılı itibarıyla Tıp Enstitüleri'nin çoğu Alman profesörlerin idaresindeydi. Bu enstitülerin yanısıra Üniversite Klinikleri de önemli bir yer tutuyordu. Philipp Schwartz; üniversitenin 1933-1934 ders yılı başındaki zorlukları atlatmasında özellikle klinik yöneticilerinin büyük payı olduğunu söyler.³¹⁰

"Çalıştıkları eğreti hastaneler çok yetersizdi. Hepsi gözardı edilmişti ve neredeyse donanımsızdı. Sağlık Bakanlığına bağlıydılar ve Eğitim Bakanlığı memuru olan Üniversite profesörlerini istenmeyen misafirler olarak görüyorlardı. Halk

³⁰⁹ A. Terzioğlu, "Atatürk'ün 1933 Üniversite Reformu ve Sonrası İstanbul Tıp Fakültesinin İlk Kuşak Mezunları", İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Yıllığı, cilt:10, İstanbul, 1999, s.253.

³¹⁰ P. Schwartz, Notgemeinschaft, s.86.

arasında Nissen, Lippman ve Igersheimer gibi operatörlerin mucizeler yarattığına dair söylentiler kulaktan kulağa dolaşmaya başlamıştı... Klinik dersleri görsel bir canlılığa ve güncelliğe sahipti. Bütün gün hiç durmadan ameliyat yapılıyordu. Asistanlar üç ay içinde daha önce bütün bir eğitim hayatı boyunca öğrendiklerinden daha fazla öğreniyorlardı. İşte bu üç klinikçi, Üniversite Reformu'nun kaderini belirledi."

Onyedü üniversite kliniğinden altısı göçmen akademisyenlerin yönetimindeydi. Bunların arasında birçok ünlü bilim adamı bulunuyordu ve hepsi aynı zamanda kendi branşlarında bir kürsü sahibiydi.³¹¹

***Tıp Fakültesi'ndeki Alman göçmen akademisyenler*³¹²**

Enstitüler	Alman Enstitü Direktörü	Türk Enstitü Direktörü
• Anatomi		Nurettin Ali Berkol*
• Patolojik Anatomi	Philipp Schwartz	
• Genel ve Deneysel Patoloji	Siegfried Oberndorfer	
• Fizyoloji	Hans Winterstein	
• Hijyen	Julius Hirsch	
• Mikrobiyoloji	Hugo Braun	
• Biyokimya	Werner Lipschitz (1939 yılına kadar) Felix Haurowitz (1939-1948)	
• Fizik Tedavi	Friedrich Dessauer (1934-1937) Max Sgalitzer (1938-1943)	

³¹¹ Widmann, a.g.e., s.87.

³¹² A.e.

* H. Widmann'da Tevfik Recep Örensoy olarak geçmektedir. Ancak Enstitü Direktörü Ord. Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol'dur. Örensoy Histoloji Enstitüsü Direktörü'dür. 1933 Üniversite Reformu ile Anatomi (İlmi Teşrih) kadrosu, Nurettin Ali (Berkol), Fransız profesör Alimé Mouchet, Mehmet Mahir (Tokay) ve Hazma Vahid (Gögen)'den oluşuyordu. Nurettin Ali Berkol, Fransa'da aldığı eğitim sonrası, kadvraların buzhanede veya damardan formal zerk edilmesi teknikleri ile saklanması tekniklerini Türkiye'ye getiren ilk kişidir. Bunun yanında Tıp Fakültesi ve Hemşirelik Okulları için yazdığı teşrih ve sistematik anatomi kitapları vardır.
http://www.istanbul.edu.tr/itf/index.php?option=com_content&view=article&id=66 13.05.2012

Enstitüler	Alman Enstitü Direktörü	Türk Enstitü Direktörü
• Kanser Araştırma	Siegfried Oberndorfer (1938-1944)	
• Histoloji - Embriyoloji	Tibor Peterfi (Macar) (1944-1946)	Tevfik Recep Örensoy'un yanında Karl Löwenthal (1933-1939) Tibor Peterfi (1939'dan itibaren)
• Tıp Tarihi		Süheyl Ünver
• Adli Tıp		Hikmet Yalçın

Klinik	Göçmen Direktör
• İç Hastalıkları (Cerrahpaşa)	
• İç Hastalıkları (Gureba)	Erich Frank (1933-1957)
• İç Hastalıkları (Çapa)	
• 1. Cerrahi (Cerrahpaşa)	Rudolf Nissen (1933-1957)
• 2. Cerrahi (Çapa)	
• 1. Kadın Hastalıkları (Haseki)	Wilhelm Liepmann (1933-1939)
• 2. Kadın Hastalıkları (Çapa)	
• Tedavi (Haseki)	
• Çocuk Hastalıkları (Şişli)	
• Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi (Haseki)	
• Üroloji (Cerrahpaşa)	
• Göz Hastalıkları (Cerrahpaşa)	Joseph Igersheimer (1933-1939)
• Kulak - Burun - Boğaz (Çapa)	Erich Rutin (1934-1935) Karl Hellmann (1936-1943)
• Deri Hastalıkları	
• Psikiyatri (Bakırköy)	
• Nöroloji (Bakırköy)	
• Radyoloji (Çapa)	Friedrich Dessauer (1934-1937) Max Sgalitzer (1938-1943)

Philipp Schwartz (1894-1977), 1933-1934 ders yılında Patolojik Anatomi Kürsü Başkanlığı'na getirildi ve yirmi yıl burada görev yaptı. Patolog olan Schwartz, Yahudi asıllıydı. Frankfurt am Main'deki Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'nde 1927-1933 yılları arasında profesör olarak ders verdi. 1933 yılının Mart ayından itibaren üniversitelerdeki Yahudi asıllı öğretim üyeleri ile öğrencilere yönelik baskı ve şiddet ile yıldırma politikaları başladı. Bunu takiben 1 Nisan 1933'te Yahudi işyerlerine boykot başlatıldı, ardından 7 Nisan 1933'te devlet memuriyeti ile ilgili yasa çıkarıldı. Schwartz,* henüz görevine son verilmeden bir arkadaşının uyarısıyla 23 Mart 1933'te Almanya'yı terk edip oğlu Andre ile birlikte Zürich'e eşinin ailesinin yanına kaçtı. Eşi Vera ve henüz bebek olan kızı Susan ardından geldiler. Tüm bilimsel çalışmaları, henüz tamamlanmamış belgelerle birlikte arkadaşı Bieling tarafından kendisine gönderildi.

Schwartz, Zürich'te Alman Bilim Adamları Yardım Birliği (Notgemeinschaft Deutscher Wissenschaftler)'ni kurdu ve yönetimini üstlendi. Bu kuruluş Alman göçmen akademisyenlerin Türkiye'ye gelişine aracılık etti ve Türk hükümeti ile başarılı anlaşmalar yaptı. Schwartz aynı zamanda İstanbul  niversitesi'nin yeniden örgütlenmesinde önemli bir akt rd . İstanbul  niversitesi'nin organizasyonu ile ilgili kuruluş çalışmalarına katıldı.³¹³ önerileriyle Richard Courant ve Nobel  d ll  fizikçiler James Franck ile Max Born, bilim danışmanları olarak Türkiye'yi ziyaret ettiler. Schwartz'ın onlarla ilgili sözleri.³¹⁴

"Benim teşvikimle matematikçi R. Courant, teorik fizikçi Max Born ve James Franck (bugün onlara, İngiltere ve Amerika'da yeni akımı kurdukları için nükleer fizikçi deniyor) Hitler'in adamlarının eline düşmeden önce Göttingen  niversitesi'nin yildızları olan üç akademisyen, Fen Fakültesi'nin kurulma aşamasında önerilerde bulunmak için Türkiye'ye davet edildiler..."

* Frankfurt am Main Belediye Hastanesi'nin bahçesinde tesadüfen bir meslektaşına rastladı. A. W. Fischer her an tutuklanabileceği uyarısında bulundu. Ayrıca Schwartz'ın evi Gestapo tarafından arandığında polis şefi bu olayı ortak bir tanıdıkları olan Dr. Viets'e anlatmış ve Schwartz'ın suçsuz ve güvenilir olduğunu bildiklerini fakat ona ve bazı başka profesörlere yönelik böyle aramaların yapılması için talimat aldıklarını söylemiş. Schwartz, a.g.e., s.39.

³¹³ Widmann, a.g.e., s.288.

³¹⁴ P. Schwartz, a.g.e., s.54.

Cerrah Rudolf Nissen ve İktisatçı Fritz Neumark anılarında Schwartz'ı, tüm Türkiye projesinin gerçek bir "spiritus rector"u olarak tanımlarlar.³¹⁵ Schwartz'ın Türk hükümetine önerdiği kişilerle ilgili aşağıdaki ifadesi şöyledir:³¹⁶

"Yüzlerce yıllık bir geleneğin seçkin ürünlerini sunuyordum, ait oldukları dünya, görüldüğü üzere çöktüğü için kendi misyonlarını burada gerçekleştirebileceklerine inanan bilginler ve araştırmacıları bu insanlar."

Schwartz, İstanbul'a 27 Ekim 1933'te İstanbul'a yerleşmek üzere geldi.³¹⁷ Gerçi Türkiye'ye tüm organizasyon çalışmaları sırasında da gelip gitmişti. Ancak Tıp Fakültesi'nde kendisine de kürsü başkanlığı teklifi yapınca bu kez ailesiyle birlikte geldi. Geldikten kısa bir süre sonra Türkçe öğrendi. Türkiye'de bulunduğu yıllar içerisinde 17'si yurtdışı, 13'ü yurtiçi dergisi olmak üzere toplam 30 makalesi yayınlandı. Yazmış olduğu 8 kitabı bir kaç kez basıldı. Bunlar; Genel Patoloji, İltihap, Ur Bilgisine Giriş, Selim ve Habis Uurlar, Genel Histopatoloji, Özel Histopatoloji, Hemoblastozlar ve Otopsi Tekniği idi.³¹⁸

Asistanları; Dr. Werner Laqueur, Dr. Rosemarie Rössler ve Dr. Kurt Adler'di.³¹⁹ Laqueur 1936 yılından itibaren iki yıl Schwartz'ın yanında kaldıktan sonra Jinekoloji Kliniğine, profesör Liepmann'ın yanına geçti. 1950 yılında ABD'ye gitti. Adler de Patoloji Enstitüsü'nde kısa süre çalıştıktan sonra 1936'da ABD'ye gitti. Schwartz'ın Türk asistanı Fikret Tuzcuoğlu idi. Öğrencilerinden bazıları ise; Besim Turhan,

³¹⁵ R.Nissen, a.g.e., s.218.

³¹⁶ P. Schwartz, a.g.e., s.46.

³¹⁷ A.e., s.67,68.

³¹⁸ http://www.turkjpath.org/pdf/pdf/_TPD_1.pdf 14.05.2012. H. Widman, a.g.e., s.288.

– Pathologia Anatomia, Çev.: Muhiddin Erel, İstanbul, Rıza Koşkun Basımevi, 1939.

– İnsan Akciğer Veremi Bilgisine Giriş, Çev.: Muhiddin Erel, İstanbul, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, 1940.

– Patoloji Anatomi Dersleri, İstanbul, Milliyet Kitabevi, 1943.

– Otopsi Tekniği, R. Rössler ve Muammer Yenerman ile, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1944, (2. baskı: 1948).

– Özel Histopatoloji Dersleri, İstanbul, Rıza Koşkun Basımevi, 1945.

– Genel Histopatoloji, Çev.: R. Rössler vd. İstanbul, 1945.

– Hemoblastozlar, Çev.: R. Garan, İstanbul, 1948.

– Tümörlerin Muhtelif Nevileri, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1950.

DNB - Katalog der Deutschen Nationalbibliothek.

³¹⁹ Albert Scholz, Caris - Petra Heidel, Emigrationsschicksale Medizin und Judentum, Band 7, Frankfurt am Main, Mabuse Verlag, 2004, s.85.

Münevver Yenerman, Bedrettin Baha Pars.³²⁰ İhsan Şükrü Aksel, Süreyya Tanay, Kemal Akgüder, F. Perihan Çambel, Muammer Yenerman ve Talia Baki Aykan'dı. Bu öğrenciler ilerki yıllarda Türkiye'nin ilk patoloji hocaları ve çeşitli patoloji kürsülerinin kurucuları oldular. Philipp Schwartz Patoloji Kürsüsü'nün modernizasyonunda önemli katkılarda bulundu. Beyazıt'a taşınan kürsüye makroskopi, mikroskopi ve otopsi salonları yaptırttı. Uygulamalı çalışmalar için kurs preparatları hazırlattı, fotoğraf bölümü kurup kürsü kadrosuna ressam aldı. Tıp öğrencileri için yaz kursları ile ekstra eğitim olanağı sağladı.

Öğrencisi Münevver Yenerman, Schwartz'ın Türkiye'de patoloji dalına etkilerini konu alan makalesinde hocası ile ilgili şunları söyler:³²¹

"... Hamdi Suat'ın* hazırladığı müzeyi özenle korumuş, değerini her fırsatta belirtmiştir. Mikroskopik preparatların hazırlandığı laboratuvarları geliştirmiş, öğrencinin uygulamalı çalışmaları için kurs preparatları hazırlatmıştır. Fotoğraf bölümü ile mikroskoptan ve makroskopik olarak organlardan resim yapmak üzere kürsü kadrosuna ressam almış, bu amaçla iyi resim yapan tıp öğrencilerini çalıştırmış, üst dönemdeki öğrencilere pratik eğitimden sonra otopsi uygulamalarında ve mikroskopi kurslarında demonstratör olarak görev vermiş, bulunmasını sağlamış ve patolojiyi sevdirmiştir... Dersleri, sistemli, katı kuramsal bilgi aktarılan dersler olmaktan çok, otopsi vakaları üzerinde analiz ve sentez yapılan demonstrasyonlardı. Ayrıca Türkiye'de ilk klinikopatoloji derslerini 1942 yılında Schwartz uygulamıştır. İlginç otopsi vakalarını klinikte hastayı izleyen öğretim üyesini de davet

³²⁰ Widmann, a.g.e., s.288; <http://web.deu-edu.tr/tepd/pdf/11/s3/103-119.pdf>. 5.05.2012.

³²¹ M. Yenerman, Patoloji Dalında 1933 Üniversite Reformu ile Sağlanan Gelişmeler ve Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın Etkileri, 2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu, (İstanbul, 20-25 Eylül 1981), Ed.: A. Terzioğlu, İstanbul, 1981, s.185-195.

* Hamdi Suat Aknar (1873-1936) modern patolojinin kurucusudur. 1907 yılında Kadırga'da kurulan Mülkiye Tıbbiye'sinde teşrih-i marazî (Genel Patoloji) müderrisliğine getirilmiş ve 1933 Üniversite Reformu'na dek bu görevini sürdürmüştür. Otopsi ve mikroskopi uygulamaları bulunmayan öğretim sistemine yenilik getirerek, otopsi kursları düzenlemiş, araç ve gereçler sağlayarak uygulamalı çalışmaları öğretime sokmuş, öğretim için preparat arşivi düzenlemiştir. 1800 parçadan oluşan bir makroskopi müzesi kurmuş ve piyeslerin kendi renkleri ile korunması için hazırladığı karışım tıp literatürüne "Hamdi Solüsyonu" olarak geçmiştir. Uluslararası alanda tanınmış ilk Türk hekimlerindendir. <http://www.istanbul.edu.tr/itf/patoloji/tarihçe.htm>. 14.05.2012.

ederek derse çıkarır, dersi öğrencinin ilgisini çekecek ve belleğinde kalacak bir olay haline getirirdi... Biyopsi preparat ve raporları ile otopsi raporlarının saklanması Prof. Schwartz'ın başlattığı bir sistem olmuştur."

Schwartz Türkiye'de bulunduğu sırada 1942 yılında kızkardeşi üç çocuğu ile birlikte Treblinka'da katledildiler. Erkek kardeşi ise 1936 yılında ABD'ye kaçabilmişti. Schwartz'ın kızı Susan üniversite eğitimi için 1948 yılında İsviçre'ye gitti ve psikiyatrist olarak halen yaşamını orada sürdürmektedir. Schwartz ise aynı yıl Türk vatandaşlığına geçti.³²² 1953 yılında ise eşi ve oğluyla birlikte ABD'ye göç ettiler. Pennsylvania Warren State Hospital'de Patolojik Anatomi Araştırma Enstitüsü Direktörlüğü görevini üstlendi. 1 Aralık 1977 yılında Florida'da vefat etti.³²³

Siegfried Oberndorfer (1874-1944) 1933 yılının Aralık ayında Türkiye'ye geldi ve İstanbul Üniversitesi'nde patoloji alanını Prof. Dr. Schwartz ile yaklaşık on yıl paylaştı. 1937 yılında Genel ve Deneysel Patoloji Enstitüsü direktörlüğüne atandı.³²⁴ 1938 yılından itibaren de kurduğu Kanser Araştırma Enstitüsü'nü yönetti.

Profesör Oberndorfer Türkiye'ye gelmeden önce, Münih Ludwig-Maximilians Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliğinin yanı sıra aynı kentte Schwabing Hastanesi* Patoloji Enstitüsü direktörü olarak görev yapıyordu.³²⁵ 1933 yılında hastaneden Yahudi asıllı olduğu gerekçesi ile uzaklaştırıldı. Üniversitedeki görevine de son verildi.³²⁶ İstanbul Üniversitesi'nden çağrı alınca aynı yıl ari ırktan olan eşi Gutla ve çocukları ile birlikte Türkiye'ye geldi. Onlara laborant Toni Weinberger de katıldı.³²⁷ 1927-1928 öğretim yılında Tıp Fakültesi'nde eğitimine başlamış olan kızı Leni

³²² Albert Scholz, Caris-Petra Heide, a.g.e., s.107,108.

³²³ Otto Winkelmann: "Schon aus Gründen des Alters ablehnen." Der Pathologe Philipp Schwartz (1894-1977) und die Frankfurter Medizinische Fakultät. In Hessische Aerzteblatt, Dezember 2005, s.862-863

³²⁴ <http://web.deu.edu.tr/tepd/pdf/11/s3/103-119.pdf>. 06.05.2012.

* Klinikum Schwabing, Kölner Platz 1, 80804 München. 1910 yılında yeni inşa edilen hastanenin planlanmasında emeği geçen Prof. Dr. S. Oberndorfer, Patoloji Enstitüsü'nün ilk direktörü oldu ve 23 yıl bu görevde kaldı. <http://www.universitaetssammlungen.de/sammlung/551>.

³²⁵ Personenstand der Ludwig-Maximilians-Universität München, Sommer-Halbjahr 1931. Universitätsbuchdruckerei Dr. C. Wolf & Sohn, München, 1931, s.14; Klaus Detlev Grothusen, a.g.e., s.123.

³²⁶ Grothusen, a.g.e., s.123.

³²⁷ Stefanie Harrecker, Degradierete Doktoren, Beiträge zur Geschichte, der Ludwig Ludwig-Maximilians Universität München, Herbert Utz Verlag, München, 2007, s.159.

(Helene) Oberndorfer de babasının ırkı nedeniyle birçok zorluklar yaşadı. Önce stajını yaptığı Münih I. Tıp Kliniği'ndeki görevine son verildi, ardından komünist propaganda yaptığı gerekçesi ile suçlandı. Uzun mücadeleler sonunda soruşturmalardan aklandı. Sadece Almanya'da doktorluk yapmayıp ülkeden ayrılacağı garantisini verince özel bir izinle stajını tamamlamasına izin verildi. Tıp Fakültesi'nden arkadaşı olan eşi Antonio Castrillan ile Almanya'yı terk ederek Kolumbiya'ya yerleşti.³²⁸ Profesör Oberndorfer'in oğlu Fritz ve diğer kızı Eva da kardeşlerinin peşinden gitti.

Profesör Oberndorfer ilk olarak 1907 yılında "carcinoid" terimini önermiş ve tanımlamıştı.³²⁹ İstanbul Üniversitesi'nde de tıp alanında öncü çalışmalar yaptı. Türkiye'de yaşadığı 11 yılda 75 makale ve birçok kitap yazdı.³³⁰ Bunlar arasında Türkçe olarak da yayımlanan genel patoloji ve tümörlerle ilgili ders kitapları da bulunuyordu.³³¹ Profesör Oberndorfer'in Alman asistanı Dr. Peter Ladewig, 1935 yılında İstanbul'a geldi ve onbir yıl İstanbul Üniversitesi'nde görev yaptıktan sonra ABD'ye gitti. Oberndorfer'in öğrencileri; Sedat Tavat, Üveis Maskar, Osman Saka ve Satı Eser'di.³³² Öğrencilerinden Üveis Maskar, Oberndorfer'in öğretme yeteneği üzerine şunları söylemektedir:

"O bize cesaret verdi. Bazen kendini bu konuda hiçbir şey bilmiyor gösterip, bize kendi araştırmalarımız için serbest davranma imkanını tanıdı, bizim tenkit kabiliyetimizi uyandırmaya çalıştı ve

³²⁸ A.e., s.159.

³²⁹ Karsinoid tümörler hormon yapıcı endokrin hücrelerden ortaya çıkan ve çoğu zaman hormon taşıyıcı madde ya da nörotransmitter sentezleyen, ender rastlanan tümörlerdir. Karsinoid tümörler yavaş büyür ve genellikle mide, ince ve kalın barsak, timus ya da akciğerde ortaya çıkarlar. Prof. Dr. Siegfried Oberndorfer, bu tümöral hastalığın gelişim sürecinin bilinmesi ve sonuçlarının iyi tahmin edilebilmesi dolayısı ile nöro-endokrin hastalık grupları arasında bu hastalık için bir tanım yapabilmiş ve "karsinoid" kavramını kullanmıştır.

³³⁰ Jutta Fleckenstein, "Münih ve İstanbul" Eine Ausstellung im Jüdischen Museum München, 3.Dez.2008-8.März 2009.

³³¹ – Genel Patoloji, Çev. Suat Fuat Atay, Dr. İzzet Kandemir, Dr. Aziz Sözmén ve Dr. Orhan Toygar, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1937.
– Batın Uzuvlarının Situs'ü, İstanbul, 1935.
– Romatizmanın Patojenisi ve Patolojisi, İstanbul, 1935.
– Açılış Dersleri, İstanbul, İhsan Matbaası, 1935.
– Seçilmiş Bazı Tümörlerin Histolojik Teşhisleri, İstanbul, 1941.
DNB; Deutsche Nationalbibliothek, Widmann, a.g.e., s.278-279.

³³² Canda M.Ş., Başlangıçtan Günümüze Patoloji'nin Gelişimi, Temel Patoloji I, 2.B; Sivas Kansér Savaş Derneği Yayınları, No:6, Sivas, Dilek Basımevi, 1988, s.9-18.

biz serbestçe düşüncelerimizi ortaya koyduğumuz zaman, o bunu teşvik ve takdir etti.

... Onun Enstitüye gelişini her gün hürmet ve coşkuyla beklerdik... Bilimi hiçbir zaman bencil maksatlarla kullanmadı; hem bilimde, hem de günlük yaşamında mütevaziydi."³³³

Çalışmalarında deneysel patoloji öğretimine ağırlık veren Oberndorfer, öncülüğünü yaptığı kanser araştırmalarıyla da Türkiye'de patolojinin çağdaş temellerini attı. Fritz Neumark'da Oberndorfer için, branşının mükemmel bir temsilcisi olduğunu ifade etmektedir.³³⁴ Profesör Oberndorfer İstanbul Üniversitesi'nde bulunduğu süre içerisinde Alman göçmen akademisyenler arasında olduğu kadar, Türk meslekdaşları ve öğrencileri tarafından da sevilen, sayılan biriydi. Türkiye'ye kolay adapte oldu. Türk geleneklerini benimsedi ve Türk meslekdaşları ile yakın ilişkiler kurdu.

1 Mart 1944 yılında, ender rastlanan bir kanser hastalığından İstanbul'da hayatını kaybetti. Eşi onun ardından Kolombiya'ya çocuklarının yanına yerleşti.³³⁵ Oberndorfer'in kürsüsü, elemanları ile birlikte profesör Schwartz'ın Patolojik Anatomi kürsüsüne bağlandı.³³⁶

Hans Winterstein (1870-1963), 1933 yılında Türkiye'ye geldi ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Genel Fizyoloji Kürsü Başkanı olarak on yıl görev yaptı. Yardımcısı ise, 1953 yılında kürsünün başına geçecek ve 1974 yılına kadar başkanlığını yürütecek olan Doç. Dr. Sadi Irmak'tı. Fizyoloji; İnsan Fizyolojisi ve Genel Fizyoloji olarak iki kürsüye ayrılmıştı. İnsan Fizyolojisi'nin başında bulunan Prof. Dr. Kemal Cenap Berksoy, 1943 yılında emekliye ayrılınca iki kürsü birleştirildi ve Fizyoloji Enstitüsü adını aldı. Enstitü direktörlüğüne profesör Winterstein getirildi ve 1953 yılında emekli olana kadar enstitüyü yönetti.³³⁷

³³³ Widmann, a.g.e., s.231,234.

³³⁴ F. Neumark, a.g.e., s.108.

³³⁵ Stefanie Harrecker, a.g.e., s.159.

³³⁶ Anonim: Genel Patoloji ve Patolojik Anatomi Kürsüsü, Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Tıp Fakültesi, İstanbul, 1974, s.50-54.

³³⁷ http://www.istanbul.edu.tr/itf/fizyoloji/index/Fizyoloji_Anabilim_Dalı_Kısa_Tarihçesi.htm. 12.05.2012; http://www.istanbul.edu.tr/itf/index.php?option=com_content.

Winterstein, Türkiye'ye gelmeden önce Breslau Üniversitesi'nde profesör kadrosunda görev yaparken aynı zamanda da Fizyoloji Enstitüsü'nü yönetiyordu. Yahudi olduğu gerekçesi ile her iki görevine son verilince ailesi ile birlikte 1933 yılının sonbaharında Türkiye'ye geldi.³³⁸ Onun ardından Breslau Üniversitesi'nden kendisi gibi Yahudi asıllı olan asistanı Dr. Harry Rosenbaum da geldi ve 1935 yılında aynı kürsüde çalışmaya başladılar. Ancak yakalandığı tifo hastalığı nedeni ile İstanbul'da 1941 yılında hayatını kaybetti. Aynı kürsüde, yine anti-semitik nedenlerle Almanya'dan kaçmak zorunda kalan Elsa Egger ve Thea Sternhard adlı laborantlar profesör Winterstein ile birlikte çalıştılar.³³⁹

Hans Winterstein, başlıca araştırma konuları olan "Solunumun Kimyasal Düzenlenmesi" ve "Reaksiyon Teorisi" ile dünyada çok tanınan ve önde gelen fizyologlar arasındaydı.* Bunun yanında hipnoz, periferik ve merkez sinir sisteminde eksitasyon olayları ve yüksekliğe adaptasyon konularıyla da ilgileniyordu. Bu amaçla Uludağ'da Türk asistanları ile birlikte yükseklik fizyolojisi çalışmalarını başlattı.** Yazdığı ders kitaplarının yanında, çeşitli meslek dergilerinde yayınlanmış birçok yazısı bulunmaktadır.³⁴⁰ Asistanları; Nuran Gökhan ve Meliha Terzioğlu'dur. Winterstein 1953 yılında Almanya'ya geri döndü. Öğrencisi Nuran Gökhan ise onun başlattığı Uludağ araştırmalarını sürdürdü.

³³⁸ Grothusen, a.g.e., s.124.

³³⁹ Albert Scholz, Caris Petra Heidel, Emigrationsschicksale, Medizin und Judentum, Band 7, Frankfurt am Main, Meuse Verlag, 2004, s.85.

* Solunumun kimyasal yoldan düzenlenmesi ile ilgili olarak 1908 yılında ortaya attığı kimoreseptörlerin en tabii uyarının hidrojen iyonları olduğunu ileri sürdüğü birinci reaksiyon teorisi ve 1921 yılında buna karşı ileri sürülen görüşleri cevapladığı ikinci reaksiyon teorileri ile solunum regülasyonu konusunda otorite olarak tanınıyordu.

http://www.journalent.com/24/download_fulltext.asp?pdire=solunum. 13.05.2012.

** Yüksekliğe adaptasyon mekanizmalarının araştırıldığı 1850 m yükseklikteki Uludağ araştırmalarında, yaz aylarında tıp fakültesi öğrencileri gönüllü denek olarak görev almışlardır. Bu orta irtifa araştırmalarında; düşük basınç ve hipoksik hipoksinin kan hacmi, kan morfolojisi, hemogloblin konsantrasyonu, erisosit ve retikülosit sayıları ile kan gazları ve kanın asit-baz denge durumları, enerji tüketimleri araştırılmıştır. Ayrıca reaksiyon teorisine karşı diğer araştırmacılar tarafından yapılan itirazlara cevap vermek üzere, kan ve beyin-omurilik sıvısı asit-baz denge durumu hakkındaki araştırmalar Winterstein ve Nuran Gökhan tarafından sürdürülmüştür. Veriler yurtiçi ve yurtdışında bilimsel dergilerde yayınlanmıştır.

³⁴⁰ – Animal Fizyoloji, Çev. Doç. Dr. Sadi Irmak, İstanbul, 1939 (2. B.: 1943).

– Fizyoloji Dersleri, Prof. Dr. Meliha Terzioğlu ile, İstanbul, 1951.

– Neuere Untersuchungen zur Theorie der Narkose, Band I, Moskova, 1936.

– Ernst Mach'ın 100. Doğum yıldönümü dolayısıyla anma yazısı (18.02.1938) Türk Fiziki ve Tabii İlimler Sosyetesı Yıllık Bildirileri ve Arşivi, No: 5-6, 1938, s.203.

Julius Hirsch (1894-1955), Berlin Üniversitesi'nin Martin Hahn'ın yönettiği Hijyen ve Mikrobiyoloji Enstitüsü'nde görevliydi.³⁴¹ Yahudi asıllı olmasına rağmen 1935 yılına kadar görevinde kalabilirdi. I. Dünya Savaşı'nda cephede bulunmuş olması nedeniyle bu istisnai hak kendisine tanınmıştı. Ancak, 1933 yılında İstanbul Üniversitesi'nden gelen daveti hemen kabul edip Almanya'yı terk etti.³⁴² Eşi Emmy, kayınvalidesi, kızları Julia ve Renate ile birlikte İstanbul'a geldiler. Hirsch, Tıp Fakültesi'nde Hijyen Enstitüsü'nü kurdu ve yöneticiliğini üstlendi. Türkiye'den ayrılana kadar bu görevde kaldı. Muhiddin Erel ile birlikte genel hijyenin geliştirilmesi konusunda uğraş verdi. Türkiye'de kendi alanında yirmisekiz çalışma yayınladı.³⁴³ Enstitü'de asistan kadrosunda Yahudi asıllı Almanlar da bulunuyordu. Onlar da vatanlarından kaçmak durumunda kalmışlardı. Dr. Sara Gitla Lisa Anhegger 1935 yılında geldi ve bir yıl sonra ayrıldı.³⁴⁴ Dr. F. L. Breusch ise 1937 yılında kürsüde bir süre görev yaptıktan sonra Fen Fakültesi Kimya Enstitüsü'ne geçti ve ilerki yıllarda II. Kimya Enstitüsü'nü kurdu.

Hirsch'in öğrencileri; Muhiddin Erel* ve Sıtkı Velicangil'di. 1937-1942 yılları arasında Muhiddin Erel ile birlikte hijyen derslerinin teorik ve pratik bilgiler içeren kitabını yayınladı. Daha sonra Erel, Hirsch'in 1948 yılında ayrılmasının ardından enstitü direktörlüğüne getirildi. Diğer öğrencisi Sıtkı Velicangil, günümüzün Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda 1970-1984 yılları arasında bölüm başkanı olarak görev yaptı.³⁴⁵

Hirsch, 1948 yılında emekliye ayrılınca Türkiye'den ayrılarak Basel'e gitti ve orada Geigy Firması'na ait bir Kemoterapi Araştırma Enstitüsü'nü yönetti.³⁴⁶ Türkiye'de

³⁴¹ http://www.diss.fu-berlin.de/duss/servlets/MCRFileNordservlet/...3_kap3.pdf 21.05.2012.

³⁴² Grothusen, a.g.e., s.123.

³⁴³ Widmann, a.g.e., s.81.

³⁴⁴ A. Scholz, C. P. Heidel, a.g.e., s.85.

* Ege Üniversitesi'nin kurucusu ve 11 Mart 1958 - 10 Mart 1960 yılları arasındaki ilk rektörü. Aynı zamanda bir halk sağlığı uzmanı olması nedeniyle yeni kurulan üniversitenin Tıp Fakültesi'ndeki Hijyen Kürsüsü'nün ilk başkanı.

³⁴⁵ http://www.hasag.org/index.php?option_content 21.05.2012.

³⁴⁶ Widmann, a.g.e., s.269.

bulunduğu süre içerisinde birçok ders kitabı, araştırma yazıları konusuyla ilgili çeşitli bilimsel dergilerde yayımlandı.³⁴⁷

Hugo Braun (1881-1963), 1933 yılında Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Enstitüsü'ne davet edildi. 1933-1934 ders yılında enstitü direktörü olarak yeni görevine başladı. Bir yıl sonra Parazitoloji Enstitüsü'nün başında bulunan İsmail Hakkı Çelebi, emekliye ayrılınca her iki enstitü birleştirildi ve Mikrobiyolojij, Parazitoloji ve Salgınlar Bilgisi Enstitüsü adını aldı. Enstitü direktörlüğüne Hugo Braun getirildi ve 1949 yılına kadar enstitüyü yönetti.³⁴⁸

Enstitüde tıp öğrencilerinin yanısıra Dişçi ve Eczacı Yüksekokul öğrencileri de ders görüyordu. Türkiye'ye gelmeden önce Almanya'da hijyen ve bakteriyoloji profesörü olarak Frankfurt am Main Üniversitesi'nde görevliydi. Bu görevinin yanısıra, 1912 yılından beri Hijyen Enstitüsü'nü yönetiyordu.³⁴⁹ Yahudi asıllı olduğu gerekçesi ile görevine son verilince, ailesi ile birlikte 1933 yılında İstanbul'a geldi.

Tıp Fakültesi'nde görev yaparken birçok ders kitabı yazdı, raporlar hazırladı, konferanslar verdi ve ortak çalışmalar yayınladı.³⁵⁰

-
- ³⁴⁷ – Julius Hirsch - Muhiddin Erel, Hıfzısıhha pratikumu, Tıp Fakültesi talebesi için seçilmiş hıfzısıhha muayene metodları, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1937.
– Julius Hirsch, Hıfzısıhha ders kitabı, Cilt I, İstanbul, İ.Ü. Tıp Fakültesi Yayınları, 1938. (2. Cilt 1940).
– Julius Hirsch - Muhiddin Erel, Sağlık Düşmanı Böceklerle Savaş, Ankara, Maarif Matbaası, 1943.
– Julius Hirsch, Penicillin hakkında in vitro araştırmalar I-III, İstanbul, Kenan Matbaası, 1945.
– Julius Hirsch - Muhiddin Erel, Hijyen ders kitabı, Cilt I, Besi, besinler, keyif vericiler, su, sıvı atıklar, 3.B., İstanbul, Akgün Matbaası, 1945.
– Julius Hirsch, Lokal Sulfanilamid tedavisi hakkında in vitro deneyler, İstanbul, Kenan Matbaası, 1946.
– Julius Hirsch, Sulfanilamid tedavisinin esasları hakkında mikrobiyolojik etüdler, İstanbul, Kenan Matbaası, 1942.
– Julius Hirsch - Muhiddin Erel, Hijyen praktikumu, Tıp Fakültesi Öğrencileri için seçilmiş hijyen laboratuvar ve muayene metodları, 3.b, İstanbul, Akgün Matbaası, 1946.
– Ord. Prof. Julius Hirsch - Prof. Dr. Muhiddin Erel, Hijyen Ders Kitabı, 2. Cilt, İstanbul, 1947.
<http://www.worldcat.org/identities/lcch-no 2002-76904>. 20.05.2012.

³⁴⁸ <http://www.klimikdergisi.org/sayilar/72-3-4.pdf>. 21.05.2012.

³⁴⁹ Grothusen, a.g.e., s.123.

- ³⁵⁰ – Hugo Braun, Barsak bakterilerinde hidrosülfürik asit teşekkülü şartlarına dair, İstanbul, Güven Basımevi, 1942.
– Hugo Braun, Ekrem Kadri Unat, Flexner dizanteri basilinin termolobil antijenlerinin teşkilinde beslenmenin etkisi üzerine, İstanbul, Kader Basımevi, 1943.
– Salmonella grubunun bakteriyolojisi, Doç. Dr. Ömer Özek ile, İstanbul, 1946.

Alman Ulusal Kütüphanesi'nde, Türkiye'de bulunduğu yıllar içerisinde yazdığı otuzbir eseri bulunmaktadır. Bu alanda binlerce öğrenci ve birçok asistanın yetiştirilmesine katkı sağlayan Braun, temiz su temini ve tifüsle mücadelede de büyük uğraş verdi. Enstitüde vatanlarını terk etmek durumunda kalan Yahudi asıllı Alman görevliler de bulunuyordu. Bunlar; Dr. Ernst Caspari, Dr. Werner Silberstein, Gisela Willmann ile Toni Weinberg'di. Willmann ve Weinberg laborant olarak görevliydi.³⁵¹ Braun'un öğrencileri; Ziya Öktem, Ömer Özerk ve Ekrem Kadri Unat'dı. Türkiye'den ayrılmadan önceki son asistanları; Dr. Varujan Şahin, Dr. Virgin Kasparyan, Dr. Semih Tunaman ve Dr. Fuat Yanç'tı.³⁵² Öğrencilerinden Ziya Öktem 1950 yılında kürsü başkanı oldu.

Braun 1949 yılında Münih'teki Maximilians Üniversitesi'nde Hijyen ve Bakteriyoloji Kürsüsü'ne ders vermek üzere davet edildi. Türkiye'den ayrılmadan önce girdiği son dersinde öğrencilerine "bizi denizlerin dibinin bile kabul etmediği bir zamanda, Türkiye'nin bize kucak açması, yaşama ve çalışma imkanı vermesi beni ve ahfadımı ebediyen minnettar edecek ve Türkiye benim ikinci vatanım olacaktır" demiştir.³⁵³ Braun, 31 Mart 1950'de İstanbul'dan ayrıldı.

Werner Lipschitz (1892-1948), Frankfurt am Main Üniversitesi Farmakoloji Enstitüsü direktörlüğünün yanı sıra Farmakoloji profesörü olarak da derslere giriyordu. Üniversiteyi Yahudiler'den arındırma görevini Nasyonal Sosyalist Öğrenci Birliği lideri Müller üstlenmişti. Lipschitz, Müller'in önderliğinde "Silahla tehdit edilerek enstitüsünü terke zorlandı."³⁵⁴ 1933 yılında ailesi ve üniversiteden Yahudi asıllı çalışma arkadaşları ile birlikte Türkiye'ye geldi. Biyokimya Enstitüsü direktörlüğüne getirilen Lipschitz, 1939 yılına kadar bu görevde kaldı.³⁵⁵ Onunla birlikte Tıp Fakültesinde çağdaş biyokimya öğretiminin ve araştırmalarının temeli atıldı. Teorik derslerin yanında uygulamalı kurslar açıldı. Enstitüye modern bir laboratuvarın kurulmasını sağladı. Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde iki ders kitabı

– Salmonellaların fermentasyon kabiliyetleri hakkında (Türkçe ve Almanca yayımlandı) Ferda Gök ve Hikmet Gence ile, İstanbul, Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt I, Sayı 4, 1948.

³⁵¹ A. Scholz, C. P. Heidel, a.g.e., s.85.

³⁵² <http://www.klimikdergisi.org/sayilar72/1-4.pdf>. 20.05.2012. Widmann, a.g.e., s.257.

³⁵³ http://www.istanbul.edu.tr/itf/mikrobiyoloji/hugo_braun.htm. 21.05.2012.

³⁵⁴ http://www.forschung-frankfurt.uni-frankfurt.de/FFFM/.../Nichtarien_51_55.pdf. 24.05.2012.

³⁵⁵ <http://de.academic.ru/dic/nsf/2628384>. 26.05.2012.

ve biyokimyasal farmakoloji alanında sekiz çalışma yayınladı.³⁵⁶ Frankfurt am Main Üniversitesi'nden gelen asistanları; Dr. Ernst Böding ve Dr. Ernst Caspari, Lipschitz ile birlikte 1939 yılında A.B.D.'ye gittiler. Laborant Paula Schwerin ise enstitüde kalarak, Liepschitz'in yerine gelen Prof. Dr. Haurowitz ile 1945 yılına kadar çalıştı ve daha sonra ABD'ye gitti.³⁵⁷

Doç. Dr. Saib Ragıp Atademir, Lipschitz'in Almanca verdiği derslerini Türkçe'ye çeviriyordu. Onun İstanbul Üniversitesi'nden ayrılması üzerine, bu görev Fizyoloji doçenti Sadi Irmak tarafından yürütüldü. Lipschitz'in öğrencileri; Kazım Arısan, Naşit Erez ve Ertuğrul Yenen'di.

Lipschitz, 1940-1947 yılları arasında ABD'de Pearl River'deki Lederle Laboratuvarları'nda yönetici olarak çalıştı ve 1948 yılının Şubat ayında pnömoni* hastalığından hayatını kaybetti.³⁵⁸

Felix Haurowitz (1896-1987), Prag'daki Alman Üniversitesi'nde profesördü. Eşi ve kendisi Yahudi asıllıydı. 1938 yılında üniversite ile ilişkisi kesildi. Bir yıl sonra Prag Nasyonal Sosyalistler tarafından işgal edilince, İstanbul Üniversitesi'nden gelen davet üzerine Türkiye'ye geldi.³⁵⁹ Lipschitz'in ayrılmasıyla boşalan Biyokimya Enstitüsü direktörlüğüne getirildi.³⁶⁰

Dersleri, asistanı Şaban Örnektekin tarafından Türkçeye çevriliyordu. Ancak göreve başlamasının ikinci yılında Türkçe'yi çok iyi öğrendi ve derslerini kendisi Türkçe verdi. Lipschitz'le birlikte çalışmış olan Paula Schwerin, Haurowitz ile altı yıl görevine devam etti. 1940 yılında Dr. Mutahhar Yenson Haurowitz'in Ş.

³⁵⁶ – Açılış Dersleri, İstanbul, İhsan Matbaası, 1935.

– Hayati ve Tıbbi Kimya Dersleri, Çev.: Saib Atademir, İstanbul, Kader Basımevi, 1937.

– Türk Fizik ve Tabii İlimler Sosyetesı Yıllık Bildirileri, 1935/36, Sayı 4, 1937.

DNB, Katalog der Deutschen Nationalbibliothek.

³⁵⁷ Scholz, Heidel, a.g.e., s.85.

* Zatürre.

³⁵⁸ Konrad Löffelholz, Ullrich Trendelenburg, Verfolgte deutschsprachige Pharmakologen 1933-1945, Frechen, Dr. Schrör Verlag, 2008, s.75.

³⁵⁹ Grothusen, a.g.e., s.126.

³⁶⁰ [http://tajev.net/volume/Volume%204\(3\)/TanrıverdiTurkishGermanRelations.pdf](http://tajev.net/volume/Volume%204(3)/TanrıverdiTurkishGermanRelations.pdf). 2.06.2012.

Örnektekin'den sonraki ikinci asistanı oldu.³⁶¹ Yine aynı yıl Dr. Hatice Bodur enstitüde kimya uzmanı olarak göreve başladı.³⁶² Bodur'dan sonra Fahamet Arat da enstitüdeki asistanların arasına katıldı.³⁶³ Enstitüye kimya kökenli birçok asistan alındı. Bilimsel araştırma grubunda; Mürüvvet Bilen, Radiye Cindi, Adnan Tümer, Mürüvvet Tuncay, Muzaffer Acarbey, Kirkor Sarafyan ve Lale Etili bulunuyordu.³⁶⁴ Bu öğrenciler enstitüde fahri asistanlık yaparak uzmanlık aldılar. Haurowitz 1944 yılında Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde biyokimya uzmanlığı yapan Yzb. Dr. Şevket Tekman'ın da enstitüdeki bilimsel çalışmalara katılmasını sağladı ve tez danışmanlığını üstlendi. Tekman, Biyokimya Enstitüsü'nde doçent olarak derslere girdi ve Eczacılık Fakültesi 1963 yılında kurulduktan sonra fakültenin dördüncü dekanı oldu.³⁶⁵

Haurowitz, enstitüdeki görevi süresince dokuz uzman ve iki öğretim üyesi yetiştirdi. Çalışma alanı; immunokimya, hemoglobin ve proteinlerin yapısını çözmeye yönelik araştırmaları kapsıyordu.³⁶⁶ Bu konularda kırkdokuz bilimsel çalışması ve üç ders kitabı bulunuyordu.³⁶⁷ Ortak çalışmaları; Türk, İngiliz, Amerikan, İsviçre ve Hollanda dergilerinde yayınlandı.³⁶⁸ Biyokimya derslerinin yanında klinik kimya pratik dersleri ile asistan ve uzmanlar için klinik kimya gelişme kursları da düzenledi.

³⁶¹ Mutahhar Yenson, "Ord. Prof. Dr. Felix Haurowitz ve İstanbul Tıp Fakültesi Biyokimya Kürsüsüne Katkıları", 2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Ayrı Baskı, 20-25 Ekim 1981, s.469-55.

³⁶² Yeşim, Işıl, Ülman, Hayatı ve Çalışmalarıyla Bir Öncü: Hatice Bodur, Tarih ve Toplum, Sayı: 117, 1198, s.138-142.

³⁶³ Nuran Yıldırım, Sağlık Alanında Türk Kadını, İstanbul, Novartis Yayınları, 1998, s.123,176.

³⁶⁴ Widmann, a.g.e., s.82,265.

³⁶⁵ <http://eczacilik.istanbul.edu.tr/?Tr:Fakultemiz:Tarihce>. 03.06.2012.

³⁶⁶ http://www.itf.istanbul.edu.tr/index.php?option=cam_content&view=article. 02.06.2012.

³⁶⁷ Hayatı ve Tıbbi Kimya, Çev.: Prof. Dr. Sadi Irmak ve Doç. M. Osman Saka, İstanbul, Kader Basımevi, 1940.

Tabii ve gruplar ikame edilmiş proteinlerin determinant grupları hakkında immunokimyevi tetkikler, İstanbul, Kenan Basımevi, 1940.

Biokimya, İstanbul, Kader Basımevi, 1943.

Biokimya, İstanbul, Milliyet Kitabevi, 1945 (genişletilmiş 3.b.) İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Yıl.7, Sayı 3, 1944.

DNB, Katalog der Deutschen Nationalbibliothek; Widmann, a.g.e., s.265.

³⁶⁸ A.e., s.265.

Öğrencilerinden Mutahhar Yenson 1958 yılında İ.Ü. Tıp Fakültesi Biyokimya Kürsü başkanlığına atandı.³⁶⁹ Bir diğer öğrencisi Hatice Bodur ise 1967 yılında kurulan Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Biyokimya Kürsüsü'nün ilk başkanı oldu. Fahamet Arat, Yenson'un emekli olması ile kürsü başkanlığı görevine getirildi.

Haurowitz, 1948 yılında Bloomington'daki Indiana Üniversitesi'nden gelen davet üzerine aynı yıl ABD'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Bilimsel çalışmalarını 1987 yılındaki ölümüne kadar sürdürdü.³⁷⁰ On dilde yayımlanmış 182 eseri ve 96 bilimsel çalışması bulunmaktadır.³⁷¹ Fritz Neumark, Haurowitz ile ilgili şunları söylemektedir:³⁷²

"... Alçakgönüllü karakteri, onun ne derece büyük bilimsel yeteneklere sahip olduğunun anlaşılmasını güçleştiriyordu. Bu yönü ABD'ye gittikten sonra orada yaptığı yayınlarla dünya çapında hemen ün kazanmasıyla tam olarak ortaya çıktı. Ve altmışlı yılların sonunda Paul Ehrlich Ödülü'nün* ona verilmesi, tıp uzmanlarını hiç şaşırtmadı."

Friedrich Dessauer (1881-1963) İstanbul Tıp Fakültesi'nde Fizik Tedavi Enstitüsü'nü kurdu ve 1937 yılına kadar enstitünün direktörlüğünü yürüttü. Türkiye'ye gelmeden önce Frankfurt am Main Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapıyordu. Aynı zamanda da kendi kurmuş olduğu Tıbbi Fizik Enstitüsü'nü yönetiyordu. Akademisyen kimliğinin yanı sıra aktif bir politikacıydı.³⁷³ Widmann, "Yahudi asıllı inanmış bir katolik olarak ve sosyalist düşünceye yatkınlığıyla" nasyonal sosyalizm karşıtı olduğunu söylemektedir.³⁷⁴ Alman Katolikleri Barış Birliği (Friedensbund Deutscher Katholiken) Yönetim Kurulu üyesi olduğu gerekçesi ile, 1933 yılında Katolik derneklere karşı yürütülen bir soruşturma kapsamında

³⁶⁹ Cumhuriyetin 50. yılında İstanbul Tıp Fakültesi "Biyokimya Kürsüsü", Cilt I, İstanbul, Sermet Matbaası, 1974, s.38-41.

³⁷⁰ http://biospektrum.de/blatt/d_bs_pdf&_id=934588. 03.06.2012.

³⁷¹ <http://www.worldcat.org/identities/lccn-n86-405>. 03.06.2012.

³⁷² Neumark, a.g.e., s.109.

* Paul Ehrlich Ödülü, Neumark'ın belirttiği gibi altmışlı yılların sonunda değil, 1960 yılında Haurowitz'e verildi.

http://www.paul-ehrlich-stiftung.de/preistraeger_seit_1952/index.html. 02.06.2012.

³⁷³ <http://www.kas.de/wf/de/71.8358/> 21.04.2012.

³⁷⁴ Widmann, a.g.e., s.82.

tutuklandı.³⁷⁵ Mallarına el kondu ve evi basılıp yağmalandı.³⁷⁶ Bu sırada Türk hükümeti devreye girdi. İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirmek üzere davet etmek istediğini bildirdi. Hükümetin ricası sonucunda 1934 yılında serbest bırakılarak yurtdışına çıkış izni verildi.³⁷⁷ Cerrah Rudolf Nissen bu konuyla ilgili anılarında; "hatırladığım kadarıyla, Türk Başbakanı'nın görevlendirilmesindeki yoğun ısrarı sonucu hapisten çıkarıldı" demektedir.³⁷⁸ Aynı yıl ailesi ile birlikte İstanbul'a geldi ve fizikçi olmasına rağmen Tıp Fakültesi'nde görevlendirildi. Yardımcıları olarak Doç. Dr. A. Tevfik Berkman ve Doç.Dr. Muhterem Gökmen atandı.

Kuantum biyolojisi, radyoterapi ve biyofiziğin kurucusu olan Dessauer, Frankfurt'ta kendi yapımı olan röntgen aletlerini geliştirmişti. Henüz yirmiüç yaşındayken, o güne kadar yalnız yüzeysel lezyonların tedavisinde kullanılan x-ışınlarının derinlere inebileceğini ve böylelikle iç organların tedavisinde de kullanılabileceğini saptadıktan sonra, bunun için homojen ışınların gerekli olduğunu ileri sürdü. Su fantomu kullanarak ilk izodoz eğrilerini çizdi ve radyoterapide kullandı. Işınların homojenitesi üzerindeki araştırmaları, günümüzdeki uygulamalarda halen geçerliliğini koruyan "Dessauer Kanunlarını" ortaya çıkardı.³⁷⁹

Dessauer, bilimsel çalışma arkadaşlarının da Frankfurt'tan İstanbul Üniversitesi'ne getirilmesine aracı oldu. Dermatolog Dr. Erich Uhlmann, fizikçi Dr. Kurt Lion, deneyimli bir hemşire olan Grete Lindenbaum ve atölye teknik personeli hocalarının ardından İstanbul'a geldiler.³⁸⁰

Dessauer, Alman ve Türk ekibiyle birlikte Türkiye'de çağdaş radyoterapiyi başlattı. Tüm hastalıkların radyolojik görüntülenmesi, kanser tanısı ve tedavisi yapılmaya başlandı. İstanbul Tıp Fakültesi'ndeki çalışma alanı önce Şişli Etfal Hastanesi'ydi. Bu

³⁷⁵ <http://www.forschung-frankfurt.uni-frankfurt.de/FFFM/dok/2006/71-74/Roentgenpionier.pdf>. 21.04.2012.

³⁷⁶ http://www ffmhist.de/ffm33-45/portal01.php?ziel=t_hm_dessauer. 23.04.2012.

³⁷⁷ <http://www.uni-frankfurt.de/fb13/Dateien/pdf/paf84.html>. 26.04.2012.

³⁷⁸ Rudolf Nissen, a.g.e., s.215.

³⁷⁹ Bknz. Michael Habersack, Friedrich Dessauer (1881-1963) Eine politische Biographie des biophysikers und "homo catholicus im besten und weitesten sinne", Paderborn, Verlag Schöningh, 2011.

[http://www.munzinger.de/Friedrich Dessauer/0/1913.html](http://www.munzinger.de/Friedrich%20Dessauer/0/1913.html). 19.04.2012

http://www.medicalfizik.org/site/page?asp?dsy_id=87. 26.04.2012.

³⁸⁰ Scholz, Heidel, a.g.e., s.85.

alan yeterli gelmeyince, daha sonra Gureba Hastanesi kampüsünde bulunan bir bina restore edildi ve Almanya'daki Siemens firmasından satın alınan modern radyoloji cihazları ve radyasyon fiziği ölçüm aletleri ile donatıldı.³⁸¹ 29 Mayıs 1935'te Radyoloji ve Biyofizik Enstitüsü kuruldu ve faaliyetini başlattı. Ancak resmi açılışı iki yıl sonra yapıldı. Burada teşhis ve tedavi, diğer kliniklerin Alman şefleri ile konsültasyonlarla bugünkü onkoloji merkezi anlayışına uygun olarak multidisipliner bir çalışma ile yapılıyordu.³⁸² Dessauer İstanbul'da, "Avrupa'da mevcut olmayan çapta bir polikliniğe sahipti."³⁸³

Enstitüde öncü bilimsel çalışmalar yapılıyordu. Dünyada ilk kez yapılan, larenks (gırtlak) kanserlerinin rotasyon tedavisi ile ilgili çalışma; Türkiye'nin ilk radyoterapi yayını olarak 1937 yılında "Strahlentherapie" dergisinde yayınlandı. 1939 yılında "Radyologica Clinica Basel" dergisinde yayınlanan diğer bir çalışma, tümörün diatermi ile ısıtılıp, ardından radyoterapi yapılması ile ilgiliydi.³⁸⁴ Bu günümüzde hiperterminin* ilk denemeleri olan bir çalışmaydı.

Yıllarca yüksek ışına maruz kaldığından dolayı yüz ve ellerinde ağır yaralar bulunuyordu. Hastalığı ile ilgili şunları söylemektedir:³⁸⁵

"... Röntgen'in 1895 yılındaki keşfinden itibaren bu alanda araştırdım, çalıştım. O zamanlar radyoloji ile ilgili ışın araştırma ve çalışmalarının tehlikeleri henüz bilinmiyordu. O kadar ağır zarar gördüm ki, eğer mesleğimde devam etseydim yok olacaktım..."

Dessauer 1937 yılında İsviçre'nin Fribourg Üniversitesi'nden davet aldı. Aynı yıl Türkiye'den ayrılarak İsviçre'ye yerleşti ve Fribourg Üniversitesi'nde Fizik Bölümü

³⁸¹ <http://w9.siemens.com/cms/regionalreferat.ernbg/de/suafm/Seiten/dessauer.aspx>. 22.04.2012.

³⁸² <http://www.radonk.org.tr/yeni/conten.phb.id=127#s7>. 27.04.2012.

³⁸³ Widmann, a.g.e., s.83.

³⁸⁴ http://www.medicalfizik.org/site.asp?.dsy_id=88. 22.04.2012.

* Tümörü hedefleyerek yapılan yüksek ısı uygulaması ile kanser hücrelerinin zarar görmesi sağlanır. Hipertermide tümör dokusuna, harici olarak 46°C sıcaklığa kadar ısı uygulanır, ancak burada tümör dokusunun üzerinde bulunan sağlam dokular ısı nedeniyle hasar görmezler. <http://www.onkochirurgie.de/therapie/hyperthermie.phb>. 28.04.2012.

³⁸⁵ Anne Preger, <http://www.dradio.de/dlf/Sendungen/Kalenderblatt/> 27.04.2012.

Başkanlığı'na getirildi.³⁸⁶ Yardımcıları Dr. Uhlmann ve Dr. Lion'da Türkiye'den ayrılarak ABD'ye gittiler.

Max Sgalitzer (1884-1973) Viyana Üniversitesi'nde profesör ve Birinci Cerrahi Kliniği Röntgen Bölümü'nün direktörüyü. Avusturya'nın Alman Rayh'ına ilhakından sonra Yahudi asıllı olduğu gerekçesi ile görevine son verildi.³⁸⁷ Dessauer'in Türkiye'den ayrılması ile boşalan kadroya Sgalitzer çağrıldı. İstanbul Üniversitesi Philipp Schwartz aracılığı ile kendisine gönderdiği beş yıllık bir sözleşmeyi imzalanmasının ardından 1938 yılının Eylül ayında İstanbul'a geldi.³⁸⁸ Tıp Fakültesi Radyoloji ve Biyofizik Enstitüsü direktörlüğüne atandı.³⁸⁹

Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde yirmiye yakın bilimsel çalışma gerçekleştirdi ve uluslararası yayınlarını sürdürdü.³⁹⁰ Radyoloji Enstitüsü ile dünya çapındaki bilimsel topluluklar arasında bağlantılar kurdu, enstitünün tanıtı çalışmalarını yürüttü. Çeşitli dergilerde Türkçe onyediyazısı yayımlandı.³⁹¹ Radyoloji adlı ders kitabı Türkiye'den ayrıldığında henüz yayınlanmamış müsvedde halindeydi.³⁹²

Sgalitzer, sözleşmesi henüz bitmeden İstanbul Üniversitesi'nden çocuklarını ziyaret etmek amacıyla ABD'ye gitmek üzere ücretsiz izin talep etti. Bu talebi reddedildi. Bunun üzerine sözleşmesi biter bitmez eşi ile birlikte Türkiye'den ayrılarak ABD'ye gitti. 1943 yılından itibaren Colorado Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1973 yılında Princeton'da hayatını kaybetti.³⁹³ Sgalitzer, henüz Viyana'da sözleşme imzaladığı sırada kendisinden, İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirilmek üzere konusunda uzman radyoloji teknisyeni, atölye şefi ve hemşiresi bulunması için

³⁸⁶ <http://www.physik.uni-frankfurt.de/pdf/paf/84.html>. 23.04.2012.

³⁸⁷ <http://www.meduniwien.ac.at/geschichte/anschluss/an01.html>. 17.06.2012.

³⁸⁸ Klaus-Detlev Grothusen, a.g.e., s.21.

³⁸⁹ http://www.ankder.org/pdf/On_Ek_Say1.pdf. 18.06.2012.

³⁹⁰ Widmann, a.g.e., s.83.

³⁹¹ – M. Sgalitzer - Ahmet Atakan, Mide ve Barsak Selim Tümörlerinin Radyolojik Teşhisi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, İstanbul, Kenan Basımevi, 1942.

– Üniversite Konferansları, 1938-1939 (1939). A.e., s.289; DNB Katalog der Deutschen Nationalbibliothek; <http://ub.meduniwien.ac.at/blog/?p=695>. 20.06.2012.

³⁹² A.e., s.289.

³⁹³ <http://www.stiftung-sozialgeschichte.de/index.php?selection=17&zeigebeitrag=11>. 21.06.2012.

aracı olması rica edilmişti. Bunun üzerine, radyolojide uzman olan iki mühendis Dr. Walter Reininger ile Dr. Carl Weissglas bu göreve talip oldular.³⁹⁴

Reininger, Viyana Üniversitesi'ne bağlı tüm enstitülerdeki aletlerin ölçüm ve ayarlamalarından sorumluydu. Maruz kalınan röntgen ışınını ölçen bir dozometre icat etmiş ve özafagusda radyasyon kullanımı üzerine bir proje tamamlamıştı. Teşhis ve tedavi için kullanılan röntgen cihazlarının kullanımı, onarımı ve ayarlanmasında uzman bir mühendisti. Reininger ve Weissglas Türkiye'de kaldıkları süre içerisinde birçok genç Türk fizikçi, mühendis ve teknisyene radyoloji konusunda dersler verdiler, üniversitedeki röntgen cihazlarının bakımını yaptılar ve bulunamayan yedek parçaları yeniden imal ettiler. Dr. Reininger Tıp Fakültesi'nde standart dozimetre iyon odasını gerçekleştirdi ve o devrin modern fizik laboratuvarını kurdu.³⁹⁵ Carl Weissglas "Çift-Valfli Rektifikasyon Sistemi" ve onun "Röntgen teknolojisinde örtüşme periyodu" üzerine birkaç araştırma raporu yayımladı.³⁹⁶ Margarethe Reininger ise tıbbi radyolojinin operasyonel alanlarında etki ve verimi arttırmak için bu konudaki tüm bilgisini genç Türk hemşirelerine aktardı ve onların eğitimine katkıda bulundu.

Reininger çifti 1949 yılında, Dr. Weissglass ise 1950 yılında Türkiye'den ayrılarak ABD'ye gittiler.

Erich Frank (1884-1957), 1933 yılında Breslau Üniversitesi'nde İç Hastalıkları profesörü olarak görev yaparken bu görevinin yanısıra Minkowski Kliniği'nde, İç Hastalıkları Bölümü'nü de yönetiyordu.³⁹⁷ Hipertansiyon ve diabetes Mellitus üzerine yaptığı çalışmalarla uluslararası alanda tanınan bir bilim adamıydı.³⁹⁸ Böbrekte, hiçbir hastalık olmadığı halde 'Ortostatik Albuminüri'^{*} nin olabileceğini ilk

³⁹⁴ A. Scholz, C. P. Heidel, a.g.e., s.86.

³⁹⁵ <http://www.ankder.org/pdf.phb3?id=826>. 21.06.2012.

³⁹⁶ İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası, VII (1942), s.48-57.

³⁹⁷ Nissen, a.g.e., s.214.

³⁹⁸ <http://www.efg.med.uni-muenchen.de/geschichte/erichfrank/index.html>. 14.05.2012.

* Kan plazmasının veya serumunun en önemli bütünü oluşturarak albumin, dokuların temel maddeleridir. Suda çözünmeyen, ısı ile pıhtılaşan bir protein türüdür. Aminoasitlerin birleşmesiyle meydana gelir ve kan ile tüm vücuda yayılır. Daha sonra böbreklerde absorbe edilerek geri alınır, idrar ile atılması önlenir. Böbrek bozukluğunda idrarda görünmesine albuminüri denir. Albüminüri; sağlıklı insanlarda da rastlanır. Buna ortostatik albüminüri denir. Kişi yatınca geçer,

kez ortaya koyan akademisyendi. Kulak memesinden elde edilen bir damla kanda yaptığı şeker ölçümü ile uyguladığı şeker yükleme testi o yıllarda büyük yankı getirdi. Keşfettiği sentetik 'Synthalin' maddesi ile oral yoldan kan şekerinin kontrol edilebileceğini ortaya koydu ve oral antidiyabetiklerin tedavide kullanılmasında öncülük etti.³⁹⁹

1933 yılında Yahudi asıllı olması nedeniyle görevlerine son verilince, aynı yılın Ağustos ayında ailesi ile birlikte İstanbul'a geldi.⁴⁰⁰ Onun ardından çalışma arkadaşları, Dr. Kurt Steinitz ve diyetisyen Elsa Wolf da Türkiye'ye geldi ve Tıp Fakültesi'nde görevlendirildiler. Frank, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde İkinci Dahiliye Şefi olarak görev yaptı. Kliniğinde, eğitim ve tedavinin yanısıra araştırma yapılabilmesi için gerekli olan tüm altyapıyı hazırladı. Genç asistanların mükemmel yetiştirilmelerine büyük önem verdi. İç Hastalıkları Klinik laboratuvarını faaliyete geçirdi. Akdeniz ülkelerinde çok görülen ve genetik bir kansızlık türü olan 'Talasemi (Akdeniz Anemisi) majör ve minör'* hastalıkları üzerinde önemli araştırma ve incelemelerde bulundu. Ders kitaplarını Türkçe yayınladı Türkiye'de ilk Nefroloji ders kitabını 1941 yılında yazdı. Ayrıca 1951 yılından itibaren "Klinik İlmi" (Istanbuler Beitrage zur Klinischen Wissenschaft) adlı meslek dergisini yayınladı.⁴⁰¹

Cerrah Rudolf Nissen, Frank'ı Breslau'daki Minkowski Kliniği'nde kısa süren asistanlığı döneminden tanıyordu.⁴⁰² Frank hakkında şu sözleri söyler:⁴⁰³

"Klinisyen olarak Frank, her şeyden önce bir fen bilimciydi; tanı koymada olağanüstü, tedavide şüpheliydi. O zamanlar yeni yeni

ayağa kalkınca yeniden belirir. <http://www.medicalforum.ch/pdf-d/2007/2007-36/2007-36-214.pdf>. 14.05.2012.

³⁹⁹ http://www.diabetesgeschichte.de/In_der_Welt.446. 14.05.2012.

⁴⁰⁰ <http://www.efg.med.uni-muenchen/geschichte/biographien/erichfrank/index.html>. 14.05.2012.

* Talesemi Majör (Hasta Tip); 3-4 aylıkken başlayan ve sürekli kan nakli gerektiren ciddi bir kan hastalığıdır.

Talesemi Minör (Taşıyıcı Tip); tamamen sağlıklı görünümündedirler.

<http://sakur.uludag.edu.tr/dosya/FR-HYE-04-416-01.pdf>. 15.05.2012.

⁴⁰¹ E. Frank, Dahili Böbrek Hastalıkları Kliniği, İstanbul, Kenan Basımevi ve Kilise Fabrikası, 1941.

E. Frank, E. Wolf, Pratik Diyetetik, İstanbul, Marifet basımevi, 1942.

E. Frank, Karbonhidrat Metabolizması Patolojisi, İstanbul, Mazlum Kitabevi, 1949.

E. Frank, İç Hastalıkları Klinik Dersleri, Cild 1 ve 2: 1951; Cild 3: 1956.

DNB; Katalog der Deutschen Nationabibliothek; Widmann, a.g.e., s.261.

⁴⁰² Nissen, a.g.e., s.214.

⁴⁰³ A.e., s.215.

ortaya atılmaya başlanmış psikosomatik düşünce tarzıyla yanıltılamazdı. Mesafeli ve kişisel ilişkilere girmeyen tutumuna karşın -veya belki de bu nedenle- halk içinde etkisi büyüktü. Onu ortak konsultasyonlarda çok kez gördüm. Fakat hiçbir zaman - mesleki ilişkinin haricinde- olumlu bir kişisel ilişki kuramadım."

Fritz Neumark da, Frank'ın sakin ve içine kapanık biri olduğundan bahsetmektedir.⁴⁰⁴

Frank, öğrencileri ve hastaları tarafından çok sevilen bir hekimdi. Meslekdaşlarından saygı görüyor, takdir ediliyordu. Onun alçakgönüllü yapısı ve özellikle fakir hasta ve çocuklara gösterdiği şefkat, Türk tıbbına getirmiş olduğu yenilikler, yetiştirdiği binlerce öğrenci ve uzman ile tıp dünyasına büyük bir örnek oldu. Öğrencilerinden Orhan Nuri Ulutin ve Muzaffer Aksoy, uluslararası bilim dünyasında tanınan isimler oldular.* Frank, Türkiye'ye geldiği 1993 yılından itibaren yirmiüç yıl Türk tıbbına hizmet etti. ABD'den ve savaş sonrası Almanya'dan gelen cazip davetleri; 'yurdumdan kovulduğum zor günlerde bana sadece Türkiye kollarını açtı, benim vatanım' burasıdır diyerek reddetti.⁴⁰⁵

Frank'ın yaşamı 13 Şubat 1957'de son buldu. Vasiyeti üzerine Rumeli Hisar'ındaki Aşiyen Mezarlığı'na defnedildi. Cenazesi için yapılan devlet töreni, onun Türkiye'de gördüğü takdir ve sevginin bir göstergesiydi.

19 Aralık 1984 tarihinde Münih'te kurulan Erich Frank Derneği; Münih Ludwig Maximilians Üniversitesi Tıp Fakültesi ile İstanbul Tıp Fakültesi arasında öğretim üyelerini ve asistanları kapsayan bir yıl süreli değişim programı uygulamaktadır. Böylece, Alman ve Türk tıbbı arasındaki işbirliği ve dostluğun artırılması hedeflenmektedir.⁴⁰⁶

Rudolf Nissen (1896-1957), 1933 yılında Berlin Üniversitesi'nde profesör ve Charité Hastanesi'nde başhekim olarak görev yapıyordu. Dünyaca ünlü cerrah Ferdinand

⁴⁰⁴ Neumark, a.g.e., s.104.

* Bkz. Orhan Nuri Ulutin, Ord. Prof. Dr. Erich Frank'ın Dünya Tıbbındaki Yeri ve Türk Tıbbına Katkıları, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevi, 2007.

⁴⁰⁵ <http://www.efg.med.uni-muenchen.de/download/maea062010.pdf>. 16.05.2012.

⁴⁰⁶ http://www.med-uni-muenchen.de/studium_international/erich-frank-fesellschaft/index.html. 16.05.2012.

Sauerbruch'un öğrencisiydi ve oniki yıl birlikte çalışmışlardı.⁴⁰⁷ Nasyonal sosyalistlere göre 'melez' sayılan Nissen, Hitler'in iktidara gelmesi üzerine Almanya'dan ayrılma kararı aldı. Bu kararı almasının nedeni; nasyonal sosyalistlerin Ocak ayında Komünist Parti binasının önündeki gösteride ve Berlin caddelerinde yaptıkları taşkınlıklardı. Ayrıca Naziler daha sonra parlamento binasını yakmış, suçu solculara atarak, Komünist Parti üyelerini birer birer tutuklamaya başlamışlardı. Gelecekte daha kötü olayların yaşanabileceği düşüncesiyle 'Yahudi Boykotu'ndan bir gün önce ülkesinden ayrıldı.⁴⁰⁸ Eşi Ruth ile Avrupa'da çeşitli kentlerde bir süre kaldılar. Zürih'te, New York'a Yahudi göç organizasyonunu planlayan L. Lichtwitz ile buluşup, gerekli evrakları aldıktan sonra Paris'e gittiler. Oradan İngiltere'ye geçip Southampton'dan ABD'ye gidecek olan gemiye bineceklerdi. Ancak o sabah erken uyanamayınca bu seyahati gerçekleştirme olanağını kaçırdılar. Nissen aynı günün sabahı annesinden, acilen Zürih'e dönmesini ve Profesör Schwartz ile irtibata geçmesini bildiren bir telgraf aldı.⁴⁰⁹ Bunun üzerine telefonla ulaştığı profesör Schwartz kendisine, İstanbul Üniversitesi'nden bir cerrahi kürsüsü önerisi yapıldığını ve acilen görüşmeleri gerektiğini bildirdi. Nissen, Zürih'e gittiğinde karşılaştığı ortamı şöyle anlatmaktadır.⁴¹⁰

"... Schwartz'ın kayınpederi Tschulok'un evinde büyük bir sayıda Alman profesörle karşılaştım ve toplantının amacı ile ilgili hayret verici açıklamalara vakıf oldum. Schwartz, İsviçre'nin varlıklı entelektüellerinden ve bankerlerinden Büro'nun açılışı için yardım almış ve Alman Bilim Adamları Yardım Birliği'ni kurmuş."

Bu toplantıdan sonra Temmuz ayında Schwartz İstanbul'a gitti. Nissen ise hocası Ferdinand Sauerbruch ile birlikte 1 Ağustos 1933'te Schwartz'ın ardından İstanbul'a geldi. Nissen, Saverbruch için çok değerliydi. Onun, en yetenekli öğrencilerinden biri olmuştu. Bu nedenle İstanbul'daki çalışma koşullarını, görevin tatminkar olup olmadığını bizzat kendi görerek değerlendirmek istiyordu. Bu amaçla bir dizi görüşme yaptı. İstanbul'da Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip ve profesör Malche ile

⁴⁰⁷ Nissen, a.g.e., s.143.

⁴⁰⁸ A.e., s.181.

⁴⁰⁹ A.e., s.191.

⁴¹⁰ A.e.

görüştü. İsmet Paşa tarafından kabul edildi. Eski bir hastası olan, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Numan Bey'i (Menemencioğlu) ziyaret etti.⁴¹¹

Tıp Fakültesi'nin reorganizasyon planının henüz tam oluşmamıştı. Bu konuda yapılan görüşme ve çalışmaların sonucunda, Nissen İstanbul Üniversitesi ile sözleşme imzalayarak Zürich'e döndü.

1 Ekim 1933'te eşi Ruth ve baldızı Ulla ile İstanbul'a gelen Nissen, Tıp Fakültesi İkinci Cerrahi Kliniği Şefi olarak görevlendirildi.

Tıp Fakültesi'ne akademik ve idari açıdan büyük hizmetleri oldu. Klinikte verimli çalışmalar gerçekleştirdi. Yeni bir cerrahi binasının planlanmasını ve inşaatını sağladı.⁴¹² Geliştirdiği yeni ameliyat teknikleri ve yetiştirdiği genç cerrahlar, Türk cerrahisine ivme kazandırdı. Almanca ve Türkçe yazılmış dört cerrahi kitabı, altmışiki Türkçe bilimsel yayını bulunmaktadır.⁴¹³

Nissen'in, 1931 yılında yapmış olduğu pnömonektomi* ameliyatı, dünyada ilk kez gerçekleştirilen bir ameliyattı. Bu, onun uluslararası alanda tanınmasına yol açtı. Yine bir 'ilki' bu kez İstanbul'da gerçekleştirdi. 1936 yılında yaptığı bir ameliyat daha sonra 'Nissen Fundoplikasyonu'** işleminin esasını oluşturdu. Bu ameliyat, gastroözafageal reflüyü önleme amacıyla yapılan antireflü ameliyatlarının öncüsüydü. Günümüzde ise reflü hastalığının standart ameliyatı laparoskopik yapılan "Nissen Fundoplikasyonudur."

⁴¹¹ A.e., s.192.

⁴¹² A.e., s.199.

⁴¹³ – R. Nissen, Cerrahi Endikasyonları, Çev. Dr. Kemal Baran, İstanbul Matbaa Ebbüzziya, 1938.
– R. Nissen - Doç. Dr. Fahri Arel, Genel Şirurji Dersleri, İstanbul, İhsan Matbaası, 1938.
– R. Nissen, Açılış Dersleri, İstanbul, İhsan Matbaası, 1935.
– İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Yıl 1, Sayı 1, 1938.
– R. Nissen, Chirurgische Indikationen, Leiden, Sijthaf, 1937; DNB, Katalog der Deutschen Nationalbibliothek; Widmann, a.g.e., s.278.

* Akciğerin tamamının çıkarılması operasyonu. <http://www.akciğer-cerrahisi.com/index.phpb>. 17.05.2012.

** İlk olarak Nissen tarafından, mide fundusunun distal özefagus üzerinde 360 derece yaka şeklinde sarılması ile tanımlanan fundoplikasyon tekniği. <http://www.cerrahi.info/index.php/reflutedavisi/156-cerrahi-tedavi>. 17.05.2012.

Nissen'in öğrencileri; Fahri Arel, Feyyaz Berkay, Derviş Manizade, Burhaneddin Toker ile Gazi Yaşargil'di. Bu öğrencilerden B. Toker ile F. Arel daha sonra asistanı oldular. Öğrencileri ile ilgili şunları anlatmaktadır:⁴¹⁴

"Tıp öğrencileri, Türkiye'deki faaliyetimin ilk gününden itibaren sevinç de memnuniyet kaynağıydı. İlgiliydiler, ortalama olarak hayli zekiydiler ve kusursuz bir nezaketleri vardı. Aşağı yukarı yarısı, askeri öğrenciydi; devlet sınavını verdikten sonra aktif olarak askeri tabip oldular. Fakat sivil öğrencilerin büyük çoğunluğu da, devlet bursuyla okuyordu. Bunun o zaman ki yükümlülüğü ise, birkaç yıllığına hükümet tabibi olarak Anadolu'da görev yapmaktı."

Nissen, sadece Tıp Fakültesi'nde çalışmakla kalmıyor, Anadolu'nun birçok kent ve köylerine giderek, ücretsiz ameliyatlar yapıyor ve tıbbi personeli eğitiyordu. İktisatçı Fritz Neumark; 'onun başarıyla tedavi ettiği birçok köylü kadının çocuğuna 'Nissen' adını vermesi, Anadolu halkınca nasıl sevildiğine güzel bir örnektir' der.⁴¹⁵

1938 yılında Nissen'in İstanbul Üniversitesi ile imzaladığı sözleşmenin süresi doldu. Rektör ve Başbakan'ın ricaları üzerine İstanbul'da kalmayı kabul etti. Ancak tuberküloze yakalandı ve uzun bir süre izne ayrılmak zorunda kaldı. Tedavisini aile dostları Dr. Nebil Bilhan üstlendi.⁴¹⁶ Geçirdiği birkaç ameliyattan sonra Davos'taki bir sanatoryumda on hafta tedavi gördü.⁴¹⁷

İstanbul'a döndükten sonra, 1939 yılının Temmuz ayında ailesi ile birlikte ABD'ye gitti.⁴¹⁸ Orada çeşitli hastanelerde çalıştıktan sonra Long Island College of Medicine'de öğretim üyesi olarak görev aldı. 1952 yılında Basel Üniversitesi'nden gelen davet üzerine İsviçre'ye yerleşti.

⁴¹⁴ Nissen, a.g.e., s.201.

⁴¹⁵ Neumark, a.g.e., s.100-101.

⁴¹⁶ Nissen, a.g.e., s.240.

⁴¹⁷ A.e., s.242.

⁴¹⁸ s.248.

Wilhelm Liepmann (1878-1939) Berlin Friedrich-Wilhelms* Üniversitesi'nde Sosyal Jinekoloji kürsü başkanlığının yanısıra Charlottenburg'daki Alman jinekoloji ve Kadın-Doğum Enstitüsü'nü yönetiyordu.⁴¹⁹ Bu enstitüyü Alman Genel Sağlık Sigortaları Kurumu ile birlikte kurmuştu.⁴²⁰ O yıllarda yeni bir dal olan jinekolojinin geliştirilmesi konusunda yaptığı çalışmalarla uluslararası bilim alanında tanınan bir bilim adamıydı. Kadının jinekolojik sağlığının bütüncül bir yaklaşımla sağlanabileceği fikrine öncülük ediyordu. Hitler'in iktidarıyla birlikte onun da, tüm görevlerine son verildi. İstanbul Üniversitesi tarafından davet edilen ilk Alman akademisyenlerden biri olan Liepmann, Ekim 1933'te Cenevre Türk Konsoloslugu'nda iş sözleşmesini imzaladıktan sonra Türkiye'ye geldi.

Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği Direktörü olarak göreve başladı. Tıp Fakültesi, reform kararları çerçevesinde kentin Asya yakasından Avrupa yakasına taşınmıştı. Klinikler kentin çeşitli hastanelerin taşınmış, Kadın-Doğum Kliniği de Haseki Hastanesine yerleştirilmişti. Liepmann, göreve başladığında kliniği ile ilgili; 'İstanbul'a geldiğimde kliniğimi bir baraka olarak buldum' demektedir.⁴²¹ Kadın-Doğum Kliniği bir pavyon ve iki barakadan oluşuyordu. Liepmann'ın asistanı Pakize Tarzi Kliniğin o zamanki durumunu şöyle anlatır:⁴²²

"Başhekim hayli tutucu bir kişi idi. Aldığı bütçenin yarısını harcamamaktan başka düşüncesi yoktu. Bu yolla Bakanlıktan ödüllendirme bekliyordu... Üniversitenin asistanlarına gece nöbetlerinde kalacak yer vermiyordu... Nöbete kaldığım geceler... tahta bir bank üzerinde uyur kalırdım."

Liepmann, 15 Kasım 1933'te Tıp Fakültesi Dekanlığı'na kliniğindeki sorunları içeren bir yazı yazdıktan sonra, bunların iyileştirilmesi konusunda gerekli adımları attı.⁴²³ Klinik ile ilgili reorganizasyon çalışmaları yaparken bir yandan da yeni bir klinik için

* 1810 yılında kurulmuş olan Berlin Friedrich - Wilhelms Üniversitesi'nin adı 1949 yılında Berlin Humboldt Üniversitesi olarak değiştirilmiştir.

⁴¹⁹ <http://www.trafoberlin.de/3-930412-96-9.htm>. 2.06.2012.

⁴²⁰ <http://www.sammlungen.hu-berlin/de/dokumente/16488>. 02.06.2012

⁴²¹ David, Matthias - Ebert, Andreas D., Geschichte der Berliner Universitaets - Fraunkliniken, Berlin, Walter de Gruyter, 2010, s.242.

⁴²² P. Tarzi, Anılar, İstanbul, P. İ. Tarzi Kliniği, 1992, s.50.

⁴²³ David-Ebert, a.g.e., s.241.

bina arayışına başladı. Gureba Hastanesi civarında bulduğu bir binanın, modern bir Kadın-Doğum kliniğine dönüştürülmesini üniversiteye kabul ettirdi. Depo olarak kullanılan bu binanın restorasyon çalışmaları başlatıldı.

Liepmann, yeni kurulacak olan klinik için büyük uğraş verdi. Ameliyathanede kullanılacak malzemeleri Alman 'Küster' firmasına, kitapları 'Gustav Fock' şirketine sipariş etti. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Tuna nehrinin üzerinden İstanbul'a yapılan sevkiyat durduruldu ve dörbuçuk yıllık bir gecikmeden sonra 1943 yılında İstanbul Üniversitesi'ne ulaştı.⁴²⁴

Liepmann, görevinde bulunduğu süre içerisinde; Jinekoloji ve Tıp Cemiyetlerinin toplantılarına aktif olarak bildirilerle katıldı ve bunları yayınladı. Ayrıca Türkçe ders kitapları yazdı ve Almanya'da yerleştiği 'sosyal jinekoloji' kavramını Türkiye'de de benimsetmek, üzere 'İstanbul Üniversitesi Üniversite Konferansları' çerçevesinde bu konuda konferans verdi.⁴²⁵ 1937 yılında Tevfik Remzi Kazancıgil ile birlikte Türk doğum ve Kadın Hastalıkları dergisini* yayınladılar, ancak sürekliliği ilk sayısı ile sınırlı kaldı. Onun döneminde oniki uzman yetişti. Bunlardan bazıları; Naşit Erez, Tevfik Remzi Kazancıgil, Kamil Akol, Sadık Berkan ve Pakize Tarzi'ydı. En son asistanı Servet Güvener'di.

Cerrah Nissen, Liepmann ile ilgili şu sözleri söyler:

"Berlin'den gelen olağanüstü, özellikle ortalamanın çok üzerinde olan bir operatör. ...Hastaları tarafından çok sevilirdi ve bu sempatiye o da fedakarlık ve sadakatle karşılık vermekteydi. Görevinin altıncı yılında birkaç hafta içerisinde amansız bir hastalıktan öldü."⁴²⁶

⁴²⁴ A.e., s.242.

⁴²⁵ – Hekimlere ve Tıp Talebelerine Mahsus Doğum Ameliyatı, Çev.: Naşit Erez, İstanbul, Türkiye Basımevi, 1936.

– Pratik Jinekoloji Ders Kitabı, Çev.: Dr. Sadi Irmak, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1938.

– Liepmann W., Sosyal Jinekolojinin Önemi, Üniversite Konferansları 1937-1938, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:93, 1939: 207-15.

* Acta Turcica Gynaekologica

⁴²⁶ Nissen, a.g.e., s.215.

Liepmann, uygulayabilmenin öğrenmek kadar önemli olduğunu öğrencilerine anlatabilmek için açış dersinde tahtaya hocası, Ernst Bumms'un (1858-1925) şu sözlerini yazdı: 'Wissen ist Macht - Können ist Grossmacht' (Bilgi güçtür, yapabilmek daha büyük güçtür)⁴²⁷ Türk öğrencilerini seviyordu. Türkçeye çevrilen kitabının önsözüne '... Benim çalışkanlıklarını, teknik becerilerini çok takdir ettiğim Türk öğrencilerim' diye yazmıştı.⁴²⁸

Liepmann 1934-1937 yılları arasında toplam 5443 doğumdan 218'ine sezaryen ameliyatı uyguladı.⁴²⁹ Bu sayının Berlin'deki kliniğine ait rakamın üzerindeydi. İstanbul'da iki yıl içinde 39 dış gebelik olgusu ameliyatı yapılmış, hiçbir olguda ölüm gerçekleşmemiştir. Aşağıda Liepmann'ın görevi süresince Kadın-doğum Kliniği hasta sayısı verilmektedir.⁴³⁰

<u>Yıl</u>	<u>Yatak Hasta Sayısı</u>	<u>Ayakta Tedavi Sayısı</u>
1933	6910	38832
1934	7214	52634
1935	7612	55388
1936	8012	69697
1937	8235	75598
1938	9741	87013

Tablodan görüldüğü üzere, Kadın-Doğum kliniğinin hasta sayısı her yıl artış göstermektedir.

Liepmann'ın sosyal jinekoloji alanındaki Berlin çalışmaları Hitler iktidarı ile sonlandırılmıştı. Türkiye'de ise gerek bu konuda gerekse Tıp Fakültesi Kadın Doğum Kliniği'nin modernleşmesi sürecindeki çalışmalara onun ani ölümüyle ara verildi. Yaşamının son haftalarında çektiği ağrıların başta romatizmaya bağlamış, ancak bir süre sonra her iki bacağını kullanamaz olmuştur. Çekilen röntgen omurga sarkomunu göstermiştir. 20 Mart 1939 tarihinde hayatını kaybetti. Feriköy Protestan

⁴²⁷ David-Ebert, a.g.e., s.242.

⁴²⁸ Hekimlere ve Tıp Talebelerine Mahsus Doğum Ameliyat, Çev.: Nasid Erez, İstanbul, Türkiye Basımevi, 1936.

⁴²⁹ Liepmann, W., Sosyal Jinekolojinin Önemi, Üniversite Konferansları 1937-1938, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No.93, 1939: 207-15.

⁴³⁰ David-Ebert, a.g.e., s.243.

Mezarlığı'na defnedildi.⁴³¹ Yapılan cenaze töreninde, Siegfried Oberndorfer şunları söylemiştir:⁴³²

"... saygı duyulan, bilimsel başarılar ve hekimlik başarılarıyla dolu yaşamı... Onu Berlin de çalışma yerinden kopardıklarında darbe almıştı. Mutlu bir tesadüfle bir büyük ulus, İstanbul'da ona yeni bir çalışma yeri gösterinceye kadar. O bütün gücünü; büyük becerisini; hasta kadınların, gelecek nesillerin ve yeni nesil Türk hekimlerinin hizmetine adamaktan mutluydu. Böylelikle en içten sevgiyle bağlandığı ülkeye teşekkür edebileceğini düşünüyordu. O, burada yeni bir vatan bulmuştu."

Çapa da kurulmakta olan yeni Kadın-Doğum Kliniği'nin çalışmalarına Liepmann'ın ölümüyle bir süre ara verildi. Ancak daha sonra tamamlanıp 1942 yılında hizmete girdi. Liepmann'ın öğrencilerinden Naşit Erez klinik direktörü oldu.

Joseph Igersheimer (1933-1939), Frankfurt am Main Üniversitesi'nde profesör olarak verdiği derslerinin yanı sıra Şehir Hastanesi Göz Kliniği'ni yönetiyordu. Hitler'in 1933 yılında iktidara gelmesi ile birlikte, Yahudi asıllı olduğu gerekçesiyle tüm görevlerinden alındı.

1915 yılından itibaren, dünyada göz frengisinin tedavisinde arsfenamin kullanan ilk hekimdi. Frengi hastalığının görme üzerindeki etkilerini araştırıyordu. Bu konuda birçok makale ve kitaplar yazan ilk oftalmologlardan biriydi. 1919 yılında "Syphilis und Auge" (Frengi ve Göz) adlı kitabı çığır açtı. Retina yırtılmasında delikleri tıkayarak ameliyat eden ilk hekimdi.

1933 yılının Ekim ayında ailesi ile birlikte Türkiye'ye geldi.⁴³³ İstanbul Üniversitesi Göz Hastalıkları Kürsü Başkanlığı'na atandı.⁴³⁴ Türkiye'de ilk kornea nakli Tıp

⁴³¹ A.e., s.249.

⁴³² s.248; Oberndorfer, S., Gedächtnisrede auf Prof. Dr. Wilhelm Liepmann, İstanbul Serriyatı, 1939; 21:35.

⁴³³ Klaus-Detlev Grothusen, **a.g.e.**, s.123.

⁴³⁴ H. Widmann, **a.g.e.**, s.270.

Fakültesi'nde onun tarafından gerçekleştirildi. İstanbul Üniversitesi'nde bulunduğu yıllar içinde 34 kornea nakli yaptı.⁴³⁵

Cerrah Rudolf Nissen anılarında onunla ilgili şu sözleri söylemektedir:⁴³⁶

"Bu soylu, akıllı ve nazik insanı çalışırken görmek, her zaman için içimi açmıştır. Aramızda galiba ilk o, meclis başkanına yaptığı bir ameliyat sayesinde, bizlerle hükümet arasında tıbbi bağlar kurdu. ... Boston'a yerleştikten kısa bir sonra ameliyat için kendini bana emanet etmesi aramızdaki dostluğu daha da derinleştirdi. Nadir görülen sabırlı bir hasta ve hayat felsefesini yaşlılığın bilgeliği ile harmanlamış bir adamdı."

Kendisiyle birlikte asistanı Susanne Hoffmann da İstanbul'a gelmişti. Diğer Alman asistanları Dr. Gustav Hatschek* ve Dr. Stein'di. Türk öğrencisi Naci Bengisu ise daha ilerki yıllarda Igersheimer Türkiye'den ayrıldıktan sonra kürsü başkanlığını devraldı.⁴³⁷

Yardım Birliği aracılığıyla Türkiye'ye gelen ilk parti akademisyenlerden biri olan Igersheimer, İstanbul'daki ilk dersini "Körlük ve Nedenleri" üzerine verdi. Türk Devleti ile yapmış olduğu iş sözleşmesi 15 Kasım 1933 ile 15 Kasım 1938 yıllarını kapsıyordu. 1936 yılının sonuna kadar Almanca ders verebilme izni vardı. Kontratındaki dördüncü madde, Igersheimer'in Türkiye'de bulunduğu ilk üç yıl içerisinde Türkçe bir ders kitabı yazma zorunluluğunu içeriyordu. 1936 yılının Mart ayında 228 sayfalık "Göz Hastalıkları" adlı ders kitabını yayımladı.⁴³⁸ Kitap, öğrenciler ve pratisyen hekimler için bir teşhis ve tedavi kılavuzu niteliğindedir. Kitap, Türkiye'de mevcut göz hastalıklarının bir çoğunu kapsıyordu.

Igersheimer, Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde modern bir göz kliniği oluşturdu, kendi kitap ve gereçlerini üniversiteye bağışladı, Almanca yayınlar yaptı, dış

⁴³⁵ http://www.klinik_gelisim.org.tr/kg_25_2/7.pdf. 08.08.2012.

⁴³⁶ R. Nissen, **a.g.e.**, s.211-212.

* 1933-1938 yılları arasında İstanbul'daydı. Daha sonra Irak'a gitti.

⁴³⁷ H. Widmann, **a.g.e.**, s.270.

⁴³⁸ http://en.citizendium.org/wiki/Joseph_Igersheimer, 12.08.2012.

hekimliğı öğrencilerine diş ve göz hastalıkları arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekti ve bu konuda dersler verdi.

Neumark bir anısını şu cümlelerle ifade etmektedir:⁴³⁹

"... Igersheimer Amerika'ya (Boston) yerleştikten sonra oğlum bir göz hastalığına yakalanmıştı. ... Igersheimer'in yerine gelen genç Türk profesörü Naci Bengisu -sonradan kendisinin yaptığı- bu ameliyatı acilen gerekli gördü. ... Igersheimer bu ameliyat yöntemini o Hollandalı'dan öğrenmiş ve bilgisini Türk meslektaşlarına aktarmıştı. Böylelikle Igersheimer (dolaylı yoldan) oğlumu kör olmaktan kurtarmış oldu."

Igersheimer 1939 yılında ailesi ile birlikte A.B.D'ye gitti. Boston'da muayenehane açtı ve Tufts Üniversitesi'nde ders verdi. 1965 yılında 87 yaşında kalp krizinden hayatını kaybetti.⁴⁴⁰

Çağdaş bir üniversitenin ön koşulu bilim ve demokrasi ilkesidir. Bilimsellik ancak aklın özgür olduğu demokrasi ile gerçekleştirilebilir. 1933 yılında yapılan Üniversite Reformu'nun başlıca amacı İstanbul Üniversitesi'ne bilimsel bir kimlik kazandırılmasıydı. Bilimsel özgürlüğün olmadığı üniversitelerde eğitim ezbere dayanmaktadır. Bu eğitim; araştırma, sorgulama ve tartışmayı engelleyerek, bireylerin fikirler ve olaylar arasında bağlantı kuramamalarına neden olur. Sebep-sonuç ilişkisi oluşturulamaz.

Cumhuriyet'in ilanı ile Türkiye'de önemli sosyo-ekonomik reformlar yapılmış, ancak Darûlfünun beklenen ilerlemeyi gösterememiş, resmi devlet ideolojisini yansıtamamıştır. Kendini yeni gelişmeler doğrultusunda yenileyememesi kapatılmasına neden olmuştur. Çağdaş anlamda bir üniversite oluşturmayı amaçlayan 2252 sayılı kanun 1933 yılında çıkarıldıktan sonra İstanbul Üniversitesi ve ona bağlı olarak Tıp, Hukuk, Edebiyat ve Fen Fakülteleri kurulmuştur. Üniversite Reformu

⁴³⁹ F. Neumark, **a.g.e.**, s.102.

⁴⁴⁰ R. Nissen, **a.g.e.**, s.212.

Alman Üniversite modeline göre yapılmıştır. Bu yıllarda Hitler'den kaçan pek çok değerli bilim adamı, özgür bir ülke saydıkları Türkiye'ye sığınmışlardır. Bu akademisyenlerin başka ülkelere gitmesini önlemek ve bundan sonra gelecek olanları da istihdam etmek üzere, onların İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirilmeleri sağlanmış, çalışabilecekleri ortam oluşturulmuştur. Bu akademisyenler ile yapılan anlaşmalar; kısa sürede Türkçe öğrenmeyi ve derslerini Türkçe vermeyi kapsıyordu. Böylece, kısa sürede Türk doçentleri yetişmiş olacak ve kürsüleri devralacaklardı. Bu uygulama kısmen başarılı oldu. Çünkü Alman akademisyenlerin hepsini uzun süre Türkiye'de tutmak mümkün olmadı.

Göçmen Alman bilim adamlarının Türkiye'de bilimsel ve çağdaş demokratik esaslara dayalı, bir üniversite kurulmasında büyük katkıları oldu. Atatürk'ün, İstanbul Üniversitesi'nin Cumhuriyet'in bilim merkezi olması ve gençlerin Batı üniversitelerinde olduğu gibi hür düşünen, toplum sorunlarıyla ilgilenen ve onlara çözümler üreten, bireyler olması isteği, gerçekleşti.

Yeni kurulan üniversitedeki kadrolara atanan akademisyenler İkinci Dünya Savaşı bitinceye kadar İstanbul'da kaldı. Bir bölümü daha önce Türkiye'den ayrıldı. Ancak, büyük bir çoğunluğu ABD'ye gitti. İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden Gerhard Kessler anılarında Türkiye'ye kabul edilmesiyle ilgili olarak şu sözleri söylemiştir.⁴⁴¹ 'Asil ve şövalye ruhuna sahip Türk ulusuna bana bu imkanı sağladığı için ebediyen müteşekkir kalacağım.' Alman akademisyenler Türk biliminin temelini kurmuşlardır. Ülkemizde üniversite, üniversiter eğitim ve araştırma anlayışına önemli değişiklik yapmışlardır. Bu bilim adamları genç Türk nesline deneyim ve bilgilerini aktarmış, özellikle Sosyal Bilimler, Tıp ve Fen alanında Türkiye'de yeni bir bilimsel taban oluşturmuşlardır.

Alman akademisyenlerin desteği ve bilgi transferi ülkemizde uygulanmasına ve yerleştirilmesine çalışılan modern tedavi yöntemlerinin, araştırma ve eğitim süreçlerinin çağın standartlarına ulaşmasında büyük kolaylıklar sağlamıştır.

⁴⁴¹ A. Hanlein, Gerhard Kessler, Türkiye'de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı, çev.: Alpay Hekimler, Çalışma ve Toplum, Sayı 2, 2006, s.39.

Türkiye'nin göçmen akademisyenlere kucak açması 1941 yılında daha da önem kazanmıştır. O yıl Alman Medeni Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle Almanya dışında yaşayan tüm Yahudi asıllı Almanlar, Alman vatandaşlığından çıkarılmıştı. 'Heimatlos' (vatansız) deyimini bu yıldan sonra kullanılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da kurulan demokratik düzen her ne kadar bu kişilerin arzuladıkları takdirde tekrar Alman vatandaşlığına geçebilmelerini sağlamışsa da, bazı Alman akademisyenler Türkiye'yi ikinci vatan olarak kabul ederek Türk vatandaşı olmayı tercih etmişlerdir.

III. GÖÇMEN AKADEMİSYENLERİN ÖZEL YAŞANTILARI

Bu bölümde göçmen Alman akademisyenlerin özel yaşamı incelenmektedir. Özel yaşantılarının akademik çalışmalarına etkisi çerçevesinde ailevi durumları, uyum sorunları sosyal ilişkileri, maddi güçlükler, çocuklarının durumları, meslekdaşları ile bilimsel ilişkileri, psikolojik durumları ele alınmaktadır. Ayrıca, Almanya'da geride bıraktıklarının durumu ve onlarla ilişkileri de değerlendirilmektedir.

a. Ailevi Durumları ve Sosyal İlişkileri

Alman göçmen bilim adamlarının çoğu aileleri ile birlikte "Yardım Birliği" aracılığı ile İstanbul'a geldi. Ancak, Türkiye'ye gelerek hayatlarını kurtarabilenler olduğu gibi, aile bireylerinden toplama kamplarında katledilenler de bulunuyordu. Almanya'dan çıkış izni ile ilgili sorun yaşandığında, Türk hükümeti ilgilenerek çözümlüyordu, hatta Türk hükümetinin girişimiyle toplama kamplarından kurtarılanlar bile olmuştur. Bunlar; F. Dessauer, G. Kessler ve D. Kantorowicz'di. Bazı akademisyenler, Türk hükümetinin yardımları ile, kendi eşleri ve çocuklarının dışında, anne, baba, kardeş, enişte, yeğen, baldız hatta çocuklarının arkadaşlarını dahi birlikte getirmişlerdir.

Gelen her bir göçmen ailenin ayrı bir sorunu vardı. Kimyager Fritz Arndt ve astronom Hans Rosenberg'in çocukları nasyonal sosyalistler tarafından tutuklanmıştı. Bunun üzerine Arndt, dönemin başbakanı Refik Saydam'a başvurdu. Türk hükümetinin girişimiyle kurtarıldılar. Rosenberg'in dört çocuğu toplama kampından çıkarıldıktan sonra ancak 1939 yılında babalarının yanına İstanbul'a gelebildiler. Arndt'ın ilk eşinden olan oğlu Walter, Polonya ordusunda Almanlara karşı savaşırken esir düştü. O da NS'lerin elinden kurtarılarak 1942 yılında İstanbul'a gönderildi.⁴⁴² Arndt, oğluyla ilgili Türklerin bu iyiliğini ömür boyu unutmadı. Her zaman minnettar kaldı. O da hayatının en verimli yıllarını Türkiye'de geçirerek yeni nesil genç Türk kimyacıların yetişmesine katkıda bulundu ve gördüğü iyilik, sevgi ve saygıyı karşılıksız bırakmadı.

⁴⁴² Bkz. Cem Dalaman, Die Türkei in ihrer Modernisierungsphase als Fluchtland für deutsche Exilanten, Dissertation; FU Universitaet, Berlin 2001, s.105.

Yeni gelinen ülkede, yabancılıktan doğan tedirginlik, güvensizlik ve gelecek kaygısı gibi endişelerin yanında, terk edilen ülkede geride bıraktıklarının akibeti de göçmen aileleri umutsuzluğa sürüklüyordu. Birçoğu, aile bireylerinin gelen ölüm haberleriyle sarsılıyordu. Hukukçu Ernst E. Hirsch annesini ancak 1938 Kasım Pogromu'ndan sonra Türkiye'ye getirtti. Bu arada Almanya'da kalan kızkardeşi, eniştesi, yeğeni ve yakın akrabalarının Auschwitz'de katledildiği haberini aldı. Bu yaşananlar ağır travmaları da beraberinde getiriyordu. Reginal O. Herzog bir kongre için gittiği Zürich'te intihar etti.

Tüm yaşantılarını bir anda geride bırakıp, kendilerine tamamen yabancı bir kültür ve yeni bir ülkede düzen kurmak hiç de kolay değildi. Fakat hayatları söz konusu olduğundan başka seçenekleri bulunmuyordu. Bu nedenle kendilerine yaşam hürriyeti ve iş olanakları sunan bu ülkeye şükran duygularıyla, en iyi hizmeti sunmaya hazırdılar.

Bu zor koşulları, kimi birbirine destek olarak atlatmaya çalışıyor kimi de üstesinden gelemeyerek depresyona giriyordu. Aralarından bazıları nasyonal-sosyalist iktidarının fazla ömürlü olmayacağını, bir kaç yıl sonra tekrar Almanya'ya dönebilecekleri umudunu taşıyordu. Yine bazı sorunlu evlilikler bu göçle birlikte bitti. Profesör Hirsch, Kessler, Winterstein ve Bosch'da olduğu gibi. Winterstein ailesi ile birlikte Türkiye'ye geldi. Ancak dört yıl sonra İstanbul'da boşanınca, eşi iki oğlunu alarak Türkiye'den ayrıldı. Winterstein ilerki yıllarda oftalmolog Josef Igersheimer'in asistanı Susanne Hoffmann ile evlendi. Gelenler çocuklarıyla ilgili de sorunlar yaşıyordu. Başlangıçta hepsi çocuklarını Alman Lisesi'ne kayıt yaptırdı. Ancak Neumark'ın değişikle, "nasyonal-sosyalist ruh" okula sızdı. Çocuklarda ideolojik sorunlar ortaya çıktı. Ari ırktan olan profesör Kessler, siyasi nedenlerden dolayı ülkesini terk etmişti. Şimdi kızı NSDPA'nın gençlik teşkilatına üye bir Hitler hayranıydı. Kessler, kızıyla çatışma yaşıyordu. Bunun sonucunda aile bölündü. Fritz Neumark, eşi ve kızlarının Alman Konsoloslugu görevlilerinin yardımlarıyla bir gece gizlice Kessler'i terk edip Almanya'ya döndüklerini anlatır.

Kessler'in oğulları ise ABD'deydi. Ahşap, yıkık bir evde tek başına kitapları ve kedileriyle başbaşa kalan Kessler'e, belli bir düzen içinde yaşaması için, eski Çarlık Rusya'sı subaylarından Lawrow destek oldu.⁴⁴³

Clemens E. Bosch 1935 yılında İstanbul'a geldikten üç yıl sonra protestan mezhebinden ayrılarak İslam dinine geçti. Adını Mehmet Emin olarak değiştirdiren Bosch, çocuklarının adlarını da değiştirerek Türk isimleri verdi.⁴⁴⁴ İstanbul'da dünyaya gelen beşinci çocuğu Arif Clemens, Türk okuluna gitti. En küçük çocuklar ilkokuldan mezun olunca Bosch'un eşi Johanna çocuklarla birlikte ABD'ye gitti. Onların ardından İstanbul Üniversitesi ile yaptığı sözleşme bitince ABD'ye gidecek olan Bosch, rahatsızlanınca İstanbul'da kaldı. Asistanı Sabahat Atlan hastalığı süresince kendisine baktı ve Cihangir'de (Defterdar Yokuşu, Adalar Apt. No.53) birlikte oturdular.⁴⁴⁵ Bosch'un biyografisinde ailesinin gerek hastalığında gerekse ölümünde kendisini aramamasının nedeni olarak eşi Johanna'nın Bosch'un Sabahat Atlan'a olan yakınlığından dolayı kırgınlığı belirtmektedir.⁴⁴⁶

Bu örneklerin dışında dayanışma içinde olan aileler de bulunuyordu. Röpke ailesi bunlardan biriydi. Türkiye'de yeni bir düzen kurarken birbirlerine destek oluyorlardı. Eva Röpke aynı zamanda eşi Wilhelm'in bilimsel çalışmalarına da yardımcı oluyor, yazışmalarını yürütüyordu.⁴⁴⁷ Ancak Röpke İstanbul'a pek uyum sağlayamadı. Geldiği üç yıl olmasına rağmen Türkçe konuşamıyordu. İstanbul Üniversitesi rektörü Cemil Bilsel, Röpke ile ilgili şunları söyler:⁴⁴⁸

"Öğrencileri gelip bana şikayette bulundular. (...) Ben de profesörü yanıma çağırıp kendisine sordum: 'Neden dersinizi Türkçe vermek için çaba göstermiyorsunuz?' 'Anlatmak istediklerimi ancak Almanca söyleyebilirim. Türkçe olarak ancak gündelik ihtiyaçlarımı karşılayabilirim, o kadar. Bilimsel bir dil için bu asla yetmez. Lütfen bunu böyle kabul ediniz. Bunun üzerine kendisine,

⁴⁴³ F. Neumark, **a.g.e.**, s.57.

⁴⁴⁴ Bkz. Ek 12.

⁴⁴⁵ Oğuz Tekin - Nil Türker Tekin, **a.g.e.**, s.39.

⁴⁴⁶ **A.e.**, s.40.

⁴⁴⁷ **A.e.**, s.57.

⁴⁴⁸ Hans Jörg Henneke, Wilhelm Röpke-ein Leben in der Brandung, Stuttgart, Schaeffer-Poeschel Verlag, September 2005, s.112.

ders vermesinin Türkçe konuşmasından daha önemli olduğunu söyledim ve o günden sonra ne onunla nede başka biriyle bu konuyu bir daha konuşmadım."

Röpke, Türkiye'ye hiçbir zaman yerleşmeyi düşünmedi. Burası onun için adeta bir ara istasyondur. Bu, eşinin daha sonra yayımlamış olduğu Röpke'nin mektuplarından da görülmektedir. İstanbul'un ikliminden büyük rahatsızlık duyuyordu. İstanbul'un açık mavi gökyüzü, onun için "sürekli pis mavi gökyüzü"ydü.⁴⁴⁹ Sıcak iklim onu demoralize ediyordu. Orta Avrupa iklimi ve yaşam stiline özlem içindeydi.⁴⁵⁰

17 Kasım 1935'te profesör Karl Brandt'a yazdığı mektupta şöyle demiştir.⁴⁵¹

"... Sizler ve İstanbul'daki bizler arasındaki fark, açıkça görülüyor. Sizler özde kendinize yabancı olmayan, hatta olağanüstü cazip denebilecek bir ortamda çalışıyorsunuz, böyle bir ortama asimile olmak zorundasınız ve nitekim çok kısa bir sürede asimile olacaksınız. Bizler ise, doğal olarak her bakımdan bir yabancı cisim oluşturuyoruz, bu ülkenin ne diline, ne özüne nüfuz etmemiz mümkün değil. Almanya'yı sildikten sonra, geleceğimiz hakkında çok ciddi olarak düşünmemiz gerekiyor, özellikle de çocuklarımız varsa. İçimizden bazıları ciddi olarak Türk vatandaşlığına geçmeyi düşünüyorlar. Ben şahsen, Türklerin 1683'de Viyana önlerinde kollektif biçimde başaramadıklarını, şimdi tek tek bireyler üzerinden elde" etmelerine yardımcı olmayı reddediyorum".

Röpke 1937 yılında İstanbul'dan Cenevre'ye gitmek üzere yola çıktığında çok mutluydu. Nihayet özlemi gerçekleşiyordu. Profesör Rüstow'a Cenevre'den gönderdiği 13 Ekim 1937 tarihli mektubunda şöyle yazıyordu.⁴⁵²

"... insanın bir telefon sahibi olmasının, akşam gazetesinin saniye sektirmeden kapısına gelmesinin, bir gazete makalesi yazmanız

⁴⁴⁹ A.e., s.113.

⁴⁵⁰ A.e., s.112.

⁴⁵¹ Eva Röpke, Wilhelm Röpke Briefe: Der innere Kompass 1934-1966, Zürich, Eugen Rentsch Verlag, 1976, s.23-24.

⁴⁵² A.e., s.28.

için size telgrafla ricada bulunulmasının ne demek olduğunu tasavvur edebiliyor musunuz?"

14 Kasım 1937'de profesör Fritz Neumark'a yazdığı mektupta ailesi ile ilgili şu cümleler yer alır:⁴⁵³

"... Ailem iyi. Çocuklar Mühürdar'daki serbest yaşantının son bulmasından ve önce Cenevre'deki süper medeniyete alışmak zorunda olmalarından biraz şikayetçiler."

İşletme iktisatçısı Alfred Isaac ve eşi Gertrud, göçmen akademisyenler arasında en iyi arkadaş, en yardımsever ve en özverililer olarak tanınanlardı.⁴⁵⁴ Alfred Isaac baldızını da İstanbul'a getirmişti. Üçü birlikte yaşıyorlardı. Kısa sürede öğrendiği yeni dili ile derslerini Türkçe veriyordu. Gertrud Isaac ise göçmen akademisyenlerin çocuklarına Almanca özel dersler veriyordu. Fritz Neumark'ın oğlu Matthias ve kızı Veronica Dobretsberger'in kızı Sissy öğrencileri arasındaydı.⁴⁵⁵

Alman Lisesi'nden alınan çocukların, High School'a kayıtları yaptırıldı. Bu okuldan mezun olanlar daha sonra Robert Kolej'e veya yurtdışına gittiler.

Türkiye'ye geldiklerinde çoğu henüz ilköğretim çağındaydı. Ancak bazılarının çocukları üniversiteye gidiyordu. Psikolog Wilhelm Peters'in oğlu kimya okuyordu. Botanikçi Alfred Heilbronn'un oğlu Hans tıp, kızı Agnes klasik filoloji eğitimi alıyordu.⁴⁵⁶ Kimyager Fritz Arndt'ın oğlu NS'lerden kurtulup Türkiye'ye döndükten sonra Robert Kolej'e devam etti.

Çocukların Türkçe'ye hakim olmaları onların ilerideki mesleklerinde yükselmelerine fayda sağladı.⁴⁵⁷ Buna örnek olarak iktisatçı Alexander Rüstow'un oğlu Dankwart Rüstow gösterilebilir. Dankwart Rüstow çocukluğundan itibaren Türkiye'de büyüdü. Türk dili ve Türkiye üzerine olan bilgileri ve daha sonra Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Kürsüsü'nde Prof. Hellmut Ritter'in yanında yapmış olduğu Şarkiyat araştırmaları

⁴⁵³ A.e., s.29.

⁴⁵⁴ A.e., s.5.

⁴⁵⁵ A.e., s.86.

⁴⁵⁶ Kemal Bozay, Exil Türki. Ein Forschungsbeitrag zur deutschsprachigen Emigration in die Türkei (1939-1950), Münster, LIT Verlag, 2001, s.110.

⁴⁵⁷ Horst Widmann, a.g.e., s.183.

onun ilerideki mesleğinin belirleyicisi oldu. ABD'nin Türk sorunları üzerine en önemli uzmanlarından biri oldu.⁴⁵⁸

Hijyen uzmanı Prof. Dr. Julius Hirsch'in büyük kızı Julia İstanbul'da English High School'a gitti ve mezun olduktan sonra Robert College'da kütüphanede görev aldı. 1944 yılında Robert College'da okumuş ve aynı okulda fizik öğretmenliği yapan Walter Eppenstein ile İstanbul'da evlendi.

Yabancı Diller Okulu'nun direktörü Erich Auerbach'ın oğlu Clemens önce Robert Koleji'ne devam etti ve 1945 yılında öğrenimini sürdürmek üzere ABD'ye gönderildi. Alman akademisyenler arasında, Türkiye'ye gelirken bankadan paralarını çekmeye bile vakit bulamadan, ancak canlarını son anda kurtaranlar olduğu gibi, ülkeden çıkabilmek için Rayh Kaçış Vergisi ödemek yükümlülüğünde bırakılanlar da bulunuyordu. Auerbach da vergi tutarı 30.000 RM (Rayh Markı) ödeyenlerden biriydi.⁴⁵⁹ Auerbach Türkiye'deki günleriyle ilgili şunları anlatır:⁴⁶⁰

"... hayli yoksullaştığımız, yanımda yedek para getirmemişim. Clemens'in yolculuğu ve oralarda üniversiteye gitmesi, mali bakımdan bizi zorladı. Haliyle elimizde avucumuzda değerli ne varsa yavaş yavaş elden çıkardık. Hatta benim kitaplarımın bir kısmı da böyle gitti. Ama bunlar burjuva dertleri; (...) burada, Avrupalı olmayan bir ülkeyi kısa sürede Avrupalılaştırmanın ne kadar zor olduğunu öğrendim; pratik ve moral anarşi tehlikesi çok büyük."

Alexander ve Lorena Rüstow çifti Neumark ailesi gibi, Alman göçmen akademisyenlerin birlik ve beraberliği için çaba gösteriyorlardı. İstanbul'a yeni gelenlerle ilgileniyorlar, ev kiralama, ev eşyası temin etme ve ev işleri için yardımcı bulma konusunda aracılık yapıyorlardı. Kalabalık aileleriyle, hatta ikinci dereceden akrabalarıyla Türkiye'ye göç ettiklerinden, üniversiteden gelen maaş yeterli olmuyordu. Diğer aile bireylerinin çalışma izinleri olmadığından ancak dil veya

⁴⁵⁸ A.e., s.125.

⁴⁵⁹ Politisches Archiv des Auswaertiges Amt, İstanbul, Emigration, Band I.

⁴⁶⁰ Erich Auerbachs Briefe an Martin Hellweg (1939-1950), hrsg. Martin Vialon, Tübingen, Basel, 1997, s.70.

piyano dersleri verebiliyorlardı. Bu da pek bir gelir getirmiyordu. Rüstow'lar çeviri işleri bulma konusunda da yardımcı oluyordu. Maddi sıkıntı içinde olan akademisyenler için, önce Patoloji Enstitüsü direktörü Philipp Schwartz'ın, daha sonra Fizyoloji Enstitüsü direktörü Hans Winterstein'in yönettiği bir yardım fonu kuruldu.

1915-1918 yılları arasında Darülfünun'da ders vermek için çağrılan Alman profesörlerden ve 1933'ten önce görev alan üç Fransız ve bir İsviçre'li profesörün iş sözleşmesinde Türkçe öğrenme maddesi bulunmuyordu. Bu dil şartı sadece "Alman Bilim Adamları Yardım Birliği" aracılığıyla gelen göçmen akademisyenler için geçerliydi.⁴⁶¹ Kısa sürede dil akademik düzeyde öğrenilip, yayınlar yapılacaktı. Gelenlerin yaş ortalamaları gözönüne alındığında, bu zorluklara neden oluyordu. Akademisyenlerin çoğu ellili yaşlardaydı. Küçük bir grup kırklı yaşları oluşturunuyordu. Otuz yaş grubuna ise pek azı dahildi. En kalabalık yaş grubu yirmi ile otuz arasındaydı. Bu grubu okutman ve asistanlar oluşturunuyordu.

En yaşlı akademisyenler; Salomon Calvi* (66), şarkiyatçı Karl Süssheim (62) ve Patalog Siegfried Oberndorfer'di (57). Otuzlu yaşlar grubunu aşağıdakiler oluşturunuyordu:⁴⁶²

- Hukukçu E. Hirsch (31)
- İktisatçı F. Neumark (33)
- Matematikçi W. Prager (34)
- İktisatçı W. Röpke (34)
- Botanikçi L. Brauner (35)
- Indolog W. Ruben (35)

⁴⁶¹ E. Hirsch, s.194.

* Calvi; 1934-1936 yılları arasında Ankara'da Yüksek Tarım Okulu (Yüksek Ziraat Enstitüsü)'nün Jeoloji Enstitüsü müdürlüğünü üstlendi. 1936-1938 arasında kuruluşunda emeği geçen Maden Teknik Arama Enstitüsü'nün müdürlüğünü, ardından ölümüne kadar danışmanlığını yaptı.

⁴⁶² H. Widmann, **a.g.e.**, s.178.

Hirsch anılarında, ilk Türkçe öğrenmeye daha İstanbul yolundayken yaptığı uzun tren yolculuğu sırasında başladığını anlatır.⁴⁶³ Röpke ve Neumark hemen hemen aynı tarihlerde İstanbul'a gelmişti. İlk iş olarak kendilerine bir Türkçe öğretmen aramaya başlamışlardı. Sonunda Almanca-Türkçe sözlüğünün yazarlarından biri olan İlhami Şevket'i buldular.⁴⁶⁴ Dil dersleri ile yoğun geçen ilk dört ayın sonunda günlük dili konuşabilecek seviyeye geldiler. Neumark altı ay içinde daha çok ilerleme kaydetti. İki yıl sonra derslerini Türkçe verebilecek duruma geldi. Röpke ise ilerleme kaydedemedi. Neumark, dil derslerine birlikte başlamalarına rağmen, Röpke'nin Türkiye'den ayrılacağını anlamasıyla birlikte Türkçe'ye ilgisinin azaldığını söyler.⁴⁶⁵

Kısa sürede Türkçe öğrenenler arasında Arndt, Hirsch, Neumark, filologların çoğu ve fen bilimciler vardı. Rüstow, Türkçe öğrenme konusunda yeteneksiz ve isteksizdi. Isaac ve Kessler ise öğrenmek için epey uğraş verseler de, bu konuda pek yetenekli değillerdi. Neumark, Isaac'ın en sonunda Türkçe ders vermeyi başatabildiğini söyler. Yaşlı hocalar Türkçe öğrenme konusunda başarısızdı. Hukukçu E. Hirsch ise dil konusunda olağanüstü yetenekliydi.

Göçmen akademisyenlerin kendi içindeki sosyal ilişkilerinde; oturdukları semt, mesleki ilişkiler, uzmanlık dallarının birbirine yakınlığı, aynı fakültenin elemanı olma, hobiler ve çocuklar gibi faktörler belirleyici rol oynuyordu.

Rüstow, Isaac, Reichenbach, Neumark ve Dobretsberger, Kadıköy'ün saygın bir villalar sokağında oturuyorlardı. Çocukları ise her sabah birlikte Avrupa yakasında bulunan okullarına gidiyordu.⁴⁶⁶ Bu yakın komşuluk ilişkileri kişisel ve bilimsel ilişkilerin gelişmesine de katkı sağlıyordu.

Röpke 9 Ekim 1935'te Dr. Hans Gestrich'e gönderdiği mektupta şöyle yazmaktadır:⁴⁶⁷

⁴⁶³ E. Hirsch, s.193.

⁴⁶⁴ F. Neumark, **a.g.e.**, s.94.

⁴⁶⁵ **A.e.**, s.95.

⁴⁶⁶ Hans Jörg Hennecke, s.94.

⁴⁶⁷ Eva Röpke, s.22-23.

"... çevre yaşam şartları fena değil. İstanbul'un yozlaşmış pis insan kalabalığından uzakta, gösterişli Marmara denizine nazır modern bir apartmanda oturuyoruz (...) yanımızda Neumark ve Reichenbach ve birkaç adım ilerde Rüstow."

Reichenbach ve Neumark aynı binada oturuyorlardı. Neumark, Reichenbach'ı; zeki, son derece kültürlü ve esprili bir bilgin olarak tanımlar ve "aynı evde oturduğumuz için fikirlerinden kolaylıkla yararlanabilmişim" der.⁴⁶⁸ Ancak aileler çocuklarını farklı yetiştirdiklerinden, görüş ayrılıkları ortaya çıkabiliyordu. Nitekim Neumark, oğlunun Reichenbach'ın büyük oğlunun etkisinde kalarak ateist olduğunu geç fark etti.⁴⁶⁹

Anadolu yakasındaki Kadıköy grubundan başka, Bebek, Taksim ve Aksaray'da oturanlar vardı. İstanbul Üniversitesi'nin yakınlarında ise Hirsch ve Finlay-Freundlich ikamet ediyordu. Astrofizikçi Hans-Rosenberg gözlemlerini sürdürebilmek için üniversite bahçesine, (Hirsch'in ifadesiyle "bahçenin dibinde") yakın bir ev arıyordu. O civarı iyi bilen profesör Hirsch, Rosenberg'in yardım isteği üzerine Piyer Loti caddesi üzerinde yeni yapılmış bir binadaki daireye taşındı. Böylece Hipodrum meydanında oturan Hirsch'le Rosenberg'lerin komşuluk ilişkileri gelişerek, yakın bir kişisel dostluğa dönüştü. Hans Rosenberg 1940 yılında, deniz kıyısında saatlerce güneşlendikten sonra güneş çarpması sonucu öldü. Hirsch, Rosenberg'in ölüm haberini rektöre bildirdiğinde, rektör, "kuzum, bir astronomi fizik profesörü, bizim enlemlerimizde güneşin gücünün ne olduğunu bilmez mi?" der.⁴⁷⁰ Çocukları yurtdışında olduğundan Verana Rosenberg eşi öldükten sonra Hirsch ailesinin yanına taşınarak onlarla birlikte yedi sekiz yıl yaşadı.

Alman göçmenler kendi aralarında ortak geziler, çay partileri, davetler düzenliyordu. Evler her zaman misafirlğe açıktı. Fritz Arndt'ın boğaz kıyısındaki evinde sık sık toplanılır, evin önünden denize girilirdi. Leo Spitzer'in evinde genç lektörlerden bazıları kalıyordu. Göçmen akademisyenlerin sorunlarını çözümleyen, sıkıntılarını gideren kişi Bebek semtinde oturan hukukçu Schwarz'dı. Tüm göçmenlerin

⁴⁶⁸ F. Neumark, **a.g.e.**, s.64.

⁴⁶⁹ **A.e.**, s.64.

⁴⁷⁰ **A.e.**, s.289.

danışmanıydı. Ankara'da ise bu görevi Eckstein ailesi üstlenmişti. Gertrud Isaac, küçük çocuklara evinde masallar sahnelerdi. Kosswig ailesi de Bebek'te oturanlardandı. Eleonore Kosswig biyolog olmasına rağmen çalışma izni olmadığından, eşine çalışmalarında eşlik ediyor ve folklor araştırmalarıyla ilgileniyordu. Bebek grubuna dahil olanlardan biri de Bosch ailesiydi. Eski Çağ Tarihçisi ve Nümizmatikçi Clemens Bosch, Bebek'te Yoğurtçu Zülfü Sokaktaki 25 kapı numaralı ahşap evde oturuyordu.⁴⁷¹

Akademisyenlerin hemen hemen hepsi en az bir enstrüman çalabilme yeteneğine sahipti. Biraraya gelip bir oda orkestrası kurma girişimleri oturdukları semtlerin birbirine uzak mesafede olması nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı. O zamanın ulaşım olanakları da kısıtlıydı. Her ne kadar bir oda orkestrası kurmasalar da özel yaşantılarında müzikli toplantılar önemli rol oynadı. Keman çalan Neumark, Kadıköy Halkevi'ndeki amatör orkestrada yıllarca yer aldı. Aynı orkestra Ankara'da İsmet İnönü önünde de bir konser verdi.⁴⁷²

Profesör Hirsch 1936 ve 1937 yazını Heybeliada'da kiraladığı Deniz Harp Okulu'nun üst tarafındaki tepenin, en güzel villalarından birinde geçirdi. Bu evde nihayet bir oda müziği gerçekleştirme olanağı buldular. Hindoloji profesörü Walter Ruben viyolonsel, Hirsch piyano çalıyordu. Eşi öldükten sonra Hirsch ailesiyle birlikte yaşayan Bayan Rosenberg gençliğinde şan dersleri almış son derece iyi bir müzisyendi. Schubert, Beethoven, Brahms'dan Lied söylerken Hirsch'de piyanoda eşlik ediyordu.⁴⁷³ Dinleyicileri ise ev sahibi, arkadaşları ve komşularıydı. Alman akademisyenlerin evlerinde bu eğlenceli toplantılar dışında, bilimsel toplantılar da düzenleniyordu. Breusch bu toplantılar üzerine şunları söyler:⁴⁷⁴

"Fikri izolasyondan kendimizi kurtarabilmek için, her branştan 12-15 kişinin katıldığı bir nevi özel akademi kurduk. Yöneticileri toplum bilimci Alexander Rüstow ve Hukukçu (hukukçu) Andreas Schwartz idi; iktisatçı Neumark, Kessler, Isaac, arkeolog Bittel,

⁴⁷¹ Oğuz Tekin, Nil Türker Tekin, Clemens Emin Bosch (1894-1955), Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2007, s.21.

⁴⁷² F. Neumark, **a.g.e.**, s.130.

⁴⁷³ Hirsch, s.276.

⁴⁷⁴ Widmann, s.180.

botanikçi Heilbronn ve Brauner, zoolog Kosswig, astronom Freundlich, Rosenberg, Gleisberg ve kimyager Arndt ile Breusch ve daha birçokları geçici olarak buna katıldılar."

Bu toplantılara katılan göçmen profesörler sırayla kendi evlerinde bu grubu ağırlıyordu. Bu toplantıların amacı bilimsel alışverişti. Fritz Neumark'ın toplantılarla ilgili sözleri:⁴⁷⁵

"... Sosyal bilim dallarında çalışanların verdikleri konferanslar, sayısal olarak ilk planda olmasına rağmen, fen bilimleri ve tıbbi dallardaki arkadaşlarımız da, bize problemlerinden ve dertlerinden bir şeyler aktarmaya çalışıyorlardı. Tüm katılanlar için kişisel ve bilgisel açıdan bir kazanç niteliğindeki bu toplantıları, hoş bir duyguyla anımsarım."

Göçmen akademisyenlerin ilişkileri kendi çevreleriyle sınırlı değildi. Türk meslektaş ve komşularla olduğu kadar, levantenler, Hollandalı, Avusturyalı ve Macar aileler de onların tanıdık çevresine dahildi. Tatil günlerinde yüzmek, yelken sporları, tekne kiralayıp adaya geziye gitmek sosyalleşme nedenleriydi. Yaz aylarının bunaltıcı sıcağından kaçmak için Uludağ tercih edilen bir yerdi.

b. Resmi Kurumlarla İlişkileri

Türkiye'ye sığınan göçmen Alman akademisyenlerin resmi kurumlarla olan ilişkilerinde, dil sorunu ve kültür farklılıklarından kaynaklanan bazı sorunlar her ne kadar ortaya çıkmış olsa da, bunlar kısa sürede aşıldı. Bu konuda Türk meslektaşlarının büyük yardımları oldu. İktisatçı Fritz Neumark İstanbul'da ilk karşılaştıkları resmi kurumun İstanbul Üniversitesi postanesi olduğunu söyler:⁴⁷⁶

"İlk karşılaştığım resmi kurum İstanbul Üniversitesi pastanesi... henüz Türkiye'de kalacağımız adresi vermemiz mümkün olmadığından, postamızı İstanbul Üniversitesi adresine göndermelerini tembih etmiştik. Postane memurunun hiçbir

⁴⁷⁵ Neumark, **a.g.e.**, s.128.

⁴⁷⁶ Neumark, **a.g.e.**, s.170-171.

yabancı dil konuşmadığını... tesbit ettim... işaret diliyle... derlenmemiş bütün postaya bakmamı, belki bunun içinde benim için gönderi veya diğer yabancı profesörler için de olanları bulabileceğimi işaret ettiğini anladım."

Başvurmak zorunluluğunda oldukları ikinci resmi kurum ise ikamet ettikleri semtin karakoluydu. Burada kendileri ile ilgili yapılan kaydın ardından ayrıca İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ndeki Yabancılar Şubesi'nde de bir kayıt yaptırtmak zorundaydılar. Ancak bu işlemin ardından 'ikamet belgesi' alabiliyorlardı. Daha sonra bu belge kimlik yerine geçti.⁴⁷⁷ Neumark, o yıllarda tecrübelerime göre Türk bürokrasisi hemen hemen Amerikan bürokrasisi kadar kusursuz' işliyordu demektedir.⁴⁷⁸ Türk polisinin olağanüstü yeteneğe sahip olduğunu ve organizasyonunun Fransız polisine benzediğinden bahsetmektedir. Polislerin kapıcılar ve bekçiler sayesinde her gelişmeden haberdar olduklarını ve bu sistemin Fransa'da da uygulandığını söylemektedir.⁴⁷⁹

Neumark anılarında, Emniyet Müdürlüğü'ne sorgu için çağırıldığını ve iki kez mahkemeye çıktığını -ilki evsahibinin kendisine açtığı dava nedeniyle, ikincisi tanık olarak- anlatır. Polisteki sorgusu, Karl Menges adlı bir Alman akademisyen ile ilgiliydi.⁴⁸⁰ Menges, NS'lerin iktidara gelmeleri üzerine Almanya'yı terk ederek İstanbul'a gelmişti. Ancak 1939 yılında New York'ta bulunan Colombia Üniversitesi'nden bir çağrı almıştı. Davet mektubunun eline geçmesi ise İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına denk gelmişti. Bu nedenle A.B.D'ye her zaman kullanılan seyahat yolu ile gidilemiyordu. Bunun üzerine ailesini Neumark'ın himayesine bırakarak Rusya ve Japonya üzerinden gitmişti. Her iki ülkede henüz savaşa katılmamıştı. Menges'in Rusya üzerinden seyahat etmesi onun Rusya lehine ajanlık yaptığı şüphesine yol açmıştı. Neumark polis tarafından bu nedenle sorguladı ve kendisinden Menges'in eşiyle yaptığı görüşmelerin içeriği talep edildi. Polis bütün ziyaretleri gözlemlemiş ve kayıt altına almıştı. Bu olay Alman göçmen

⁴⁷⁷ A.e., s.173.

⁴⁷⁸ A.e., s.170.

⁴⁷⁹ A.e., s.173-174.

⁴⁸⁰ A.e., s.175.

akademisyenlerin de Türk makamları tarafından izlendiğinin bir göstergesiydi. Neumark konu ile ilgili şunları anlatmaktadır:⁴⁸¹

"... polislere birincisi Menges'in Nazi aleyhtarı, fakat komünist olmadığını, ikincisi Rusya üzerinden dolanarak, New York'ta kendisine verilen profesörlüğü alabilmesi için A.B.D'ye gitmesinin tek yol olduğunu ve üçüncüsü Bayan Menges'e yaptığım ziyaretlerin... siyasi içerikte olmayıp, yalnız insancıl nedenlerle olduğunu izah edinceye kadar epey zahmet çektim."

Göçmen Alman akademisyenler halen Alman vatandaşı olduklarından dolayı, Türkiye'deki Alman diplomatik temsilcilikleriyle irtibat kurmak ve sürdürmek zorundaydılar. İlk yıllarda ilişkiler ılımlıydı. Her iki taraf da sınırlı bir hoşgörü ve belirli bir ilişki şekli çerçevesinde saygılıydılar. 1933 yılının Temmuz ayında İstanbul'a gelen Philipp Schwartz⁴⁸² Alman Başkonsolosluğu'na ait olan, yazlıklardan birinde oturan maslahatgüzar von Fabricius'dan 'bahçe partisi' daveti aldığı anda, ancak Nazi armalı bayraklar indirildiği takdirde kabul edeceğini söylemesi üzerine, bu talebi yerine getirildi.⁴⁸³ Schwartz daveti sözlerle anlatmaktadır:⁴⁸⁴

"... O zamanlar henüz şüpheli biri olan Bay Von Rippentrop'un kardeşi Bayan Jenke evsahipliğini üstlendi. Partide bulunanlar arasında sessiz, yaşlı ve dertli bir bey olan ve yakında soyu nedeniyle görevinden alınacak olan Alman Başkonsolosu; bir yıl boyunca arkadaşlarımdan birçoğuna çeşitli yardımlarda bulunacak olan, genç ve dürüst vize konsülü; Alman Hastanesi'nin direktörü, Yahudilerin de insan olduklarını unutmayan iyi niyetli bir banka müdürü olan Bay Posth⁴⁸⁵ vardı. Nazilerden korkar ve nefret ederdi."

⁴⁸¹ A.e., s.176.

⁴⁸² Schwartz'la birlikte Rudolf Nissen de İstanbul'a gelmiştir. O daveti reddetmiştir. Ancak ertesi gün von Fabricius kendisini ziyaret ederek, bayrakların çekilmeyeceğini bildirmiştir (R. Nissen, a.g.e., s.194).

⁴⁸³ P. Schwartz, a.g.e., s.57.

⁴⁸⁴ A.e., s.58.

⁴⁸⁵ Johannes Posth, Deutsche Orientbank'ın Genel Müdürü'ydü (Neumark, a.g.e., s.184).

Aynı yılın sonbaharında ise Wilhelm Röpke ve Fritz Neumark İstanbul'a göreve başlamak üzere geldiklerinde Alman Başkonsolosluğu'na nezaket ziyaretinde bulundular. O zamanlar Almanya'nın dış temsilciliklerinde geleneksel ziyaret kuralları uygulandığından, Alman Başkonsolos'u da bir süre sonra onları ziyaret etti.⁴⁸⁶ Rudolf Nissen anılarında, 1934 yılında Alman Başkonsolosluğu'ndan bir görevlinin eşini muayene etmesi için kendisini aradığından bahsetmektedir.⁴⁸⁷ Ancak, bir süre sonra Alman diplomatik temsilcilikleri 'arı' Almanların, Yahudi asıllı doktorlara gitmelerini yasakladı.

Alman göçmen akademisyenler ve Alman diplomatik temsilcilikleri arasındaki ilişkiler gitgide mesafeli olmaya başladı. Akademisyenler çok gerekli olmadığı sürece ilişki kurmamaya özen gösteriyorlardı. Pasaportları beş yıl süreyle geçerli olduğundan en azından bu süre zarfında bu nedenle Başkonsolosluğa gitmeleri gerekmiyordu. Ancak, evlilik sözkonusu olduğunda nikahın burada kısılma zorunluluğu vardı. Ayrıca doğumda da kayıt ve kimlik alınabilmesi için Alman temsilciliklerine başvurmaları gerekiyordu.

Hukuk profesörü Ernst Hirsch'in İstanbul Alman Başkonsolosluğu ile ilk ve son bağlantısı, 1934 yılının Ocak ayındaki evlilik başvurusuydu. Hirsch nikahını şöyle anlatmaktadır:⁴⁸⁸

"Nikahımızı, Başkonsolos adına Viskonsolos Bay von Graevenitz kıydı; von Graevenitz, şefinin aksine Nazi rejiminin dostu olmaktan çok uzak bir insandı. Nitekim, birkaç ay sonra İstanbul'daki görevinden alındı. Kendisini, daha sonra 1950'lerde Berlin'de gördüm... Nikah memuru sıfatıyla, iki Yahudi Alman yurttaşını -her ikisi de İstanbul Alman Lisesinde öğretmendir- nikah şahidi olarak davet etmek inceliğini göstermişti. Böylece, 23 Ocak 1934'te hiçbir davetli hazır bulunmaksızın evlendim."

Akademisyenlerin faaliyetleri diplomatik temsilcilikler kanalıyla izlenip Berlin'e rapor ediliyordu. Başkonsolos Axel Toepke'nin Alman Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı

⁴⁸⁶ F. Neumark, **a.g.e.**, s.182.

⁴⁸⁷ R. Nissen, **a.g.e.**, s.208.

⁴⁸⁸ E. Hirsch, **a.g.e.**, s.268.

17 Ocak 1935 tarihli mektupta, İstanbul'daki göçmen profesörlerin titiz bir şekilde gözlemlendiği yer alıyordu. Nitekim kısa bir süre sonra akademisyenlerin üzerindeki baskı ivme kazanarak sertleşti.⁴⁸⁹

1933-1936 yılları arasında İstanbul'daki Alman Lisesi'ne gidenlerin çoğu göçmen Alman akademisyenlerin çocuklarıydı. Başlarda sorunsuz olan eğitim ve öğretim zamanla çıkmaza sürüklendi. Okul siyasallaştırıldı ve NS'lerin etki alanına girdi. Alman Hükümeti; istihbarat, örgütlenme ve propaganda alanında diplomatik temsilcilikler olduğu kadar, Alman Lisesi'ndeki görevlilerden de yararlanıyordu. Yirmi öğretmenden onsekizi Nazi örgütünde aktif görevdeydi.⁴⁹⁰ Başında Dr. Paul Joseph Goebbels'in bulunduğu Alman Propaganda Bakanlığı, yurtdışındaki diplomatik temsilciliklerinin propaganda yöntemlerini belirliyordu. Türkiye'de bulunan Alman okulu ve derneklerinden propaganda ile casusluk faaliyetlerinde yararlanıyorlardı. İstanbul'da NSDAP'nin bölge lideri (Gauleiter) Dr. Alfred Guckes'di.⁴⁹¹

1847 yılında İstanbul'da yaşamakta olan Alman ve Avusturyalılar tarafından kurulmuş olan Teutonia kulübü, 1933 yılında NSDAP'ye destek vermeye başladı.⁴⁹² Kulüpte yapılan parti toplantılarında gamalı haçlı bayraklar asılıyor ve uniforma giyiliyordu. Ancak, bir süre sonra konu Türk makamlarına ulaşınca, kulübün kapatılma ihtimaline karşı bu toplantılar kulüp yerine Alman Başkonsolosluğu'nda düzenlendi.⁴⁹³ Almanya'da gerçekleştirilen Yahudi boykotu Türkiye'de de uygulanmaya çalışıldı. Alman Lisesi'ndeki 'ari' öğrencilerin Yahudi asıllılarla konuşması yasaklandı. Öğretmenler bu öğrencileri hedef aldı. O yıllarda Alman Lisesi'nde öğrenci olan Bayan Elfriede yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır:⁴⁹⁴

"Bir öğretmenim vardı, ... ben iyi bir öğrenciydim, ondan devamlı iyi notlar alıyordum. ... Günün birinde Yahudi olduğumu öğrendi. O günden sonra sanki okulda yokmuşum gibi davrandı. ... Bana

⁴⁸⁹ Anne Dietrich, **a.g.e.**, s.204.

⁴⁹⁰ Glasneck, **a.g.e.**, s.33.

⁴⁹¹ Anne Dietrich, **a.g.e.**, s.194,201.

⁴⁹² **A.e.**, s.98.

⁴⁹³ **A.e.**, s.46.

⁴⁹⁴ Haymatloz, **a.g.e.**, s.78.

öyle bir not verdi ki, neredeyse başka bir okula gönderilecektim.
Beni hiç derse kaldırmadı, ... sanki ben yoktum."

İstanbul'daki tüm göçmen Alman akademisyenlerin buluştukları bir yer olan Tünel Kitabevi'nin sahibi Yahudi asıllı Bay Karon'du. 'Ari' Alman'lara bu kitabevinden alışveriş yasaklandı. Henüz o yıllarda küçük bir kız olan Elfi A. Karon şunları hatırlamaktadır:⁴⁹⁵

"... En çok korktuğum şey, Almanların Türkiye'yi ele geçirecekleri ve ilk olarak babamı alıp götürecekleri idi. ... Babamın dükkanına rakip olsun diye bir Nazi kitabevi açılmıştı. Müşterilerin çoğu, özellikle Almanlar gelmemeye başlamışlardı. Alman kural ve yasalarına dış ülkelerde iyi uyulduğu söylenebilir. ... Babama 'Weltwoche' de gelmeye başlamıştı... Nazilere karşı bir gazete idi. ... üç saat içinde tek bir gazete bile kalmıyordu. Türkiye'ye çağrılan bütün profesörler dükkana geliyordu."

Bu yaşanan gelişmeler üzerine İstanbul'da yaşayan tüm göçmen akademisyenler çocuklarını Alman Lisesi'nden alıp İngilizce öğretim yapan okullara kayıt yaptırdılar. Başkonsolosluk İstanbul'da yaşayan 'ari' Almanlara da göçmen akademisyenlerle her türlü ilişkiyi yasaklamıştı. Neumark, ailece görüştükleri büyük bir Alman endüstri firmasının temsilcisi olan Hans Grosskettler'in bir gün kendisine; konsolosluğun emri üzerine ari ırkına mensup olmayanlarla toplum içinde birlikte görünmelerinin yasaklandığını ve böylece görüşmelerine son vermenin yanı sıra ev ziyaretlerinin de kısıtlanması yönündeki ricasını anlatmaktadır.⁴⁹⁶

Alman diplomatik temsilcilikleri bir süre sonra süresi dolan pasaportların uzatılması için başvuran akademisyenlerin pasaportlarını kırmızı renkte "J" (Jude) harfi ile damgaladı. Profesör Hirsch pasaportu ile ilgili şunları söylemektedir:⁴⁹⁷

"Hatırladığım husus, sadece 1938 ilkbaharında müddeti dolmuş olan Alman pasaportumu uzatmak için bir girişimde

⁴⁹⁵ A.e., s.81; E. Hirsch, a.g.e., s.199.

⁴⁹⁶ F. Neumark, a.g.e., s.96.

⁴⁹⁷ E. Hirsch, a.g.e., s.305.

bulunmadığıdır. Çünkü, ya Alman Rayhı'nın resmi organında yayınlanan gerekçe ile zaten vatandaşlıktan çıkarılmış bulunuyordum. ... ya da alacağım yeni pasaporta, beni damgalamak amacıyla bir "J" harfinin ve ilave ad olarak 'Israel' sözcüğünün konacağını bildiğim için başvurmamıştım.

İstanbul'a gelen Yahudi asıllı akademisyenlerin sayıları artması üzerine Rayh Bilim, Eğitim ve Halk Eğitimi Bakanlığı harekete geçti. Dr. Herbert Scurla adında bir müfettişini akademisyenleri denetlemek üzere 11-25 Mayıs 1939 tarihleri arasında Türkiye'ye gönderdi.⁴⁹⁸ Scurla'nın görevi; Türkiye'de bulunan Yahudi asıllı akademisyenler hakkında güncel veriler toplayıp, herbiri ile ilgili detaylı rapor hazırlamak ve Türk yetkililerini onların aleyhinde tutum almaları yönünde etkilemekti. Amaç, akademisyenlerin görevlerine son verilmesini sağlamak ve onların yerine parti ideolojisine sadık nasyonal sosyalist kişilerin yerleştirilmesiydi.

Scurla, bu konuda ne kadar çaba gösterdiyse de başarılı olamadı.⁴⁹⁹ Türk yetkilileri için geçerli kıstas, göçmen akademisyenlerin görevlerine olan bağlılık ile sahip oldukları bilimsel düzeydi: Bu akademisyenlerin nasyonal sosyalist ideolojiye bağlılıkları önem taşımamaktaydı.

Diplomatik temsilciliklerde göçmen akademisyenler aleyhine birbiri ardına bürokratik engeller çıkartılıyordu. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın talimatı üzerine tüm Yahudi asıllı akademisyenlere anket formu gönderildi. Bu anketle; Türk Hükümeti ile yapılan iş sözleşmesinin başlangıç tarihi, kendilerinin veya eşlerinin 'ari' olup olmadığı, akrabaları arasında 'ari olmayan' kişilerin belirtilmesi, Almanya'daki görevlerine hangi nedenle son verildiği soruluyordu.⁵⁰⁰ Fakat, temsilciliğin en ağır uygulaması, akademisyenlerin Alman vatandaşlığından çıkartılmaları işlemiydi. Alman Rayh'ı 25 Kasım 1941 tarihinde çıkartılan 11 no'lu kararname ile, Alman Vatandaşlık Tüzüğü'nde değişiklik yapmış ve dış ülkelerde yaşayan tüm Yahudi

⁴⁹⁸ Klaus-Detlev Grothusen, **a.g.e.**, s.17.

⁴⁹⁹ **A.e.**, s.48.

⁵⁰⁰ Bkz. Ek 12.

asıllı Almanlar, 27 Kasım 1941 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere Alman vatandaşlığından çıkartılarak, Almanya'da bulunan malvarlıklarına el konulmuştur.⁵⁰¹

Türkiye'den o tarihe kadar henüz ayrılıp başka ülkelere gitmemiş olan göçmen akademisyenler, bir anda 'heimatlos' (vatansız) kaldılar. Bu durum, yabancılar polisinin oturma izinlerini uzatıp uzatmayacağı endişesine yol açtı. Philipp Schwartz konuyla ilgili çözüm arayışına girdi. Bir süre sonra Londra'da sürgünde bulunan Çek Hükümeti'ne başvurdu. Hükümetin başında Eduard Bennesch bulunuyordu. Schwartz, vatandaşlıktan çıkartılan meslektaşları için Çek pasaportu almayı başardı.⁵⁰² Ancak, sürgünde bulunan bir hükümetin pasaportunun diğer devletlerce tanınıp tanınmayacağı şüpheliydi. Bu sırada iş sözleşmeleri biten bazı akademisyenlerin sözleşmeleri Türk Hükümeti tarafından uzatılmayınca, Filistin, Kahire, Tahran ve A.B.D'ye gittiler.⁵⁰³

Neumark, Hirsch, Nissen, Arndt gibi profesörlerden bazıları eşleri ile birlikte Türk vatandaşlığına geçtiler. Günün koşulları içinde Türk vatandaşlığı kendilerine bir güvence sağlamış oldu, ancak bir Türk profesörü olarak aldıkları maaş oranında ücret kaybına uğradılar.

Türkiye Hükümeti'nin Alman göçmenlere bu pasaportsuz dönemde zorluk çıkartmamış, aksine "bu dönemi atlatmaları için üstün bir anlayış göstermiş olması" sık sık şükranla ifade edilmektedir.⁵⁰⁴

⁵⁰¹ E. Hirsch, **a.g.e.**, s.306.

⁵⁰² **A.e.**

⁵⁰³ **A.e.**, s.307.

⁵⁰⁴ F. Neumark, **a.g.e.**, s.183.

SONUÇ

1933 Üniversite Reformu ile birlikte ülkemize gelen bilim adamları Türkiye'nin bilim atmosferini değiştirdi. Bu dönem, çağdaş bir üniversitenin kurulmasına, genç nesil bilim insanlarının yetişmesindeki katkılarının yanı sıra birçok fakültenin geçmişinde etkin rol oynadılar. Onlarla birlikte yeni kürsüler açıldı, laboratuvarlar ve kütüphaneler geliştirildi, Türkiye dünya literatürü ile tanışmaya başladı. Avrupa'yı etkileyen yeni fikir akımları bu akademisyenler yoluyla Türkiye'ye girdi. Tıptan ziraate kadar pek çok alanda yeni teknikler geliştirildi. Bilimsel çalışma ve araştırma yöntemleri uygulandı. Üniversitelerin yapılandırılması, düzenlenmesi onların önderliğinde oldu. Çağdaş bir Türkçe ders literatürü oluşturulmasına katkıda bulundular. Ayrıca birçok fakültede monografik araştırma dizileri ve dergiler çıkartarak, o güne kadar hemen hiç bilinmeyen Avrupa-Amerika örneklerinde olduğu gibi, yeni teorik araştırma sonuçları, belirli alanlardaki gelişmeler ve son durum hakkında genel görünüm ve Türk-Alman akademisyenlerin ampirik araştırmaları yayınlandı.

Aynı zamanda devlet hizmetinde danışmanlık görevinde bulundular. Yeni nesil Türkiye'nin üniversite yaşamına yön vererek bilim adamlarının yetişmesinde büyük rol oynadılar. Her yıl ayrı bir Anadolu kentinde düzenledikleri "Üniversite Haftası" ile halkı üniversite ile buluşturdular. Halkı eğitme ve bilgilendirme çalışmalarının yanında bu haftalarda Tıp alanındaki akademisyenler bu kentlerde ameliyat yapıyor ve konsültasyonlara katılıyordu.

Fritz Neumark'ın vergi reformunu görüşmek üzere oluşturduğu bilirkişi komisyonunun raporu sonucu hazırlanan reform tasarıları (1950) kısa süre sonra yasa haline getirildi. Gelir ve Kurumlar Vergisi, Türk vergi sisteminin temel direklerini oluşturdu. Göçmen Alman akademisyenler eğitim ve üniversite reformlarında Atatürk'ün beyin takımını oluşturdular. Tüm akademisyenlerin birçok hizmeti oldu.

1933 Üniversite Reformu ile çoğu alanda yenilik ve gelişmeler sağlanması açısından olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Cumhuriyet döneminde üniversitede yapılan düzenlemeler bu reform hareketi ile sınırlı kalmamıştır. Cumhuriyetin ilerleyen

yıllarında üniversite kanunları yenilenmiş veya kanun maddelerinde bazı değişiklik gerçekleştirilmiştir. Üniversite Reformu, üniversite tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

İstanbul Üniversitesi'nin ilk on yılında 192 serbest konferans, 262'si Halkevlerinde verilen konferans olmak üzere 503 konferans tertip edilmiştir. Tıp Fakültesi'nden 2312, Dişçilikten 449, Hukuk Fakültesi'nden 1529, Fen Fakültesi'nden 205 olmak üzere 5936 mezun vermiştir.

Tıp Fakültesi'nde 14, Fen Fakültesi'nde 14, Edebiyat Fakültesi'nde 12, Hukuk Fakültesi'nde 12 enstitü olmak üzere 52 enstitü yine on yıl içerisinde açılmıştır.

İstanbul Üniversitesi öğrenci sayısında da artış yaşanmış, on yılda sayı üç katına çıkmıştır. 1933 yılında öğrencilerin fakültelere göre dağılımında özellikle kız öğrencilerinin Edebiyat Fakültesi'nde oran olarak fazlalığı görülmektedir. Genel olarak kız öğrencilerin oranı %25'tir.

Bununla ilgili tablo aşağıdadır:

<u>Fakülteler</u>	<u>Erkek</u>	<u>Kız</u>	<u>Toplam</u>
Edebiyat Fakültesi	122	167	289
Fen Fakültesi	760	227	986
Hukuk Fakültesi	1082	196	1278
Tıp Fakültesi	849	36	884

Bazı yazarların, göçmen akademisyenlerin Türkiye'de az bir süre kaldıklarından fazla bir katkılarının olmadığı görüşüne katılmıyorum. Türkiye'de kısa süre kalanlar olduğu kadar, uzun süre kalıp hatta Türk vatandaşlığına geçip burada mezarları bulunanlar da vardır. Onların başarılarına bir örnek olarak Türk Ticaret Kanunu verilebilir. Profesör Ernst E. Hirsch'in kısa sürede Türkçe öğrenip 1957 yılında yürürlüğe giren ve tek başına hazırladığı bu yasa hemen hiç değişiklik yapılmadan 2007 yılındaki değişikliğe kadar Türk ticaret yaşamını düzenledi. Yine onun eseri olan 1951 tarihli "Fikri ve Sanat Eserleri" hala yürürlüktedir. Birçok alanda bu tür örnekler verilebilir.

Atatürk'ün izlediği kültür politikasının önemli bir ayağını oluşturan Üniversite Reformu, o zamanın şartlarının el verdiği ölçüde başarılı olmuştur. Önce İstanbul ve Ankara olmak üzere, sonraki yıllarda ise diğer kentlerimizde açılan üniversiteler, 1933 Üniversite Reformu'nun verdiği ivme ile Türkiye'yi Batı'ya açmış ve evrensel ölçülerde bilimsel çalışmalar başlanmıştır. Bu amacın gerçekleşmesinde, Türkiye'de kültür birliğini sağlayacak kurumlar olarak düşünülen üniversiteler rol oynamıştır. Ayrıca bu yolla Cumhuriyet idaresi, kendi devamını sağlayacak ve aydın bir genç nesil yaratma olanağına kavuşmuştur.

Bu kurumsal ve kavramsal bir çalışmadan ziyade tarihte yaşanan bir olguyu arşiv belgelerinden günışığına çıkartmak, bunları tasnif etmek ve o dönemi bu belgeler ışığında anlamaya çalışmaktır. Bu nedenle 1933 Üniversite Reformu'nu bizzat yaşayan Yahudi asıllı Alman göçmen akademisyenlerin kişisel anıları büyük önem taşımaktadır. Wilhelm Röpke'nin mektupları, Rudolf Nissen, Phillipp Schwartz, Fritz Neumark ve Ernst Hirsch'in anıları o dönemi aydınlatmaktadır. Victor Klemperer'in 1933-1945 yılları arasında tuttuğu günlüğü ise o dönemin Almanya'sını yansıtmaktadır.

Yurtdışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Birliği Başkanı Phillipp Schwartz'ın 1972 yılında Kopenhag'da düzenlenen bir uluslararası sempozyumda, 1933'ten sonra tecrite zorlanan Yahudi asıllı Almanlar ile ilgili sunduğu rapor, NS'lerin iktidarı ile başlayan beyin göçünü detaylı olarak anlatmaktadır. Bu rapor II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında yazılmıştır. Neumark, Hirsch ve Nissen eserlerini yıllar sonra kaleme almıştır.

Bu konu ile ilgili Horst Widmann'ın 1973 yılında yayımlanmış olan 'Exil und Bildungshilfe' adlı eserinde; Almanya'dan Türkiye'ye gerçekleşen beyin göçü bir bütün olarak ele alınmış, çok kapsamlı bir çalışma gerçekleştirilerek Türkiye'de bulunan bütün Alman akademisyenler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ben ise çalışma alanımı baştan İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler; Edebiyat, Fen ve Tıp fakülteleri ile sınırladım. Ayrıca bu fakültelerde görev yapan Alman akademisyenlerden sadece Yahudi asıllı akademisyenleri ele aldım. Bulundukları

fakültelerdeki bilimsel ve kurumsal katkılarının yanı sıra özel yaşantılarını da araştırdım. Özetle, bu envanter bir çalışmadan ziyade deskriptif bir çalışmadır.

KAYNAKLAR

- Anonim.: **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, 1923-1978**, İstanbul, Akbank Kültür Yayını, 1980.
- Anonim.: Der Nationalsozialismus: **Information zur Politisches Bildung** (123/126/127), Bonn, Bunderszentrale für Poltische Bildung, 1991.
- Anonim.: Dışışleri Bakanlığı Siyasi Arşivi (PAAA); İstanbul, Emigranten, Band I.
- Anonim.: **İ.Ü. İktisat Fakültesi 1936**, "İktisat Fakültesi'nin Kuruluşu", İstanbul, t.y.
- Anonim.: **Cumhuriyetin 50. yılında İstanbul Tıp Fakültesi "Biyokimya Kürsüsü"**, Cilt I, İstanbul, Sermet Matbaası, 1974.
- Anonim.: **Genel Patoloji ve Patolojik Anatomi Kürsüsü**, Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Tıp Fakültesi, İstanbul, 1974.
- Auerbach, Erich.: **Roman Filolojisine Giriş**, çev. Süheyla Bayrav, İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1944.
- Autengruber, Peter.: Univ. Prof. Dr. Josef Dobretsberger - Vom Bundesminister für soziale Verwaltung zum Obmann der Demokratischen Union, in : **DÖW Jahrbuch 1996**.

- Bahadır, Osman.: "Cumhuriyetin İlk On Yılında Yurtdışında Eğitim", **Bilim Cumhuriyetinden Manzaralar**, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2000.
- Bajohr, Frank - Pohl, Dieter.: **Der Holocaust als offener Geheimnis München**, Verlag, C. H. Beck, 2006.
- Benz, Wolfgang.: **Geschichte des Dritten Reiches**, München, C.H.Beck Verlag, 2000.
- Berkem, Ali Rıza.: **İstanbul Üniversitesi 64 Yaşında: Darülfunun'dan Bugüne Üniversiteler**, İstanbul, İ.Ü. Basımevi ve Film Merkezi, 1997.
- Berndt, Martin und Schulin, Ernst.: **Die Juden als Minderheit in der Geschichte**, München, DTV, 1981.
- Bilsel, Cemil.: "Dördüncü Yıl Açış Nuktu", **Üniversite Konferansları: 1936-1937**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1937.
- Brügel, Silke.: **Ernst Reuter'in Türkiye'deki Yaşamı ve Katkıları**, çev. Süheyla Ababay, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı, 1991.
- Canda, M.Ş.: **Başlangıçtan Günümüze Patoloji'nin Gelişimi**, Temel Patoloji I, 2.B; Sivas Kanser Savaş Derneği Yayınları, No:6, Sivas, Dilek Basımevi, 1988.
- Cremer, Jan, Pryzutulla, Horst.: **Exil Türkei**. München, Verlag Karl M. Lipp, t.y..
- Dietrich, Anne.: **Deutschsein Istanbul**, Opladen, Leske und Budrich, 1998.

- Fındıkoğlu, Dr. Z.F.: Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayını, 1946.
- Fleckenstein, Jutta.: "Münih ve İstanbul" **Eine Ausstellung im Jüdischen Museum München**, 3.Dez.2008-8.März 2009.
- Focke, Harold - Reimer, Uwe.: **Alltag unterm Hakenkreuz**, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1979.
- Girgin, Kemal.: **T.C Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (1923-1993)**, Ankara, 1993.
- Glasneck, Johannes.: Çev. Arif Gelen, **Türkiye'de Faşist Alman Propagandası**, 1.bs. Ankara, Onur Yayınları.
- Göze, Ayferi.: **Siyasal Düşünce Tarihi**, İstanbul, İ.Ü. Yayınları, 1982.
- Göze, Ayferi.: **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Yayınları, 1998.
- Grothusen, Klaus - Detlev.: **Der Scuria Bericht**, 1. Auflage, Frankfurt, Dağyeli Verlag, 1987.
- Habersack, Michael.: **Friedrich Dessauer (1881-1963) Eine politische Biographie des biophysikers und "homo catholicus im besten und weitesten sinne"**, Paderborn, Verlag Schöningh, 2011.
- Haffner, Sebastian.: **Anmerkungen zu Hitler**, München, Kindler Verlag, 1978.

- Harrecker, Stefanie.: **Degradierte Doktoren, Beitrage zur Geschichte, der Ludwig Ludwig-Maximilians Universitaet München**, Herbert Utz Verlag, München, 2007, s.159.
- Hartwich, Hans-Herman.: **Politik im 20 Jahrhundert**, 4. bs., Braunschweig, Westerman Verlag, 1987.
- Hirsch Ernst.: **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi**, 2 Cilt, Ankara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1950.
- Hirsch, E. Ernst.: **Anılarım**, çev.Fatma Suphi, Ankara, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 1997.
- Hollerbach, Alexander.: **Jurisprudenz in Freiburg Tübingen**, Mohr Siebeck Verlag, 2007.
- Ishakoğlu-Kadıoğlu, Sevtap.: **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi Yayınları, 1998.
- Jacobsen, Hans-Adolf.: **National-Sozialistische Aussenpolitik 1933-1938**, Berlin, Alfred Metzner Verlag, 1968.
- Kamlah, Andreas.: **Maria Reichenbach, Der Aufstieg der Wissenschaftlichen Philosophie**, Braunschweig, Vieweg Vrlg., 1977.
- Klemperer, Victor.: **"Vor 33 und nach 45" Gesammelte Aufsätze**, Berlin, 1956.
- Klemperer, Victor.: **Das Tagebusch 1933-1945**, 3.bs., Berlin, Aufbau Taschenbuch Verlag GmbH, 1997.

- Klönne, Arno.: **Jugend im Dritten Reich**, Köln, Diederichs Verlag, 1.Auflage, 1982.
- Kocatürk, Utkan.: Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt I, Sayı 1, Ankara, 1984.
- Lambrecht R. Morgenstern, U.: "Deutschland Erwache", **Journal Universität Leipzig**, Heft 7, Dezember 2003.
- Löffelholz, Konrad.: **Ullrich Trendelenburg, Verfolgte deutschsprachige Pharmakologen 1933-1945**, Frechen, Dr. Schrör Verlag, 2008, s.75.
- Nagel, Anne C. Sieg Ulrich.: **Die Philipps - Universität Marburg im Nationalsozialismus**, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2000.
- Neumark, Fritz.: **Boğaziçine Sığınanlar**, Çev. Şefik Alp Bahadır, İstanbul, İ.Ü. İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, 1989.
- Niess, Wolfgang.: **Machtergreifung 33**, Stuttgart, Poller Verlag, 1982.
- Özkan, D., Çelebi, B.: Mina Urgan ile Söyleşisi, "İstanbul Üniversitesi'nin Altın Çağı". **İstanbul**, Sayı: 33, 2000, s.110.
- Reichenbach, Hans.: **Bilimsel Felsefenin Doğuşu**, çev. Cemal Yıldırım, 1.b. Remzi Yayınevi, 1982.
- Reichenbach, Hans.: **İhtimaliyet Teorisi**, Çev. Nusret Hızır, İstanbul, 1936.

- Reichenbach, Hans.: **Lojistik**, çev. Doç. Dr. H. Vehbi Eralp, İstanbul, Türk Basımevi, 1938.
- Sander, Oral. **Siyasi Tarih 1918-1990**, Ankara, İmge Kitabevi, 2.bs, 1991.
- Sarıca, M. - Aybay, R.: **Faşizm**, 2.b., İstanbul, İzlem Yayınevi, 1965.
- Schaefer-Richter, Uta - Klein Jörg.: **Die Jüdischen Bürger im Kreis Göttingen 1933-1945**, Göttingen, Wallstein Verlag, 1992.
- Scholz, Albert Caris - Petra Heidel: **Emigrationsschicksale Medizin und Judentum**, Band 7, Frankfurt am Main, Mabuse Verlag, 2004, s.85.
- Schwartz, Philipp.: **Notgemeinschaft**, ed., Helge Peukert, Marburg, Metropolis Verlag, 1995.
- Sırrı, Selim.: **Bugünkü Almanya**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930.
- Stiefel, Ernst C.: Frank Mecklenburg, **Deutsche Juristen im Amerikanischen Exil (1933-1950)**, Tübingen, J. C. Mohr (Paul Siebeck), 1991.
- Stolleis, Michael.: **Geschichte des Öffentlichen Rechts in Deutschland**, München, Verlag C. H. Beck, 1999.
- Szabó, Aniko.: **Vertreibung-Rückkehr-Wiedergutmachung, Göttinger Hochschullehrer im Schatten des Nationalsozialismus**, Göttingen, Wallstein Verlag, 2000.
- Şen, Faruk.: **Ayyıldız Altında Sürgün**, Çev. Fatma Artunkal, İstanbul, Günizi Yayıncılık, Nisan 2008.

- Terzioğlu, A.: "Atatürk'ün 1933 Üniversite Reformu ve Sonrası İstanbul Tıp Fakültesinin İlk Kuşak Mezunları", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Yıllığı**, cilt:10, İstanbul, 1999, s.253.
- Thamer, Hans-Ulrich.: **Verführung und Gewalt**, Berlin, Sieder Verlag, Bd.5, 1986.
- Topcuoğlu, H. vd.: **Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch'e Armağan**, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1964, s.XXIII-XXIX
- Vialon, Martin.: İstanbul Goethe Enstitüsü tarafından Alman Dili ve Edebiyatı Akademisi işbirliğiyle düzenlenen ve "Sürgün-Edebiyat-Kültürün Bugünü başlıklı konferansta sunduğu "Erich Auerbach'ın Türkiye Sürgünün'den Mektuplar"
- Von Aster, Ernst.: **Felsefe Arşivi**, Cilt II, No.3, İstanbul, 1949
- Wedeking, Gregor.: "Europa Exil. Erich Auerbachs sekuläre Weltbürgerschaft", in **Streit um den Humanismus**, Hrsg. Richard Faber, Würzburg, Vrlg. Königshausen & Neuman, s.24-264.
- Widmann, Horst.: **Exil und Bildungshilfe**, Liebfeld/Bern, Lang Druck AG, 1973.
- Wieacker, Franz.: **Gründer und Bewahrer, Rechtler der neueren deutschen Privatrechtsgeschichte**, Göttingen, Vandenhoeck-Ruprecht Verlag, 1959.

Winkelmann, Otto.: "Schon aus Gründen des Alters ablehnen." Der Pathologe Philipp Schwartz (1894-1977) und die Frankfurter Medizinische Fakultät. In Hessische Ärzteblatt, Dezember 2005.

Yenerman, M.: Patoloji Dalında 1933 Üniversite Reformu ile Sağlanan Gelişmeler ve Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın Etkileri, **2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu**, (İstanbul, 20-25 Eylül 1981), Ed.: A. Terzioğlu, İstanbul, 1981.

Yenson, Mutahhar.: "Ord. Prof. Dr. Felix Haurowitz ve İstanbul Tıp Fakültesi Biyokimya Kürsüsüne Katkıları", **2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Ayrı Baskı, 20-25 Ekim 1981.

Yeşim, Işıl, Ülman.: Hayatı ve Çalışmalarıyla Bir Öncü: Hatice Bodur, **Tarih ve Toplum**, Sayı: 117, 1198, s.138-142.

Yıldırım, Nuran.: **Sağlık Alanında Türk Kadını**, İstanbul, Novartis Yayınları, 1998.

(çevrimiçi) "Sagay Esat" <http://www.meb.gov.tr/meb/index.htm>, 28 Nisan 2010.

(çevrimiçi) <http://bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei-/1919-1933.12.04.2010>.

(çevrimiçi) http://campus.lvz-online.de/lvzs.site,postext,uni-jubilaem.artikel_id,6315.html? 16.01.2010.

(çevrimiçi) http://campus.lvz-online.de/lvzs.site,postext,-uni-jubilaem.artikel_id,6315.html? 03.02.2010

(çevrimiçi) http://roepke-institut.hwwinet/fileadmin/roepke/roepke-dokumente/zweite_wilhelm_roepke_Vorlesung_Rede_Bernhard_Vogel.pdf 03.02.2010

(çevrimiçi) <http://www.koeblergerhard.de/Rechtsfaecher/Hypothek123.htm>. 03.02.2010.

(çevrimiçi) <http://www.koeblergerhard.de/rechtsfakultaeten/Main670.htm>, 12.04.2010.

(çevrimiçi) http://www.lexeakt.de/glassor/gesetzzu_wiederherstellungbb.phpb, 15.05.2010.

(çevrimiçi) http://www.ordnungspolitisches-rotla-com/04_07_Roepke.htm 03.02.2010

(çevrimiçi) <http://www.uni-goettingen.de/de/52148.html>, 18.3.2010.

(çevrimiçi) http://biospektrum.de/blatt/d_bs_pdf&_id=934588. 03.06.2012.

(çevrimiçi) <http://de.academic.ru/dic/nsf/2628384>. 26.05.2012.

(çevrimiçi) <http://eczacilik.istanbul.edu.tr/?Tr:Fakultemiz:Tarihce>. 03.06.2012.

(çevrimiçi) [http://tajev.net/volume/Volume%204\(3\)/TanrıverdiTurkishGermanRelations.pdf](http://tajev.net/volume/Volume%204(3)/TanrıverdiTurkishGermanRelations.pdf). 2.06.2012.

(çevrimiçi) <http://w9.siemens.com/cms/regionalreferat.erlnbg/de/suafm/Seiten/dessauer.aspx>. 22.04.2012.

(çevrimiçi) <http://web.deu.edu.tr/tepd/pdf/11/s3/103-119.pdf>. 06.05.2012.

(çevrimiçi) http://www.diss.fu-berlin.de/duss/servlets/MCRFileNordervlet/...3_kap3.pdf2. 21.05.2012.

(çevrimiçi) http://www.ffmhist.de/ffm33-45/portal01.php?ziel=t_hm_dessauer. 23.04.2012.

(çevrimiçi) <http://www.forschung-frankfurt.uni-frankfurt.de/FFFM/dok/2006/71-74/Roentgenpionier.pdf>. 21.04.2012.

(çevrimiçi) http://www.forschung-frankfurt.uni-frankfurt.de/FFFM/.../Nichtarien_51_55.pdf. 24.05.2012.

(çevrimiçi) http://www.hasag.org/index.phb?option_content. 21.05.2012.

(çevrimiçi) http://www.istanbul.edu.tr/itf/fizyoloji/index/Fizyoloji_Anabilim_Dalı_Kısa_Tarihçesi.htm. 12.05.2012;

(çevrimiçi) http://www.istanbul.edu.tr/itf/index.phb?option=com_content.

(çevrimiçi) http://www.istanbul.edu.tr/itf/mikrobiyoloji/hugo_braun.htm. 21.05.2012.

(çevrimiçi) <http://www.kas.de/wf/de/71.8358/> 21.04.2012.

(çevrimiçi) <http://www.klimikdergisi.org/sayilar/72-3-4.pdf>. 21.05.2012.

(çevrimiçi) <http://www.klimikdergisi.org/sayilar72/1-4.pdf>. 20.05.2012.

(çevrimiçi) http://www.medicalfizik.org/site.asp?.dsy_id=88. 22.04.2012.

(çevrimiçi) <http://www.physik.uni-frankfurt.de/pdf/paf84.html>. 23.04.2012.

(çevrimiçi) <http://www.radonk.org.tr/yeni/conten.phb.id=127#s7>. 27.04.2012.

(çevrimiçi) <http://www.uni-frankfurt.de/fb13/Dateien/pdf/paf84.html>. 26.04.2012.

(çevrimiçi) <http://www.worldcat.org/identities/Iccn-n86-405>. 03.06.2012.

(çevrimiçi) http://www.itf.istanbul.edu.tr/index.phb?.option=cam_content&view=article. 02.06.2012.

(çevrimiçi) Anne Preger, <http://www.dradio.de/dlf/Sendungen/Kalenderblatt/> 27.04.2012.

EKLER

Ek 1: Gelenlerin Listesi

Gelenlerin Listesi*

Abkürzungsverzeichnis

Ass.	Assistent
Akad. Ist.	Akademie der Schönen Künste Istanbul
E.	Ehefrau
Ehem.	Ehemalige
Gest.	Gestorben
K.	Kinder
Kon. Ank	Konservatorium Ankara
Prof.	Professor
Stud.	Student
Uni.	Universität
UNi. Ank	Universität Ankara
Uni. Ist	Universität Istanbul
Name	
Beruf	
Tätigkeit	
Aufenthaltsdauer	
Familienmitglieder	

Kısaltma Cetveli

Asistan
Güzel Sanatlar Akademisi
Eş
O zamanki
Vefat etti.
Çocuk, çocuklar
Konservatuar
Profesör
Öğrenci
Üniversite
Ankara Üniversitesi
İstanbul Üniversitesi
İsim
Meslek
Faaliyet
Kalış Süresi
Aile fertleri

Name	Beruf	Tätigkeit	Aufenthalt	Familienmitglieder
İsim	Meslek	Faaliyet	Kalış Süresi	Aile Fertleri
Ackermann, Werner	Schriftsteller	Übersetzer	34-35	mit E. und K.
Adler, Elisabeth	?	Kon. Ank Gymnastiklehrerin	38-?	
Adler, ?	Dr. med. Pathologe	Ass. Uni. Ist	?	
Aar, Licco	Violonist	Prof. in Kon. Ank	34-57	mit E.
Amar, ?		private Deutschlehrerin	34-gest.	ehem. Frau von Amar
Anstock, Heinz		Lektor an Uni. Ist	33-gest.	
Arndt, Fritz	Chemiker	Prof. an Uni. Ist	34-55	mit E. und 2 K.
Arndt, W. Werner	Prof. Linguistik	Stud. An Uni. Ist Ass. An Uni. Ist	42-49	Sohn von Fritz Arndt
Anhegger, Robert	Islamwissenschaftler	Lektor an Uni. Ist	41-68	
Aster, Ernst v.	Philosoph	Prof. an Uni. Ist	36-?	mit E.
Auerbach, Clemens	Chemiker	Stud. an Uni. Ist	36-45	Sohn von Erich Auerbach

* Jan Cremer - Horst Pryzutulla, **a.g.e.**, s.54-61.

Auerbach, Erich	Prof. Romanistik	Prof. an Uni. Ist	36-47	mit E. und k.
Baade, Fritz	Wirtschaftswissenschaftler	Regierungsberater in Ank	34-46	mit E. und 3 K.
Baade, H. Wolfgang	Prof. Jura	Schüler in Ist.	34-46	Sohn von Fritz Blaade
Bach, Salomon	Kaufhausbesitzer	Textilgeschäft in Ist	34-46	mit E. und K.
Baecher, Stefan	Serologe	Gesundheits- ministerium Ankara	38-46	mit E.
Back, Gilbert	Musiker	Doz. An Kon. Ank	38-46	
Bauer, Lotte			39-40	
Beck, ?	Rechtsanwalt	Privatunterricht in Ist	33-38	mit E. und K.
Belling, Rudolf	Bildhauer	Prof. an Akad. Ist.	37-66	mit E. und 2 K.
Bischoff, Cornelius	Jurist, Übersetzer	Student an Uni. Ist	39-48	Sohn von Eduard Bischoff
Bischoff, Eduard	Zimmermann	In Istanbul	38-52	mit E. und 2 K.
Böhm-Silberknopf, Friedel	Opernsängerin	Doz. an Kon. Ank	38-?	verh. mit Dr. Ernst Silberknopf
Bonatz, Paul	Prof. Architektur	Regierungsaufträge in Ankara	43-54	
Bosch, Clemens	Althistoriker und Numismatiker	Prof. an Uni. Ist	35-gest.	mit E. und 5 K.
Braun, Alfred	Rundfunkintendant	Prof. an Kon. Ank	37-39	mit E. und k.
Braun, Hugo	Prof. Bakteriologie	Prof. an Uni. Ist	33-49	mit E.
Brauner Leo	Prof. Botanik	Prof. an Uni. Ist	33-55	mit E. und beiden Eltern
Bremer, Hans	Botaniker, dr. rer. Nat	Doz. an Uni. Ank	35-51	
Bremer, ? (Frl.)	Kinderpflegerin	in Ankara	35-?	
Bretholz, Wolfgang	Journalist	Presseattachée CSSR	40-47	mit E.
Breusch, Friedrich	Prof. Chemie	Prof. an Uni. Ist	37-71	
Bruck, Erika	Prof. Pädiatrie	Ass. an Uni. Ist	34-39	
Buck, Eva	Dr. Phil	lektorin an Uni. Ist	33-47	
Bueding, B. Ernst	Prof. Pharmazie	Ass. an Uni. Ist	35-39	mit Schwester
Bülow, Esther v.	Laborantin	Unikl. Istanbul	39-gest. (ca. 1975)	
Burkart, Rosemarie	Dr. phil.	Lektorin an Uni. Ist	33-39	verh. mit Heidt

Calvi, ?	Dr. med.	Ass. an Uni. Ist	?	
Caspari, W. Ernst	Biologe	Ass. an Uni. Ist	35-38	mit E.
Czaczkas, Ludwig	Konzertpianist	Prof. an Kon. Ank	38-49	mit E.
Dember, Harry	Prof. Physik	Prof. an Uni. Ist	33-41	mit E.
Dessauer, Friedrich	Mediziner u. Politiker	Prof. an Uni. Ist	34-37	mit E. und 2 K.
Deutsch, Paul	Dipl. Ing.	Experte an der staatl. Sümerbank	36-57	mit E.
Dieckmann, Liselotte	Dr. phil.	Lektorin an Uni. Ist	34-38	Ehefrau v. Dieckmann
Dieckmann, Herbert	Romanist	Lektor an Uni. Ist	34-38	mit E. und K.
Dobretsberger, Josef	Politiker, Uniprof.	Prof. an Uni. Ist	38-46	mit E., K. und Schwiegermutter
Eberhard, Wolfram	prof. Soziologie und Sinologie	Prof. für Sinologie an Uni. Ank	37-48	mit E. und 2 K.
Ebert, Carl	Intendant, Operndirektor	Leiter Kon. Ank	39-47	mit E. und 3 K.
Eckstein, Albert	Kinderarzt	Prof. an Uni. Ank	35-49	mit E., 3 K. u. Mutter
Eger, ?	med. Laborantin	Unikl. Istanbul	34-45	
Eichholzer, Herber	Architekt	mitarbeiten Holzmeistergruppe	38-40	mit E.
Eisenstedt, ?	Dr. med.	Ass. an Uni. st	33-35	
Elsässer, Martin	Architekt, Stadtbaurat-	Doz. an Akad. Ist	33-45	
Engelberg, Ernst	Prof. Geschichte	Doz. an Uni. Ist	34/5-48	
Engelmann, Kurt	Wirtschaftsexperte	Regierungsberater in Ank	34-45	mit E. u. Sohn
Eppenstein, Walter	Prof. Physik	Student	37-46	Sohn von Franz Eppenstein, verheiratet m. Julia Hirsch
Eppenstein, Franz	Dr. phil	Regierungsbeauftragter	34-48	zweite Ehefrau Julia Hirsch
Finlay-Freundlich, Erwin	Astrophysiker	Prof. an Uni. Ist	33-39	mit E. und K.
Fränkel, Lilly	Dr. med. Chirurg	Ass. an Uni. Ist	37-38	
Frank, Willy	Parteifunktionär KPÖ		39/40	
Frank, Erich	Prof. innere Medizin	Prof. an Uni. Ist	33-57 gest.	mit E. und 2 K.
Fuchs, Georg	Radiologe	Doz. an Uni. Ist.	39-41	mit E.
Fuchs, Teodoro	Komponist	studierte Musikfolklore	33-37	mit E. und Eltern

Fuchs, Traugott	Philologe	Doz. an Uni. Ist	33-heute	
Fürst, Helmut	Tabakhändler		38-39	
Gantenberg, ?	Gutsbesitzer	Privatier	38-44	mit K.
Gassner, Gustav	Prof. Botanik	Regierungsber. in Ank	34-39	mit E. und 2 K.
Geizinger, Hilda	Mathematikerin	Ass. an Uni. Ist	35-41	
Gerhard, Walter	Musiker, Konzertmeister	Doz. an Kon. Ank	38-46	
Gerngross, Otto	Prof. Chem. Technol.	Prof. an Uni. Ank	38-43	mit E. und 2 K.
Gleisberg, Wolfgang	Prof. Astronomie	Ass., Doz., Prof. an Uni. Ist	33-58	mit E.
Gottschalk, Walter	Orientalist und Bibliothekar	Prof. für Bibliothekswesen an Uni. Ist	41-54	mit E.
Gottschlich, Emil	Dr. med. Hygieniker	Gesundheitsmin. Ank	34-46(?)	
Gross, Philipp	Prof. Chemie	Prof. an Uni. Ist	37-39	
Güterbock, Hans	Prof. Geschichte, Hethitologie	Prof. an Uni. Ank	36-48	mit E.
Händschke, ?	Konzertmeister	Doz. an Kon. Ank	38-?	
Hamburger, Hans-Ludwig	Prof. Mathemati	Prof. an Uni. Ank	47-53	mit E.
Harwit (Haurowitz), M. Otto	Prof. Astronomie	Schüler	39-46	Sohn von Felix Haurowitz
Haurowitz, Felix	Prof. Biochemie	Prof. an Uni. Ist	39-48	mit E. und 3 K.
Hatschek, Gustav	Dr. med.	Ass. an Uni. Ist	33-38	
Heckmann, Karl	Radiologe	Ass. an Uni. Ist	36-39	mit E. und 3 K.
Heilbronn, Alfred	Prof. Botanik	Prof. an Uni. Ist, Dir. Botan. Garten	33-56	mit E. und 2 K.
Heintzel, Käte			44-45	danach langjährig am Dt. Generalkonsulat u. Goetheinstitut Ist.
Hellmann, Karl	Prof. HNO	Prof. an Uni. Ist	36-43	mit E. und 3 K.
Hersch, ?	dipl. Chem.	Ass. an Uni. Ist	38-46 (?)	
Herzog, R. Oliver	Prof. Chemie	Prof. an Uni. Ist	34-35	mit E.
Hey, Hans	Professor	Doz. an Kon. Ank (Rhetorik)	39-?	
Hillinger, Franz	Architekt	Regierungsauftr. in Ank	37-51	
Hindemith, Paul	Komponist, Prof.	Aufbau Kon. Ank	35-37	

			(Besuche)	
Hippel, Arthur v.	prof. Physik	Prof. an Uni. Ist	33-35	mit E., 2 K. und Schwiegermutter
Hiller, Holde	Stud. jur.		34	heiratete E. Hirsch
Hirsch, Ernst	Prof. Jura	Prof. an Uni. Ist un and Uni. ank	33-52	mit E.
Hirsch, Julius	Prof. Hygiene, Mikrobiologie	Prof. an Uni. Ist	3-48	mit E. und 2 K.
Holffmann, Susanne	med.-techn. Ass.	Unikl. Istanbul	33-?	verheirater mit Hans Winterstein
Holzmeister, Clemens	Prof. Architektur	Prof. an TU Ist.	38-54	mit E. und K.
Honig, Richard	Prof. Jura	Prof. an Uni. Ist	33-39	mit E. und 2 K.
Honig, W. Konstantin	Prof. Psychologie	Student	33-39	Sohn von Richard Honig
Igersheimer, Josef	Prof. Augenheilkunde	Unikl. Istanbul	33-39	mit e. und 2 K.
Isaac, Alfred	Prof. Betriebswirt schaft	Prof. an Uni. Ist	37-50	mit E.
Jacoby, H. Heinrich	Violonist, Komponist	Musiklehrer in Ist	33-34	mit E.
Jansen, Ilse	Krankenschwester	Unkl. Istanbul	33-46	
Kahn, Stefan	Tabakhändler		38-39	
Kantorowicz, Alfred	Prof. Zahnmedizin	Prof. an uni. Ist	34-47	mit E.
Katz, ?		in Istanbul	33-?	mit E.
Kessler, Gerhard	Prof. Ökonomie	Prof. an Uni. Ist	33-51	mit E. und 4 K.
Kitzinger, Hans	Jurist	Bankvolontär	33-54	
Klein, Max	Prof. Musik	Prof. an Kon. Ank	38-ca. 48	
Klein, Steffi	Sängerin			
Kleinsorge, Hubert	Geologe	Amt f. Bodenforschung		mit E. und 2 K.
Köhler, Herrmann	Parteifunktionär KPÖ	(Eichholzergruppe)	?-39	
Kosswig, Kurt	Prof. Zoologie	Prof. an Uni. Ist	37-55	mit E. und 3 K.
Kranz, Walther	Prof. Philosophie, Philologie	Prof. an Uni. Ist	43-50	mit E.
Kraus, Fritz-Rudolf	Prof. Assyriologie	Ass, Doz, an Uni. Ist	37-50	
Kröpelin, Hans	Prof. Chemie	Prof. an Uni. Ist	34-36	
Kuchenbuch, Hans	Professor	Doz. an Kon. Ank (Phonetik)	38-?	

Kudret, ? (Frl.)		Kindermädchen in Ank		
Landsberger, Benno	Prof. Assyriologie	Prof. an Uni. Ank	35-48	
Ladewig, Peter	Dr. med. Pathologe	Ass., Doz. an Uni. Ist	35-46	
Laqueur, August	Therapeut	Prof. Musterkrankenh. Ank	35-54	mit E. und 2 K.
Laqueur, Kurt	Diplomat	Kaufmann in Ist u. Ank	35-52	
Laqueur, Werner	Dr. med. Pathologe	Doz. an der Uni. Ist	34-48	verheiratet mit Toni Weinberger
Leuchtenberg, Cecile	Assistenz Prof. Chemie		34-35	mit Ehemann
Leuchtenberg, Rudolf	Dr. med. Pathologe	Ass. an Uni. Ist	34-35	mit E.
Lichtenberger, Berthold	Prof. Agrikultur	Experte im Wirtschaftsministerium Ankara	38-39	
Lidz, Ruth Wilmanns		?		
Liepmann, H. Wolfgang	Prof. Thermodynamik	Schüler	34-35	mit Eltern
Liepmann, Wilhelm	Prof. Gynäkologie	Prof. an Uni. Ist	33-39 gest.	mit E. und 3 K.
Lion, S. Kurt	Prof. Biophysik	Ass. an Uni. Ist	35-37	mit E.
Lipschitz, Werner	Prof. Pharmazie	Prof. an Uni. Ist	33-39	mit E. und 2 K.
Loise, Lotte	Chemikerin	Ass., Doz. an Uni. Ist	34-54	
Löwenthal, Ewald	Dr. med. Chirurg	Ass. an Uni. Ist	34-heute	
Löwenthal, Karl	Prof. Histologie	Prof. and Uni. Ist	33-39	
Magnus-Alsleben, Ernst	Prof. innere medizin	Internist im Muster-Krankenhaus	35-36 gest.	
Maciej, Erhard	Schlosser, Unternehmer	Ankara	35-61	mit E. und 2 K.
März, Eduard	Publizist	IBMC Beauftragter	39	
Marchand, Hans	Prof. eng. Philologie	Doz. an Uni. Ist	34-53	mit E.
Machionini, Alfred	Prof. Dermatologie	Prof. im Musterkrankenhaus Ank	38-48	mt E. und 2 K.
Markowitz, H.	Korepetitor	doz. an Kon. Ank	37-55 gest.	
Melchior, Eduard	Prof. Chirurgie	Prof. im Musterkrankenhaus Ankara	36-54	mit E. und 2 K.
Meyer, Georg	Dr. phil. Psychologie	Leiter eines Konfektionsgeschäftes Ist	38-heute	mit E.

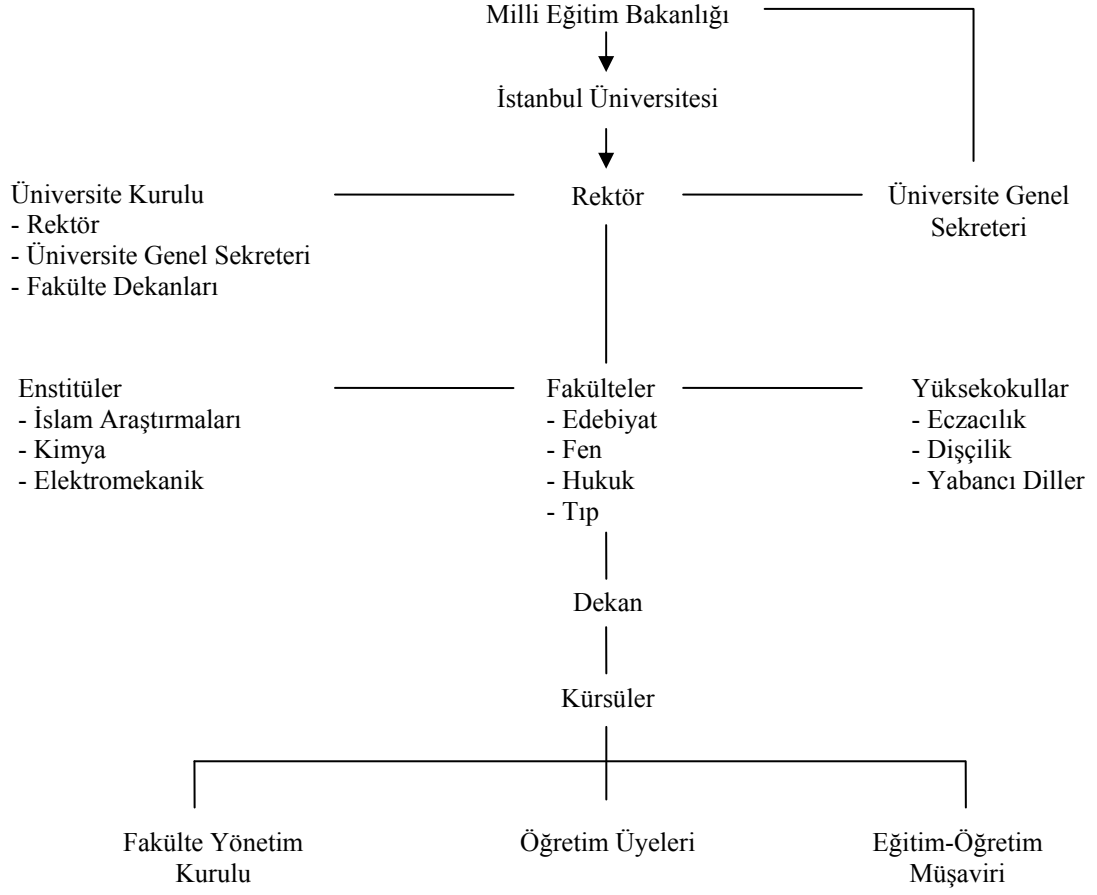
Mendelssohn, Thomas	Physiker	Ass. an Uni. Ist	33-42 gest	
Menges, Karl Heinrich	Prof. Slavistik	Prof. an Uni. Ank	37-41	Mit E. und K.
Merzbacher, Eugen	Prof. Physik	Schüler/Student	37-41	mit Eltern
Merzbacher, Siegfried	Dr. phil., Chemiker	Direktor einer Gasmaskenfabrik Ank	35-48	mit E. und 2 K.
Meyer, Max	Prof. HNO	Prof. im Musterkrankenhaus Ank	35-41	mit E. und 2 K.
Mises, H. Geiringer v.	Prof. Mathematik	Ass. an Uni. Ist	35-41	mit Ehemann und k.
Mises, Richard v.	Prof. angew. Mathematik	Prof. an Uni. Ist	33-39	mit E. und K.
Neumark, Fritz	Prof. pol. Ökonomie	Prof. an Uni. Ist	33-52	mit E., 2K. und mütter
Nissen, Ferdinand	Dr. phil., Wirtschaftswissenschaftler	Holzexporteur	33-39	mit E., K., und Schwägerin
Nissen, Rudolph	Prof. Chirurgie	Prof. an Uni. Ist	33-39	mit E.
Oberndorfer, Siegfried	Prof. Pathologie	Prof. an Uni. Ist	33-44 gest	mit E.
Oelsner, Gustav	Architekt, Städteplaner	Prof. an Akad. Ist	39-51	
Ornstein, Wilhelm	Prof. angew. Mathematik	Prof. an Militärakad. Istanbul	39-51	
Ottenstein, Berta	Prof. Dermatologie	Prof. an Uni. Ist	35-50	
Peterfi, Tibor	Prof. Biologie	Prof. an Uni. Ist	39-46	
Peters, Georges	Prof. Pharmazie	Stud., Ass. an Uni. Ist	37-47	Sohn von Wilhelm Peters
Peters, Wilhelm	Prof. Psychologie	Prof. an Uni. Ist	37-52	mit E. und 2 K.
Pfannenstiel, Max	Prof. Geologie, Paläontologie	in Ankara	38-41	
Porten, Max v. d.		Regierungsbeauftragter	ca.34-42	
Praetorius, Ernst	Musikologe	stellvertr. Leiter Kon. Ank Operndirektor, Dirigent	35-46 gest.	mit E.
Prager, William	Prof. angew. Mathematik	Prof. an Uni. Ist	34-41	mit E. und K.
Pulewka, Paul	Prof. Pharmazie, Toxikologie	Prof. an Uni. Ank	35-54	mit E., K. und Schwiegermutter
Rabionvitsch, Bruno	Chemiker	Ass. an Uni. Ist	34-38	
Reichenbach, Hans	Prof. Philosophie	Prof. an Uni. Ist	33-38	mit E. und 2 K.
Reichl, Fritz	Architekt	Regierungsaufträge	38-47	

Reimann, Friedrich	Internist	Berater pharmaz. Fa. Prof. an Uni. Ist	42-75	
Reininger, Walter	Physiker, Röntgening.	Unikl. Istanbul	38-49	
Reuter, Edzard	Jurist	Schüler in Ankara	35-46	mit Eltern
Reuter, Ernst	Politiker	Prof. an Uni. Ank	35-46	mit E. und K.
Ritter, Helmut	Prof. Orientalistik	Prof. an Uni. Ist	35-48	
Roepke, Wilhelm	Soziologe, Prof. Ökonomie	Prof. an Uni. Ist	33-37	mit E. und 3 K.
Rohde, Georg	Prof. Philologie	Prof. an Uni. Ank	35-49	mit E. und 2 K.
Rosenbaum, ?	Dr. med. Physiologie	Ass. an Uni. Ist	35-49	
Rosenberg, H. Oswald	Prof. Astronomie	Prof. an Uni. Ist	38-40 gest	mit E.
Ruben, Walter	Prof. Indologie	Prof. an Uni. Ank	35-48	mit E. und 2 K.
Rüdenberg, ?	Ingenieur		33-36	mit E. und 2 K.
Rüstow, Alexander	Soziologie, Prof. Wirtschaftswissenschaft	Prof. an Uni. Ist	33-49	mit E. und 2 K.
Rüstow, D. Alexander	Prof. polit. Wissenschaften	Prof. an Uni. Ist	33-46	mt Eltern und Geschwister
Salomon, ?	Dr. med.	Ass. an Uni. Ist	38-ca. 46	
Salomon-Calvi,	Prof. Geologie	Prof. an Uni. Ank	34-41 gest.	mit Tochter
Schnee, ?	Botanker	Ass. an Uni. Ist	33-38	
Schneider, Ernst	Biochemiker	Ass. an Uni. Ist	34-36	
Schlösinger, walter	Pianist	Doz. an Kon. Ank	38-46	
Schönfeld, Friedrich	Musiker, prof.	Doz. an Kon. Ank	40-47	
Schorr, Malke	Parteifunktionär KPÖ		39	
Schütte, Wilhelm	Architekt	Doz. an TU Ist	38-46	mit E.
Schütte-Lihotzky, Margarete	Architektin	TU Ist	38-40	mit Ehermann
Schücking, Alfred	Maschinening.	TU Ist	38-?	
Schulze, Friedrich	Parteifunktionär SPD		34-37	mit E.
Schwarz, Philipp	Prof. Pathologe	Prof. an Uni. Ist	33-53	mit E. und 2 K.
Schwarz, Andreas	Prof. Jura	Prof. an Uni. Ist	34-50	mit E.
Schwerin Paula	med. techn. Ass.	Unkl. Istanbul	33-48	

Sgalitzer, Max	Prof. Radiologe	Prof. an Uni. Ist.	38-43	
Silberknopf, Ernst	Jurist	Sprachlektor an Uni. Ank	38-?	mit E.
Singer, H. Wolfgang	Dr. rer. pol.	?	33-34	
Simony, Stefan	Architekt	Regierungsaufträge	38-44	mit E. und 2 K.
Spitzer, Leo	Prof. Philologie	Prof. an Uni. Ist	33-36	mit E. unk K.
Starke, ?		?	34-?	
Stein, ?	Dr. med.	Ass. an Uni. Ist.	33-?	
Steinitz, Kurt	Dr. med.	Prof. an Uni. Ist	33-48	
Strupp, Karl	Prof. Jur	Prof. an Uni. Ist.	33-35	mit E.
Süssheim, Karl	Prof. Orientalistik	Prof. an Uni. Ist	39-47 gest.	mit E. und 2 K.
Tabori, Geogre	Theaterregistreur	Pressekorrespondent in Ist	41	
Taut, Bruno	Architekt, Prof.	Prof. an TU 1st und Akad. Ist	36-38 gest	mit E.
Tiedcke, Sonja	Bibliothekarin	Uni. bibl. Istanbul	38-heute	
Tietze, Andreas	Turkologe	Doz. an Uni. Ist	37-58	mit E.
Uhlmann, Erich	Dr. med., Radiologe	Ass. an Uni. Ist.	34-40	
Vorhoelzer, Robert	Architekt, Prof.	Prof. an Akad. Ist.	39-40	
Wagner, Martin	Architekt, Stadtbaurat	Prof. an Akad. Ist	35-38	mit E. und K.
Waldapfel, Arthur	Ingenieur	priv. Industrie, Regierungsaufträge	38-48	mit E. und 2 K.
Wasserstein, Abraham	Prof. klass. Philoge	?	40-41	
Weiner, Karl	Philologe	Sprachlektor an Uni. Ist	38-76	
Weigert, Edith	Psychiaterin		35-38	mit Ehermann
Weigert, Oskar	Jurist	Regierungsberater	35-38	mit E. und K.
Weinberg, Toni	med. techn. Ass.	Unikl. Istanbul	34-50	mit Ehe. A. Laqueur
Weiss, Richard	Chemiker	Ass. an Uni. Ist	49-50	
Weissglas, Carl	Physiker, Röntgening.	Unikl. Istanbul	38-50	
Wilbrandt, Hans	Prof. Landwirtschaft	Regierungsberater	34-52	
Wilde, Grete	Parteifunktionärin KPD		ca. 33-38	
Willmanns, ? (Frl.)	med. techn. Ass.	Unikl. Istanbul	36-?	

Winterstein, Hans	Prof. Physiologie	Prof. an Uni. Ist.	33-56	mit. E.
Winkler, Adolf	Musiker, Konzertmeister	Staatsorchester Ankara	38-?	
Wolf, Else	Diätkrankenschwester	Unikl. Istanbul	34-?	
Wunsch, Walter	Musiker	Doz. an Kon. Ank	38-46	
Zimmer, ?	Geologe	Amt. f. Bodenforschung Ank.	ca. 34-47	mit E. unk 2 K.
Zimmer, Karl Ernst		Schüler	35-47	
Zucker-Schillingf, Erwin	Journalist, Parteifunktionär KÖP			
Zuckmayer, Eduard	Musiker, prof.	Leiter der Musiklehrer- Akademie	36-72 gest.	

Ek 2: İstanbul Üniversitesi'nin 1933 yılındaki Yönetim Yapısı

Ek 3: Devlet Memuriyetinin Yeniden Kurulmasına Dair Kanun^{*}

7 Nisan 1933

Rayh Hükümeti, aşağıda ilan edilen işbu yasayı çıkartmıştır:

Madde 1

- (1) Ulusal devlet memurluğunun yeniden kurulması ve idarenin basitleştirilmesi amacı için memurlar, her ne kadar geçerli hukuka göre gerekli şartlar var olmasa da, aşağıdaki hükümler uyarınca görevlerinden alınabilir.
- (2) Bu yasa anlamında memur tanımına girenler, Rayh'ın doğrudan ve dolaylı memurları ve eyaletlerin doğrudan ve dolaylı memurları ve yerel yönetimlerin memurları, kamu hukukuna tabi kurum ve kuruluşların memurlarıdır (Rayh Başkanının ekonomi ve Maliyeyi Güvence Altına Alma konulu 6 Ekim 1931 tarihli Üçüncü Yönetmeliği - Reichsgesetzbl. I. S.537, Üçüncü Bölüm Başlık V Paragraf I, 15 Abs.I). Bu hükümler, memurlarla aynı hak ve görevlere sahip olan sosyal güvenlik kurumları hizmetlileri için de geçerlidir.
- (3) Bu kanun kapsamına geçici emeklilik durumundaki memurlar da girer.
- (4) Rayhsbank ve Alman Rayh Demiryolları'na da, buna uygun düzenlemeleri yapma yetkisi verilmiştir.

Madde 2

- (1) 9 Kasım 1918 tarihinden itibaren memuriyete girmiş olup kariyerleri için öngörülen eğitime ya da başka tür bir yeterliliğe sahip olmayan memurlar, görevlerinden alınacaktır. Görevden alınmalarının ardından üç ay boyunca kendilerine eski maaşları ödenir.
- (2) Açığa alınma maaşı, emeklilik maaşı da ölüm halinde aile bireylerine ödenen maaş hakları yoktur, makam ünvanı, ünvan, hizmet üniforması ve hizmet kokartı kullanma yetkileri yoktur.
- (3) Muhtaçlık durumunda, özellikle yoksul aile bireylerine bakmak durumunda iseler, kendilerine son görevlerinde aldıkları temel maaşın üçte birine kadar bir

^{*} Reichsgesetzblatt. T.1. 1933, No.34, s.175-177.

para ödenebilir, bu her an geri alınabilir; Rayh sosyal güvenlik piyasaları uyarınca sonradan sigorta yapılamaz.

- (4) İşbu kanunun yürürlüğe girmesinden önce emekliye ayrılmış olan ve Paragraf 1'de tanımlanan kişiler için de Paragraf 2 ve 3 uygulanır.

Madde 3

- (1) Ari ırk kökenli (arische Abstammung) olmayan memurlar, emekliye ayrılacaktır; Fahri memurlar ise görevden alınacaktır.
- (2) Paragraf 1, 1 Ağustos 1914 tarihinden itibaren memuriyete girmiş olan ya da Dünya Savaşı'nda cephede Alman Rayh'ı ya da müttefikleri için savaşmış bulunan ya da babaları ya da oğulları Dünya Savaşı'nda şehit düşmüş olan memurlar için geçerli değildir. Rayh İçişleri Bakanı yetkili uzman bakan ile görüş birliğine varmak suretiyle ya da yurtdışındaki memurlar içinde en yüksek eyalet makamları başka istisnalara da izin verebilirler.

Madde 4

Daha önceki politik faaliyetleri nedeniyle ulusal devleti her zaman kayıtsız şartsız savunacakları güvencesini vermeyen memurlar, görevden alınabilirler. Görevden alınmalarını izleyen üç ay süresince kendilerine eski maaşları ödenir. O tarihten itibaren emekli maaşlarının dörtte üçünü alırlar ve ölüm halinde aile bireylerine buna uygun maaş ödenir.

Madde 5

- (1) Her memur, memuriyet hizmetinin gerektirmesi halinde, aynı ya da eşdeğerli kariyer içinde başka bir göreve tayini, bu görev daha alt bir kademede ve alt bareminde olsa bile -kurula uygun taşınma giderleri karşılanır-, kabul etmek zorundadır. Daha alt bir kademe ve alt maaş baremine tayin durumunda memur, eski görev unvanını ve eski kadrosunun maaşını korur.
- (2) Memur daha alt kademe ve maaş baremine tayin durumunda bir ay içinde emekliye sevkini talep edebilir.

Madde 6

İdareyi basitleştirmek için memurlar, henüz görev yapamaz duruma gelmiş olmasalar bile, emekliye ayrılabilirler. Memurlar bu nedenle emekliye ayrılmışsa, kadrolarına bir daha tayin yapılamaz.

Madde 7

- (1) Görevden alma, başka bir göreve tayin ve emekliliğe sevke Rayh ya da Eyalet en yüksek makamı karar verir, bu karar nihaî olup yargı yolu kapalıdır.
- (2) Madde 2 ilâ 6 ile düzenlenen âmir tasarruflar en geç 30 Eylül 1933 tarihine kadar tebliğ edilir. Yetkili Rayh ya da Eyalet en yüksek makamı, kendi idaresinde bu yasa önlemlerinin uygulandığını açıklarsa, işbu süre Rayh İçişleri Bakanının onayı alınarak kısaltılabilir.

Madde 8

Madde 3 ve 4 uyarınca emekliye ayrılmış ya da görevden alınmış olan memurlara, en az on yıllık hizmet süresini doldurmamışlar ise, emeklilik maaşı ödenmez; bu, yürürlükteki Rayh ve Eyalet mevzuatı hükümlerine göre daha kısa hizmet süresi şartının arandığı durumlar içinde geçerlidir. Rayh Memurin Kanunu Madde 36, 47 ve 49, Savaş Zamanı İfa Edilen Hizmetin yükseltilerek Hesaplanmasına Dair 4 Temmuz 1921 sayılı Kanun (Reichsgesetzbl.s.825) ve Eyalet kanunlarının ilgili hükümleri bunun dışındadır.

Madde 9

- (1) Madde 3 ve 4 uyarınca emekliye ayrılan veya görevden alınan memurların emekli maaşına esas alınacak hizmet süreleri hesaplanırken, son hizmet yerlerindeki görev süreleri dışında, sadece yürürlükteki hükümlere göre Rayh-, Eyalet- ve Belediye hizmeti süresi dikkate alınır. Bu hizmet süresinin dikkate alınması da, ancak son görev yeri ile eğitim ve kariyer bakımından örtüşmesi halinde mümkündür; özellikle bir memurun daha alt bir kariyerden daha üst bir kariyere yükselmesi, usulüne uygun bir terfi ise, örtüşme var demektir. Memur eğitim ve yeterliği gereği usulüne uygun biçimde kazanmış olduğu daha eski bir kadroda daha sonraki hizmet yıllarının eklenmesiyle daha yüksek bir emeklilik maaşına hak kazanmış ise, kendisi için daha elverişli olan düzenleme geçerli olur.
- (2) Kamu kurum ve kuruluşlarındaki hizmet süresinin dikkate alınması, yönetmeliklerle düzenlenir.
- (3) Paragraf (1) deki hükümlerin uygulanması ile çelişen emeklilik hizmet süresi tesbit ve teminatları hükümsüzdür.

- (4) Rayh ve Rayh gözetimine tabi kamu kurum ve kuruluşların memurlarının durumunda eşitsizlikleri Rayh İçişleri Bakanı tarafından Rayh Maliye Bakanının onayı alınarak telâfi edilir, başka memurlar için eşitsizlik telâfisini en yüksek Eyalet makamı yapar.
- (5) Paragraf 1 ilâ 4 ve Madde 8, bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce emekliye ayrılmış ya da geçici olarak emekliye sevk edilmiş olan memurlar ve bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte memuriyette olmaları halinde Madde 2 ilâ 4 ün uygulanacağı memurları da kapsar. Emekli maaşına hak kazandıran hizmet süresinin ve emekli maaşının ya da açığa alma parasının yeniden tesbiti, 1 Ekim 1933 itibariyle yürürlüğe girmek kaydı ile en geç 30 Eylül 1933'te yapılmış olmalıdır.

Madde 10

- (1) Memurların maaş baremlerini düzenleyen yönergeler, maaş ve emeklilik maaşı hesaplanmasında esas alınır. Yönergelerin uygulanmasına dair yetkili makamın kararı henüz yoksa, gecikmeksizin alınmalıdır.
- (2) Memurlar yetkili makamın yönergelerinin uygulanmasına dair kararı uyarınca hak ettiklerinin üstünde maaş almışlar ise, 1 Nisan 1932 itibariyle almış oldukları fazla parayı ödemeyi yapan kasaya iade etmek zorundadırlar. İktisap olmadığı itirazı (Madde 812 v.d. BGB) kabul edilmez.
- (3) Paragraf 1 ve 2, bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önceki bir yıl içinde emekliye ayrılmış kişiler için de geçerlidir.

Madde 11

- (1) Madde 3 ve 4 uyarınca memuriyetten çıkan memurların maaş kıdemi tesbitinde Rayh-, Eyalet- ve Belediye hizmeti dışındaki istihdam da dikkate alınmış ise, maaş kıdemi yeniden tesbit edilir. Bu yapılırken Rayh-, Eyalet- ve Belediye hizmetindeki veya yönetmelik kuralları uyarınca kamu kurum ve kuruluşları hizmetindeki sadece tek bir istihdam dikkate alınır. İstisnalara, Rayh memurları için Rayh İçişleri Bakanı tarafından Rayh Maliye Bakanının onayı alınarak, öteki memurlar için en yüksek Eyalet makamları izin verir.

- (2) Paragraf 1'e göre maaş kıdeminin yeniden tesbiti söz konusu ise, Madde 3, 4 uyarınca emekliye ayrılmış ya da görevden alınmış memurlar için yeniden tesbit, herhalükârda emeklilik maaşının yeniden tesbiti ile birlikte yapılır.
- (3) Aynısı Madde 9 Paragraf 5'te anılan kişiler içinde geçerlidir.

Madde 12

- (1) 9 Kasım 1918'den itibaren atanmış olan Rayh bakanlarının 27 Mart 1930 tarihli (Reichsgesetzbl.I s.96) Rayh Bakanları Kanunu Madde 16 ilâ 24 hükümleri uyarınca tesbiti edilmiş olan maaşları, yeniden tesbit edilir. Yeniden tesbitte Rayh Bakanlar Kanunu'nun anılan hükümleri, Rayh Bakanı'nın görevden ayrıldığı tarihte yürürlükte imişler gibi uygulanır. Buna göre 1 Nisan 1932'den itibaren fazla alınmış olan maaşlar geri ödenir. İktisap olmadığı itirazı (madde 812 v.d. BGB) kabul edilmez.
- (2) Paragraf 1, 9 Kasım 1918(den itibaren atanmış olan eyalet Hükümeti üyeleri için de geçerli olup burada Rayh Bakanlar Kanununun yerini Eyalet kanunlarının müteakıl hükümleri alır; maaşlar sadece Rayh Bakanlar kanunu Madde 16 ilâ 24'teki ilkelerin uygulanması sonucu belirlenen miktarda ödenir.
- (3) Maaşların yeniden tesbiti 31 Aralık 1933'e kadar yapılır.
- (4) Munzam ödeme yapılmaz.

Madde 13

Ölüm halinde geride kalanlara ödenen maaş Madde 8 ilâ 12'nin uygulanması ile hesaplanır.

Madde 14

- (1) Bu kanun uyarınca emekliye ayrılan ya da memuriyetten çıkartılan memurlara karşı bunların emekliye ayrılmasından ya da memuriyetten çıkartılmasından sonrada hizmet ilişkisi sırasında işlenmiş suçlar nedeniyle disiplin kovuşturması, emeklilik maaşlarını, ölüm halinde geride kalanlara ödenen maaşı, makam unvanlarını, üniformalarını ve rozetlerini ellerinden alma amacıyla açılabilir. Disiplin kovuşturması en geç 31 Aralık 1933'te açılır.
- (2) Paragraf 1, bu kanunun yürürlüğe girmesinden önceki bir yıl içinde emekliye ayrılmış olan ve bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte memuriyette olmaları halinde Madde 2 ilâ 4'ün uygulanacağı kişiler içinde geçerlidir.

Madde 15

Memurlara ilişkin hükümler manasına uygun olarak çalışanlara ve işçilere uygulanır.

Ayrıntılar yönetmelikle düzenlenir.

Madde 16

İşbu kanunun uygulanması sırasında hakkaniyete uymayan eşitsizlikler doğar ise, genel hükümler çerçevesinde daha yüksek maaş ya da geçiş paraları ödenebilir. Bununla ilgili kararı Rayh memurları için Rayh İçişleri Bakanı Rayh Maliye Bakanı'nın onayını alarak, geri kalanlar için ise Eyalet makamları verir.

Madde 17

- (1) Rayh İçişleri Bakanı Rayh Maliye Bakanı'nın onayı ile işbu Kanunun uygulaması için gerekli nizamname ve tüzükleri ve idari talimatnameleri çıkarır.
- (2) Lüzum halinde en yüksek Eyalet makamları tamamlayıcı talimatlar çıkarırlar. Bunu Rayh talimatname kuralları çerçevesinde yaparlar.

Madde 18

İşbu kanunda belirlenmiş olan sürelerin dolmasından sonra, bu kanun temelinde alınan önlemlere halel gelmemek üzere, devlet memurluğu için geçerli olan genel hükümler yeniden yürürlüğe girer.

Berlin, 7 Nisan 1933

Rayh Şansölyesi

Adolf Hitler

Rayh İçişleri Bakanı

Frick

Rayh Maliye bakanı

Graf Schwerin von Krosigk

Ek 4: Ord. Prof. Dr. Fritz Neumark'ın Yayınları

Yayınları:

a) Kitap ve Broşürler

1. İktisadi Meslekler Tarihi (not), (Çeviren: A. Ali Özeken) İstanbul 1934;
2. Hükümet ile Belediyeler Arasında Mali Salahiyetlerin Tahdidi, (Çeviren: Asım Süreyya), İstanbul 1934;
3. Mali Tekliflerin Milletlerarası Mukayesesi ve İstatistikleri, (Çeviren: R. Ş. Suvla), Ankara 1935;
4. Neue İdeologien der Wirtschaftspolitik, Wien 1936;
5. Mukayeseli Hukukun Maliye İlminde Önemi, (Çeviren: Orhan Arsal), İstanbul 1937;
6. Harp Ekonomisi, (Çeviren: Sabri Ülgener), Ankara 1938;
7. Dış Ticaret Siyaseti, (Çeviren: Sabri Ülgener), İstanbul 1938;
8. Umumî İktisat Teorisi, Cilt I, (Çevirenler: A. Ali Özeken ve R. Ş. Suvla), İstanbul 1939;
9. Maliye İlmine Dair Ekonomik ve Sosyolojik Tetkikler, (Çeviren: Sabri Ülgener), İstanbul 1940;
10. Devletin Fiyat Teşekkülünü Müdahalesi, Ankara 1941;
11. Umumî İktisat Teorisi, Cilt II, (Çeviren: Orhan Dikmen); İstanbul 1942;
12. İktisadi Düşünce Tarihi, Cilt I, (Çeviren: A. Ali Özeken) İstanbul 1943.

b) Etütler

1. Maliye ve İktisadi Buhran, "Mülkiye", 1943; no. 37-38, (Çeviren: Ömer Celâl Sarc);
2. Zamanımızın Nüfus Meseleleri, "Ekonominin Bugünkü Meseleleri" adlı kitap içinde, İstanbul 1934;
3. Bütçede Yeni Temayüller "İstanbul Üniversitesi Açılış Dersleri" İstanbul 1935;
4. Yeni Türkiye'nin Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Tekamülü, "Hukuk Fakültesi Mecm.", Yıl I, Sayı 2, İstanbul 1935, (Çeviren: Doç. A. Ali Özeken);
5. Komün Maliyesi Meseleleri, "Komün Bilgisinin Esas Meseleleri" adlı kitap içinde, İstanbul 1936, (Çeviren: Dr. Refii Şükrü Suvla);

6. Vergi Yüğü ve İktisadi Hayat, "Hukuk Fakóltesi Mecmuası" Yıl 3, 1937, Sayı 10, (Çeviren: Sabri Ülgener);
7. L'évolution politique et culturelle de la Nouvelle Turquie, "L'Actualité Economique", Montréal, 12e année, vol. 1, 1936;
8. Betrachtungen zur Gegenwärtigen Bevölkerungsgliederung Deutschlands, "Population", London, vol. II, 1935;
9. Politica Economica a Turciei Noastre, "Independent, a Economica", Bucuresti, Anul XIX, no.4-5, 1936;
10. Probleme monetare ale zilelor noastre, "Independent, a Economica", Bucuresti, Anul XX, no.1, 1937;
11. Preisgestaltung im Konjunkturverlauf, "Oesterreichische Zeitschrift für Bankwesen", I, no.3-4, 1937;
12. Cihan Ekonomisinin Geçmişı ve Geleceğı, "Üniversite Konferansları" 1935-36, İstanbul 1937, (Çeviren: Nusret);
13. Ausgleichsprobleme der Öffentlichen Finanzwirtschaft, "Schweizerische Zeitschrift für Statistik u. Volkswirtschaft", cilt 37, 1937, sayı 4;
14. Günün Bütçe Meseleleri, Maliye Mecm., Sene I, Cilt I, sayı 6, Ankara 1938;
15. Maliye Siyasetinin Milli Hususiyetleri, Hukuk Fakóltesi Mecmuası, Yıl 4, 1938, Sayı 14, (Çeviren: Sabri Ülgener);
16. 1938 senesinde Türk Harici Ticareti, İktisat Fakóltesi Mecmuası, Cilt I, İstanbul, 1939, Sahife 118 ve m., (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
17. Türkiye'de Son Bankacılık literatürü, İktisat Fakóltesi Mecmuası, Cilt I, Sahife 127 ve m. 1939, (Çeviren: Sabri Ülgener);
18. Ham Maddelerin Beynelmilel Dağılımı Meseleleri, Prof. Cemil Bilsel'e Armağanda, İstanbul, 1939, Sahife 257 ve m., (Çeviren: Sabri Ülgener);
19. İktisadiyatın ve İktisat Siyasetinin Yeni İnkişaf Temayülleri, Üniversite Konferansları, 1938-39, Sahife 14 ve m.;
20. Konjonktürel Bir Bütçe Açığı Karşısında Devletin Vaziyeti, İktisat Fakóltesi Mecmuası, Cilt I, Sahife 167 ve Müt., İstanbul 1940, (Çeviren: Orhan Dikmen);
21. Verginin Tarifi ve Mahiyeti, İktisat Fakóltesi Mecmuası, Cilt I, İstanbul 1940, Sahife 371 ve m. (Çeviren: Sabri Ülgener);

22. 1939-40 Senelerinde Türkiye'de Dış Ticareti, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt II, 1941, Sahife 412 ve m. (Çeviren: Sabri Ülgener);
23. Ahlak ve İktisat, Üniversite Konferansları 1939-40, İstanbul 1940, sahife 257 (Çeviren: Sabri Ülgener);
24. Harp Maliyesi Meseleleri, Üniversite Konferansları 1940-41, İstanbul 1941, Sahife 58;
25. Modern İktisat ve Maliye Siyasetinde Sosyal Noktai Nazar, Üniversite Konferansları 1941-1942, İstanbul 1942, Sahife 241;
26. Devlet Ekonomi Politikasının Başarı Şartları, Prof. Ebülûlâ Mardin'e Armağan, İstanbul 1943, (Çeviren: Bülent Davran).

Ek 5: Ord. Prof. Dr. Alexander Rüstow'un Yayınları

a) Kitap ve Broşürler

1. İktisadi Coğrafya, Cilt I, (Çev.: Prof. Refii Şükrü Suvla), İstanbul 1946;
2. İktisadi Coğrafya, Cilt II, (Çev.: As. Halit İlteber);
3. Collaboration au Compte - Rendu des Séances du Colloque Walter Lippmann, Paris, Librairie des Médicis, 1939, Travaux du Centre International d'Etudes pour la Révolution du Libéralisme, Cahier No I;
4. General Sociological Causes of the Economic Disintegration and Possibilities of Reconstruction (Appendix to Wilhelm Röpke: International Economic Disintegration, London, William Hodge, 1942, s.267-283);
5. Ekonomik ve Sosyal Tarih, (Ders planı), İstanbul 1937;
6. Anadolu'nun Kadim İktisat Anane ve Âdetlerine Dair Kollektyum: Toplamaya Başlangıç ve Usul Cetvelleri, İstanbul 1939, S.32.

b) Etüdler

1. İktisat Sistemi ve İktisat İdeolojisi (Wirtschaftsform und Wirtschaftsgeist, (Türkçe ve Almanca) Ekonominin Bugünkü Meseleleri Adlı Kitapta, (Çeviren: Ali Hüseyin), İstanbul 1934, S.7-24;
2. Cihan Ekonomisinin Zihnî Temelleri, Üniversite Konferansları 1935-1936, S.362-371;
3. Harbin Mahiyeti ve İstikbali, Üniversite Konferansları 1938-39, S.166-176;
4. Bedingungen des Weltfriedens, Die Friedenswarte, Hrgs. v. Wehberg, 38, Jg. Zürich 1938, S.9-13;
5. Zur Soziologischen Ortsbestimmung des Krieges, Die Friedenswarte, Hrgs. v. H. Wehberg, 39, Jg. Zürich, 1939, S.81-94;
6. Harbin Sosyolojik Mahiyeti, (Prof. Cemil Bilsel'e Armağanda) 1939, S.489-522, (Çeviren: Dr. Sadettin Buluç) ;
7. Harp Tekniğinin Siyasî ve İçtimaî Tesirleri, Üniversite Konferansları 1940-41, S.48-57
8. İktisat İlminin Esasları, İktisat Fak. Mecmuası, Cilt II, 1940-41, S.35-201, (Çeviren: Doç. Sabri Ülgener);

9. Sombart'ın Kapitalizm Telâkkisi ve Tarihçi Mektebin İlmî Hedefleri, İktisat Fak. Mec., Cilt III, 1941-42, S.79-94, (Çeviren: Doç. Sabri Ülgener);
10. İktisat Tarihinde Mezhep Meseleleri, İktisat Fak. Mecm., Cilt III, 1941-42, S.403-428, (Çeviren: Doç. Sabri Ülgener);
11. İşletme İktisadı ve İktisat İlmi İktisat Mak. Mecm., Cilt IV, 1942-43, S.119-126, (Çeviren: Doç. Orhan Tuna)
12. At ve Araba ile Gitmenin Zihin Tarihi ve İctimaiyattaki Ehemmiyeti, İkinci Türk Tarihi Kurultay'ında verilen konferans, (Çeviren: Dr. Nusret Hızır), Ankara 1943;
13. Devrimizde Vazife ve İş Adamının Ahlâkı, Mazisi ve İstikbali, İktisat Fak. Mecm., Cilt V, 1943-44, (Çeviren: Asistan Dr. Halit İLTEBER) ;
14. Roma İnkılâbı, İktisat Fak. Mecm., Cilt V, 1943-44, (Çeviren: doçent Dr. Sabri F. Ülgener).

Ek 6: Ord. Prof. Dr. Alfred Isaac'ın Yayınları

a) Kitaplar

1. İşletme İktisadı, Cilt I, (Çeviren: Orhan Tuna), İstanbul 1940;
2. Ticarî Hesap ve Mali Cebir, (Çeviren: Fazıl Gülçür), Cilt I, İstanbul 1940 (Çeviren: Nevzat Güneş);
3. Muhasebe Nazariyesi, (Çeviren: Rıfat Yenel), İstanbul 1942;
4. İşletme İktisadı, Cilt II, (Çeviren: A. Ali Özeken); İstanbul 1942-43;
5. Hukukçular için İşletme İktisadına Giriş, (Çeviren: Orhan Tuna); İstanbul 1943. (İşletme İktisadı, Cilt III ve İşletme Mürakabe ve Revizyonunun Esasları);
6. İşletme İktisadı, Cilt III (Çeviren: Ahmet Ali Özeken);
7. İşletmelerde Reizyon ve Murakabe (Çeviren: Volf Çernis).

b) Etütler

1. İşletme İktisadının Terbiyevî Ehemmiyeti, (Çeviren: Halil Arslanlı), Üniversite Konferansları 1937-38;
2. Sanayi İşletmesinde Rasyonellik Prensibinin Tatbikatı, İktisat Fakültesi Mecm., Cilt III, Sayı 1-2, 1942, (Çeviren: Nevzat Güneş);
3. İşletmenin Murakabesine ve Revizyonuna Dair Meseleler, (Çeviren: Orhan Tuna), İktisat Fakültesi Mecm., Cilt IV, Sayı 4, 1943;
4. İşletme İktisadının Mevzuu Olarak Aile, (Çeviren: Orhan Tuna), Prof. Ebülûlâ Mardin'e Armağanda, İstanbul 1943;
5. İşletme İktisadının Mahiyeti, Önemi ve İnkişafı, İşletme Mecmuası, Yıl 1, Sayı 1-4, 1943.

Ek 7: Ord. Prof. Dr. Gerhard Kessler'in Yayınları

a) Kitaplar

- Büyükşehirlerin İçtimaî Çehresi ve Zamanımızda Büyük Şehirden Beklenen Vazifeler, İstanbul 1934, (Çeviren: Âsım Süreyya);
- İçtimaiyata Başlangıç, İstanbul 1938, (Çeviren: Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu);
- Kooperatifçilik, İstanbul, 1940, (Çeviren: Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu);
- Die Familiennamen der Juden in Deutschland, Leipzig 1935;
- Die Familiennamen der Ostpreussischen Salzburger, Königsberg 1937.

b) Etütler

- XVIII inci asırda Prusya Devlet Kapitalizmi ve Teşviki Sanayiin Berlinde'ki Tesirleri, Hukuk Fak. Mecm., I, İstanbul 1935, (Çeviren: Doç. Hikmet Somay);
- Mesken Siyasetine ait Ekonomik ve Teknik Meseleler, Hukuk Fak. Mecm., I, İstanbul 1935, (Çeviren: Dr. Muhlis Ete);
- Sosyal Siyaset ve Ekonomi Siyaseti, Hukuk Fak. Mecm., III, İstanbul 1937, (Çeviren: Doç. Sabri Ülgener);
- Almanya'da Türk Kanı, Hukuk Fak. Mecm., III, İstanbul 1937, (Çeviren: Dr. Refii Şükrü Suvla);
- Tarih Felsefesi Meseleleri, Hukuk Fak. Mecm., IV, İstanbul 1938, (Çeviren: Doç. Sabri Ülgener);
- Türkiye'nin İçtimaî Siyaset Meseleleri (Die sozialpolitischen Probleme der Türkei. İktisat Fakültesi Mecmuası, I, İstanbul 1939-40, (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
- Türkiye'nin İçtimaî Siyaset Meselelerine Ait Mülâhazalar, (Beiträge zu den sozialpolitischen Problemen der Türkei İktisat Fak. Mecm., II, İstanbul 1941, (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
- Werner Sombart ve İktisat Tarihi, (Werner Sombart und die Wirtschaftsgeschichte); İktisat Fak. Mecm. III, İstanbul 1942, (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);

- Türk İş İstatistikleri, (Türkische Arbeitsstatistik), İktisat Fak. Mecm. IV, İstanbul 1943, (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
- Avrupa'da Ziraat Rejimleri ve Ziraat Reformları (Agrarverfassung und Agrarreformen in Europa); İktisat Fakültesi Mecm. IV, İstanbul 1943;
- Beynelmilel Nüfus Meselesi, Üniversite Konferansları, İstanbul 1935-36, (Çeviren: Dr. Muhsin Ete);
- Siyaset ve Ahlâk; Üniversite Konferansları, İstanbul, 1942-43, (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
- İktisat Fakültesinde Açık Dersi, Üniversite Konferansları, İstanbul, 1936-37, (Çeviren: Doç. Sabri Ülgener);
- Tarih Felsefesi Meseleleri, Üniversite Konferansları, İstanbul, 1937-38, (Çeviren: Doç. Sabri Ülgener);
- Halk Karakteri, Üniversite Konferansları, İstanbul, 1938-39, (Çeviren: Dr. OrhanTuna);
- Devletin Bugünkü Tipleri, Üniversite Konferansları, İstanbul 1939-40, (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
- Harp ve Ahlâk, Üniversite Konferansları, İstanbul 1940-41, (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
- Kapitalizmin Sosyal Meseleleri, Ekonominin Bugünkü Meseleleri Adlı Kollektif Eserde, İstanbul 1943, (Çeviren: Hikmet Somay);
- Şehirlerin Tarihî ve Sosyal Fonksiyonu, Komün Bilgisinin Esas Meseleleri adlı kollektif eserde, İstanbul 1935 (Çeviren: Dr. Refii Şükrü Suvla);
- Millî ve Milletlerüstü Hukuk, Rektör Cemil Bilsel'e Armağanda, İstanbul 1939 (Çeviren: Dr. Reşat Nalbantoğlu);
- Koalisyon Hukuku, Profesör Ebülûlâ Mardin'e Armağanda, İstanbul, 1939 (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
- Çocuk Himayesi, İş, Sayı 2, İstanbul 1934;
- Avrupa'da ve Şarkta İçtimâî Sınıflar, İş, II, -, İstanbul 1937, (Çeviren: Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu);
- Türk İş Kanunu, İş, 11/12, İstanbul 1937;

- Türk İktisadiyatı Hakkında Tetkikler, İŞ, 18, İstanbul, 1939, (Çeviren: Dr. A. Kemal);
- Spengler'in İnhitat Felsefesi, İŞ, 23/24, İstanbul, 1940;
- İçtimaî Sigortaya Ait Meseleler, İŞ, 29, İstanbul, 1942, Çeviren: Dr. Orhan Tuna)
- Türkiye'de İş ve İşçi Bulma Teşkilatı, İŞ, 32, İstanbul, 1942, (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
- Türkiye'de Çocuk, İŞ, İstanbul, 1943, (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
- Türkiye'de Sosyolojinin Vazifeleri, Mülkiye, Sayı 35, 1934, (Çeviren: Doç. Hikmet Somay);
- Sosyal Sigortanın Şartları, Siyasal Bilgiler, Sayı 50, İstanbul 1935, (Çeviren: Doç. Hikmet Somay);
- Tasarruf Sandıkları, Siyasal Bilgiler, Sayı 83, İstanbul, 1938, (Çeviren: Doç. Sabri Ülgener);
- Hürriyet, Yücel, Sontesrin 1937, İstanbul, (Çeviren: Dr. Şinasi Altındağ);
- Werner Sombart'ın "Alman Sosyalizmi", (Werner Sombarts "Deutscher Sozialismus"), İktisat Fak., Mecm., IV, İstanbul 1943, (Çeviren: Dr. Orhan Tuna);
- İçtimaiyatta Üç Prensip Hakkında; İŞ, III 2, İstanbul, 1937, (Çeviren: Dr. Z. F. Fındıkoğlu);
- Hegel, Ranke ve Spengler'de Tarih Felsefesi, İŞ III, İstanbul 1937 (Çeviren: Dr. Z. F. Fındıkoğlu);
- Beşer ve Tabiat, Yücel, Mart 1937, İstanbul (Çeviren: Dr. Hıfzı Veldet);
- Sanayi Amelesi Meselesi, İktisat ve Ticaret Mecm., İstanbul (Çeviren: Doç. Hikmet Somay), 1934;
- Yapı Kooperatifleri, Yapı Kooperatifleri, Ankara 1934;
- Kooperatifin Tarifi, Ülkü, Eylül 1940;
- Staat und Wirtschaft, in: Vom Gestern zum Morgen, eine Gabe für Gertrud Bäumer, Berlin-Zehlendorf, 1933;
- Schweizer im Berliner Frühkapitalismus, Neue Zürcher Zeitung, Export Nr. 19, 22 und 23, Zürich, 1935;

- D. Daniel Heinrich Arnoldt und der Pietistenkreis in Königsberg, Altpreussische Geschlechterkunde, 1934, Königsberg;
- Altpreussische Briefe an Johann Christoph Cottsched, Altpreussische Geschlechterkunde, 1937, Königsberg;
- Die Altpreussische Pfarrerfamilie Kluge, Altpreussische Geschlechterkunde, 1937, Königsberg;
- Die Familie Mühlport in Jena, Thüringer Fahnlein, 1937, Jena;
- Die Anfänge der Familie Günderröde, Familiengeschichtliche Blätter, 1937, Leipzig;
- Judentaufen und judenchristliche Familien in Ostpreussen, Familiengeschichtliche Blätter, 1938, Leipzig;
- Die Familie von Tettau im Vogtland, Familiengeschichtliche Blätter, 1938, Leipzig;
- Zur Herkunft Kurländischer Pfarrerfamilien, Baltische Familiengeschichtliche Mitteilungen, 1937, Dorpat;
- Die baltischen Familien Gray und Rehausen, Baltische Familiengeschichtliche Mitteilungen, 1939, Dorpat;
- Ahnen und Enkel, Neue Zürcher Zeitung, 3/4 Aug. 1938.

Ek 8: Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch'in Yayınları⁵⁰⁵

a) Türkçe Yayınlar

Bibliyografya:

- 1934-1935 senesi hukuki neşriyatı. (İ.Ü.H.F. 1938 IV No: 14 s.376-393).
- Hukuk neşriyatı bibliyografyası(İ.Ü.H.F. 1940 C.VI Sa.4 s.860-992 ve ayrı baskı).

Hukuk (Genel olarak):

- Pratik hukukta metod. İstanbul 1944 VIII + 151 s. (Dr. Halil Arslanlı ile birlikte) İ.Ü.H.F. Yay.
- Pratik hukukta metod. İkinci baskı. Ankara 1948 144 s. "A.Ü.H.F. yay".
- Hayat ve Hukuk (Ün. Kon. 1936-1937 s.137-147)
- Hukuk bir ilim kolu mudur? (A.Ü.H.F.D. 1944, II, sa:I s.19-61)
- Kanun başlıklarıyla matlaplar hukuk kaidelerinden midir? Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir kararı münasebetiyle. (Ad. D. 1944 sa:11 s.903-919)
- Kanun başlıklarıyla matlaplar hukuk kaidelerinden midir? Türkiye Büyük Millet Mec. Zilyetliği gasp ve ona tecavüz "Fuzulî işgal" den doğan tazminat (ecri misil) talepleri. (Medenî Kanun XV inci Yıl Armağanı, İstanbul 1943 s.773 - 800) ve ayrı baskı.

Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi

- Hukuk felsefesi ve hukuk sosyolojisi dersleri. Ankara 1949 xVI + 463 s.
- Kant'ın ebedî barış üzerindeki felsefî denemesi (A.H.F.D. 1946 III sa: 1 s.3-31; sa: 2 s. 268-292)

Borçlar hukuku (Ticarî borçlar dahil)

- Akitlerin tefsiri (Ebül'ulâ Mardine Armağan, s.149-229 ve ay. Bas. (İst. Ün. H.F.Tal. Cem. No: 1 1943 s.149-229).
- İskonto muamelesinin hukukî mahiyeti (İkt. Yür. 1940 (I) sa.2, s.8, 15).

⁵⁰⁵ Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch'e Armağan, H. Topcuoğlu "v.d.", Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1964, s.XXIII-XXIX.

- Hukukî tetkikler. Irrévocable bir tediye emrinden rücu caiz olup olmadığı hakkında. Çev. Asist. Halil Arslanlı (İst. Tic. San. Od. M. 1936 sa: II, s.368-371).,
- Yazılı şekilde rıza beyanlarında mümessilin imzası. Çev. Galip Gültekin (Huk. Gaz. 1937 sa: 19-20; 21-22; 23-24; 25-26; 1938 sa: 27-28; 29-30).
- Maddî ve manevî tazminata mutedir 4 üncü Hukuk Dairesinin bir kararı münasebetiyle. (Huk. Bil. M. 1941 sa: 141, s.7488-7492)
- Tam ve nakıs teselsül (Huk. Bil. M. Sene 1942,sa.3-147, s.7584-7587).
- Türkiye'de faiz ile ilgili mevzuat ve içtihatlar. (t. Eko. 1943, sa.3, s.92-96).
- Ticarî rehin (A.H.F.Fd. 1944 C.I, s.399-402)
- Borçluya isnad edilebilen haller (huk. Gaz. 1945, sa.65-66, s.4)

Ticaret Hukuku (Genel olarak)

1. Kitaplar:

- Türk Ticaret Kanununun esaslarına göre ticaret hukuku Çev.: Galip Mustafa Gültekin.
 - C. I. İstanbul, 1935, s.226.
 - C.II. İstanbul 1936, s.352. "Ticaret Şirketleri"
 - Ticaret hukuku dersleri (Dr. Jur. Halil Arslanlı'nın yardımıyla hazırlanan takrirler hülâsası).
 - C.I. Genel prensipler - Ticarî işletme. İst. 1939 s.231 "İst. Ün. Yay. No: 7".
 - C.II Ticarî şirketler ve teşekküller. İst. 1940 s.192 "İst. Ün. Yay. No: 123".
 - C. III Kıymetli evrak. İst. 1939, s.192 + cetvel, "İst. Ün. Yay. No: 86".
- Ticaret hukuku dersleri. (Doç. Dr. Halil Arslanlı'nın yardımıyla hazırlanmış olan birinci basının değiştirilmesi ve genişletilmesi suretiyle meydana getirilen ikinci bası) İstanbul 1946, s.XLI + 926 cetvel "İst. Ün. Yay. No: 291; Huk. Fak. No: 61".
- Ticaret hukuku (Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş üçüncü bası). İstanbul 1948, s.908 tam metni, ilgili diğer kanun kaideleri ile Yargıtay içtihatlarını ve

mufassal alfabeli fihristi havi olan notlu TİCARET KANUNU Kitap I
Ankara - İstanbul 1946,s.VI + 512.

- Hukuk Meseleleri. I. Kara ve Deniz ticaret Hukuku Çev.: Dr. Halil Arslanlı, İstanbul 1944, s.XII + 222.

2. Makaleler

- Ticaret hukuku ilmi. Çev.: Halil ARslanlı, İstanbul h.F.M. 1935 (I) s.334-343, 513-523; 1936 (2) s.146-167, 452-474.
- Ticaret hukukunda birlik "İst. Ün. Açılış dersleri" 1935, s.237-245.
- Devletçilik ve ticaret hukuku. Çev.: Ali Hüseyin İşbay (Ad. C. 1936, s.1080-1097) ve ay. Bas. S. 18.
- Ticaret Kanununun ıslahı hakkında fikirlerim. Çev.: Halil Arslanlı (İst. H.F.M. 1937 (3) s.442-489).
- Ticaret Kanununun ıslahı hakkında fikirlerim (esbabı mucibeli kanun projesi) (Ad C.1941, s.287-302, 351-363, 450-471.
- Ticaret hukukunda mahdud mesuliyet (Ad. C. 1938,s.1010-1023) ay.bas. s.16 (THK.yay) (Konferans).
- İsviçre Borçlar kanununun senedatı ticariye ve şirketlere müteallik üçüncü ve beşinci kısmının iktibası tavsiye edilebilir mi? (İst. Ba. M. 1941,s.657-672).
- Ticaret hukukunda yeni temayüller (AD. D. 1944 s.445-458).
- İsviçre hukukunun yeni Türk ticaret Kanununa tesiri. (A.H.F.D. 1956 sa.3-4, s.26-33; Ad. D. 1957 sa.1, s.3-11).

Ticari İşletme

- Ticaret mahkemelerimiz ve noksanları (İkt. Yür. 1939, C.I sa.1, s.6).
- Ticarî ve kanunî mümessiller hakkında (Avukatlık kanunu münasebetiyle) "Ticarî mümessilin dava selâhiyeti" (Huk. Bil. M. 1940 (12) s.7338-7350) "Tem. İc. İf. D. 12-12-1940 tarihli karar dolayısıyla" "T.K. 95; Us. M.K. 59, Av. K. 23".
- Ticari muamele mefhumu (İst. Ün. H. F. M. 1940(VI) s.775-797 ve ay. Bas. 1941.

- Rekabet (Çev.: V. Çernis) (yeni Fikir, sa.9, s.4, 13; sa.10, s.4, 11, s.12,s.4, 15; sa.13, s.4, 13; sa.14, s.4, 15, sa.15, s.5) "Hukuki bakımdan fikri say" adlı ki taptan.
- Ticari muamele mefhumu (Huk. Bil. M. C. 13 sa. 7/151,Mayıs 1942,s.7648-76579).
- Ticaret Kanunumuzun değışmesi arifesinde: Ticari ehliyet (İkt. Yür. C.7, 1943 sa. 79, s.3, 22).
- Ticarî defter tutma mecburiyeti meselesi (Ticaret Kanununu 66-86 ıncı maddelerinin tahlili (İşletme 1943, sa.3, s.68-72;sa.4,s.97-98).
- Ticarî iş (hukuk ve ticaret mahkemeleri tefriki -anonim şirketin gayrimenkul alması -kollektif şirketlerin birbiriyle muameleleri) A.H.F.D. 1944 C.I, sa.3, s.393-399).
- Dükkan tahliyesi, Çev. Dr. Hikmet Belbez (A.H.F. D. 1944 C.I, sa.3, s.402-405).

Kooperatif Hukuku

- Kooperatif unsuru (İkt. Yür. 1940 (I) s.15).
- Kooperatif şirketler (İkt. Yür. 1940, sa.15,s.8,27).
- Milletlerarası kooperatif mevzuatı karşısında Türkiye'deki kooperatif mevzuatı (Ad. D. 1945 sa:4 s.346-356).

İktisadi Devlet Teşekkülleri

- İktisadi devlet teşekküllerinin hukukî mahiyeti (Ad. C. 1939 s.1236) ve ay.bas.s.44, Hukukİlminin Yayma Kurumu, Konferanslar Serisi.
- İktisadi müesseselerde tetkik, teftiş ve murakabe. Ank. 1943, s.24. Türkiye Ekonomisinin Başlıca meseleleri "T. İkt. Cem. Yay. Ankara 1944" s.250-259.
- İktisadî devlet teşekküllerinde umumî heyet. Ank. 1944 s.71 "Türk İktisat Cemiyeti, Konferanslar Serisi".
- Devlet işletmelerinin özel sermayeye devri meselesine dair bazı mütalâalar (A. H.F.D. C.VII, sa.3-4 s.282-311).

Ticaret Odası

- Hukukî bakımdan yeni Ticaret Odaları Kanunu (İkt. Yür. 1943 sa.81/85, s.3-4,52).

Kıymetli Evrak Hukuku (Wertpapierrecht)

- Der Rechtsbegriff "Provision" im französischen und internationalen Wechselrecht. Marburg 1930.
- Tabellen zum internationalen Wechselrecht, Heft 4 (hrsg von Magnus, gemeinschaftl. Mit Bernstein u.a.) Berlin-Frankfurt a. M.1929, 2. Aufl. 1930.
- Die Vereinheitlichung der wechselrechtlichen Kollisionsnormen, in JW 1930 S.1337.
- Die Genfer Wechselrechtsabkommen, in Blätter für internationales Privatrecht (Beilage der Leipziger Zeitschrift) 1930 S.257 und in bulgarisch in Archives Juridiques (sofiA9 1931 S.490.
- Die Macht der Gewohnheit im Wechselrecht, in Beiträge zum Wirtschaftsrecht Bd. II S.1066 Marburg, 1931.
- Einheitliches Wechselgesetz oder einheitliches Wechselrecht?, in NJW 1961 S.1089.

Türk Hukuku (Türkisches Recht)

- Berichte über die türkische Gesetzgebung der Jahre 1935 bis 1938, in Legislazione Internazionale IV (1937) 943; VI (1938) 863; VII (1939) 457.
- Die Quellen des internationalen Privatrechts in der Türkei, in Festschrift für Hans Lewald S.245, Basel 1953.
- Die Einflüsse und Wirkungen ausländischen Rechts auf das türkische Recht, in ZHR 116 (1954) 201.
- Das Schweizerische Zivilgesetzbuch in der Türkei, in Schw JZ 50 (1954) 337.
- Das neue Türkische Handelsgesetzbuch. Geschichte, Ursachen und Ergebnisse einer Gesetzesreform, in ZHR 119 (1956) 157.
- Der Einfluss des schweizerischen Rechts auf das neue Türkische Handelsgesetzbuch, in Schw JZ 52 (1956) 325.

- Die Gesetzgebung der Türkei auf dem Gebiete des Privatrechts 1939-1956, in *RabelsZ* 23 (1957) 851.
- Das türkische Aktienrecht, Frankfurt a. M. 1958.
- Darstellung und deutsche Überetzung des türkischen Gesetzes über Geisteswerke und Kunstwerke vom 10. Dez. 1951, in *Quellen zum Urheberrecht*, hrsg. Von Möhring, Schulze, Ulmer und Zweigert, Ffm. - Berlin 1961.

Fikrî Haklar (Geistiges Eigentum)

- Die Werkherrschaft. Ein Beitrag zur Lehre von der Natur der Rechte an Geisteswerken, in *Annales de l'Université d'Ankara* 2 (1948) 275, *UFITA* 36 (1962) 19 und in *Persönlichkeit und Technik im Lichte des Urheber, Film, Funk und Fernsehrechts*, Ehrengabe für Ernst E. Hirsch, Schriftenreihe der *UFITA* Heft 26, hrsg. Von George Roeber, Baden - Baden 1963, S.19.
- Das neue Urheberrechtsgesetz der Türkei. Zugleich ein Beitrag zur Reform des deutschen Urheberrechts, Schriftenreihe der *UFITA* Heft 4. Baden-Baden 1957.
- Urheberrecht und verwandte Rechte, in *Aktuelles Filmrecht*, Schriftenreihe der *UFITA* Heft 11, S.8. Baden-Baden 1958.

Ticaret Birlikleri

- Ticaret birliklerinin hukukî mahiyeti nedir? (İkt. Yür. 1940 sa.13 s.9).
- Ticaret birlikleri hukukî mahiyeti (Ağaolu'na cevap). (İkt. Yür. 1940 sa.17 s.13,18).

Ticarî Senetler

- Poliçe ve çek hukukunun birleştirilmesine dair Cenevre uyuşması. Çev.: Yavuz Abadan (Mülkiye Mec. 1934 sa:35 a. 24-27; sa:36 s.34-37).
- Kıymetli evrak (huk. Bil. M. 1938, sa.6,s.5669-5674).
- Türk mevzuatına göre çek hâmilinin muhatap aleyhine bir dâva hakkı var mıdır? (İst. Tic. San. Od. M. 1941 sa.7, s.239-239).

Sigorta Hukuku

- İlim halinde sigorta, (Ün. Konf. 1941-1942, s.74-89; İş. 1942 sa.29, s.8-22; 1952 sa.134 s.16-22).

- Harp sigortası. İst. Ün. İkt. F. M. 1942 C.3,s.251-282.
- Sigortalarda akit serbestisi, 1943 s.18 "T.H.K. Yay"; Ad. D. 1943 sa.12,s.1065-1080.

Deniz Hukuku

- Deniz ticareti ve sigorta hukuku, İst. 1942, s.175.
- Türk deniz hukukunun islahı. (İz. Ba. D. 1938 (3), s.204-222).

Fikrî ve Sinaî Haklar

1. Kitaplar

- Hukî bakımdan fikrî say. Çev: Volf Çernis, "İst. Ün. H. F. Doktora ihtisas kursları serisi" C.I, İst. 1942, s.257; C.II, İst. 1943, s.272 + 64.
- Fikrî ve sinaî haklar. Ank. 1948,s.XIV + 276 + IX. "A.H.F. yay".

2. Makaleler

- Sinaî mülkiyetin himayesine dair beynelmilel itilâfnamelerin Türk mevzuatına icra ettikleri tesir. C. Bilsel'e Armağan, 1939 s.175-206 ve ay.bas.
- Mamulâtımızın işaretlenmesi. Yerli mallarımıza Türk malı işareti konulmasına dair kabul edilen nizamnamenin kritiği (İkt. Yür. 1940 sa. 7,s.3, 22; sa.8, s.4,21).
- Fikrî ve sinaî hakların mahiyeti hakkında yeni bir görüş (Ank. H. F. D. 1944 C. 1, s.164-191).
- Reklâm hakları (huk. Dün. C. 1. Sa.3-6).
- Türkiye'de tercüme hakkının vechi tekâmülü (İst. H. F. M. 1939 s.46-52 ve ay. Bas. S.16).
- Türkiye'de tercüme hakkının vechi tekamülü (Açılış dersi) (Ün. Konf. 1939/1940, İst. 1940 s.13-23).
- Memleketimizde mer'i olan telif hakkı kanununun tahlili Çev.: Orhan Çağıl. (İst. Ün. H.F.M.C. VI, sa.2-3 s.346-500 ve ay.bas.1940 s.156.
- Fikrî eserler hakkında kanun projesi (İst. Ün. H.F.M. 1941 s.429-504 ve ay.bas).
- Bern sözleşmesi (Ank. H.F.D.C. VII sa.I, s.130-145).

b) Yabancı Dildeki Yayınlar:

Medenî Hukuk (Bürgerliches Recht)

- Abwertung ?, in Zeitschrift der Anwaltskammer im Oberlandesgerichtsbezirk Frankfurt - M. 1931 S.110.
- Einführung in das Bürgerliche Vermögensrecht. Berlin u. Frankfurt a. M. 1956, 2. Aufl. 1959, 3. Aufl. 1964.
- Maulkorb für die Presse? Zum Referentenentwurf eines Gesetzes zur Neuordnung des zivilrechtlichen Persönlichkeits - und Ehrenschatzes. Berlin u. Frankfurt a. M. 1959 Praktische Fälle aus dem Zivil - und Zivilprozessrecht mit Lösungen (Neubearbeitung der Sammlung von Albert David). 3. Aufl. Berlin u. Frankfurt a. M. 1959.
- Die Anfechtung der Schuldübernahme, ihre Voraussetzungen und Wirkungen, in JR 1960 S.291.

Ticaret, İktisat ve İş Hukuku (Handels - Wirtschafts - und Arbeitsrecht)

- Die Rechtsnatur des Betriebs und der Arbeitnehmerschaft, in Jahrbuch der Universität, Giessen, 1924.
- Kann der Vorstand einer Aktiengesellschaft zur Ausführung eines Generalversammlungsbeschlusses gezwungen werden?, in ZHR 95 (1930) 69.
- Verordnung über Aktienrecht vom 19Sept. 1931 (Kommentar, gemeinschaftl. mit Julius Lehmann) Mannheim-Berlin-Leipzig 1931, 2. Aufl. 1932.
- Handelsrecht, in Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil - und Handelsrecht des In - und Auslandes (hrsg. Von Schlegelberger), Bd. IV. Berlin 1933.
- Praktische Fälle aus dem Handels - und Wirtschaftsrecht mit Lösungen. Mannheim - Berlin - Leipzig 1933, 2. Aufl. Berlin - Frankfurt a. M. 1957, 3. Aufl. 1963.
- Der Zentralbegriff des Handelsrechts, in Annuario di Diritto Comparato e di Studi Legislativi, XIII(1938) 369.
- Gesellschaftsrecht, in Die Verwaltung (hrsg. Von Giese) Heft 45. Braunschweig o.J. (1953), 4. Aufl. Heft 28, Herne-Berlin (1962).

- Leitfaden für das Studium des Handels - und Gesellschaftsrechts. Berlin u. Frankfurt a.M.1956, 2. Aufl. 1959,3. Aufl. 1962.
- Kontrolle wirtschaftlicher Macht. Drei Vorlesungen zum deutschen Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen. Bern 1958.
- Zur Auslegung und Reform der Überschuldungsbestimmungen im Gesellschaftsrecht, in Beiträge zum Arbeits, Handels- und Wirtschaftsrecht. Festschrift für Alfred Hueck. S.307, München u. Berlin 1959.
- War Insurance, İstanbul 1945.
- Le nouveau Code de Commerce turc, Rev. Intern. De droit comparé, 10 (1958) 349.
- Über die Urheberschaft am Filmwerk, in UFITA 25 (1958) 5.
- Schutz des ausübenden Künstlers, Vorrede zu Helena Papaconstandinou: Schutz des ausübenden Künstlers, Baden-baden 1960.
- Die Rechtsfolgen der Veröffentlichung oder des Erscheinens einer Bearbeitung auf die Rechte des Urhebers am noch nicht veröffentlichten oder noch nicht erschienenen Originalwerk, in UFITA Band 41 (1964).
- Film - und Fernsehrecht als Problem der Rechtsangleichung im Rahmen der europäischen Integration, in UFITA Band 42 (1964).
- Turkish Copyright, in world Copyright. An Encyclopedia (ed. By H. L. Pinner) Leyden 1953 ff.

Hukuk Sosyolojisi (Rechtssoziologie)

- Die Rechtswissenschaft und das neue Weltbild, in Annales de l'Université d'Ankara 3 (1949) 275.
- Rechtssoziologische Stichworten: Berndorf - Bülow, Wörterbuch der Soziologie, Stuttgart 1955.
- Wird das Recht unserer Zeit gerecht? In Universität 11 (1956) 493.
- Mensch und Recht in Gesetzgebung und Rechtspraxis in Ost und west,in DUZ 1958 S.405-464.
- Die Rezeption fremden Rechts als sozialer Prozess, in Festgabe für Friedrich Bülow S.121,Berlin 1960.

- Macht und Recht, in JZ 62 S.1
- Was bedeutet "sozialistische Gesetzlichkeit" ? in JZ 62 S.149.
- Zu einer "Methodenlehre der Rechtswissenschaft", in JZ 62 S.329.
- Probleme der Kodifikation im Lichte der heutigen Erfahrungen und Bedingungen, in Deutsche Landesreferate zum VI. Internationalen Kongress für Rechtsvergleichung in Hamburg 1962, hrsg. Von Hans Dölle, S.115, Berlin-Tübingen 1962.
- Was kümmert uns die Rechtssoziologie? In Juristenjahrbuch 3 (1962/63) 131
- Koexistenz, in ARSP 49 (1963) 145.

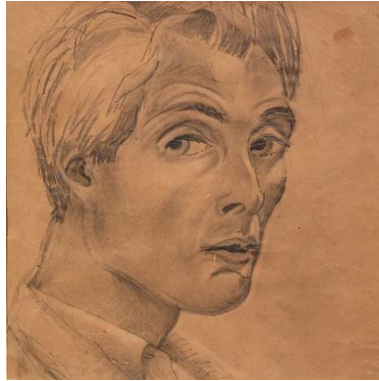
Üniversite Hukuku (Universitätsrecht)

- Selbstverwaltung der Universität. Ein rechtsvergleichender Ausblick auf das türkische Recht, in DÖV 1953 S.176.
- Der Hochschullehrer als mittelbarer Staatsbeamter, in Mitteilungen des Hochschulverbandes 2 (1954) Nr.6 S.11.
- Vom Geist und Recht der Universität. Berlin 1955.
- Das neue Berliner Hochschullehrergesetz, in Mitteilungen des Hochschulverbandes 11 (1963) 91.
- Über akademische Grade und Würden, in DUZ 1963 H.5 S.10.
- Welches Leitbild wollen wir für unsere Universitäten? DUZ 1964, 7 ff.

Yazdığı Ders Kitapları:

- Aile Hukuku I. (Çev. Dr. Bülent Davran); İstanbul, 1942.
- Roma Hukuku Dersleri, Cilt I, Tarihi Kısım ve Umumi Doktrinler, (Çev. Türkan B. Rado), İstanbul, 1943.
- Borçlar Hukuku Dersleri, (Çev. Dr. Bülent Davran), İstanbul, 1948.

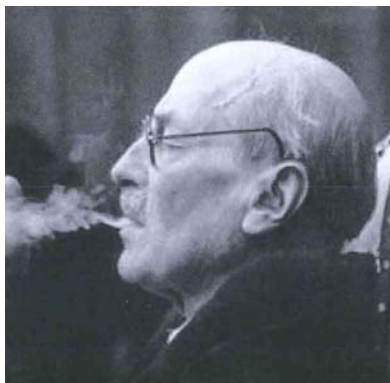
Ek 9: Portreler

Traugott Fuchs (1906-1997)
Romanolog

Heinz Anstock (1909-1980)

Erich Auerbach (1842-1957)
Romanolog

Hary Dember (1882-1943)
Fizik Profesörü

Ernst von Aster (1880-1948)
Filozof

Friedrich Breusch (1903- ?)

Alexander Rüstow (1885-1963)
İktisat, Sosyolog

Josef Dobretsberger (1903-1970)
İktisat Profesörü

Alfred Isaac (1888-1956)
İktisatçı

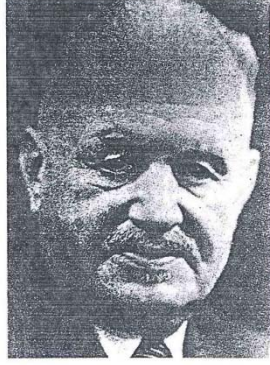
Hilda Geiringer (1893-1973)
Matematikçi

Alfred Heilbronn (1885-1961)
Botanikçi

Ernst Eduard Hirsch (1902-1985)
Hukukçu

Gerhard Kessler (1883-1963)
İktisatçı

Curt Kosswig (1903-1982)
Zoolog

Benno Landsberger (1890-1968)
Asurolog

Richard von Mises (1883-1953)
Matematikçi

Fritz Neumark (1900-1991)
İktisatçı

Wilhelm Röpke (1899-1966)
İktisat

Hellmut Ritter (1892-1971)
Şarkiyatçı

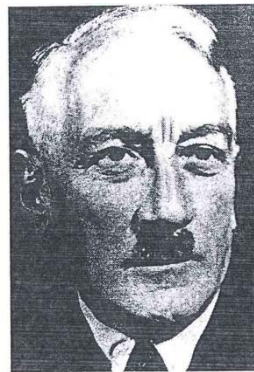
Wilhelm Liepmann
Jinekolog

Leo Spitzer
Romanolog

Hans Winterstein
Fizyolog

A. Malché
Pedagog, Siyaset Bilimci

Fritz Arndt'in asistanı
Dr. Lotte Loewe

Alexander Rüstow ve Eşi Lorena
İstanbul 1938

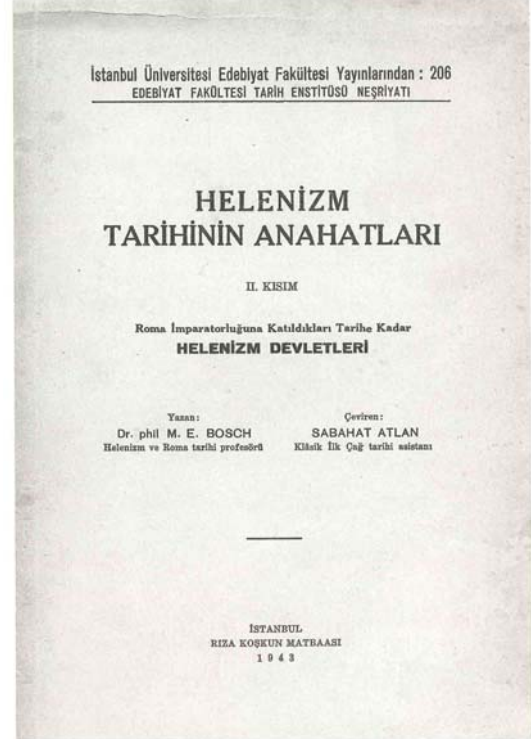

Wolfgang Gleisberg
Astronomi Asistanı

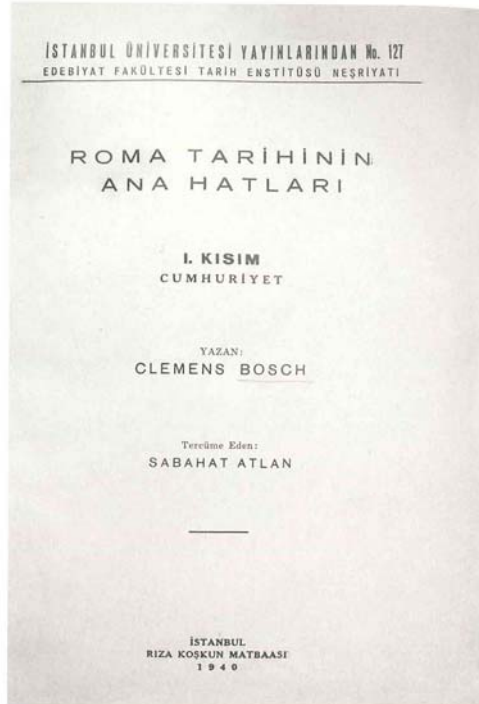
Ek 10: Kitaplar

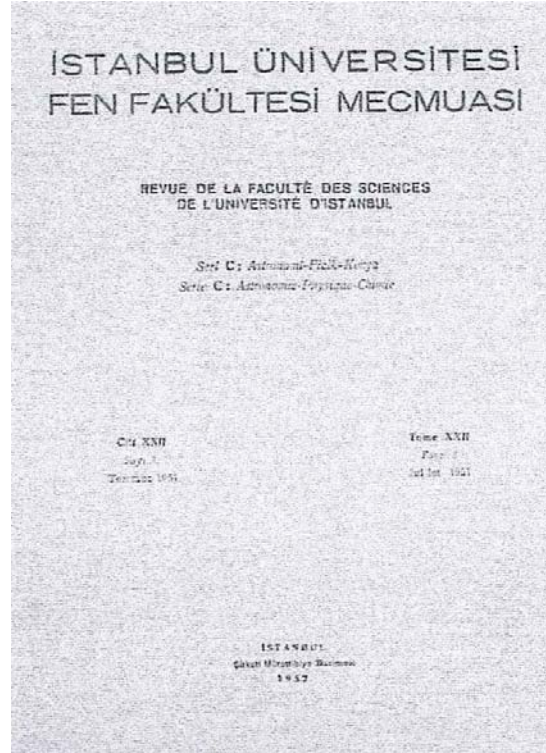
Bosch'un, Ankara tarihi üzerine yazdığı ve ölümünden sonra yayımlanan kitabı: Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum (1967)

Bosch'un ders kitabı: Helenizm Tarihinin Anahatları, II. Kısım, Helenizm Devletleri (1943)

Bosch'un ders kitabı: Roma Tarihinin Ana Hatları, I. Kısım, Cumhuriyet (1940)

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI: No. 269

*Çok saygılı ve saygı
kardesim Prof. Dr. F. Arndt
29.8.1970*

ANORGANİK KİMYAYA
BAŞLANGIÇ LABORATUARI
"İLK TATBİKAT"

Yazarlar:

Prof. Dr. F. ARNDT
İstanbul Üniversitesi
Umumi Kimya Örd. Profesörü

Doç. Dr. LÜTFİ ERGENER
İstanbul Üniversitesi
Umumi Kimya Doçenti

İKİNCİ BASI

KUTULMUŞ BASIMEVİ, İSTANBUL — 1950
Cagaşlı Yerebatan Cad. No. 35

Bakır Hk

Fen Fakültesi Neşriyatından:

Gayri Uzvi Kimyadan
İlk Tatbikat

YAZAN:

İstanbul Üniversitesi Genel Kimya Örd. Profesörü
Dr. F. ARNDT

İSTANBUL

ARKADAŞ BASIMEVİ
1935

TÜRKLER İÇİN ALMANCA
DEUTSCH FÜR TÜRKEN
İKİNCİ KISIM

HEINZ ANSTOCK
İ. C. Almanca Öğretmeni
ve Türkçe Öğretmeni

Dr. JULIUS STERN
İst. Genel Sanatlar Akademisi
ve Galatasaray Lisesi Türk
Okulu Öğretmeni

YAZARINA İSTİFAN EDEN
MONEVVER YOLAC
İ. C. Türk Fak. Felsefe Bölümü
Öğretmeni

Üçüncü Basım

İstanbul
Hürriyetkâr Yayınevi

TÜRKLER İÇİN ALMANCA
DEUTSCH FÜR TÜRKEN
BİRİNCİ KISIM

HEINZ ANSTOCK
İ. C. Almanca Öğretmeni
ve Türkçe Öğretmeni

Dr. JULIUS STERN
İst. Genel Sanatlar Akademisi
ve Galatasaray Lisesi Türk
Okulu Öğretmeni

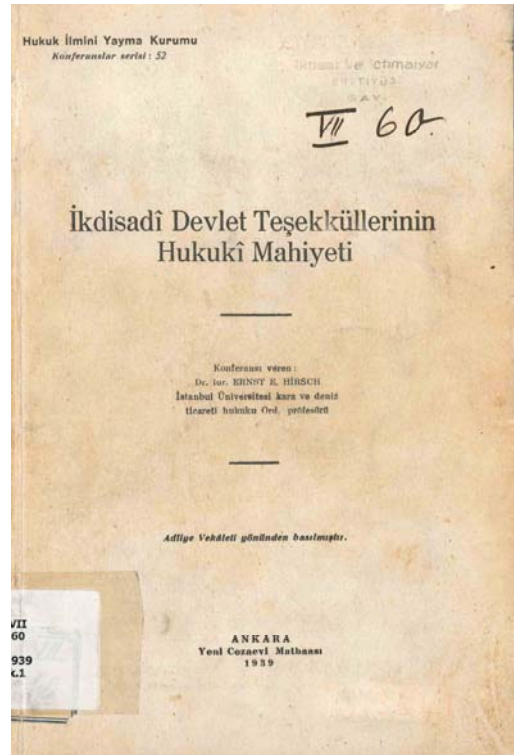
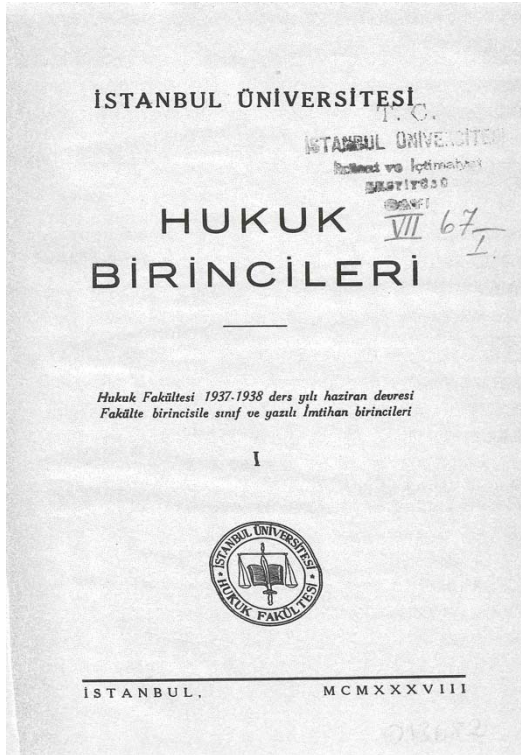
YAZARINA İSTİFAN EDEN
ÖRMAN ÇINILI
Mühürat ve Türkçe Öğretmeni

Dördüncü Basım

İstanbul
Hürriyetkâr Yayınevi
1934

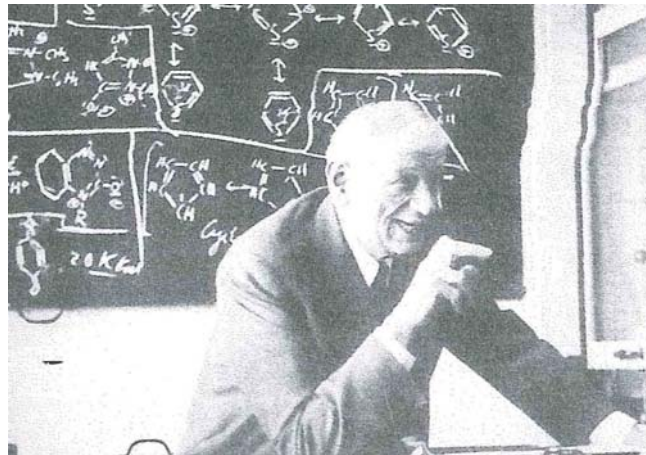
İstanbul Üniversitesi Nebatat Bahçesi, Tohum Kataloğu (1936-1937)
Alman Akademisyenler tarafından hazırlanan ve yayınlanan ilk kitap

Ek 11: Fakülte Fotoğrafları

Clemens E. Bosch, İstanbul Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğrencilerle (1943). Önden ikinci sırada soldan sağa: 3. Afif Erzen, 4. Clemens E. Bosch, 5. Mükrimin Halil Yınanç, 6. Hamit Ongunsu,

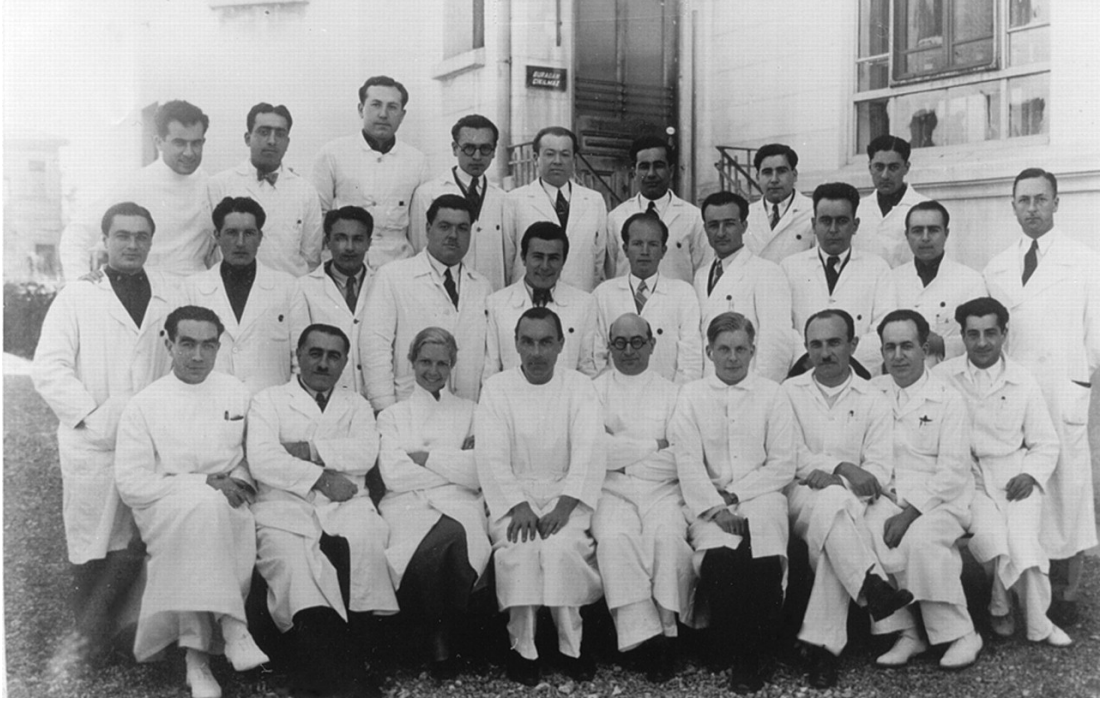
Fritz Arndt
Kimyacı

Bir kanser hastasının tedaviye alınışı. Soldan sağı: Doç. Dr. Muhterem Gökmen (1, elinde Röntgen filmi olan), Doç. Dr. A. Tefk Berkman (2, papyonlu), Prof. Dr. F. Dessauer (3, gözlüklü) (1935)

Döner sandalye metodu ile hastanın 200 KV'luk tedavi cihazında tedaviye alınışı. Tüp sabit, hasta x – ışını huzmesi etrafında 360° dönmektedir. Teknisyen kurşunlu paravan arkasında tedaviyi uygulamakta ve kurşun camlı pencereden hastayı izlemektedir.

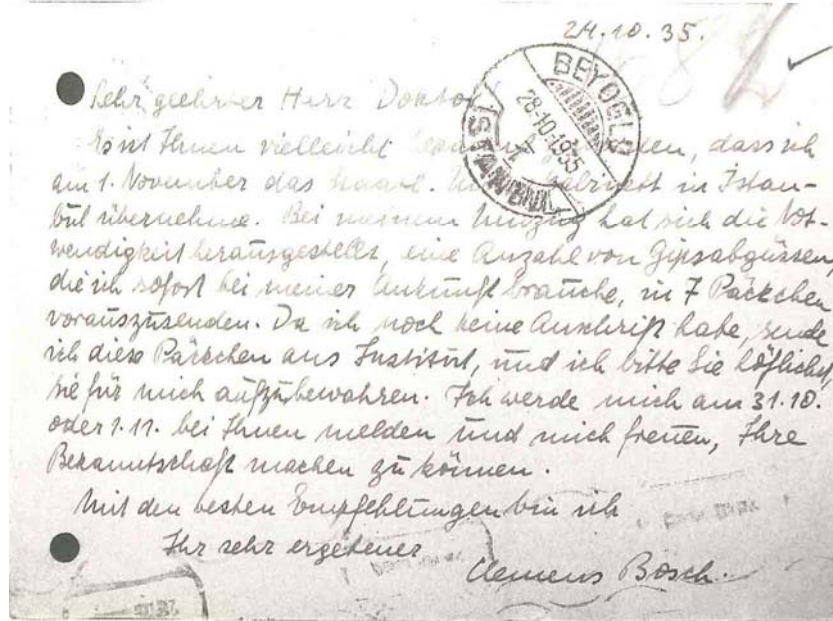
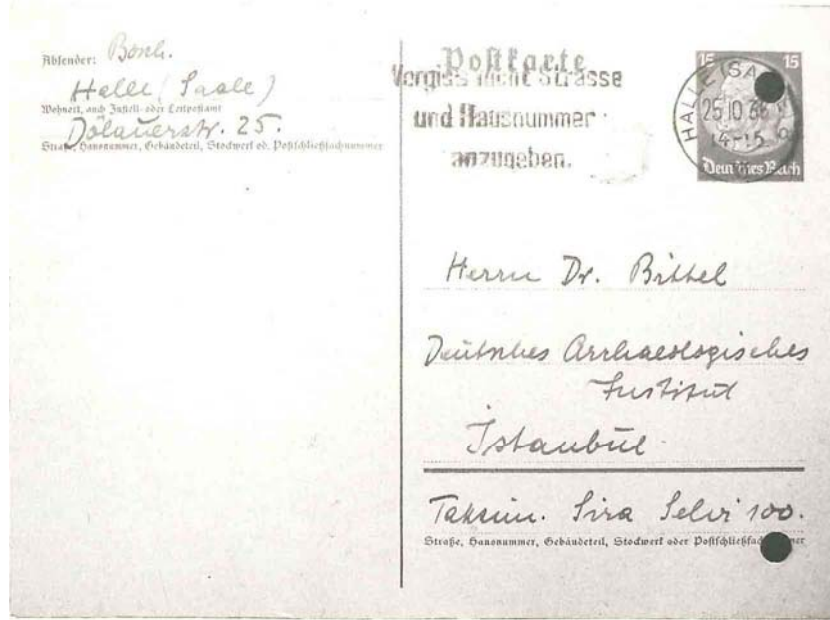

Önsıra soldan dördüncü Nissen, soldan ikinci Burhanettin Toker Nissen'in solunda Fahri Arel

Ankara Üniversitesi Senatosu 1946 senesinde bir toplantı sırasında. Sağdan birinci Prof. Dr. Benno Landsberger, sağdan üçüncü Prof. Dr. Ernst Hirsch

Ek 12: Belgeler

C. Bosch'un Kurt Bittel'e (İstanbul) gönderdiği kartpostal

Kartpostalda: C.Bosch 1 Kasım'da İstanbul'da göreve başlayacağını belirtmektedir. Fakat Bosch İstanbul'a vardığında hemen ihtiyacı olacağından; 7 paket sikke mulajını önden Bittel'e göndereceğini ve bunları kendisi için muhafaza etmesini rica etmektedir. 31 Ekim veya 1 Kasım'da Bittel'e uğrayacağını ve kendisi ile tanışmaktan sevinç duyacağını yazmaktadır.

T.C.
Beyoğlu
Müftülüğü
Sayı:150

Adı : Klemens Boş
Babası adı : Vilhelm "
Abası adı : Vilhelmine"
Doğduğu yer : Köllomya
Doğduğu yıl : 1899
Tabiiyeti : Alman
Eski dini : Protestan

Arnavutköy Nahiye Müdürlüğünden gelen incelemeden yeri yurdu
ve kim olduğu anlaşılan yukarıda fotoğrafı yapışık ve hüviyeti
yazılı (Klemens Boş) İslâm dinini kabul eylediğini söylemesi
ile kendine telkinatı diniye ifa ve yine kendi isteği ile adı
(Mehmet Emin) tesmiye kılındığını gösterir işbu vesika verildi.

14.V.938

Mühür:Beyoğlu Müftülüğü
imza

C. Bosch'un İslam dinine geçtiğini gösteren Müftülük belgesi

T. C.

Vekâleti

U. Müdürlüğü

Sayı :

**Devlet veya Belediyeler hizmetindeki ecnebi
mühassıslara mahsus beyanname**

Mühasssın adı, sanı	Kelemens Mehmet Emin Boş (Mühüratı.)
Doğduğı yer ve tarih	Almanya, 1899
Babasının adı, sanı	F. Vilhelm
Anasının adı, sanı	Vilhelmina
Mühasssın tabiiyet ve milliyeti (mezhebi)	Alman, İslâm
Tabiiyeti müktesebmi, aslimi?	
Mükteseb ise eski tabiiyeti?	
Yeni hali ve yanındakiler [1]	Evli
İş ve bu vazifeyi nerede a nerelerde göreceğı	Roma Tarihi Profesörü
İrkiye'de ikamet yeri	Bebek Yolcu zülfü Sok. 25 BEBEK YOGURTÇU ZÜLFÜ SOK. 25
307 sayılı kanunun 2. inci maddesinin A. ve B. fıkrası ile ilgili ise hakkındaki icra V. H. kararı [2]	Tarih : Sayı :
Yasak bir bölgede çalışacaksa İcra Vekilleri Heyeti kararı [3]	Tarih : Sayı :

Mukavele müddeti : 1...../VI/ 1940 dan 31...../V...../ 1944 a kadar.

[1] Yanındakilerden maksad birlikte oturacak ve ayrıca iş görmeyecek karısı ve 18 yaşından küçük çocuklardır. Bunların isimleri arka taraftaki yerlerine yazılacaktır.

[2] [3] Bu kayıtlar bilâhara tahakkuk edecekse haneler iptâl olunur.

Bosch Ailesi'nin ikamet tezkeresi (1940-1944)

Mütehassısın Yanındakiler

1 —	Karısının adı, sanı	Yohanna M. Emin Boş
	Doğum yeri ve tarihi	Berlin 1902
	Milliyeti (Mezhebi)	Alman, Alman

Çocukları

	Adları, sanları	Cinsiyetleri	Doğum yer ve tarihleri
2	Cemil Âlâ	Erkek	Berlin 1926
3	İsmet Selim	"	" 1927
4	Lâle Gül	Kız	" 1930
5	Hasan Ahmet	Erkek	Hale 1933
6	Arif Klemens	"	İstanbul 1938

Yanındakilere ait fotoğraf yerleri

Mütehassısın pasaportunun cinsi.....
Tarihi.....
Sayısı.....
Hangi Türkiye konsolosluğunun.....
Hangi tarih ve sayılı vizesile geldiği.....
Hakkındaki başlıca bilgiler işbu beyannamede yazılı olan Prof. Boş
Fakülte.....miz Tarih.....Mütehassısı M. Boş' a
gereken hüviyet varakasının verilmesini dilerim. Müdürü

...../...../ 19.....

İsimlerin yabancıların pasaportunda yazılı olduğu şekilde lâtîn harfleriyle
(Türk harfleriyle değil) doldurulması ve ikişer fotoğraf raprı ehemmiyetle
rica olunur. (Formül 40)

T. C.
İSTANBUL ARKEOLOJİ
MÜZELERİ UMUM
MÜDÜRLÜĞÜ

27.3.1940

Ö. 30004
G. 384

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Dekanlığına

9.III.940 Tarih ve 553 sayılı yazıya karşılıktır:

Fakülteniz Roma ve Hellenistik devri tarihi Prof.
Dr.Emin Boşun Müzamızda yapacağı seminer mesaisinde hafta
da iki saati geçmemek üzere tablet mütehassısı Kraus'un
arzettiği fahri yardıma vekillik yüksek makamınca müsaade
olunduğunu ve keyfiyetin kendisine de tebliğ edildiğini
saygılarımla arz ederim.

İ.B. 8

İstanbul Arkeoloji Müzeleri
Umum Müdürü

[Signature]

Kalın
1. IV. 940

E. F.

3
Kayıt
No. 304
Tarih 2. IV. 940

[Signature]
0. IV. 940

[Signature]
12. IV. 940

Dr. Kraus'un Bosch'un seminerine katılması için Müze Müdürlüğü
tarafından izin verildiğine ilişkin yazı

Edebiyat Fakültesi Dekanlığına

Eşim Profesör Emin Bosch Fakültenizde Profesör olarak çalışmakta iken 22.VII.1955 tarihinde vefat etmiştir.

Alman Hükümeti tarafından bana emekli maaşı bağlanacağından Fakültenizde çalıştığı müddetçe almış olduğu maaşlarının bilinmesine lüzum gösterilmektedir. Bu hususta 31 Mart 1950 tarihine kadar çıkarılacak bir listenin tasdikli olarak tarafıma gönderilmesine müsaade buyrulmasını saygılarımla rica ederim.

Johanna J.Bosch
Cihangir peşterdar
yokuşu Adalar Apt.
53/C 11.
Cihangir

Johanna Bosch'un eşinin üniversitede çalıştığı yıllardaki (1950 yılına kadar) maaş dökümüne ilişkin Dekanlıktan talebi

I s t a n b u l

Verzeichnis der verbotenen Lokale

1. Taxis-Bar

Diese Bar ist das vornehmste Lokal dieser Stadt. Englandfreundliche Einstellung. Die Kapelle beschließt jeden Abend mit den englischen Nationalliedern.

2. Kaffee Tilla, Tepebace

Besitzerin ist geborene Wienerin, Nicht-Jüdin, lebt jedoch mit einem Juden zusammen und hat inzwischen türkische Staatsangehörigkeit erlangt.

3. Wiener Kaffee, Istiklalcadd. 453

Besitzer Jude. Emigrantenlokal

4. Studyo-Bar, Istiklalcadd. 453

Besitzer Jude

5. Buket, Istiklalcadd.

Türkischer Besitzer, Verkehrslokal des Sec. Serv.

6. Likörstube Kilit, Asmalı mesit

Sehr fragwürdig

7. Hotel Stadt Wien, Asmalı mesit

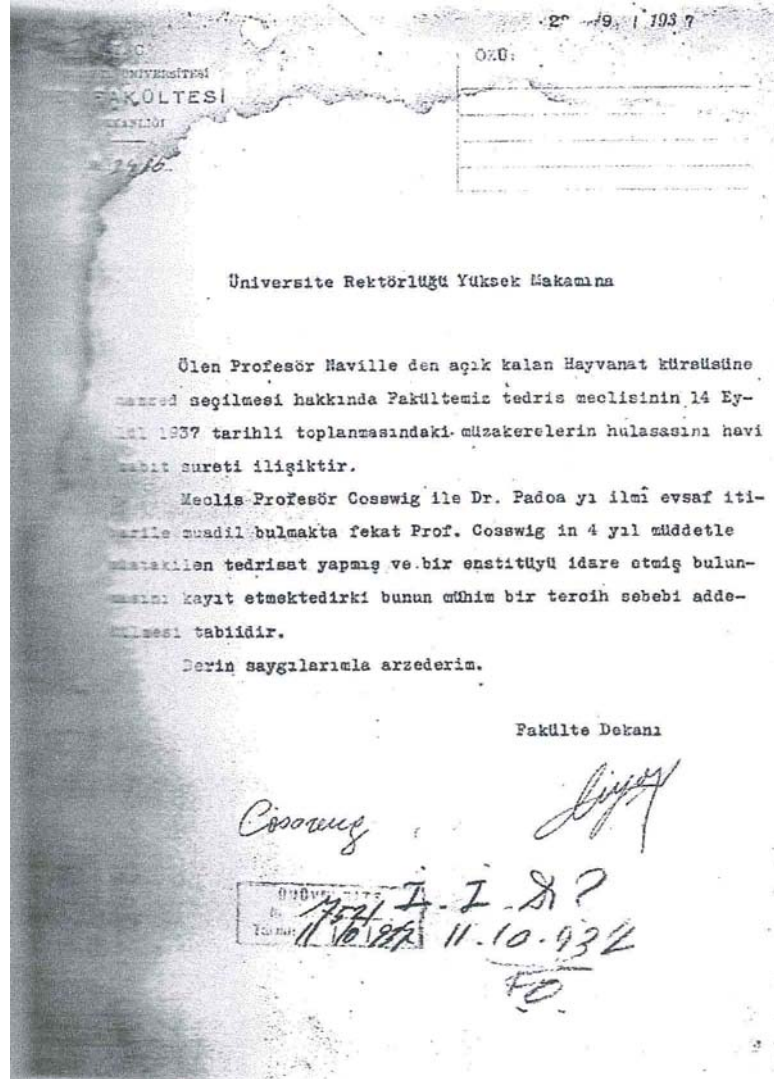
Sehr fragwürdig

8. Rejans

das feinste Speiseloal dieser Stadt, Besitzer Marann Jude.

19. 1. 1942

İstanbul'da Rayh Almanlarına yasaklanan lokaller
(sahiplerinin Yahudi olması veya Yahudi müşterilerin de gidiyor olmasından dolayı yasaklanmıştır)

14 Eylül 1937. Tıp Fakültesi dekanının üniversite rektörüne gönderdiği, Profesör Naville'in yerine geçecek kişinin belirlenmesi için fakülte komisyonunun toplanmasına ilişkin mektup. Bu göreve Kosswig öneriliyor.

YALE UNIVERSITY OBSERVATORY
NEW HAVEN, CONNECTICUT

May 23, 1934

Dr. E. Freundlich
University of Istanbul Observatory
Cevdet Pasa Caddesi 48
Istanbul-Bebek, Turkey

Dear Freundlich:

Some time ago we received from you a request for the Transactions of the Yale Observatory. We have sent you copies of all the volumes so far printed (see the last page of Volume 10) as well as a copy of the Bright Star Catalogue, which is not included among the Transactions. We have also entered the Observatory on our distributing list. These were sent through the Smithsonian Institution, and I presume may have reached you by now.

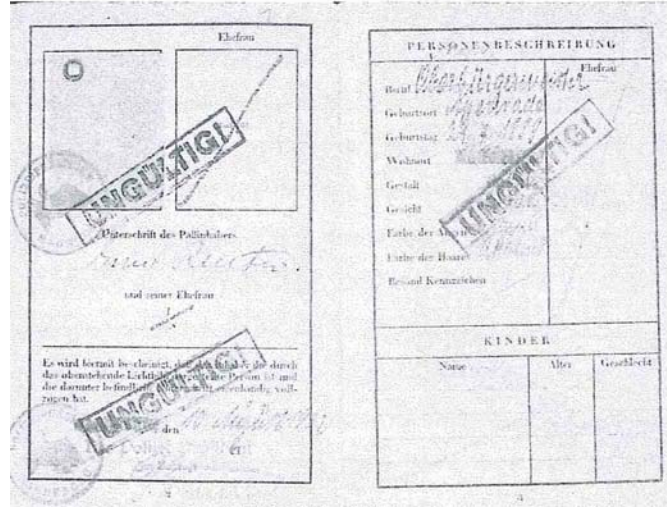
I learn from Gomrie, who sent me a copy of his letter to you dated May 12, that you are looking for star catalogues and other books with which to build up your library. Elkin's collection must contain a great many books that you would like; for example, a complete set of the Astronomische Nachrichten (with the exception of two comparatively recent volumes and one number of an earlier volume), a complete set of the Jahresbericht, the Vierteljahrsschrift der Astronomischen Gesellschaft, volumes 1 - 65, the Astronomical Journal, volumes 7 - 42, the Monthly Notices of the Royal Astronomical Society, volumes 27 - 92, and a fairly large number of miscellaneous books. If you are interested in these, we shall make up a more complete list of them. Mrs. Elkin would prefer to sell the sets, but she would be glad to take a moderate sum for them if they are to go to an Observatory that is likely to use them. The miscellaneous books I am sure she would be glad to include gratis. In any case, the favorable exchange caused by the low international value of the dollar would enable you to secure these books at exceptional prices.

I have been very much interested to hear of your recent movements, and I should be glad to have a word from you telling me how things are going with your new observatory. Your American friends and colleagues will follow your progress with great interest and with their best wishes for your success.

Sincerely yours,

Frank Schlesinger

Yale'deki astronomların İstanbul gözlemevi kütüphanesine katkıları.

Ernst Reuter'in Pasaportu
(Alman Konsolosluğu tarafından iptal edilmiştir.)

Türkiye'deki Alman Mülteciler İçin Soru Kâğıdı
Mayıs 1938

Alman Başkonsolosluğu
-KB 329/38-

İstanbul,
30 Mayıs 1938

Dışişleri Bakanlığının isteği üzerine, daha önce doldurmuş olduğunuz soru kâğıdını aşağıdaki noktalarda tamamlamanız rica olunur:

1) Sözleşmenin başlangıç tarihi:

.....

2) Ari ırktan mısınız, değil misiniz? (ç.n.Arier)

.....

3) Ari ırktan olmayan akrabalık ilişkisi içinde misiniz? (ç.n. nicht-
tarisch versippt)

.....

4) Karınız Ari ırktan mı, değil mi?

.....

5) Karınız Ari ırktan olmayan akrabalık ilişkisi içinde mi?

.....

6) Devlet Memuriyetini Yeniden Kurulmasına Dair Kanun ile ilişkili olarak emekliye ayrıldınız mı?

.....

İmza

Madde 18

İşbu kanunda belirlenmiş olan sürelerin dolmasından sonra, bu kanun temelinde alınan önlemlere hâlel gelmemek üzere, devlet memurluğu için geçerli olan genel hükümler yeniden yürürlüğe girer.

Berlin, 7 Nisan 1933

Rayh Şansölyesi

Adolf Hitler

Rayh İçişleri Bakanı

Frick

Rayh Maliye Bakanı

Graf Schwerin von Krosigk

Ek 13: Özel Hayat

Bosch Ailesi'nin Bebek'teki
(İstanbul) ahşap evi , 1940'lar

Abant'ta Zooloji Enstitüsü elemanlarından bazılarıyla (1951)

"1. Ulusal Deniz ve Tatlı Su Araştırmaları Kongresi" (15-17 Ekim 1981, EÜ Su Ürünleri Fakültesi, Urla)

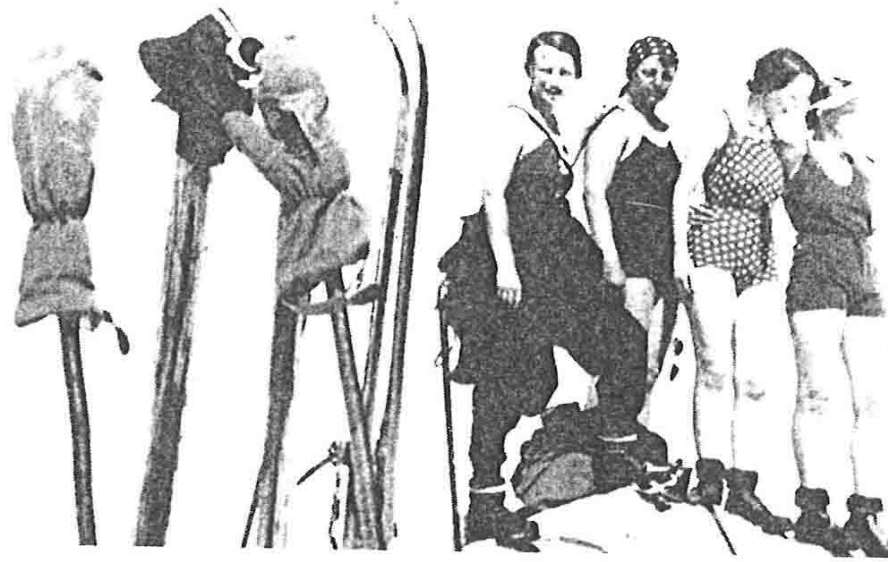
Türk Biyoloji Derneği'nin Biyoloji öğretmenleri için düzenlediği kurslar sırasında çekilmiş bir fotoğraf
(Yer: Baltalimanı Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü Binasının Girişinin Önü) (1952)

İstanbul'daki Alman Kitapevi. Politik göçmenlerin buluşma yeri.
(Kapıda kitapevi sahibi Bay Karon)

Boğazda kayıkta sağda Rosemarie Burkart, Mina Urgan,
ile Lily ve bir öğrenci ile birlikte

Uludağ'da kayak yaparken
soldan 1. Erica Neumark, 2. Elisabeth Steinitz, 4. Rosemarie Burkart (1936)

Ek 14: Kaynak Listesi

Bu çalışma kesintiye uğramış olduğundan uzun bir süreyi kapsamaktadır. Bu nedenle kaynaklardan sadece kaydını bulabildiklerimi verebilmekteyim. Aşağıda ulaştığım ve görüştüğüm bazı kaynakların listesi bulunmaktadır.

- Albrecht Conrad (Vikar) - Stajyer Rahip
- Alman Arkeoloji Kütüphanesi
- Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi
- Alman Dışişleri Bakanlığı Politik Arşivi Bonn
- Alman Kitabevi Sahibi Mühlbauer'in Oğlu - Thomas Mühlbauer
- Alman Kültür Derneği - Hayriye Hanım
- Alman Kültür Derneği - Torino / İtalya
- Andreas B. Schwarz'ın öğrencisi Mefharet Dağlar - Pendik - İstanbul
- Avusturya Kültür Ateşeliği
- Avusturya Ticaret Lisesi Müdürü - Franz Kangler
- Başbakanlık Arşivi Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü - Ünvan Bey
- Christian Kosswig - Bebek / İstanbul
- Cornelius Bischoff / Seevetal-Hittfeld
- Dehşet Gecesi (film-TRT2) 29 Ocak 2002, Saat:23.05
- Dışilişkiler Enstitüsü - Stuttgart
- Dışişleri Bakanlığı
- Dışişleri Hukuk Müşavirliği - Aylin Karaman
- Die Brücke (Köprü) Derneği - Corina Hanım ve Claudia Yılmaz
- Eduard Bischoff'un Yeğeni / Cornelius Bischoff'un Kuzeni - Ethel Rizo
- Edzard Reuter
- Frau Emsbach
- Friedrich Ebert Vakfı - Mehmet Ali Bey
- Gerhard Kessler'in kızı Addi Kessler Scholz (1933-1938 yıllarında Sankt Georg'da okudu)
Gerhard Kessler'in torunu Frau Brele Scholz
- Hauptstaatsarchiv Stuttgart, Bibliothek

- Heinrich Böll Vakfı
- Helga Raymund
- İ.Ü. Merkez Kütüphanesi
- İktisat, Hukuk, Edebiyat, Cerrahpaşa, Çapa Tıp Fakültesi Kütüphaneleri
- İsrail Konsoloslugu Kültür Bölümü
- İstanbul Doğu Enstitüsü - Gülayşe Hanım
- Konrad Adenauer Vakfı - Fadime Kaplan
- Landesfilmdienst
- Merlyn Solakhan, Manfred Blank, 23 Eylül 2002 (Yönetmen ve Senaryo)
Stadtsbibliothek Esslingen
- Milli Eğitim Bakanlığı
- Nişantaşı Alman Katolik Kilisesi - Frau Hildebrunner
- Palucka Şirketi 3. Kuşak Köhle Ailesi
- Prof. Dr. Mehpare Heilbronn - Hittorfstr. 43 D.4400 Münster
- Rahip Dunker - Protestan Kilisesi - İstanbul
- Rejisör Nedim Hazar'ın Belgeseli - Zuflucht am Bosphorus (Boğaziçine Sığındık)
Turm Forum Stuttgart, Arnulf Klett Platz 2, 70173 Stuttgart, 21 Şubat 2003,
Saat:19.00
- Sankt Georg Cemaati - Rita Hanım
- Stadtarchiv Stuttgart
- Teolog - Elisabeth Dörler
- Torino Üniversitesi Kütüphanesi
- TV 8 Mülteci Profesörler Belgeseli - Can Akerson (Yapımcı)
- Universitaetsbibliothek Hohenheim - Stuttgart
- Universitaetsbibliothek Stuttgart
- Württembergische Landesbibliothek

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı: Handan Çam
Doğum Tarihi, Yeri: 27 Mayıs 1961, Pendik / İstanbul

Eğitimi:

- Martin Luther Schule, Stuttgart / Almanya
- Sankt George – Avusturya Kız Lisesi, İstanbul / Türkiye
- İ.Ü Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı
- İ.Ü İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde Yüksek Lisans
- İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Doktora

Akademik Çalışmalar:

- Almanya'daki Türk İşçilerin Siyasi Örgütlenmeleri
- Uluslararası Örgütler
- Türkiye – AB İlişkileri
- Kudüs'ün Statüsü Konusunda Çalışma
- Ermeni Sorunu
- Milliyetçi Hareketler ve Uluslararası Sistem
- İki Dünya Savaşı Arasında Türkiye'ye Alman Akademisyen Göçü

Akademik Faaliyetler:

- İ.Ü İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde ‘Diplomatik Yazışma ve Konuşma Teknikleri’ dersi
- İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde ‘Mesleki Almanca’ dersi
- İ.Ü Yabancı Diller Bölümünde ‘Almanca Sertifika’ dersi
- İ.Ü Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Almanca Mütercimlik Bölümünde ‘Özel Alan Çevirileri’ ve ‘Avrupa Birliği’ dersleri vermiştir.

Yabancı Diller:

- Almanca
- İngilizce